

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ Political Science and Public Administration Journal

ISSN 2630-0435 (Print) • ISSN 2630-0699 (Online)

สาระสำคัญของบทเพลงกับการสื่อสารทางการเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 จนถึงปัจจุบัน

จิรวัดน์ ติวะรัตน์ และไพลิน ภูจินาพันธุ์

เครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการเพื่อการสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ ของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นฤมล น่วมอนงค์

บทบาทผู้นำชุมชนในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหาหมอกควันของตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ในปี 2560

วรินยุพา คงสนุ่น

การพัฒนาแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการกิจการปกครองระดับท้องถิ่น: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิमान อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา

วรรษยา เชื้อจันทิก และพัชรินทร์ วิทยาเอนกนันท์

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันในประชาคมอาเซียน

นิภาพรรณ เจนสันติกุล

การทูตกีฬา: คุณค่าของโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 ต่อการปรับความสัมพันธ์อย่างรอบด้านระหว่างสองเกาหลี

จินตวัฒน์ ศิริรัตน์

10 ปีความสัมพันธ์ลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น: จาก “ความสัมพันธ์ทวิภูมิภาค” สู่ “การเชื่อมโยงภูมิภาคชีวิตน์

นรุทธิ์ เจริญศรี

โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม: ประเด็นปัญหา ตัวแสดง และสิ่งท้าทาย

วุฒิกรณ ชูวัฒนานุรักษ์

The Energy Mix and the Impact of China's Renewable Energy Development in Tibet: The Loss of Human Security

Suppawit Kaewkhunok

บทวิจารณ์หนังสือ การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่

ชภิพร สุพร

<https://www.tci-thaijo.org/index.php/polscicmujournal>





วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
Political Science and Public Administration Journal

ปีที่ 10 • ฉบับที่ 1 • มกราคม-มิถุนายน 2562
Volume 10 • Number 1 • January-June 2019

ISSN 2630-0435 (Print) • ISSN 2630-0699 (Online)

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
Political Science and Public Administration Journal

ISSN 2630-0435 (Print) • ISSN 2630-0699 (Online)

1. วัตถุประสงค์

(1) เพื่อเป็นแหล่งเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ นักวิชาการ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา และผู้สนใจทั่วไป

(2) เพื่อส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดการวิจัย พัฒนาและเผยแพร่องค์ความรู้ในสาขาวิชาการเมือง การปกครอง การระหว่างประเทศ รัฐประศาสนศาสตร์ และสาขาวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. ขอบเขตเนื้อหา

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รับพิจารณาบทความวิชาการ บทความวิจัย และบทความปริทัศน์ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาการเมือง การปกครอง การระหว่างประเทศ รัฐประศาสนศาสตร์ และสาขาวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. กำหนดออกตีพิมพ์เผยแพร่

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นวารสารวิชาการ ซึ่งตีพิมพ์บทความวิชาการและบทความวิจัยจากบุคคลทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย จัดพิมพ์รายปี ปีละ 2 ฉบับ

ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม-มิถุนายน

ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม

4. เจ้าของ

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

5. สำนักงานกองบรรณาธิการ

กองบรรณาธิการวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์: 0-5394-2995

โทรสาร: 0-5394-2988

อีเมล: polscicmujournal@gmail.com

เว็บไซต์: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/polscicmujournal>

6. การพิจารณาบทความ

การพิจารณาคัดเลือกบทความ และการตีพิมพ์เผยแพร่บทความ มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

(1) กองบรรณาธิการพิจารณากลับกรองบทความในเบื้องต้น โดยพิจารณาจากความสอดคล้องของเนื้อหาของบทความกับขอบเขตเนื้อหาของวารสาร ความน่าสนใจ การนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ และความครบถ้วนตามมาตรฐานวิชาการ และจะพิจารณาความซ้ำซ้อนของบทความ โดยการนำบทความเข้าสู่กระบวนการตรวจสอบการคัดลอกผลงานการเขียนทางวิชาการผ่านโปรแกรม Turnitin

(2) บทความที่ผ่านการพิจารณากลับกรองจากกองบรรณาธิการเบื้องต้นจะถูกนำเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 คน พิจารณา โดยใช้ระบบ Double-blind peer review (ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้เขียน และผู้เขียนไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา) ผลการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิถือเป็นขั้นที่สุด

(3) กระบวนการพิจารณาบทความตามข้อ (1) และ (2) จะใช้เวลาไม่เกิน 3 เดือน โดยกองบรรณาธิการจะแจ้งผลการพิจารณาให้ผู้เขียนทราบ และหากกระบวนการพิจารณาล่าช้ากว่าที่กำหนด กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้เขียนทราบถึงความล่าช้าดังกล่าว

(4) ในกรณีที่จะต้องมีการแก้ไข หรือปรับปรุงบทความ ให้ผู้เขียนแก้ไขบทความ และนำเสนอกองบรรณาธิการภายใน 15 วันนับตั้งแต่วันที่ได้รับผลการพิจารณา

(5) กองบรรณาธิการจะนำบทความที่ผ่านการพิจารณาและแก้ไขแล้ว เข้าสู่กระบวนการเรียงพิมพ์ และการตีพิมพ์เผยแพร่ โดยกองบรรณาธิการจะแจ้งกำหนดการตีพิมพ์เผยแพร่เบื้องต้นให้ผู้เขียนทราบ

(6) ผู้เขียนจะได้รับวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 2 เล่ม เป็นการตอบแทน โดยกองบรรณาธิการจะจัดส่งวารสารให้แก่ผู้เขียนภายใน 1 เดือนนับตั้งแต่วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ได้รับการเผยแพร่

-
- เนื้อหาและข้อมูลที่ลงตีพิมพ์ในวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ถือเป็นข้อคิดเห็นและความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความโดยตรง ซึ่งกองบรรณาธิการวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย หรือร่วมรับผิดชอบใดๆ
 - บทความและข้อมูล ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ถือเป็นลิขสิทธิ์ของวารสาร หากบุคคลหรือหน่วยงานใดต้องการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในทางวิชาการ ขอให้อ้างอิงแหล่งที่มาด้วย

กองบรรณาธิการ

ที่ปรึกษา

รศ.ดร.ฉันทวัฒน์ รัตนศักดิ์

คณบดีคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

ผู้ทรงคุณวุฒิประจำกองบรรณาธิการ

ศ.ดร.ธเนศวร์ เจริญเมือง

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ.ดร.สุชาติ เศรษฐมาลินี

สถาบันศาสนา วัฒนธรรม และสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ

บรรณาธิการ

ผศ.ดร.มาลินี คุ้มสุภา

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กองบรรณาธิการ

รศ.ดร.พิทยา สุวคันธี

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รศ.ดร.ศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รศ.ธโรธร คุ้มทองคำ

สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

รศ.ภิญญาพันธุ์ พจนะลาวัฒน์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ผศ.ดร.กนกวรรณ อุทองทรัพย์

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผศ.ดร.กฤษฎา พรรณราย

คณะศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผศ.ดร.ฐิติวุฒิ บุญยวงศ์วิวัชร

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ.ดร.บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผศ.ดร.ปฐมมาตี จงรัักษ์

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ.ดร.พจนา พิษิตปัจจา

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ.ดร.พฤติ หงษ์ตระกูล

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ.ดร.วีระ เลิศสมพร

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

ผศ.ทยา อนันต์สุชาติกุล

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

อ.ดร.กมลพร ภัยชนะ

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อ.ดร.ไกรวุฒิ ใจคำปัน

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อ.ดร.ฉัตรทิพย์ ชัยฉกรรจ์

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

อ.ดร.ณัฐกร วิฑิตานนท์

สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

อ.นรุศม์ เจริญศรี

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ฝ่ายจัดการ

น.ส.สิริมา ชินสมุทร

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

น.ส.สวรวรยา วัฒนศิริเสรีกุล

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ท่ามกลางสภาวะผันผวนของโลกยุคปัจจุบันที่เรียกขานกันว่าเป็นยุคสมัยของ “โลกปั่น” หรือ Disruptive world การเตรียมทำความเข้าใจตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลง (transformation) และการแทรกแซง (disruption) ของโลกแห่งความปั่นป่วนนั้น เป็นทั้ง ความท้าทายและความได้เปรียบ และภายใต้สภาวะการณ์การเปลี่ยนแปลง ปั่นป่วนเหล่านี้ ปรากฏว่ามีความท้าทายและการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เห็นชัดเจนและเป็นปัญหาพื้นฐาน ที่ต้องตั้งรับและทำความเข้าใจจำนวนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปัญหาสภาพแวดล้อม สภาวะอากาศ ปัญหามลภาวะ พลังงาน ปัญหาเชิงวัฒนธรรม ปัญหาภายในกลไกรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ทั้งในระดับภูมิภาคและในระดับโลก ภายใต้ความปั่นป่วนเหล่านี้ จำเป็นต้องอาศัยกรอบคิด และแนวทางการศึกษาที่สามารถสร้างความเข้าใจที่รอบด้าน และเอื้อต่อการสร้างฐานคิด (mind set) ที่พร้อมเผชิญต่อความท้าทายที่เท่าทัน

ด้วยเล็งเห็นความสำคัญของความท้าทายและประเด็นปัญหาใหม่ๆ ที่หลากหลาย ในปัจจุบัน บทความที่วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ได้คัดสรรมาทั้งหมด ในฉบับนี้จึงมีทั้งบทความวิจัยและบทความวิชาการที่ศึกษาประเด็นที่ทำหายจากหลาย แง่มุมหลายศาสตร์และสาขามานำเสนอ โดยเริ่มต้นที่ประเด็นการเมืองวัฒนธรรม จาก บทความของ จิรวัดน์ ติวะรัตน์ และไพลิน ภูจินาพันธ์ “สาระสำคัญของบทเพลง กับการสื่อสารทางการเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 จนถึงปัจจุบัน” ที่เปิดมุมมองทำ ความเข้าใจกลไกรัฐกับการครอบงำทางวัฒนธรรมผ่านบทเพลงภายใต้บรรณทางดนตรี ที่ชุกช่อนการครองอำนาจนำไว้อย่างแนบเนียน ติดตามมาด้วยบทความด้านการบริหาร องค์กร “เครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการเพื่อการสนับสนุน แผนยุทธศาสตร์ของคณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” ของ นฤมล น่วมอนงค์ ที่เลือกนำบทเรียนการบริหารองค์กรมาแบ่งปันไว้อย่างน่าสนใจ

สำหรับบทความจำนวนมากในฉบับนี้ อย่างที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้นให้ความสำคัญ กับการเผชิญปัญหาท้าทายทางสภาพแวดล้อมและพลังงานเป็นสำคัญทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค จนถึงระดับโลก ประกอบด้วย บทความของ วรินยุพา คงสนุ่น “บทบาทผู้นำ ชุมชนในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหาหมอกควัน ของตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา” และบทความของ วรัชชา เชื้อจันทิก และพัชรินทร์ วิทยาเอนกนันท์ “การพัฒนาแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการปกครองระดับท้องถิ่น: กรณีศึกษาองค์กรบริหาร

ส่วนตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา” รวมถึงงานของ นิภาพรรณ เจนสันติกุล ที่ขยายมุมมองท้องถิ่นสู่ระดับภูมิภาคอาเซียนเรื่อง “การพัฒนาวิสาหกิจ ชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่างเพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันในประชาคมอาเซียน” สมทบด้วย ศุภวิชญ์ แก้วคุณอก ที่สนใจในมุมมองระดับภูมิภาคมากขึ้น โดยศึกษา “การผสมผสานพลังงานและผลกระทบต่อการพัฒนาพลังงานหมุนเวียน ในทิเบตของจีน: ความสูญเสียต่อความมั่นคงของมนุษย์” ส่วนบทความสุดท้ายในเรื่อง สิ่งแวดล้อมเป็นมุมมองของ วุฒิกรณ์ ชูวัฒนารักษ์ ที่สนใจประเด็นปัญหาสภาพกว้าง ในระดับโลก “โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม: ประเด็นปัญหา ตัวแสดง และสิ่งท้าทาย”

บทความด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแง่ของการทบทวนประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของความสัมพันธ์ระดับภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงที่เชื่อมโยงกับมหาอำนาจ ในภูมิภาคที่ลุ่มลึกของ นรุตม์ เจริญศรี “10 ปีความสัมพันธ์ลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น: จาก “ความสัมพันธ์ทวิภูมิภาค” สู่ “การเชื่อมโยงภูมิภาคชีวิต” น่าจะให้ประโยชน์ ต่อผู้อ่านได้ดี ส่วนบทความที่สนใจประเด็นที่เจาะจงมากขึ้นและให้ประโยชน์ได้ ไม่แพ้กัน คืองานของ จินตวัฒน์ ศิริรัตน์ ในเรื่อง “การทูตกีฬา: คุณค่าของโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 ต่อการปรับความสัมพันธ์อย่างรอบด้านระหว่างสองเกาหลี” ปิดท้าย เล่มด้วยบทวิจารณ์หนังสือที่ชวนอ่านของ ทภิพร สุพร “การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่” ที่น่าจะให้มุมมองต่อการเข้าใจปรากฏการณ์ปัจจุบันได้น่าสนใจและชวนติดตามค้นคว้า เพิ่มเติม

มาลินี คุ้มสุภา
บรรณาธิการ

สาระสำคัญของบทเพลงกับการสื่อสารทางการเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 จนถึงปัจจุบัน จิรวัดณ์ ตีวะรัตน์ และไพลิน ภูจินาพันธุ์	1-32
เครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการเพื่อการสนับสนุน แผนยุทธศาสตร์ของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นฤมล น่วมอนงค์	33-50
บทบาทผู้นำชุมชนในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหาหมอกควันของตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ในปี 2560 วรินยุพา คงสนุ่น	51-74
การพัฒนาแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการกิจการปกครองระดับท้องถิ่น: กรณีศึกษาขององค์การบริหาร ส่วนตำบลกุดพิमान อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา วรรษยา เชื้อจันทิก และพัชรินทร์ วิทยาเอนกนันท์	75-94
การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 เพื่อยกระดับขีดความสามารถ ในการแข่งขันในประชาคมอาเซียน นิภาพรรณ เจนสันติกุล	95-120
การทูตกีฬา: คุณค่าของโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 ต่อการปรับความสัมพันธ์อย่าง รอบด้านระหว่างสองเกาหลี จินตวัฒน์ ศิริรัตน์	121-148
10 ปีความสัมพันธ์ลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น: จาก “ความสัมพันธ์ทวิภูมิภาค” สู่ “การเชื่อมโยงภูมิภาคอาเซียน” นรุทธิ์ เจริญศรี	149-194
โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม: ประเด็นปัญหา ตัวแสดง และสิ่งท้าทาย วุฒิกกรณ์ ชูวัฒนานุรักษ์	195-230
The Energy Mix and the Impact of China’s Renewable Energy Development in Tibet: The Loss of Human Security Suppawit Kaewkhunok	231-250
บทวิจารณ์หนังสือ การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ ทภีพร สุพร	251-254
แนวทางการจัดทำต้นฉบับบทความ เพื่อส่งขอรับการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์	

สาระสำคัญของบทเพลงกับการสื่อสารทางการเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 จนถึงปัจจุบัน

The Significance of The Songs in Thai Political Communication from B.E. 2516 to Present

จิรวัดณ์ ดิวะรัตน์¹ และไพลิน ภูจินาพันธุ์²

Jirawat Deewarat³ and Pailin Phuweenapan⁴

Received: June 20, 2018

Revised: April 4, 2019

Accepted: May 30, 2019

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเรื่อง “การสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลงของรัฐบาล ภายหลังกองรัฐประหาร พ.ศ. 2557” โดยผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงสาระสำคัญของบทเพลงกับการสื่อสารทางการเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 จนถึงปัจจุบัน และเพื่ออธิบายว่าสาระสำคัญของบทเพลงมีความสำคัญอย่างไรและเพราะเหตุใด บทเพลงจึงถูกนำมาใช้เป็นเสมือนเครื่องมือหนึ่งในการสื่อสารทางการเมืองกับประชาชน ทั้งในช่วงยุค พ.ศ. 2516 ยุคพฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 ยุคการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พันธมิตรฯ) กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) กลุ่มคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) และในยุคปัจจุบันเอง ก็ยังมีการใช้บทเพลงโดยคณะรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา โดยบทความชิ้นนี้มีการรวบรวมข้อมูลเอกสารและผู้วิจัยได้นำเอาเทคนิควิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

¹ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200 อีเมล: bboypolsci47@gmail.com

² คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200 อีเมล: pailin_p@hotmail.com

³ Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200. E-mail: bboypolsci47@gmail.com

⁴ Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200. E-mail: pailin_p@hotmail.com

อันประกอบไปด้วย การวิเคราะห์เชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิเคราะห์โดยการตีความ (Interpretative Analysis) และการวิเคราะห์โดยอาศัยบริบท (Context Analysis) ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า ในแต่ละช่วงเวลาของเหตุการณ์ทางการเมืองนับตั้งแต่ยุค 14 ตุลาคม 2516 ยุคพฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 ยุคที่มีกลุ่มการเคลื่อนไหวทางการเมือง นำโดยกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) และกลุ่มคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) จนถึงยุครัฐบาลปัจจุบันของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา พบว่า บทเพลงและดนตรีถูกนำไปใช้เป็นเสมือนสารข้อความ เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดลักษณะและอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง บทเพลงนั้นนอกจากการสร้างความสุขสนุกสนาน ไพเราะ จรรโลงใจแก่บุคคลต่างๆ ที่ได้รับฟังแล้ว บทเพลงยังเป็นกลไกสำคัญในการแทรกซึมเข้าสู่จิตใจของผู้คนในสังคมได้อย่างทั่วถึง รวดเร็วและง่ายดายยิ่งกว่าการสื่อสารอื่นๆ โดยไม่มีความจำเป็นใดๆ ในการที่จะใช้กำลัง บังคับข่มขู่ หรือออกคำสั่งใดๆ ดังนั้น การรับรู้และได้ยินผ่านเสียงในรูปแบบของดนตรีและบทเพลง ถือเป็นวิธีการของการสื่อสารทางการเมืองรูปแบบหนึ่งที่แยบยลและนุ่มนวลที่สุด เพื่อสร้างการยอมรับผู้นำทางการเมืองหรือรัฐบาลทหารหรือแกนนำมวลชนในสภาพบริบททางการเมืองไทยที่มีความแตกต่างกันในแต่ละยุคแต่ละสมัย ผลจากการศึกษาพบว่าในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2516-2519 นั้น บริบททางการเมืองและสังคมที่ไทยหาสิทธิ เสรีภาพ และประชาธิปไตย มีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ และมีการใช้บทเพลงในการสื่อสารถึงอุดมการณ์และแนวความคิดทั้งจากปากฝั่งของบรรดานักศึกษาและปัญญาชนผ่านบทเพลงเพื่อชีวิตในทางตรงกันข้ามมีการตอบโต้ผ่านบทเพลงปลุกใจจากฝั่งของรัฐบาลด้วย ต่อมาในยุค พ.ศ. 2535 มีศิลปินที่ใช้บทเพลงในการสร้างกระแสความรู้สึกร่วมในทางการเมืองและจิตสำนึกร่วมในการชุมนุมประท้วงรัฐบาล รวมถึงบรรเทาความตึงเครียดในการชุมนุมประท้วง ในขณะที่ยุคของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรฯ นปช. และกปปส. ยังคงมีบทเพลงในการสร้างกระแสอารมณ์ร่วมระหว่างแกนนำและกลุ่มผู้ชุมนุมโดยการใช้บทเพลงเพื่อสร้างอารมณ์ปลุกใจ ตีใจ ให้กำลังใจ เสียใจ หรือแม้แต่การกดดันต่อรัฐบาลและฝั่งตรงกันข้าม เช่นเดียวกับในปัจจุบัน ภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 บทเพลงเป็นเสมือนเครื่องมือหนึ่งของรัฐบาลในการพยายามที่จะอธิบายหรือให้เหตุผลในการเข้าควบคุมอำนาจ และกล่าวถึงบทบาทหน้าที่หรือสิ่งที่ทั้งตัวผู้นำทางการเมืองหรือคณะรัฐประหารจะปฏิบัติหรือสัญญาไว้กับประชาชนและสังคมผ่านกระบวนการสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลงนั่นเอง

คำสำคัญ ดนตรี, บทเพลง, การสื่อสารทางการเมือง

Abstract

This article is a part of study titled “Political Communication with the Government Songs after the Coup d’état 2014.” The researcher aims to study about the main implication of the songs, and its Thai political communication since 1973. The researcher also aims to further explain how significant the messages in the songs are, and the reasons why they were used as a tool to portray political communication to the people. The article will focus on the year of 1973, Black May 1992, the political movements of the People’s Alliance for Democracy (PAD), the United Front for Democracy Against Dictatorship (UDD) and the People’s Committee for Absolute Democracy with the King as Head of State (PCAD). And including this recent era, there still are the uses of songs by the government of General Prayuth Chan-o-cha. The researcher has gathered documents and used techniques about information analysis, which are documentary research, interpretative analysis, and context analysis. The researcher has found that, in every period of time each political event since October 14 1973, Black May 1992, the political movements of PAD, UDD, PCAD, or even the era of General Prayuth’s government, songs and music have been continuously used as a message to portray characteristics and political ideology to people. Moreover, songs are not only entertaining and cherishing hearts, they are the most convenient way of communication that can deeply and immediately reach to the hearts of people. They require no violence or order. To acknowledge and listen to songs is ingenious and the softest way to do the political communication in order to create the acceptance of the political leaders, military government, and people’s leaders according to political context, which is different in each political era. The study shows that from 1973–1976 politics and society were craving for rights, freedom, and democracy. There were protests that required for constitution, using songs to convey their political thoughts from both students and intellectuals. On the contrary, there was another story that came through songs from government side as well. In 1992, some artists used songs to create the impact and mutual political understanding among themselves so they could continue to protest the

government with the same purpose. Moreover, songs were used to relieve stress during the protest. In times of the political movements of UDD and PCLD they also used songs to stir up people's emotions, both delightful and sad, to build a stronger commitment or to say bad things about the other side after the Coup d'état 2014, songs are considered as tools that government uses for explaining and providing reasons for taking over the power. They also use those songs to refer to duties that the political leaders or Coup d'etat will do or promise to do for people and society.

Keywords Music, Songs, Political Communication

1. บทนำ

ความต้องการขั้นพื้นฐานของสิ่งมีชีวิตทุกชนิด คือ การต้องการมีชีวิตอยู่รอด หากแต่สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่ามนุษย์นั้น ย่อมมีความแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตประเภทอื่น นั่นคือ การมีความคิดสร้างสรรค์ในหลากหลายเรื่องเช่นเดียวกับความคิดสร้างสรรค์ในเรื่องของความงาม ได้แก่ เรื่องของศิลปะ ดนตรี และภาษา โดยความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความงามนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ในยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้น ชนเผ่าต่างๆ รู้จักการประดิษฐ์เครื่องดนตรีต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในพิธีหรือประกอบกิจกรรม ทั้งยังนำมาใช้ในการตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง เมื่อเวลาผ่านไป ดนตรีที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นมีความสลับซับซ้อนและงดงามมากยิ่งขึ้นตามกาลเวลาและวิวัฒนาการที่พัฒนาขึ้นของมนุษย์ และความงามของดนตรีมักปรากฏออกมาในรูปแบบของความไพเราะของท่วงทำนอง ความเข้าใจของจังหวะ ความหลากหลายของสีสันทัน หรือแม้แต่ความมีพลังขององค์รวมของดนตรี (ณรุทธ์ สุทธจิตต์, 2557, น. 367) เช่นเดียวกับ ดุษฎีพนมยงค์ บุญทัตศกุล (2529, น. 2-3) ได้อธิบายว่า ดนตรี คือ เสียงต่างๆ อันเกิดมาจากธรรมชาติ และมนุษย์ได้นำมาปรุงแต่งให้มีจังหวะ ทำนอง และเนื้อหาสาระ โดยที่ความสำคัญของดนตรีนั้นจะมีความผูกพันกับชีวิตมนุษย์ตั้งแต่ที่มนุษย์แรกเกิด ซึ่งเห็นได้จากการที่แม่ร้องเพลงกล่อมลูก ซึ่งเมื่อมนุษย์เติบโตขึ้น บรรดากิจกรรมที่ดี การทำงานที่ดี การละเล่นหรือกีฬาความบันเทิงที่ดี การประกอบพิธีกรรมใดๆ ก็ดี ล้วนมีความประสานสอดคล้องกับเสียงเพลงและดนตรี หรือแม้กระทั่งวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ความสำคัญของบทเพลงและดนตรีก็ยังคงมีบทบาทอันจะปรากฏเห็นชัดในบางศาสนา ที่มีการขับร้องเพลง

สรรเสริญพระเจ้าและส่งดวงวิญญาณของผู้นั้น หรือแม้กระทั่งธรรมเนียมปฏิบัติของคนไทย ในงานปลงศพก็มักจะมีการบรรเลงดนตรีเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาลงไปถึงความหมายของบทเพลงแล้ว บทเพลง หมายถึง ทำนองที่ได้จากเสียงสูงต่ำที่มนุษย์สร้างขึ้นมีจังหวะต่างๆ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2553, น. 26) ในขณะที่ดนตรีเป็นภาษาชนิดหนึ่งที่มนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายได้ (พูนพิศ อมาตยกุล, 2529) คุณค่าและความสำคัญของเสียงเพลงอาจกล่าวได้ว่า เสียงเพลงและดนตรี เป็นศาสตร์และศิลป์ที่สำคัญที่สุดประเภทหนึ่งที่อยู่คู่กับมวลมนุษยชาติมาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่ที่มนุษย์รู้จักกับการสื่อสาร ทั้งเสียงเพลงและดนตรียังกอปรไปด้วยคุณูปการยิ่งในอันที่จะสร้างความบันเทิงเรีงรมย์และจรจรโลงใจแก่ผู้ที่ได้รับฟัง ด้วยเหตุว่าเสียงเพลงและดนตรีสามารถเข้าถึงจิตวิญญาณของบุคคลที่ได้ยิน ได้ฟังจนสร้างความรู้สึกล้อยตามหรืออารมณ์ร่วมไปด้วย ส่งผลให้เกิดความรัก ความสุข สมหวัง รอยยิ้ม ความตื่นเต้น ความโศกเศร้าเคล้าน้ำตา ความโหม่นสตรอมตรม หรือแม้แต่ความรู้สึกลุกใจ ฮึกเหิม เกรี้ยวกราด ได้เช่นเดียวกัน

และเมื่อพิจารณาต่อไปถึงที่มาของเสียงเพลงและดนตรี มิได้เกิดขึ้นเพื่อความสนุกสนานของมนุษยชาติทั้งในระดับส่วนบุคคลหรือส่วนรวมแต่ประการเดียว หากแต่เสียงเพลงและดนตรีกลับมีพัฒนาการอันมีจุดเริ่มต้นมาจากการวิงวอนร้องขอในพิธีกรรมเพื่อความอยู่รอดของบุคคลและชุมชนตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ เช่น ขอให้หายป่วย ขอให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาลเพื่อให้พืชผลผลิตทางการเกษตรเจริญงอกงามในการหาเลี้ยงชีพ ซึ่งต่อมาพัฒนาการของดนตรีและเสียงเพลง ถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องมือนักคีตศิลป์ของอำนาจรัฐ (พูนพิศ อมาตยกุล, 2529, น. 20)

ในขณะที่เสียงเป็นพลังงาน มีอำนาจสามารถสร้างความเคลื่อนไหว ยิ่งเสียงที่ละเอียด (กังวาน) ก็ยิ่งทำให้เสียงมีอำนาจมาก อำนาจมากก็สามารถสร้างความเคลื่อนไหวได้มาก ความเคลื่อนไหวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการพัฒนา และการพัฒนาทำให้เกิดความเจริญ เสียงจึงเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญสำหรับผู้นำ หัวหน้าเผ่า หรือผู้มีอำนาจ ที่ใดมีเสียงที่นั่นมีความเจริญ และที่ใดมีเสียงที่นั่นมีผู้นำ ดังนั้น พิธีกรรมทุกชนิดจึงต้องใช้ดนตรีเพื่อประกอบพิธีกรรม เช่น การใช้บทเพลงหรือบทสวดโองการแข่งน้ำ อันเป็นบทสวดที่มีเนื้อหาใจความที่เกี่ยวกับคำศักดิ์สิทธิ์سابแข่งน้ำสาบานที่มีการใช้ตี๋มในพิธีกระทำสัตย์สาบานระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับเชื้อพระวงศ์ เจ้านาย ขุนนาง ทหาร ข้าราชการ โดยยึดถือตามแบบแผนปฏิบัติของอาณาจักรกัมพูชาที่นครวัด (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2553, น. 114) ดังนั้น ด้วยคุณค่าและความสำคัญของเสียงเพลงและดนตรี อาจกล่าวได้ว่า

“ชาติใดมีดนตรีเป็นของตนเองแล้ว ย่อมได้รับการยกย่องว่ามีวัฒนธรรมสูง หรือเป็นชาติที่ได้สืบเชื้อสายมาเป็นเวลาอันยาวนาน” (พูนพิศ อมาตยกุล, 2529)

ส่วนประชาชนสำคัญยิ่งของจีนอย่างขงจื้อ ได้กล่าวไว้ว่า “ดนตรีนำความสามัคคีสู่ปวงชน ดนตรีเป็นภาษาสากลที่ทุกคนรับรู้ได้ สัญลักษณ์เป็นสื่อทางปัญญา ในขณะที่ดนตรีเป็นสื่อแห่งหัวใจ” (สุกรี เจริญสุข, 2532, น. 3)

ในขณะที่หน้าที่และบทบาทของเพลง (ปราณี วงษ์เทศ, 2523, น. 22 อ้างถึงใน สิริวัตร กิรติบุตร, 2528, น. 7) มีดังต่อไปนี้

(1) หน้าที่เป็นตัวแทนของระบบสัญลักษณ์ทางสังคมในการสะท้อนความเชื่อทางศาสนาและชนชั้นทางสังคม

(2) หน้าที่ในการกระตุ้นให้เกิดการตอบสนองทางกายภาพ เช่น การรบ การทำสงคราม

(3) หน้าที่ในการเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการควบคุมทางสังคม เป็นบรรทัดฐานทางสังคม ตลอดจนเป็นระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคม

(4) หน้าที่ในการรักษาสถาบันที่สำคัญทางสังคม เช่น ศาสนา

(5) หน้าที่ในการสืบทอดและรักษาความมั่นคงทางวัฒนธรรม

จะเห็นได้ว่า สาระสำคัญของดนตรีและบทเพลงมีความสำคัญและเชื่อมโยงกับบรรดากิจกรรมต่างๆ ของมวลมนุษยชาติมาอย่างยาวนาน และเมื่อดนตรีและบทเพลงมีความสำคัญเช่นนี้แล้ว หนึ่งในความเชื่อมโยงที่ดนตรีและบทเพลงได้มีอิทธิพลและบทบาท คือ ดนตรีกับการเมืองนั่นเอง

สุชาติ แสงทอง (2549, น. 28) ได้อธิบายสาระสำคัญของแนวคิดดนตรีกับการเมืองไว้ว่า ดนตรีการเมืองเป็นความหมายรูปแบบทางดนตรี เนื้อหา ตลอดจนสาระที่ใช้เป็นสื่อในการนำเสนอภาพตัวตนของกลุ่มชนในมิติต่างๆ เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ที่มุ่งหวัง โดยใช้สะท้อนภาพวิถีชีวิตของคหุกลุ่มชนในสังคม ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม บางครั้งดนตรีหรือบทเพลงดังกล่าวนี้จะถูกสร้างขึ้นโดยรัฐ หรือถูกสร้างโดยประชาชน นอกจากนี้แล้ว ดนตรีและเสียงเพลงนั้นเป็นเสมือนพื้นฐานของสังคม ซึ่งจะสามารถใช้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมได้ โดยดนตรีและบทเพลงจะถูกบันทึกเสมือนว่าเป็นภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นถึงเหตุการณ์ต่างๆ ในมิติทางสังคมหรือภาพสะท้อนแนวคิดและอุดมการณ์ต่างๆ อันปรากฏให้เห็นในแต่ละยุคแต่ละสมัยเพื่อก่อให้เกิดพลังบางอย่างกับกลุ่มบุคคลต่างๆ หรือเพื่อให้เกิดความสำเหนียก (Perceive) ให้เกิดขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สาระสำคัญของดนตรีหรือบทเพลงนั้นเป็นภาษา

แห่งห้วงอารมณ์ความรู้สึกอันสรรสร้างมาจากคีตกวีหรือนักแต่ง นักประพันธ์เพลงทั้งหลาย จนได้ปรากฏออกมาให้อยู่ในรูปแบบของเสียงเพลง โดยดนตรีหรือบทเพลงเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากการตั้งใจเพื่อก่อให้เกิดการกระตุ้นและที่เกิดขึ้นมาจากประสบการณ์ของผู้ประพันธ์เอง ทั้งนี้ เพื่อให้ดนตรีหรือบทเพลงเหล่านี้เข้าไปเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารและสร้างความเข้าใจกันให้เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า บทเพลงเป็นภาษาหรือเครื่องมือที่สำคัญของมวลมนุษยชาติในการสื่อความคิดต่อกันที่เก่าแก่ที่สุด ซึ่งดนตรีที่ใช้ในการสื่อความคิดนั้น ปรากฏออกมาใน 2 ลักษณะคือ

(1) การสื่อความคิดในเรื่องที่เป็นจริง เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง มีเหตุผลมารองรับและสามารถพิสูจน์ได้

(2) การสื่อความคิดในเรื่องที่เกี่ยวกับคุณค่าต่างๆ เพื่อสร้างหรือก่อก่อให้เกิดการยอมรับในคุณค่านั้น โดยการสื่อความคิดในลักษณะนี้เป็นการสื่อเพื่อชักจูงให้คล้อยตาม นั่นคือ เพลงปลุกใจ ซึ่งปรากฏให้เห็นในทุกสังคม

นอกจากนี้แล้ว ดนตรียังเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ทางการเมืองที่ทุกฝ่ายพยายามถ่ายทอดสื่อสารออกมาให้เห็นถึงความเป็นตัวเรา โดยพยายามที่จะทำให้เรามีความแตกต่างจากเขาอย่างชัดเจน เป็นเสมือนภาพเชิงซ้อน ซึ่งในบางครั้งทำให้มองเห็นว่า ดนตรีสร้างสัมพันธ์ภาพทางอารมณ์และอุดมการณ์ให้กับความเป็นเราเพียงฝ่ายเดียว และมักจะถูกนำไปใช้ในการกำหนดบทบาทในการสะท้อนของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเพื่อใช้เรียกร้องแนวทางของอุดมการณ์ร่วมทางการเมืองด้วย

2. การสื่อสารทางการเมือง (Political Communication) ด้วยบทเพลง

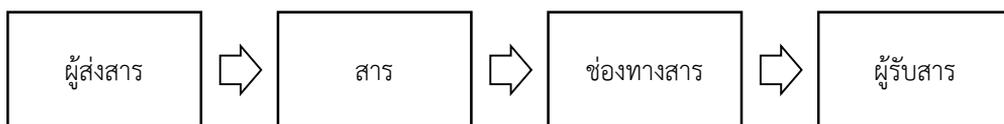
การสื่อสารเป็นเครื่องมือประเภทหนึ่งในการสร้างความหมายที่ทำให้เข้าใจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการสื่อสารกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคมและถูกนำไปใช้ในมิติทางการเมืองการปกครองเพื่อเชื่อมโยงชนชั้นปกครองและชนชั้นใต้การปกครองเข้าไว้ด้วยกัน (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2541, น. 2) และเมื่อการสื่อสารถูกนำมาใช้ในมิติทางการเมืองแล้ว ก็ย่อมเรียกการสื่อสารเช่นนี้ว่า การสื่อสารทางการเมือง (Political Communication) โดยลักษณะที่สำคัญของการสื่อสารทางการเมือง (พฤทธิสาณ ชุมพล, ม.ร.ว. 2552, น. 193) จะต้องมียุทธศาสตร์ดังต่อไปนี้

- (1) เป็นการสื่อสารที่เกี่ยวกับบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป
- (2) มีลักษณะของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารทางการเมือง
- (3) มีเป้าประสงค์ก็เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในทางการเมือง

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2541, น. 20-21) ได้อธิบายว่า กระบวนการสื่อสาร เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน เพื่อธำรงรักษาระบบการเมืองการปกครอง รวมถึงเสถียรภาพของรัฐบาลและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน อันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการสื่อสารอยู่ในฐานะและเป็นเสมือนเครื่องมือทางการบริหารของรัฐบาล

นอกจากนี้ การสื่อสารทางการเมืองยังถือว่าเป็นพื้นฐานอันสำคัญยิ่งของกระบวนการทางการเมืองในสังคมสมัยใหม่หรือแม้แต่สังคมล้าหลังทางเทคโนโลยีก็ตาม ย่อมต้องอาศัยการสื่อสารในการสื่อความหมายต่อกันและกัน โดยพื้นฐานของการสื่อสารต้องอาศัยคำพูด สัญลักษณ์ ท่าทางต่างๆ ที่จะสามารถสร้างความเข้าใจและรับรู้ต่อกันได้ นอกจากนี้แล้ว ในปัจจุบันการสื่อสารจะต้องอาศัยเครื่องมือสื่อสารมวลชน (Mass Media) ในการเผยแพร่ข่าวสาร ตีพิมพ์ หรือกระจายเสียงแพร่ภาพใดๆ ไปยังคนในสังคม (พฤทธิ-สาณ ชุมพล, ม.ร.ว. 2552, น. 199) สำหรับกระบวนการสื่อสารพื้นฐานมีลักษณะดังนี้

แผนภาพที่ 1 กระบวนการสื่อสารพื้นฐาน



ที่มา: สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2541, น. 3)

สามารถอธิบายได้ว่า พื้นฐานของการสื่อสารนั้น อย่างน้อยที่สุดจะต้องประกอบไปด้วยแหล่งข้อมูลข่าวสารและเป็นผู้ส่งสาร (Sender) ซึ่งในการส่งสารนั้นจะต้องอาศัยช่องทางหรือสื่อ (Channel) ในการนำข้อมูลข่าวสารไปถึงผู้รับสาร (Receiver) ทั้งนี้ ในความเป็นจริงแล้ว มีความสลับซับซ้อนเพิ่มเติมคือ หากมีการส่งข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) แล้วผู้รับสาร (Receiver) ย่อมจะกลายสภาพมาเป็นผู้ส่งสาร (Sender) ส่งข้อมูลข่าวสารป้อนกลับไปยังผู้ส่งสารเดิม ซึ่งได้กลายสภาพมาเป็นผู้รับสาร (Receiver) นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม นอกจากการสื่อสารเป็นเครื่องมือประเภทหนึ่งในการสร้างความหมายที่ทำให้เข้าใจซึ่งกันและกันแล้ว ซึ่งเมื่อถูกนำมาใช้ในบริบททางการเมืองมีรูปแบบหรือวิธีการนำไปใช้ที่หลากหลายวิธีการ หนึ่งในวิธีการในการสื่อสารทางการเมืองที่พบว่ามีมีการนำมาใช้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน นั่นคือ การสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลง ซึ่งการสื่อสารทางการเมืองอีกวิธีหนึ่งที่เป็นการอธิบาย ถ่ายทอด เผยแพร่ หรือส่งต่อสาระสำคัญที่สื่อไปในทางที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม อุดมการณ์

แนวความคิดความเชื่อต่างๆ ของผู้ส่งสาร ผ่านสารนั้นคือ บทเพลงส่งต่อผ่านช่องทางใดๆ ไปยังผู้รับสาร จนให้ผู้รับสารได้สดับรับฟัง ปลุกใจ สร้างความฮึกเหิม หรือเกิดการฉุกคิด คล้อยตามสิ่งที่ได้ถ่ายทอดออกมาผ่านบทเพลง

2.1 การสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลงยุค พ.ศ. 2516

ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2516–2519 ได้รับการเรียกขานว่า ยุคประชาธิปไตยแบ่งบาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 อันเป็นเหตุการณ์ในการต่อสู้ทางการเมือง ซึ่งถือว่านักศึกษาเป็นผู้มีบทบาทและชัยชนะในการเคลื่อนไหวทางการเมือง และยุคนี้ยังถือว่าเป็นยุคแห่งการแสวงหาความคิด ความหมาย สิทธิเสรีภาพ ทั้งยังมีการต่อสู้กันทางความคิดและอุดมการณ์ โดยภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นั้น ในระยะแรก นักศึกษาได้รับความศรัทธาและความไว้วางใจจากประชาชนอย่างยิ่ง แต่ต่อมาเกิดความขัดแย้งทางความคิดทางการเมือง ทางอุดมการณ์และความขัดแย้งในผลประโยชน์ของขบวนการนักศึกษาขึ้น ทำให้ขบวนการนักศึกษาถูกตั้งความเคลือบแคลงสงสัย จนเกิดการตั้งกลุ่มองค์กรขึ้นมาเพื่อต่อต้านการทำงานของขบวนการนักศึกษา ซึ่งท่ามกลางการต่อสู้ขัดแย้งทางความคิดและอุดมการณ์รวมถึงกระแสของการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มปัญญาชนทั้งหลายนี้เอง เป็นเหตุให้เกิดบทเพลงปลุกใจขึ้นมา ในฐานะที่บทเพลงเป็นสารที่ถูกนำมาใช้ในการสื่อสาร สื่อข้อความ เพื่อชักชวน เผยแพร่ความคิดและอุดมการณ์แก่ประชาชนให้ต้องการก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของเสียงเพลง ซึ่งในฝั่งของนักศึกษาหรือบรรดาปัญญาชนทั้งหลาย ในฐานะที่เป็นผู้ส่งสารหรือผลิตสารอย่างบทเพลง ปลุกใจนั้น อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “เพลงเพื่อชีวิต” (จรรยาธน์ สุวรรณภูสิทธิ์, 2531, น. 1)

สำหรับเพลงเพื่อชีวิตที่ปรากฏขึ้นมาในช่วงยุค พ.ศ. 2516 นั้น มีที่มาจากกระแสของความเปลี่ยนแปลงจากปัญญาชน ที่ใช้บทเพลงเป็นสารเพื่อสื่อข้อความ ชักชวนไปยังผู้รับสารอย่างประชาชนให้เกิดความรู้สึกรู้สึกในการเปลี่ยนแปลงผ่านรูปแบบของเสียงเพลงที่เรียกว่า เพลงเพื่อชีวิต ซึ่งเนื้อหาของบทเพลงเป็นการอธิบายให้เห็นภาพของความยากลำบากในชนบท การถูกเอารัดเอาเปรียบจากชนชั้นนายทุน และการต่อสู้เพื่อความถูกต้องยุติธรรม และเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิ เสรีภาพ อิสรภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ยังไม่มีหรือยังไม่ได้มา จึงย้อมชวนชวนยามาให้ได้ ประกอบกับสถานการณ์หรือบริบททางการเมืองในห้วงเวลานั้นๆ ประเทศยังไม่มีรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ จึงทำให้ไม่มีหลักประกันใดๆ ที่รองรับสิทธิ เสรีภาพของประชาชน ประกอบกับบรรยากาศในขณะนั้น เต็มไปด้วยการชุมนุมประท้วง การเคลื่อนไหว เรียกร้อง

และต่อสู้กับความไม่ยุติธรรมอันเนื่องมาจากการผูกขาดทางอำนาจของชนชั้นปกครอง ในยุคนั้น ทั้งยังมีการลิดรอนสิทธิเสรีภาพทั้งในการพูด การเขียน การพิมพ์ และในเชิงวิชาการ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเหตุผลหลักอันสำคัญที่ทำให้บทเพลงเพื่อชีวิตเป็นที่นิยมอย่างมากในหมู่นิสิตนักศึกษาและปัญญาชนทั้งหลาย และส่งผลให้บทเพลงเพื่อชีวิตในยุคนี้สามารถรับรู้และเข้าถึงกลุ่มมวลชนที่ต่อสู้เรียกร้องทางการเมือง และเกิดอารมณ์ความรู้สึกร่วมไปกับเสียงเพลง มีกำลังใจและมีพลังร่วมในการต่อสู้เพื่อประเด็นหรือสิ่งที่กลุ่มมวลชนและนักศึกษาต้องการ และภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม กระแสความนิยมในบทเพลงเพื่อชีวิตยิ่งมีความนิยมมากขึ้น นอกจากเหตุผลที่บรรดาปัญญาชนและนักศึกษาจะเป็นต้นกำเนิดของบทเพลงเพื่อชีวิตแล้ว เนื้อหาของบทเพลงยังคงสะท้อนว่า ประชาธิปไตยที่ได้มาหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคมยังไม่สมบูรณ์ พิจารณาได้จากบทเพลง เช่น เพลงเพื่อมวลชน ซึ่งมีเนื้อหาใจความในการใช้สัญลักษณ์อย่างนกพิราบขาวมาใช้ ซึ่งนกพิราบขาวนั้นเป็นสัญลักษณ์แทนเสรีภาพ มีอิสรภาพในการท่องเที่ยวไปในดินแดนต่างๆ ดังท่อนหนึ่งที่ว่า

“ถ้าหากฉันเกิดเป็นนกที่โฉบบิน ตัดปีกบินไปให้ไกลไกลแสนไกล จะขอเป็นนกพิราบขาว เพื่อชี้นำชาวประชาสู่เสรี...” (เนื้อเพลง เพื่อมวลชน - กรรมาชน, 2559)

หรือเพลงคนกับควาย ซึ่งบางท่อนมีการเลือกสรรคำหรือใช้บรรดาสำนวนที่เป็นที่นิยมในลัทธิคอมมิวนิสต์ เช่น นายทุน ศักดินา ชนชั้น กดขี่ ปลดแอก ดังท่อนที่ว่า

“คนก็คนทำนาประสาคน คนกับควายทำนาประสาควาย คนกับควาย ความหมายมันลึกล้ำ ลึกล้ำทำนามาเนิ่นนาน ... เป็นบทเพลงเสียงเพลงแห่งความตาย ความเป็นคนสลายลงไปพลัน กฎมณีฑินแรงแบ่งชนชั้น ชนชั้นชาวนาจึงต่ำลงเหยียดหยามชาวนาว่าป่าดง สำคัญมันคงคือความตาย...” (เนื้อเพลง คนกับควาย [ແຫລ່ງ] - คาราวาน, 2559)

หรือสำนวนที่ว่า “เมื่อฟ้าสีทองผ่องอำไพ ไทยจะได้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน” ด้วยลักษณะของคำและสำนวนเหล่านี้ ส่งผลให้บุคคลที่ไม่ชอบหรือต่อต้านบทเพลงเพื่อชีวิตมองและพยายามเชื่อมโยงเนื้อหาของบทเพลงเพื่อชีวิตว่า บทเพลงเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับลัทธิคอมมิวนิสต์อีกด้วย จึงมีกระแสการต่อต้านบทเพลงเพื่อชีวิต (สิรินธร กীরติบุตร, 2528, น. 82, 112)

ในทางตรงกันข้าม บทเพลงเพื่อชีวิตกลับถูกมองว่ามีความเป็นชั่วคราวกันข้ามกับบทเพลงปลุกใจ ด้วยเหตุผลที่ว่า บทเพลงปลุกใจนั้นมีลักษณะของเนื้อหาที่ชี้ให้เห็นถึง

การรักษาเสรีภาพ อิสระภาพ และความเป็นไทยที่พึงรักษาไว้ นั้นหมายความว่า สิทธิ เสรีภาพ อิสระภาพและความเป็นไทย เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วและต้องรักษาไว้ และบทเพลงปลุกใจที่ปรากฏ ในยุคระหว่าง พ.ศ. 2516-2519 นี้ ให้ความสำคัญและเน้นไปที่สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และประเด็นเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพ อันเป็นผลมาจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งเป็นชัยชนะของระบอบประชาธิปไตย ส่งผลให้เพลงปลุกใจ กลับขึ้นมามีบทบาทอีกครั้ง โดยลักษณะเนื้อหาหรือตัวบทเพลงนั้นมีความหมายที่สื่อ ไปในทางที่อธิบายถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ชี้ให้เห็นถึงเรื่องสิทธิ เสรีภาพ เสมอภาค และประชาธิปไตย ที่กว่าจะได้มานั้นยากลำบากเพียงใด ต้องสูญเสียคนไป มากเท่าใด นอกจากนี้แล้ว ผลจากเหตุการณ์ 14 ตุลา ยังเป็นเหตุการณ์ที่ถูกมองว่า มีลักษณะของการต่อสู้ขัดแย้งกันเองของคนในชาติ การสร้างความสามัคคีปรองดองกัน ในชาติจึงเป็นสิ่งที่จะต้องทำอย่างยิ่ง รวมถึงการตอบโต้เนื้อเพลงของบทเพลงเพื่อชีวิต ซึ่งถูก มองว่าเนื้อหาของบทเพลงเพื่อชีวิตเป็นการกล่าวโจมตีคนไทยด้วยกันเอง สร้างความแตกแยก ของคนในชาติ และมองว่าผู้นิยมชมชอบในบทเพลงเพื่อชีวิตนั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับลัทธิคอมมิวนิสต์และประเทศที่เป็นคอมมิวนิสต์ จึงถือได้ว่าเป็นพวกคนขายชาติ (สิรินธร กิริติบุตร, 2528, น. 80-82)

ด้วยเหตุนี้ การสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลง ในยุคระหว่าง พ.ศ. 2516-2519 พบว่า เพลงปลุกใจในยุคนี้ปรากฏคำหรือเนื้อหาที่สะท้อนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลา การสะท้อน ความสามัคคี รวมถึงการแสดงการตอบโต้กันระหว่างบทเพลงปลุกใจกับบทเพลงเพื่อชีวิต ซึ่งปรากฏออกมาก่อนหน้านี้ ใน 3 ลักษณะ คือ

(1) การโจมตีคนไทยที่ฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ และสร้างความแตกแยกขึ้นมา ในประเทศ ซึ่งถือได้ว่าเป็นพวกคนขายชาติ โดยการสะท้อนผ่านบทเพลงด้วยเนื้อหาที่รุนแรง เช่น เพลงหนักแผ่นดิน ดังปรากฏบางถ้อยคำที่ว่า

“คนใดใช้ชื่อไทยอยู่ กายก็ดูเหมือนไทยด้วยกัน ได้อาศัยโพธิ์ทองแผ่นดินของ ราชันย์ แต่ใจมันยังเฝ้าคิดทำลาย คนใดเห็นไทยเป็นทาส ดูถูกชาติเชื้อชนถิ่นไทย แต่ยังฝักทำกิน กอบโกยสินไทยไป เหยียดคนไทยเช่นทาสของมัน หนักแผ่นดิน หนักแผ่นดิน คนเช่นนี้เป็นคนหนักแผ่นดิน (หนักแผ่นดิน!) หนักแผ่นดิน หนัก แผ่นดิน คนเช่นนี้เป็นคนหนักแผ่นดิน (หนักแผ่นดิน!) คนใดยุยงปลุกปั่น ไทย ด้วยกันหวังให้แตกกระจาย ปลุกกระดมมวลชนให้สับสนวุ่นวาย เพื่อคนไทยแบ่ง ฝ่ายรบกันเอง...” (สิรินธร กิริติบุตร, 2528, น. 332)

หรือเพลงทหารพระนเรศวร ซึ่งมีข้อความที่บ่งบอกถึงการปฏิบัติหน้าที่ของชายชาติทหารในการอุทิศชีวิตของตนเพื่อปกป้องชาติ พระมหากษัตริย์ และการกล่าวถึงเสียงของการใช้บรรดาอาวุธยุทธโศปกรณ์ในการปกป้องชาติตั้งปรากฏในท่อน ดังนี้

“...ใครขวางฟันฟาดแหลกลาญ ล้างผลาญปี่ป่นวอดวาย ชีวิตอุทิศเพื่อชาติ
เราต่อสู้เพื่อราษฎร์ทั้งหลาย ชาติเสือเราต้องไวลาย ชาติชายเราต้องต่อกร เปรี้ยง
เปรี้ยง ตั้งเสียงฟ้าฟาด โครม โครม พินาศพังสลอน เปรี้ยง เปรี้ยง ลูกปืน กระเด็น
กระดอน โครม โครม ดัสกรกระเด็นไกล ถ้าสิ้นชาติสิ้นแผ่นดินสิ้นกษัตริย์
เห็นสุดท้ายยืนหยัดอยู่ได้ จะเป็นตายร้ายดีก็เป็นไป ขอป้องกันเอาไว้ให้สุดฤทธิ์...”
(สิรินธร กิริติบุตร, 2528, น. 242)

(2) การชี้ชวนให้คนไทยรักชาติ รักเอกราชของชาติ และเน้นเนื้อหาไปที่ 3 สถาบันหลักของไทย คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ปรากฏออกมาในบทเพลง เช่น เพลงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพลงมาร์ชประชาธิปไตย เพลงไทยเพื่อนไทย เพลงไทยรวมใจ

(3) การบรรยายผ่านบทเพลงถึงลักษณะของแผ่นดินไทยที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีสภาพแวดล้อมที่ตรงกันข้ามกับเนื้อหาของบทเพลงเพื่อชีวิตที่บรรยายถึงความยากจน และสภาพแวดล้อมที่แห้งแล้งแร้นแค้นในชนบท เช่น เพลงถิ่นแดนทอง เพลงแดนขจี เพลงแดนรักของข้า เพลงแผ่นดินของเรา (สิรินธร กิริติบุตร, 2528, น. 82-83)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สาระสำคัญของการใช้บทเพลงในกระบวนการสื่อสารทางการเมืองในยุค พ.ศ. 2516 เป็นลักษณะของการตอบโต้กันระหว่างฝ่ายผู้มีอำนาจในทางการเมืองผ่านบทเพลงปลุกใจเพื่อมุ่งโจมตีบทเพลงชั่วคราวข้ามอย่างบทเพลงเพื่อชีวิตและมีเนื้อหาเป็นไปในทางที่มุ่งปลุกใจต่อต้าน หรือทำลายประหัตประหารฝ่ายที่ไม่จงรักภักดีต่อสถาบันของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ในทางตรงกันข้าม ด้วยถ้อยคำ เนื้อหา และข้อความในบทเพลงเพื่อชีวิตที่บรรดานิสิต นักศึกษา ประชาชน รวมถึงบรรดาปัญญาชนใช้ในการสื่อสารทางการเมืองผ่านบทเพลงกลับมีเนื้อหาที่มุ่งหาคำว่า ประชาธิปไตย สิทธิ เสรีภาพ และความเท่าเทียมกัน เพื่อเป็นการสะท้อนปัญหา การดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ และการต่อสู้กับอำนาจรัฐดังที่ปรากฏในเนื้อหาของบทเพลง

2.2 การสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลงยุค พ.ศ. 2535

ภายหลังจากยุคระหว่าง พ.ศ. 2516-2519 แล้ว ในการสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลงนั้นกลับมามีการใช้บทเพลงและแนวคิดที่ปรากฏขึ้นมาอีกในบริบททางการเมืองไทย ช่วงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ อนุชา ขาดิรักษา (2543 น. 102) ได้อธิบายไว้ว่า บริบททางการเมืองไทยในช่วงนี้เป็นผลมาจากการที่คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ได้เข้ามายึดอำนาจ โดยอ้างเหตุผลที่ว่าเพื่อป้องกันการทุจริตคอร์รัปชันซึ่งสร้างความเสียหายแก่บ้านเมือง โดยบริบทเช่นที่ว่านี้จึงเป็นสาเหตุอันก่อให้เกิดกลุ่มชนชั้นกลางที่มีความผิดหวังจากวิถีชีวิตที่ตนเคยเป็นอยู่จนก่อให้เกิดบทบาทของกลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวขึ้นมา เมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงแล้ว คณะรสช.และรัฐบาลทหารในยุคนี้ ได้เข้ามายึดอำนาจก็เพื่อที่จะต้องการรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองไว้เฉกเช่นเดียวกับในอดีต ซึ่งทหารได้ใช้ตำแหน่งหน้าที่การงานของตนเองเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ทั้งในการเมืองและระบบเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม เมื่อสภาพบริบททางสังคมเปลี่ยนไป บทบาทในทางการเมืองของทหารก็หมดความสำคัญลง เนื่องจากประชาชนไม่ได้ให้การยอมรับกับการยึดอำนาจรัฐประหาร และในขณะเดียวกันกับกลุ่มชนชั้นกลางในขณะนั้นก็เป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในระบบเศรษฐกิจ กลับจำต้องประสบความเสียหายอย่างยิ่งจากการก่อรัฐประหารยึดอำนาจด้วยเหตุผลนี้เองจึงเป็นสาเหตุให้เกิดการต่อต้านการยึดอำนาจรัฐประหารอันนำมาซึ่งเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ

โดยในช่วงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬนี้ อนุชา ขาดิรักษา (2543, น. 102) ชี้ให้เห็นว่ามีศิลปินและบทเพลงเพื่อชีวิตเกิดขึ้นมาเป็นจำนวนมาก หมายถึงถึงศิลปินในยุค 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งออกมาจากป่าด้วย กลายเป็นผู้ที่ส่งสารหรือผลิตสาร ในขณะที่सारอย่างบทเพลงในยุคนี้ มีลักษณะเป็นเพลงเพื่อชีวิตซึ่งมีเนื้อหาที่สะท้อนถึงความหลากหลายของปัญหาสังคมในมุมมองกว้าง ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่อุดมการณ์ทางการเมืองเท่านั้น บรรดาศิลปินต่างๆ ได้เข้าไปร่วมงานกับบริษัทเอกชนก็เพื่อสร้างสรรค์สังคม และเพื่อแสวงหาแนวทางในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ ปราศจากความรุนแรงดังเช่นในอดีต โดยตลอดช่วงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬนี้ กลุ่มศิลปินต่างๆ ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มสร้างกระแสความรู้สึกในทางการเมืองและจิตสำนึกร่วมกันในการสร้างบรรยากาศต่อกลุ่มผู้ชุมนุมในการประท้วงรัฐบาลและเพื่อผ่อนคลายบรรยากาศของความรู้สึกที่ตึงเครียดตลอดช่วงการชุมนุม แต่ในขณะเดียวกัน กลุ่มศิลปินกลับไม่สามารถที่จะแสดงออกมาได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากถูกปราบปราม ถูกขัดขวางในการแสดงออก รวมถึงถูกติดตามจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ส่งผลให้ไม่สามารถแสดงออกได้ ประกอบกับการเกรงกลัวต่อภัยอันตรายจากรัฐบาลของคณะ รสช. จนในที่สุดต้องหลบหนีออกจากบริเวณลานที่ชุมนุมประท้วงรัฐบาล

2.3 การสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลง ยุค การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรฯ กลุ่ม นปช. และกลุ่ม กปปส.

ในช่วงยุคของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มการเมืองอย่างกลุ่ม พันธมิตรฯ กลุ่ม นปช. และกลุ่ม กปปส. นั้น พบว่า บทเพลงยังคงมีอิทธิพลและมีบทบาทเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือตลอดในช่วงของการชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มมวลชนต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.3.1 บทเพลงของกลุ่มพันธมิตรฯ

สำหรับบทเพลงของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยนั้น พบว่ามีการใช้บทเพลงในการขับร้องตลอดระยะเวลาของการชุมนุมทางการเมือง ตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม ถึงวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2551 รวมระยะเวลา 193 วัน รวมจำนวนทั้งสิ้น 177 เพลง (อำนาจ เอี้ยวสำอางค์, 2554, น. 3, 80) ซึ่งบทเพลงของกลุ่มพันธมิตรฯ ทั้ง 177 เพลงนั้น ได้จำแนกออกมาได้รวมทั้งสิ้น 4 ประเด็นหลัก ดังต่อไปนี้ (อำนาจ เอี้ยวสำอางค์, 2554, น. 90-238)

(1) ประเด็นด้านการปลุกใจ รวม 82 บทเพลง ในประเด็นนี้ เป็นเรื่องของการปลุกใจ ปลุกจิตสำนึกของคนที่ได้ฟังให้เกิดความรู้สึกรักชาติ บ้านเมือง รักในหมู่คณะของตนเอง มีความสามัคคี และเสียสละ เนื่องจาก การชุมนุมของกลุ่มพันธมิตรฯ 193 วัน เป็นการชุมนุมทางการเมืองที่ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย และตลอดห้วงระยะเวลาของการชุมนุมก็มีเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้น เช่น การสลายการชุมนุม การใช้อาวุธ จนก่อให้เกิดการบาดเจ็บและเสียชีวิต ด้วยเหตุนี้ การแต่งเพลงจึงมีขึ้นมาเพื่อปลุกใจผู้ชุมนุมจากความหวาดกลัว ซึ่งในประเด็นของการปลุกใจยังสามารถแบ่งออกได้อีก 2 ประเภทคือ 1) การให้กำลังใจผู้ชุมนุม จำนวน 37 เพลง 2) การปลุกความสามัคคี จำนวน 45 เพลง เนื่องจากการชุมนุมที่ยาวนานประกอบกับการต้องพักอาศัยอยู่หลายบริเวณตลอดการชุมนุม ตั้งแต่บริเวณถนนราชดำเนิน ถนนพิษณุโลก ทำเนียบรัฐบาล สนามบินดอนเมือง และสนามบินสุวรรณภูมิ ทำให้มีความพยายามจากรัฐบาลในขณะนั้นจำเป็นต้องให้การชุมนุมของกลุ่มพันธมิตรฯ ยุติลงโดยเร็ว พร้อมทั้งมีการพยายามกดดันกลุ่มผู้ชุมนุมและใช้วิธีการสลายการชุมนุมด้วยความรุนแรง ดังนั้น กำลังใจจึงนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่กลุ่มผู้ชุมนุมต้องการและก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคง เช่น เพลงเธอเป็นนักร้อง เพลงตามแฟนมาคู่ชาติ เพลงคนโสดคู่ชาติ ดังปรากฏในส่วนหนึ่งของเพลงคนโสดคู่ชาติ

“...คนมีแฟนก็พาแฟนมาชุมนุม มีคนมาคุมมาร่วมชุมนุมก็สดใส ตัวคนเดียวมาคู่ชาติสบายใจ ตบมือตะโกนออกไปเพียงลำพัง คู่ชาติแบบคนโสด... ..ใจตรงกัน

และรัฐบาลเหมือนๆ กัน มาชุมนุมทุกวันก็สดไส พอเราตะโกนไล่สมัครออกไป
ฉันก็แอบยิ้มให้กับเธอ แอบรักเธอคนกู่ชาติ...” (อำนาจ เอี้ยวสำอังก์, 2554)

นอกจากนี้ เนื่องจากการถูกกดดันและความหวาดกลัวตลอดห้วงเวลาของการชุมนุม
ทางการเมืองส่งผลให้กลุ่มพันธมิตรฯ จำเป็นต้องมีการจัดตั้งการ์ดพันธมิตรฯ ขึ้นมา ในชื่อ
นักรบศรีวิชัย เพื่อดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยและเป็นแนวป้องกันในการปะทะกับตำรวจ
และกลุ่มอื่นๆ ที่จะเข้ามาทำการสลายการชุมนุม ในขณะที่เดียวกันก็มีความจำเป็น
ที่จะต้องปลูกและสร้างความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวให้เกิดขึ้นในกลุ่มของ
ผู้ชุมนุมอยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกัน เช่น เพลงทะเลคน เพลงเข้าหลอมราชดำเนิน เพลงนักรบ
มือตบ เพลงเดินเดินเดิน ซึ่งเนื้อหาบางท่อนของบทเพลงมีลักษณะของการฉายภาพให้เกิด
ความปลุกใจในการเข้าร่วมชุมนุม เสียสละตนเพื่อปกป้องชาติ สร้างความสามัคคี รวมถึงการ
ขับไล่อดีตนักการเมืองบางคนให้ออกไปจากรัฐ ซึ่งมีถ้อยคำปรากฏดังท่อน

“เดิน เดิน เดิน ถนนราชดำเนิน เดิน เดิน เดิน ถนนประวัติศาสตร์ ก้าวที่เดิน
คือก้าวสร้างชาติ ขับทรรราชทักษิณออกไป เดิน เดิน เดิน ถนนวีรชน เดิน เดิน
เดิน ถนนของคนกล้า จิตวิญญาณเลือดเนื้อแลงมา มวลประชาสร้าง
ประชาธิปไตย” (อำนาจ เอี้ยวสำอังก์, 2554)

(2) ประเด็นด้านการนำเสนอแนวคิดอุดมการณ์ จำนวน 3 บทเพลง เป็นการ
นำเสนอแนวคิดอุดมการณ์ทางการเมือง (Political Ideology) ในการชุมนุม นั่นคือ การชุมนุม
เพื่อโจมตีการทำงานของรัฐบาล และการขับไล่นายกรัฐมนตรี รวมถึงการนำเสนออุดมการณ์
ของกลุ่มพันธมิตรฯ เพื่อจะนำอุดมการณ์ไปปฏิบัติจริง เช่น การตั้งพรรคการเมืองใหม่เพื่อ
ขับเคลื่อนระบบการปกครองและต่อต้านนักการเมืองที่ทุจริตคอร์รัปชัน หรืออุดมการณ์ของ
การชุมนุมประท้วงและการกระจายตัวของกลุ่มไปยังสถานที่ต่างๆ ในห้วงระยะเวลาของการ
ชุมนุม ประกอบไปด้วย เพลงพันธมิตรดาวกระจาย เพลงความจริง ความฝัน ความดี และเพลง
การเมืองใหม่ ซึ่งมีเนื้อหาบางท่อนมุ่งโจมตีรัฐบาลและขับไล่นายกรัฐมนตรี ดังปรากฏในท่อน

“...เราจะเป็นไฉนผู้ตายกันทุกเมื่อจะเลือกตั้งการเมือง ต้องรัฐบาลโกงกิน ตั้งใจ
ลาร้างแตกแยกให้แผ่นดิน ไร้อำนาจโกงกินมันตรวจสอบไม่ได้... การเมืองใหม่ให้
แก่ของประชาชน โดยประชาชน โดยประชาชน การเมืองใหม่ให้แก่ของประชาชน
พรรคประชาชนโดยประชาชน...” (อำนาจ เอี้ยวสำอังก์, 2554)

(3) ประเด็นด้านการยกย่องเชิดชู มีการยกย่องบุคคลหรือสถาบันของชาติ ซึ่ง
สามารถจะจำแนกได้อีก 3 ประเภท คือ 1) ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ จำนวน 3 เพลง

เป็นลักษณะของเนื้อเพลงที่ใช้อธิบายถึงความจงรักภักดีที่กลุ่มพันธมิตรฯ มีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ได้แก่ เพลงเรารักพระเจ้าอยู่หัว เพลงชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และ เพลงแผ่นดินของเรา 2) แขนงนำในการชุมนุม จำนวน 4 เพลง เป็นการแต่งเพลงเพื่อยกย่อง เชิดชูแกนนำของกลุ่มผู้ชุมนุมพันธมิตรฯ เนื่องจาก มองว่า การชุมนุมจำเป็นต้องมีแกนนำ เพื่อให้แกนนำได้กำหนดบทบาทและวิธีการที่จะชุมนุมของกลุ่ม ซึ่งแกนนำจะมีความสำคัญ และเป็นบุคคลที่กลุ่มผู้ชุมนุมพันธมิตรฯยอมรับด้วย จึงได้มีการแต่งบทเพลงไว้เพื่อยกย่อง เชิดชูในฐานะผู้นำและผู้มีความกล้าหาญ ได้แก่ เพลงคุณจะไม่เดินเดียวดาย เพลงสนธิมาแล้ว เพลงลุงจำลอง และเพลง 5 แขนงนำ และ 3) ผู้ร่วมชุมนุม จำนวน 30 เพลง ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นว่า การชุมนุมของกลุ่มพันธมิตรฯ ในครั้งนี้ถือว่าการชุมนุมทางการเมืองที่ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ทางการเมืองไทย ประกอบกับรูปแบบของการชุมนุมมีลักษณะที่แปลกใหม่ นั่นคือ มีการถ่ายทอดสดการชุมนุมประท้วงตลอด 24 ชั่วโมง จึงได้มีการแต่งบทเพลงขึ้นมาเพื่อยกย่องและเสริมแรงกำลังใจให้กับกลุ่มผู้ชุมนุมทุกคน ในฐานะที่เป็นบุคคลที่เสียสละ มีความอดทน ตลอดช่วงเวลาของการชุมนุมถึง 193 วัน เช่น เพลงกองทัพประชาชน เพลงนปท.ถอดใจ เพลงนักรบศรีวิชัย เพลงหลับเถิดคนกล้า

(4) ประเด็นด้านการเสียดสีสังคมการเมือง รวมจำนวน 55 เพลง เป็นการเสียดสีสิ่งที่อยู่ในบริบททางการเมือง คือ 1) นักการเมือง จำนวน 34 เพลง เป็นการแต่งบทเพลงขึ้นมาเพื่อเสียดสีกลุ่มนักการเมืองที่เข้าไปร่วมงานกับคุณทักษิณ ชินวัตร เนื่องจากกลุ่มพันธมิตรฯ มองว่า กลุ่มนักการเมืองที่เข้ามาในระบบการเมืองและได้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้น ก็ล้วนแล้วแต่มุ่งเข้ามาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากภาษีของประชาชน และมุ่งหวังที่จะแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนเองและพวกพ้อง ด้วยเหตุผล บทเพลงส่วนใหญ่จึงเป็นบทเพลงที่เสียดสีทั้งตัวของคุณทักษิณ ชินวัตร ตลอดช่วงการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และบรรดานักการเมืองรอบข้างที่ทำงานร่วมกับคุณทักษิณ เช่น เพลงลี้ภัย เพลงนพดวย เพลงจับทักษิณติดคุก เพลงไอ้หน้าเหลี่ยม 2) รัฐบาล จำนวน 5 เพลง เนื่องจากกลุ่มพันธมิตรฯ มองว่า ไม่ว่าจะรัฐบาลใดที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินในห้วงเวลานั้นจะเป็นใคร ล้วนแล้วแต่เป็นตัวแทนของคุณทักษิณ ชินวัตร นั่นคือ อดีตรัฐบาลของคุณสมัคร สุนทรเวช และคุณสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ทำให้กลุ่มพันธมิตรฯ แต่งเพลงขึ้นมาเพื่อสะท้อนภาพของรัฐบาลในขณะนั้นๆ ที่เข้ามาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ เอาardtเอาเปรียบประชาชน เข้ามาเพื่อโกงกิน ส่งผลให้คนจนยิ่งจนลง ส่วนรัฐบาลมีฐานะที่ร่ำรวยขึ้น จึงมีการชุมนุมเรียกร้องและขับไล่รัฐบาลที่กลุ่มพันธมิตรฯ มองว่าเป็นตัวแทนของคุณทักษิณ ทั้งยังมีการให้คำจำกัดความของรัฐบาลว่าเป็น รัฐบาลเฮงชวย เช่น เพลงแก๊สน้ำตา เพลงเมาอำนาจ เพลงอารยะขัดขืน และ 3) สังคมทั่วไป จำนวน 16 เพลง เนื่องจากสภาพบริบททางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ

เกิดความวุ่นวาย มีการชุมนุมเรียกร้องและขับไล่รัฐบาล ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจก็มีการผูกขาดอำนาจไว้ที่กลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งๆ กลุ่มพันธมิตรฯ จึงได้มีการประพันธ์บทเพลงออกมาเพื่อเสียดสีสังคมโดยทั่วไป เช่น เพลงหุ่น ป.ต.ท. เพลงแผ่นดินนี้คือไทย เพลงไม่สิ้นคนดี เพลงคำตอบในสายลม

2.3.2 บทเพลงของกลุ่ม นปช.

สำหรับบทเพลงที่ปรากฏขึ้นมาจากกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) นั้น มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่กลุ่ม นปช. ได้ถูกจัดตั้งขึ้นมาเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 แล้วจึงมีการเริ่มต้นในการเคลื่อนไหว ชุมนุมทางการเมืองเป็นต้นมา โดยเริ่มต้นตั้งแต่การเคลื่อนไหวชุมนุมทางการเมืองและบริบททางการเมืองนั้น ส่งผลให้มีการสร้างสรรค์และผลิตบทเพลงออกมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งตลอดระยะเวลาการเคลื่อนไหวในระหว่าง พ.ศ. 2550-2556 ทางกลุ่ม นปช. นั้นมีบทเพลงรวมทั้งสิ้น 480 เพลง ซึ่ง วรพงษ์ วะรภัชเลิศ (2557, น. 72, 110) ได้แบ่งประเด็นของการสื่อสารทางการเมืองออกมารวมทั้งสิ้น 6 ประเด็นสำคัญ (2557, น. 133-188) ดังนี้

(1) ประเด็นของการต่อสู้ เป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการสื่อสารผ่านบทเพลงด้วยเนื้อหาของบทเพลงที่เกี่ยวกับการต่อสู้กับฝ่ายตรงข้าม เช่น การต่อต้านรัฐบาลของนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เพื่อต่อต้านและเรียกร้องให้ยุบสภา กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่ชุมนุมสร้างความเสียหายให้กับประเทศชาติและการบุกยึดสนามบิน กลุ่มอำนาจเก่าอันเป็นกลุ่มที่อยู่เบื้องหลังความวุ่นวายทางการเมือง กลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ผู้อยู่เบื้องหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 หรือเรียกว่าเป็นผู้มีบาปมีนอกรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นของการสร้างความสามัคคีในหมู่ของกลุ่มคนเสื้อแดง เพื่อให้ทุกคนมีความรักใคร่กลมเกลียวสามัคคีกันในหมู่คนเสื้อแดง รวมถึงการปลุกฝังอุดมการณ์การสร้างพลังในการร่วมต่อสู้ไปด้วยกัน รวมถึงการใช้คำในบทเพลงที่สื่อถึงความใกล้ชิดสนิทสนมเสมือนเป็นเครือญาติกัน เช่น เพลงหล่อหลอกลอย เพลงวรนุช เพลงเปตรครองเมือง เพลงฮักคนเสื้อแดง เพลงต่อผุด ซึ่งตัวอย่างของบทเพลงในประเด็นนี้ปรากฏดังส่วนหนึ่งของเพลงต่อผุด ที่มุ่งกล่าวปัญหาที่ปรากฏขึ้นภายหลังการรัฐประหารหรือการเข้ามามีบทบาทอำนาจของเผด็จการ การพยายามชี้ให้เห็นถึงบทเรียนในเชิงประวัติศาสตร์ที่ถูกล้มเลือนเสมือนสำนวนไทยที่ว่า “น้ำลด ต่อผุด” ความในบทเพลงตอนหนึ่งปรากฏดังท่อนที่ว่า

“เมื่อน้ำล้นด ตอมันเริ่มผุด ความเจริญสะดุด เศรษฐกิจก็ฝืดเคือง เมื่อผู้นำที่มี ปัญญาปราดเปรื่อง ถูกกลุ่มทุนหาเรื่อง ลงขันล่มสลายฯ คินนั้นวันวิโยค รากหญ้า ต้องเศร้าโศก อดีตนายกฯ ถูกกล่าวหา เป็นกบฏ ทฤษฎีชาวประชา วันที่ 19 กันยายน ผ่านมาให้จดจำ เมื่อเผด็จการระรานประเทศ ประชาชนไม่เข็ด ประวัติศาสตร์ เดือนตุลา ผ่านมาถึงเดือนพฤษภา ศพประชาชนคนกล้าไม่รู้ไปอยู่ไหน ให้คนที่ ไม่ได้เรื่องมาบริหารบ้านเมือง จะเจริญอย่างไร...” (วรพงษ์ วะระรักษ์เลิศ, 2557, น. 299)

(2) ประเด็นของการเรียกร้องและการต้องการการเปลี่ยนแปลง เป็นประเด็นที่ เกี่ยวกับการสื่อสารผ่านบทเพลงด้วยเนื้อหาของบทเพลงที่เกี่ยวกับการเรียกร้องและ การต้องการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีประเด็นที่ปลุกใจอันเกี่ยวกับการเรียกร้อง ประชาธิปไตย ความต้องการให้นายทักษิณ ชินวัตร อดีตนายกรัฐมนตรีกลับมา ความต้องการ ให้ประเทศมีความเจริญรุ่งเรือง ความต้องการสร้างสังคมใหม่ การเรียกร้องให้ล้มระบบเก่า การเรียกร้องให้เข้าไปใช้สิทธิในการเลือกตั้ง การเรียกร้องในการสร้างความปรองดอง การเรียกร้องให้รัฐบาลเข้ามาแก้ไขปัญหาต่างๆ ตลอดจนจนถึงเรื่องของการพูดถึงประเด็น ในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ เช่น เพลงสูญสิ้นไม่สิ้นสูญ เพลงประชาธิปไตยของประชาชน เพลงคนดีที่หนึ่ง เพลงเลือกตั้งคือทางออก ซึ่งเนื้อหาบางท่อนของบทเพลงในประเด็นนี้ ส่วนหนึ่งกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองผ่านการเลือกตั้ง ดังปรากฏใน ท่อนของเพลง เลือกตั้งคือทางออก ความว่า

“ชวนพี่น้องให้ไปลงคะแนน หนึ่งสิทธิหนึ่งเสียงไปเพื่อเลือกตัวแทน มุ่งสู่หนทาง ความเป็นจริง แม้มันจะยากเหลือแสน ไปเลือกผู้แทน แบบประชาธิปไตย คนหนึ่ง คนก็หนึ่งชีวิต มีสิทธิบนโลกเดียวกัน คนหลายคนร่วมสู่ความฝัน เพื่อวันที่สดใส เมืองใหญ่เมืองนี้มีเสรีประชาธิปไตย...” (วรพงษ์ วะระรักษ์เลิศ, 2557, น. 299)

(3) ประเด็นของการคร่ำครวญรำพึงรำพัน เป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการสื่อสารผ่าน บทเพลงด้วยเนื้อหาของบทเพลงที่เกี่ยวกับการสร้างความบันเทิง สะเทือนอารมณ์ความรู้สึก การให้ข้อคิด และการบอกเล่าถึงเรื่องราวต่างๆ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับประเด็นในการต่อสู้หรือ ข้อเรียกร้องใดๆ

โดยประเด็นของบทเพลงนี้มีหลากหลายลักษณะ เช่น การผ่อนคลายอารมณ์และ ความรู้สึกของกลุ่มชนุมไม่ให้เกิดความตึงเครียดมากเกินไป ทำให้มีความสุขสนุกสนาน ตลกขบขัน ได้รับกำลังใจและการปลอบประโลมความรู้สึกผ่านเสียงเพลง นอกจากนี้ ยังมีบาง

บทเพลงที่ต้องการสื่อสารถึงความคิดถึงนายทักษิณและนางสาวยิ่งลักษณ์ ผู้เป็นที่เคารพรักของกลุ่มผู้ชุมนุม และความโศกเศร้าจากการสูญเสียบุคคลสำคัญหรือผู้นำในกลุ่ม นปช. ที่ล้มหายตายจากไปจากเหตุการณ์ในการชุมนุมทางการเมือง ทั้งยังมีบางบทเพลงที่สอดแทรกหลักคำสอนทางศาสนา ทั้งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธ เข้าไว้ในบทเพลงอีกด้วย เช่น เพลงอีแซบเสื้อแดง เพลงรักคนหัวล้าน เพลงอาลัยเสธแดง เพลงน้ำตารินไหล เพลงพรหมวิหาร 4

(4) ประเด็นของการแสดงความไม่พอใจ หรือความโกรธแค้น เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารผ่านบทเพลงด้วยเนื้อหาของบทเพลงที่เกี่ยวกับความไม่พึงพอใจ ความโกรธเคืองแค้น เกลียดชัง แต่ไม่ถึงการปลุกเร้าอารมณ์ให้ออกไปต่อสู้ใดๆ

ดังนั้น เนื้อเพลงของบทเพลงในประเด็นนี้ จึงมุ่งสื่อสารเพื่อต้องการเสียดสีถึงพฤติกรรมของกลุ่มฝ่ายตรงกันข้ามกับ นปช. ล้อเลียนและประชดประชัน ซึ่งกระทบกับบุคคลฝ่ายตรงกันข้ามอย่างกลุ่มพันธมิตรฯ กลุ่ม กปปส. นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายสุเทพ เทือกสุบรรณ นอกจากนี้ ยังมีบางบทเพลงที่พยายามชี้ให้เห็นถึงความโหดร้ายของรัฐบาลอภิสิทธิ์ที่ใช้กองกำลังทางการทหารในการเข้าสลายการชุมนุมของกลุ่ม นปช. จนมีผู้เสียชีวิต รวมถึงบางบทเพลงที่สื่อถึงการที่ประชาชนถูกกดขี่โดยผู้อำนาจหรือการถูกกดขี่ทางชนชั้น ในลักษณะของประชาชนที่เป็นคนยากจนหรือชาวนา ถูกกดขี่จากผู้มีอำนาจ ชนชั้นนายทุน เช่น เพลงมาร์คเปลี่ยนไป เพลงก้านนตาย เพลงฆ่าพวกกูทำไม เพลงพวกมึงมันเลว ซึ่งบทเพลงในประเด็นนี้มีลักษณะที่ค่อนข้างรุนแรง ดุดัน และมีบางเนื้อหาไม่สุภาพ ดังปรากฏในบทเพลงพวกมึงมันเลว ความตอนหนึ่งว่า

“คนไทยเจ็ดลืบลกว่าล้านคน มีพวกชอบกลทำบ้านเมืองวุ่นวาย แผ่นดินยัง
เนรคุณแข่งให้สาบสูญพันธมิตรเฮงซวย ทำตัวไม่เป็นมงคล ปลุกระดมมวลชนให้
หลงผิดมาช่วย นำอายุผลงานอันแสนห่วย ประเทศไทยนั้นช่วยก็เพราะพวกมึง
เพี้ยง แข่งพวกมึงฉิบหาย ฉิบหาย ตายเกิดใหม่อย่าได้เป็นคน...” (วรพงษ์ วจะ
รักษ์เลิศ, 2557, น. 337)

(5) ประเด็นเกี่ยวกับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารผ่านบทเพลงด้วยเนื้อหาของบทเพลงที่แสดงความไม่เข้าใจเกี่ยวกับการที่ประชาชนและกลุ่มผู้ชุมนุมถูกฝ่ายตรงข้ามกระทำต่อประชาชนและกลุ่มผู้ชุมนุมด้วยความรุนแรง ไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นคน ไม่เห็นถึงความสำคัญของประชาชนและกลุ่มผู้ชุมนุม ถูกจำกัดขอบเขตของการเรียกร้องและการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากรัฐบาล ได้รับการปฏิบัติเสมือนเป็นบุคคลที่ไม่มีค่าไม่มีความสำคัญในสังคม นอกจากนี้ ยังมีเนื้อหาของบางบทเพลง

ที่กล่าวถึง สิทธิและเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนรู้จักสิทธิและเสรีภาพของตนเอง ในระบอบประชาธิปไตย และมุ่งหมายให้ประชาชนทุกคนต้องไม่ถูกจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมือง เช่น การวิจารณ์ในเรื่องต่างๆ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร รวมถึงการได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาค คนทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพอันเท่าเทียมกัน เช่น เพลงลมหายใจของผู้ไม่แพ้ เพลงเมืองไทยไม่เหมือนเดิม เพลงน้ำตาจ๋าประสิทธิ์ เพลงคืนโตประชาธิปไตย

(6) ประเด็นเกี่ยวกับเรื่องของความเท่าเทียมกัน เป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการสื่อสารผ่านบทเพลงที่เกี่ยวกับความเท่าเทียมกัน ความยุติธรรมในสังคมซึ่งกลุ่ม นปช. มองว่าเป็นความยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมอันเป็นผลมาจากการใช้กฎหมายสองมาตรฐาน ส่วนประเด็นเรื่องความชอบธรรม เป็นการพยายามสื่อสารถึงการใช้อำนาจหน้าที่ที่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวในการกล่าวถึงกลุ่มทหาร อำมาตย์ และพวกเผด็จการว่าไม่มีความชอบธรรม และมองว่ากลุ่มบุคคลนี้ใส่ร้ายป้ายสีและยึดยึดข้อหาแก่ นปช. เช่น เพลงแดนตาราง เพลงจากใจเพื่อนถึงเพื่อน เพลงนายกใจร้าย เพลงปล้นประชาธิปไตย และเพลงมายึดอำนาจทำไม เป็นต้น ซึ่งบทเพลงในประเด็นนี้มีลักษณะของการชักจูงถึงการเข้ามายึดอำนาจ การก่อการรัฐประหารว่ากระทำไปเพราะเหตุใด เป็นการทวงถามถึงความยุติธรรม และกล่าวถึงความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย พิจารณาได้จากบางท่อนของบทเพลงเช่น เพลงมายึดอำนาจทำไม ความตอนหนึ่งว่า

“อยู่ดีดี มายึดอำนาจทำไม ทำให้เมืองไทยถอยหลังไปหลายก้าว... จิตวิปริต
ความคิดเลวทราม ผู้คนประณามเพราะปล้นสิทธิคนไทย (ชื่ออดีตนายกฯ
ท่านหนึ่ง) ขึ้นเป็นนายกทันทีไร้ศักดิ์ศรี ป่าใส่พานไปให้ ไม่เป็นธรรมใครก็รับ
ไม่ไหว เสื้อแดงทั่วไทยลุกฮือไ้รัฐบาล” (วรพงษ์ วะรักษ์เลิศ, 2557, น. 352)

2.3.3 กลุ่ม กปปส.

นอกจากกลุ่มพันธมิตรฯ และกลุ่ม นปช. แล้ว ในการชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข กลุ่ม กปปส. มีลักษณะของการชุมนุมทางการเมืองที่มีการใช้เสียงเพลงและดนตรีที่ไม่ได้แตกต่างไปจากการชุมนุมของกลุ่มนักศึกษา ศิลปิน กลุ่มการเมืองและกลุ่มผู้ชุมนุมในอดีตเช่นเดียวกัน โดยหนึ่งในแกนนำกลุ่ม กปปส. นายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย ได้ชี้ให้เห็นว่า หนึ่งในวิธีการที่กลุ่ม กปปส. ใช้ในการชุมนุมทางการเมือง คือ มีลักษณะการใช้ความบันเทิงด้วยแนวทางของศิลปวัฒนธรรม ทำให้กลุ่มผู้ชุมนุมมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจผ่านเสียงดนตรี ทั้งรูปแบบของวงออร์เคสตรา การขับร้องบทเพลงสากล ไทยสากล พื้นบ้าน และเพื่อชีวิต ดังคำกล่าวของนายสาทิตย์ซึ่งอธิบายไว้ว่า

“ถ้าเวลาที่คุณมีแต่เรื่องเครียดๆ คนจะอัดอั้น เมื่อไรจะจบๆ มีสิทธิ์นำไปสู่ความรุนแรง เราจึงต้องผ่อนคลายด้วยเสียงเพลง เพลงที่ใช้เราเลือกแล้ว ผมเป็นคนหนึ่งที่คาดการณ์ว่าเรามีโอกาสเดินขบวนบนท้องถนน ดังนั้น ต้องมีเพลงประจำจึงเลือกเพลง ‘สู้ไม่ถอย’ ซึ่งในเวลาที่ ‘ผ่าความจริง’ ระยะเวลาหลังๆ เราเปิดเพลงนี้เป็นคาราโอเกะ มีเนื้อเพลงให้คุณฝึกร้อง” (หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, 2560)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ในการชุมนุมของ กปปส. จึงมีบทเพลงประจำกลุ่ม กปปส. ที่ชื่อเพลง “สู้ไม่ถอย” ซึ่งถือว่าเป็น 1 ใน 5 สัญลักษณ์ของกลุ่ม กปปส. มีการถูกเลือกและนำมาใช้เปิดและร้องอย่างต่อเนื่องตลอดการชุมนุมของกลุ่ม อันเป็นผลมาจากเจ้าของความคิดอย่างคุณสาทิพย์ วงศ์หนองเตยนั่นเอง (หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, 2560)

สำหรับบทเพลง “สู้ไม่ถอย” นี้ แรกเริ่มเป็นผลงานการประพันธ์เนื้อร้องและทำนองของคุณเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ถูกนำมาใช้ครั้งแรกในห้วงเวลาของการเป็นเพลงมาร์ชนำขบวนการเดินของบรรดานิสิตนักศึกษาในเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (ไชยทีมา เพลง “สู้ไม่ถอย” ของมวลมหาประชาชน, 2557) มีเนื้อหาของบทเพลงดังต่อไปนี้

“สู้เข้าไปอย่าได้ถอย มวลชนคอยเอาใจช่วยอยู่ รวมพลังทำลายเหล่าศัตรู
พวกเราสู้เพื่อความยุติธรรม เราเดินเคียงบ่าเคียงไหล่ ก้าวเข้าไปด้วยใจมุ่งมั่น เขา
จะฟาดเขาจะฟัน พวกเราไม่พรั่นพวกเราสู้ตาย สู้เข้าไปอย่าได้หนี เพื่อเสรีภาพอัน
ยิ่งใหญ่ รวมพลังมองเรา เหล่าชาวไทย สู้ขาดใจ พวกเราเสรีชน” (ไชยทีมา เพลง
“สู้ไม่ถอย” ของมวลมหาประชาชน, 2557)

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของบทเพลงอันเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของกลุ่ม กปปส. ซึ่งถูกนำกลับมาใช้ใหม่หลังจากถูกใช้เป็นครั้งแรกราว 40 ปี ผู้เขียนเห็นว่า บทเพลงนี้มีลักษณะทำนองที่สนุก ตื่นเต้น รั้าใจ ปลุกใจด้วยจังหวะที่ค่อนข้างเร็ว มีการแบ่งจังหวะคล้ายเพลงมาร์ช จึงถูกนำมาใช้เปิดระหว่างการเดินทางขบวนในอดีตเช่นเดียวกับในห้วงการชุมนุม กปปส. ในขณะที่ด้านเนื้อหาของบทเพลงที่พยายามจะสื่อสารทางการเมืองโดยกล่าวถึงการต่อสู้ของประชาชนกับฝ่ายตรงข้ามกับตน เป็นการต่อสู้เพื่อมุ่งแสวงหาความยุติธรรม การกล่าวถึงความสามัคคีในการต่อสู้ด้วยกำลังกายและกำลังใจและแม้ว่าจะมีการต่อต้านจากข้าวมืดตรงข้ามตนก็หาได้เกรงกลัวไม่ ไม่หนีไปไหนแต่จะขอต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพ ขอรวมพลังของปวงชนชาวไทยต่อสู้จนตัวตายในฐานะของประชาชนผู้มีเสรีภาพ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สาระสำคัญของบทเพลงในการสื่อสารทางการเมืองในยุค การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรฯ กลุ่ม นปช. และกลุ่ม กปปส. ยังคงมีการใช้ บทเพลงฉากเช่นเดียวกับยุคก่อน และอาจจะเป็นอีกยุคสมัยหนึ่งด้วยที่มีการใช้บทเพลงมาก ที่สุด ทั้งการใช้บทเพลงจากการประพันธ์ขึ้นใหม่ และการหยิบยืมบทเพลงการเมืองที่เคย มีอิทธิพลและเคยใช้อย่างแพร่หลายในอดีตกลับมาใช้ซ้ำอีกครั้ง เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า แท้จริงแล้วกระบวนการสื่อสารทางการเมืองที่นิยมแพร่หลายในการปลุกใจหรือปลุกระดม โน้มน้าวจิตใจของประชาชนและมวลชนต่างๆ มักจะเลือกใช้บทเพลง เพราะบทเพลงเป็น กระบวนการสื่อสารทางการเมืองที่มีเนื้อหาสาระในการปลุกใจ สามารถแทรกซึมเข้าสู่จิตใจ ได้อย่างแยบยลที่สุดอีกวิธีการหนึ่ง และไม่ว่าบริบททางการเมืองจะคล้ายคลึงกับในอดีต หรือไม่ เนื้อหาและสุนทรียะของบทเพลงยังคงมีอิทธิพลต่อปรากฏการณ์และสถานการณ์ ทางการเมืองไทยเรื่อยมา

2.4 การสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลงของรัฐบาล ภายหลังกองรัฐประหาร พ.ศ. 2557

การสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลงของรัฐบาล ภายหลังกองรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ตามขอบเขตในบทความชิ้นนี้ ล้วนแต่เป็นผลงานมาจากการประพันธ์ของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา รวมทั้งสิ้น 4 บทเพลง จึงต้องพิจารณาเนื้อหาและวิเคราะห์ทั้ง 4 บทเพลงเป็น รายเพลงไป โดยพิจารณาถึงการสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลง ภายหลังกองรัฐประหาร พ.ศ. 2557 นั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงสภาพบริบทแวดล้อมทางการเมืองและสังคมก่อน ซึ่งพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ในฐานะหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ได้อธิบายไว้ว่า

“...สำหรับเหตุผลที่ คสช. เข้ามาบริหารราชการในครั้งนี้นั้น สืบเนื่องมาจาก ความแตกแยกทางความคิดทางการเมืองของประชาชนที่หยิ่งรากรลิก ด้วยเหตุผล หลายประการ ทั้งผิดทั้งถูก การชุมนุมประท้วงที่ยาวนาน ตลอดจนเหตุการณ์ ความรุนแรง มีการใช้อาวุธสงคราม รวมทั้งมีการทุจริตทำผิดกฎหมาย เป็นผลให้ ประชาชนทั่วไปไม่มีความสุขและไม่ปลอดภัย รัฐบาลรักษาการไม่สามารถบังคับใช้ กฎหมายปกติได้ และไม่สามารถบริหารราชการแผ่นดินด้วยอำนาจที่มีอยู่อย่าง เพียงพอ การใช้จ่ายงบประมาณปี 2557 นั้น ตัดขาด ไม่สามารถดำเนินการได้ ด้วยข้อกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งต่างๆ ที่มีอยู่ การจัดทำงบประมาณปี 2558 มีความล่าช้า ปัญหาเหล่านี้หากปล่อยไว้ให้ยืดเยื้อยาวนาน ย่อมจะส่งผล กระทบกับระบบเศรษฐกิจของคนไทยโดยรวม และประเทศไทย ตลอดจน

ผลประโยชน์ของมิตรประเทศที่มีอยู่ในประเทศไทย รวมทั้งพันธะสัญญาต่างๆ ที่ไทยได้ทำไว้กับมิตรประเทศต่างๆ มาอย่างยาวนาน”

“การเข้ามาควบคุมสถานการณ์ของ คสช. เป็นการเข้ามาเพื่อยุติความรุนแรง ปลดล็อคข้อจำกัดเล็กน้อยต่างๆ ที่คั่งค้างอยู่ในกระบวนการ รออนุมัติจากรัฐบาล ที่ผ่านมามากมาย และเพื่อคืนความสุขให้ประชาชนคนไทยทั้งชาติ รวมทั้งแก้ไข ปัญหาความเดือดร้อนเร่งด่วนเฉพาะหน้าเป็นการชั่วคราว เพื่อให้ประเทศชาตินั้น เดินหน้าต่อไปได้ ประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า ชาวต่างชาติ มีความสุข และ มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ของทุกคน ทุกประเทศโดยรวม และที่สำคัญ ที่สุด คือ เพื่อให้สถาบันพระมหากษัตริย์ ทรงอยู่เหนือความขัดแย้งทั้งปวงตลอดมา ได้รับการปกป้องจากคนไทยทุกคน...” (รายการโทรทัศน์ นายกรัฐมนตรี, 2557)

จากบริบททางการเมืองและสังคมดังกล่าวข้างต้นนี้ จึงชี้ให้เห็นถึงสาระสำคัญ และความจำเป็นในการเข้ามาทำรัฐประหาร ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ และ ภายหลังการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 15 วัน มีการเผยแพร่บทเพลง แรก คือ บทเพลงคืนความสุขให้ประเทศไทย หลังจากนั้นได้มีการเผยแพร่บทเพลงต่างๆ ออกมาอีก คือ บทเพลงเพราะเธอคือ...ประเทศไทย บทเพลงความหวังความศรัทธา และ บทเพลงสะพาน ใน พ.ศ. 2558 พ.ศ. 2559 และ พ.ศ. 2560 ตามลำดับ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ข้อมูลชื่อบทเพลงการเมือง ผู้ประพันธ์เนื้อร้อง ทำนอง และวันที่เผยแพร่

ที่	ชื่อบทเพลง ทางการเมือง	ผู้ประพันธ์	ผู้เรียบเรียงคำร้อง/ ทำนอง/ผู้อำนวยการผลิต	วันที่เผยแพร่
1	คืนความสุขให้ ประเทศไทย	พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา	วิเชียร ตันติพิมลพันธ์	6 มิ.ย. 2557
2	เพราะเธอคือ... ประเทศไทย	พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา	วิเชียร ตันติพิมลพันธ์ พันตรีสุระชัย ถวิลไพโร พลตรีฤชดา สาลิกา	22 ธ.ค. 2558
3	ความหวังความ ศรัทธา	พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา	พันตรีสุระชัย ถวิลไพโร พลตรีฤชดา สาลิกา	26 ต.ค. 2559
4	สะพาน	พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา	วิเชียร ตันติพิมลพันธ์ พันตรีสุระชัย ถวิลไพโร	4 ม.ค. 2560

จากตารางที่ 1 แสดงข้อมูลชื่อบทเพลงการเมือง ผู้ประพันธ์เนื้อร้อง ทำนอง และวันที่เผยแพร่บทเพลง ซึ่งต่อไปจะได้วิเคราะห์และชี้ให้เห็นถึงสาระสำคัญของการสื่อสารทางการเมืองด้วยบทเพลงภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 รายชื่อเพลงดังนี้

(1) เพลง คินความสุขให้ประเทศไทย

สภาพบริบททางการเมืองไทยก่อนการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ที่ส่งผลให้เกิดการรัฐประหารนั้น มีลักษณะของการขัดแย้งทางความคิด การไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งหรือวิกฤติทางการเมืองได้ มีการยึดเอื้อการชุมนุมประท้วงรัฐบาลรักษาการณ์ ปัญหาการทุจริตคอร์ปชั่น รวมถึงการพบเจออาวุธสงครามและเกรงจะเกิดความไม่มั่นคงขึ้นในรัฐ (เหตุผลในการยึดอำนาจของ คสช., 2557) ส่งผลให้ต้องมีการทำรัฐประหาร เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 ขึ้น

สำหรับเพลงคินความสุขให้ประเทศไทย ภายหลังจากการรัฐประหาร 15 วัน กองดุริยางค์ทหารบก ได้เผยแพร่บทเพลงนี้ผ่านทางเว็บไซต์ เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน 2557 โดยพันเอกกฤษดา สาริกา (ยศในขณะนั้น) ในฐานะเจ้ากรมดุริยางค์ทหารบก ได้ระบุว่า บทเพลงนี้แต่งเนื้อร้องและทำนองโดย นายวิเชียร ตันติพิมลพันธ์ ซึ่งเป็นนักแต่งเพลงประกอบละครชื่อดังท่านหนึ่ง โดยบทเพลงนี้มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการที่คณะรักษาความสงบแห่งชาติ หรือ คสช. ซึ่งนำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ผู้บัญชาการทหารบก ได้เข้ามายึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน เพื่อนำความสงบสุขกลับคืนมาสู่ประเทศชาติ (MGR Online, 2557)

ทั้งนี้ พันเอกกฤษดา สาริกา ได้อธิบายไว้ว่า บทเพลงนี้ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ผู้บัญชาการทหารบกในฐานะหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้ประพันธ์บทเพลงคินความสุขให้ประเทศไทย เพื่อสื่อความหมายที่ต้องการคินความสุขให้กับประชาชน จากใจของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ซึ่งใช้เวลาในการประพันธ์และเขียนออกมาด้วยลายมือของท่านเองรวมทั้งสิ้น 1 ชั่วโมง แล้วจึงส่งเนื้อเพลงดังกล่าวให้กับ พันเอกกฤษดา ก่อนที่จะส่งต่อไปให้นายวิเชียร ตันติพิมลพันธ์ ทั้งนี้ พันเอกกฤษดา ยังได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า แท้จริงแล้ว พลเอกประยุทธ์ต้องการให้มีบทเพลง 1 บทเพลงที่สื่อความหมายจากความรู้สึกของตัวพลเอกประยุทธ์ถึงประชาชน ซึ่งท่านต้องการบทเพลงที่ฟังแล้ว ส่งผลให้ประชาชนคนไทยได้รักกันโดยเร็ว และเมื่อพิจารณาและตีความบทเพลง คินความสุขให้ประเทศไทยแล้ว บทเพลงนี้มีสาระสำคัญของตัวบทในการสื่อสารทางการเมือง นั่นคือ

(1.1) การอธิบายถึงองค์ประกอบของสิ่งที่ทหารหรือคณะรักษาความสงบแห่งชาติ จะต้องปกป้อง ดูแล ค้ำครอง นั่นคือ

(1.2) การอธิบายเหตุผลของการเข้ามามีอำนาจของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ

(1.3) การอธิบายถึงสิ่งที่คณะรักษาความสงบแห่งชาติต้องการที่จะกระทำการใดๆ ประกอบการให้คำมั่นสัญญาในสิ่งที่จะกระทำการใดๆ

(1.4) การขอความร่วมมือ ขอโอกาส และเวลาที่จะกระทำการใดๆ

(1.5) การอธิบายถึงบทบาทและหน้าที่ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติในการเสถียร และการต่อสู้

(2) เพลง เพราะเธอคือ...ประเทศไทย

สำหรับบทเพลง เพราะเธอคือ...ประเทศไทย นี้ ผู้ที่ประพันธ์คำร้องคือ พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ผู้เรียบเรียงคำร้องคือ คุณวิเชียร ตันติพิมลพันธ์ ผู้เรียบเรียงและประพันธ์ทำนองคือ พันตรีสุระชัย ถวิลไพร ในขณะที่ผู้ขับร้องบทเพลงนี้คือ จำเริญเอก พงศธร พอจิต และผู้อำนวยการผลิตคือ พลตรีภฤชดา สาริกา (ทำเนียบรัฐบาล, 2558)

อย่างไรก็ตาม สำหรับบทเพลงนี้ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้อธิบายให้กับผู้สื่อข่าวถึงที่มาและสาระสำคัญของบทเพลงนี้ว่า บทเพลงเพราะเธอคือ...ประเทศไทยนี้เป็นบทเพลงที่แต่งขึ้นมาเพื่อให้เป็นของขวัญส่วนตัวของตนให้แก่ประชาชนคนไทยเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ ส่วนเนื้อหาของบทเพลง คำว่า “ฉัน” ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงตัวของพลเอกประยุทธ์ เพียงคนเดียว หากแต่ยังหมายรวมไปถึงสื่อมวลชนด้วย นอกจากนี้ พลเอกประยุทธ์ยังได้อธิบายให้เห็นว่า ในเนื้อเพลงที่ได้กล่าวถึง เพราะเธอคือ...ประเทศไทย จึงต้องทุ่มเทหัวใจ เพราะถ้าทุกคนใช้เพียงแค่ลมหายใจและสองมือของตัวเอง กล่าวคือสองมือของพลเอกประยุทธ์ และสองมือของประชาชนมาร่วมกัน และเดินไปข้างหน้า แต่หากสองมือและลมหายใจของคนเพียงคนเดียว จะสานต่ออะไรก็ไม่ได้ ฝันก็ไม่สำเร็จ บทเพลงนี้จึงเป็นของขวัญ และเผยแพร่ออกมา ในวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2558 ก่อนวันแถลงผลงานของรัฐบาลครบรอบ 1 ปี (เรื่องเล่าเช้านี้ บีบีซี-เทโร, 2558) และเมื่อพิจารณาและตีความบทเพลงเพราะเธอคือ...ประเทศไทยแล้ว บทเพลงนี้มีสาระสำคัญของตัวบทในการสื่อสารทางการเมือง นั่นคือ

(2.1) ความเป็นชาตินิยม ความรักที่มีต่อชาติ ต่อผืนแผ่นดิน

(2.2) ความเสถียรและบทบาทหน้าที่ของชายชาติทหาร

(2.3) ความสามัคคีปรองดอง และการร่วมมือและการสนับสนุนของคนในชาติ เพื่อก้าวไปสู่ความหวังและจุดมุ่งหมายอันยิ่งใหญ่ของประชาชน

(3) เพลง ความหวังความศรัทธา

สำหรับบทเพลงความหวังความศรัทธา ผู้ที่ประพันธ์คำร้องคือ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ผู้ประพันธ์ทำนองและเรียบเรียงเสียงประสานคือ พันตรีสุระชัย ถวิลไพร ในขณะที่ผู้ขับร้องบทเพลงนี้คือ จำสืบเอกพงศธร พอจิต และผู้ควบคุมการผลิตคือ พลตรีภฤชดา สาริกา (กรมประชาสัมพันธ์, 2559)

โดยบทเพลงนี้ กรมประชาสัมพันธ์ได้เผยแพร่เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2559 หรือ 13 วัน ภายหลังจากเหตุการณ์กรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตร ยังความโศกเศร้าเสียใจแก่ปวงชนชาวไทยไปทั่วทุกสารทิศของผืนแผ่นดินไทย ด้วยบริบททางสังคมเช่นว่านี้ ในวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2559 พลโทสรรเสริญ แก้วกำเนิด โฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในฐานะรักษาราชการแทนในตำแหน่งอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ได้เปิดเผยว่า บทเพลงนี้ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีได้ประพันธ์บทเพลงนี้ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่ประชาชนในการร่วมกันฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ เพื่อมุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน นั่นคือ การร่วมกันสร้างชาติไทย (PPTV Online, 2559) และเมื่อพิจารณาและตีความของบทเพลงความหวังความศรัทธาแล้ว บทเพลงนี้มีสาระสำคัญของตัวบทในการสื่อสารทางการเมือง นั่นคือ

(3.1) การสร้างอุดมการณ์ใหม่ให้แก่ประชาชนและสังคมด้วยคำว่า “ความหวังความศรัทธา” นำไปสู่การสร้างพลังที่ยิ่งใหญ่ได้

(3.2) การเปรียบเปรยด้วยการใช้อวัยวะอย่างมือและหัวใจ เพื่อสื่อถึงการร่วมมือร่วมใจกัน สามัคคีกัน จะนำพาชาติไปสู่ความยิ่งใหญ่ได้ตลอดไป

(3.3) การใช้คุณธรรมหรือข้อปฏิบัติที่น่าใจ นั่นคือ ความจริงใจ ความสามัคคี ความดี ความเชื่อมั่น การมีพลังใจ สิ่งเหล่านี้ เมื่อทุกคนปฏิบัติได้ และมีอยู่ไม่ว่าสิ่งใดๆ ที่คาดหวังไว้ ก็จักกลายเป็นจริงได้

(4) เพลง สะพาน

สำหรับบทเพลง สะพานนี้ ผู้ที่ประพันธ์คำร้องคือ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ผู้เรียบเรียงคำร้องและทำนองคือ นายวิเชียร ตันติพิมลพันธ์ ผู้เรียบเรียงเสียงประสาน คือ พันตรีสุระชัย ถวิลไพร ในขณะที่ผู้ขับร้องบทเพลงนี้คือ จำสืบเอกพงศธร พอจิต (sakooclub, 2560)

สำหรับสาระสำคัญของบทเพลงนี้ โดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ประพันธ์บทเพลงนี้ และได้อธิบายไว้ว่า บทเพลงนี้ถูกประพันธ์ขึ้นมาก็เพื่อให้เป็นเพลงประจำคณะรัฐมนตรี เพื่อมอบให้เป็นของขวัญแก่คณะรัฐมนตรีทุกคนในการทำงาน ในการประชุม นัดแรกของปี พ.ศ. 2560 เพื่อเป็นกำลังใจในการก้าวข้ามไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืนสู่จุดหมายและความสำเร็จ (PPTV Online, 2560) และ (เรื่องเล่าเช้านี้ บีบีซี-เทโร, 2560)

โดยพลเอกประยุทธ์ ได้กล่าวว่า

“เพลงที่ออกมาวันนี้ ก็เป็น เป็นเพลงเพื่อ ผมทำความเข้าใจกับประชาชน กับ ครม. กับข้าราชการของผมว่า วันนี้ ปี 60 เป็นปีที่สำคัญ ที่เราจะเดินทางไปสู่ การมีประชาธิปไตยอย่างที่ทุกคนต้องการนั่นแหละ เพราะฉะนั้น ข้าราชการ การเมืองก็คือ ครม. นั่นแหละ ในสถานการณ์ปกติ ก็ต้องทำตัวเป็นสะพาน ผมใช้ คำง่าย ๆ ว่า สะพาน ก็คือที่ให้คนเค้ายียบย่ำ ที่ให้คนก้าวข้ามพื่นน้ำที่เชี่ยวกราด ก็คืออุปสรรค สิ่งกีดขวางทั้งหมด ไปให้ได้ ทุกคนต้องทำตัวเป็นสะพาน ไม่ใช่ผม คนเดียว ไม่ใช่ผมแต่งแล้วผมเก่งกาจสามารถไม่ใช่ ไอ้ที่ผมเขียนมาทั้งหมด ผมเขียนให้คนทั้งชาติ เขียนให้คนทำงาน นะ แล้วก็ป็นช่วงปีใหม่ ผมก็อยากให้ ทุกคนนะ มีส่วนร่วมกันตรงนี้ ทุกคนร่วมกันเป็นสะพาน เพราะฉะนั้น ประชาชน ก็อย่าแอ้อัดในการข้ามสะพาน มันก็เหยียบกันตายอีกนะแหละ สะพานนะ นะ เพราะฉะนั้นก็ต้องจัดระเบียบกันให้ได้นะ ผมอดทนเพราะผมเป็นสะพาน ให้คน เค้ายียบย่ำข้ามเหยียบไป แล้วผมก็ ลูกขึ้นใหม่ทุกคราใจ ผมท้อแท้ผมก็ไม่เคยท้อแท้ เห็นมัย เนี่ย ผมบอกครม.ผมแบบนี้...ไม่ใช่ผม ทุกเพลงที่เขียนมานะ นั่นคือทุกคน ทั้งประชาชน ทั้งครม.” (เรื่องเล่าเช้านี้ บีบีซี-เทโร, 2560)

นอกจากนี้แล้ว เมื่อได้พิจารณาและตีความของบทเพลงสะพานแล้ว บทเพลงนี้ มีสาระสำคัญของตัวบทในการสื่อสารทางการเมือง นั่นคือ

- (4.1) การไม่ย่อท้อต่อหน้าที่ที่ทหารจะต้องพึงกระทำ
- (4.2) การอธิบายถึงความเสียสละของทหารประดุจตั้งการเป็นสะพาน
- (4.3) การฉายซ้ำ เน้นย้ำ ตอกย้ำถึงคำมั่นสัญญาที่เคยให้ไว้
- (4.4) การต่อสู้เพื่อประชาชน ประเทศชาติและแผ่นดินจนกว่าชีวิตจะหาไม่

ดังคติที่ว่า เสียชีพเพื่อชาติและประชาชน อันเป็นการอธิบายให้เห็นภาพของการเป็นทหาร

3. สรุป

จากการศึกษาและวิเคราะห์ในบทความชิ้นนี้แล้ว พบว่าดนตรีและบทเพลงจะถูก นำมาใช้ในการสื่อสารทางการเมืองเสมอมา หากแต่ถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงก็คงมีเพียง เนื้อหาหรือประเด็นในบทเพลงนั้นๆ และตัวผู้ผลิตหรือผู้ส่งสารเอง ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ตามบริบทหรือสภาพแวดล้อมทางการเมืองและสังคม ดังนี้

(1) ยุคระหว่าง พ.ศ. 2516-2519 ผู้ส่งสาร คือ กลุ่มนักศึกษา ปัญญาชน รวมถึง ข้าราชการอย่างรัฐบาล ส่งผ่านสารอย่างบทเพลงเพื่อชีวิตหรือบทเพลงปลุกใจ ไปยังผู้รับ

สาร คือ กลุ่มนักศึกษา ปัญญาชน ประชาชน และกลุ่มผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองในขณะนั้น ภายใต้บริบททางการเมืองทั้งก่อนเหตุการณ์ พ.ศ. 2516 ที่มีการลิดรอนสิทธิเสรีภาพ ไม่มีรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตย และมีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญและการชุมนุมประท้วงรัฐบาล อันนำมาซึ่งเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และบริบททางการเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ที่มีการตอบโต้อุดมการณ์ทางการเมืองและความคิดผ่านบทเพลง และจะเห็นได้ว่า สาระสำคัญของการใช้บทเพลงในกระบวนการสื่อสารทางการเมืองในยุค พ.ศ. 2516 เป็นลักษณะของการตอบโต้กันระหว่างฝ่ายผู้มีอำนาจในทางการเมืองผ่านบทเพลงปลุกใจเพื่อมุ่งโจมตีบทเพลงชั่วคราวข้ามอย่างบทเพลงเพื่อชีวิตและมีเนื้อหาเป็นไปในทางที่มุ่งปลุกใจ ต่อต้าน หรือทำลายประหัตประหารฝ่ายที่ไม่จงรักภักดีต่อสถาบันของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ในทางตรงกันข้าม ด้วยถ้อยคำ เนื้อหา และข้อความในบทเพลงเพื่อชีวิตที่บรรดานิสิต นักศึกษา ประชาชน ตลอดจนรวมถึงบรรดาปัญญาชนใช้ในการสื่อสารทางการเมืองผ่านบทเพลงกลับมีเนื้อหาที่มุ่งหาคำว่า ประชาธิปไตย สิทธิ เสรีภาพ และความเท่าเทียมกัน เพื่อเป็นการสะท้อนปัญหา การดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ และการต่อสู้กับอำนาจรัฐดังที่ปรากฏในเนื้อหาของบทเพลง

(2) ยุคพฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 ผู้ส่งสาร คือ บรรดาศิลปินส่งผ่านสารอย่างบทเพลงไปยังผู้รับสาร คือ กลุ่มชนชั้นกลาง และประชาชน ทั้งที่ชุมนุมประท้วงขับไล่รัฐบาลและประชาชนโดยทั่วไป ภายใต้บริบทของการต่อสู้ชุมนุมประท้วงรัฐบาลของพลเอกสุจินดา คราประยูร เพื่อใช้บทเพลงในการสร้างกระแสความรู้สึกและจิตสำนึกร่วมในการชุมนุม รวมถึงการผ่อนคลายบรรยากาศของความตึงเครียดในการชุมนุมประท้วง

(3) ยุคการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรฯ กลุ่ม นปช. และกลุ่ม กปปส. มีผู้ส่งสาร ก็คือ บรรดาศิลปิน แกนนำผู้ชุมนุม ที่ได้ประพันธ์ หรือคัดเลือกคัดสรรบทเพลง แล้วส่งสารผ่านทาง การขับร้อง ขับกล่อมหรือเปิดบทเพลง เพื่อสื่อสารและ ส่งสารไปยังผู้รับสารอย่างกลุ่มผู้ชุมนุมของฝ่ายตนเอง ฝ่ายตรงกันข้าม หรือแม้แต่รัฐบาลในขณะนั้นๆ เอง โดยมีการใช้บทเพลงเพื่อปลุกเร้า ปลุกใจ บรรเทาอารมณ์ความรู้สึกของ ทั้งตัวผู้ชุมนุมเองและบรรดาแกนนำทั้งหมดในทุกห้วงของอารมณ์ ไม่ว่าจะเป็นการปลุกใจ ให้กำลังใจ ดีใจ โศกเศร้าเสียใจจากความสูญเสีย หรือแม้แต่กระทั่งการกดดันรัฐบาลหรือ ฝ่ายตรงกันข้ามโดยการใช้การถ่ายทอดบรรดาความรู้สึกต่างๆ เช่นว่านี่ ผ่านทางดนตรีและ เสียงเพลง

(4) ยุครัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ก็มีตัวของท่านนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี จันทร์โอชา เป็นผู้ประพันธ์บทเพลง หรือผู้ผลิตสาร ประพันธ์สารอย่างบทเพลง ทั้ง 4 เพลง คือ เพลงคืนความสุขให้ประเทศไทย เพลงเพราะเธอคือ...ประเทศไทย เพลง

ความหวังความศรัทธา และเพลงสะพาน แล้วจึงส่งต่อและเผยแพร่ไปช่องทางอย่างโทรทัศน์ สถานีวิทยุ หรือแหล่งช่องทางสื่อออนไลน์ ภายใต้บริบททางการเมืองและสังคมทั้งก่อน และหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 เพื่อที่จะส่งสารอย่างบทเพลงไปยังพี่น้องประชาชน ในประเทศ ในลักษณะของการพยายามที่จะใช้บทเพลงเป็นเสมือนเครื่องมือที่จะอธิบาย หรือบรรยายความรู้สึกนึกคิดของตัวท่านนายกฯ เอง ดังคำกล่าวของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ในฐานะนายกรัฐมนตรีและหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ว่า

“ถ้าใครไม่เข้าใจอะไร เรื่อง คสช. ก็ให้ไปฟังเพลง เพราะจะอธิบายหมดทุก เรื่อง” (วาสนา นาน่วม, 2557, น. 276)

และในท้ายที่สุด สารสำคัญที่ผู้เขียนพยายามที่จะอธิบายและชี้ให้เห็นจึงมีอยู่ว่า ตามขอบเขตเวลาของบทความชิ้นนี้แล้ว ในอดีตตั้งแต่ยุค 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ยุคพฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 ยุคที่มีกลุ่มการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างกลุ่มพันธมิตรฯ กลุ่ม นปช. และกลุ่ม กปปส. หรือแม้แต่ในยุครัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชาเอง ก็ตาม พบว่า บทเพลงและดนตรีมีความแนบแน่นใกล้ชิดอย่างยิ่งกับบริบททางการเมือง และสังคม และถูกนำมาใช้ผ่านกระบวนการสื่อสารทางการเมืองโดยมีลักษณะของการ ที่บทเพลงถูกนำไปใช้เป็นเสมือนสาร เป็นข้อความ เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดลักษณะ บางประการ ตลอดจนถึงอุดมการณ์ทางการเมืองอยู่เป็นนิตย์ ทั้งนี้ ในการเผยแพร่หรือ ถ่ายทอดอุดมการณ์หรือลัทธิทางการเมืองได้ ก็แต่โดยบทเพลงปลุกใจหรือบทเพลงที่มี ผลเกี่ยวเนื่องทางการเมืองให้เห็นอยู่เนืองๆ นอกจากนี้ บทเพลงยังได้ทำหน้าที่ในการขยาย ขยายกว้างออกไปจากขอบเขตหรือรูปแบบหน้าที่ของตนเอง จากเดิมที่ดนตรีและเสียงเพลง ได้ทำหน้าที่คือ การสร้างความสนุกสนาน สร้างความไพเราะ ก่อเกิดอารมณ์สุนทรีย์ะ สร้างความจรรโลงใจ แก่บุคคลต่างๆ ที่ได้สดับรับฟังเสียงของดนตรีและบทเพลง แล้วค่อยๆ แทรกซึมเข้าสู่จิตใจของผู้คนในสังคมได้ทุกคนทุกฐานะทุกชนชั้นอย่างเสมอหน้ากัน หากแต่เมื่อดนตรีและบทเพลงเช่นว่านี้ เมื่อได้เข้ามาสู่มิติในทางการเมือง บทบาทและ หน้าที่ของดนตรีและบทเพลงที่มีอยู่ก็ถูกนำมาใช้ในการสื่อสาร และผู้เขียนเห็นว่า ดนตรี และบทเพลงน่าจะเป็นสาร เป็นข้อความที่สามารถเข้าถึงมนุษย์ เข้าถึงจิตใจได้อย่างรวดเร็ว และง่ายดายเสียยิ่งกว่าการสื่อสารด้วยวิธีการอื่นๆ และด้วยสารสำคัญและประโยชน์ ของดนตรีและบทเพลงนี้เอง มันจึงถูกนำมาใช้เพื่อการปลุกเร้า ปลุกใจ กลุ่มมเกล่าจิตใจ ของมวลชนโดยทั่วไปได้ ซึ่งผู้เขียนเองเห็นว่า ในมิติทางการเมืองแล้ว การสื่อสารทาง การเมืองโดยวิธีการของการใช้บทเพลงและดนตรีดังที่ได้กล่าวถึงความสำคัญไปแล้วข้างต้น อย่างน้อยที่สุด เมื่อมีผู้ส่งสารได้ส่งสารซึ่งปรากฏออกมาในรูปแบบของดนตรีและบทเพลงขึ้น

มาแล้ว และได้ส่งไปยังผู้รับสาร นั่นคือประชาชนในสังคม และเมื่อมีการรับฟังและซึมซับเนื้อหาของบทเพลงและเสียงดนตรี อาจจะสามารถแทรกซึมแนวความคิดปลูกเร้าหรือสร้างความรู้สึกร่วมกันในบทเพลง เพราะดนตรีและบทเพลงน่าที่จะสามารถแทรกซึมหรือทะลุทะลวงเข้าไปได้ถึงจิตใจของมนุษย์ได้อย่างง่ายดาย โดยที่ไม่มีความจำเป็นใดๆ เลยในการที่จะใช้กำลังบังคับ หรือข่มขู่ เคี้ยวเชืงู หรือแม้แต่จะออกกฎหมาย ระเบียบข้อปฏิบัติที่มีลักษณะของคำสั่ง หากแต่การรับรู้และได้ยินผ่านเสียงในรูปแบบของดนตรีและบทเพลง ย่อมจะทำให้มนุษย์ยอมรับและเชื่อถือในตัวผู้นำทางการเมือง แกนนามวลชนหรืออุดมการณ์ใดๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งน่าจะเป็นวิธีการของการสื่อสารทางการเมืองรูปแบบหนึ่งที่แยบยลและนุ่มนวลที่สุดอีกวิธีการหนึ่งของผู้นำทางการเมืองหรือรัฐบาลทหารหรือแกนนามวลชน ซึ่งถูกนำมาใช้ในบริบททางการเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- MGR Online. (2557). *คสช. เผยแพร่เพลง “คืนความสุขให้ประเทศไทย” ขอประชาชนไว้ใจ-ศรัทธาทองทัพ*. สืบค้นเมื่อ 23 กันยายน 2560, จาก www.mgronline.com/politics/detail/9570000063619
- PPTV Online. (2559). *บิกตู แต่งเพลง “ความหวังความศรัทธา” เป็นกำลังใจแก่ประชาชน*. สืบค้นเมื่อ 24 กันยายน 2560, จาก www.pptvhd36.com/news/ประเด็นร้อน/37773
- _____. (2560). *คันดักเตอร์ “บิกตู” แต่งเพลง “สะพาน” เป็นกำลังใจให้ ครม.ใหม่*. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2560, จาก www.pptvhd36.com/news/ประเด็นร้อน/43229
- Sakooclub. (2560). *เพลงสะพาน/ประพันธ์ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา/คำร้องทำนอง วิเชียร ตันติพิมลพันธ์/บรรเลงดุริยางค์ทหารบก*. สืบค้นเมื่อ 24 กันยายน 2560, จาก www.youtube.com/watch?v=pzgaTIEg440
- กรมประชาสัมพันธ์. (2559). *ความหวังความศรัทธา*. สืบค้นเมื่อ 24 กันยายน 2560, จาก www.youtube.com/watch?v=FekmQL5EZmQ
- ไซท์ที่มา เพลง “สู้ไม่ถอย” ของมวลมหาประชาชน. (2557). สืบค้นเมื่อ 29 มีนาคม 2562, จาก www.sanook.com/news/1431801

- จรรยารัตน์ สุวรรณภูสิทธิ์. (2531). การศึกษาบทเพลงเพื่อชีวิตที่เกี่ยวข้องกับขบวนการนักศึกษา ช่วง 2516-2519. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณรุทธ์ สุทธิจิตต์. (2557). สังคตินิยม ความซาบซึ้งในดนตรีตะวันตก. กรุงเทพฯ: แอคทีฟพรีนซ์.
- ดุขฎิ พนงยงค์ บุญทัศนกุล. (2529). ลมหายใจ...ดนตรี...ชีวิต การฝึกดนตรีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ: บ้านเพลง.
- ทำเนียบรัฐบาล. (2558). เพราะเธอคือ...ประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 23 กันยายน 2560, จาก www.youtube.com/watch?v=P7ucJwSRBeA
- เนื้อเพลง เพื่อมวลชน – กรรมาชน. (2559). สืบค้นเมื่อ 29 มีนาคม 2562, จาก https://เพลง.meemodel.com/เนื้อเพลง/เพื่อมวลชน_กรรมาชน
- เนื้อเพลง คนกับควาย [แหล] – คาราวาน. (2559). สืบค้นเมื่อ 29 มีนาคม 2562, จาก [https://เพลง.meemodel.com/เนื้อเพลง/คนกับควาย%20\[%20แหล%20\]_คาราวาน](https://เพลง.meemodel.com/เนื้อเพลง/คนกับควาย%20[%20แหล%20]_คาราวาน)
- พฤทธิสาน ชุมพล, ม.ร.ว. (2552). ระบบการเมือง: ความรู้เบื้องต้น. กรุงเทพฯ: สามลดา.
- พูนพิศ อมาตยกุล. (2529). ดนตรีวิจิตร. กรุงเทพฯ: สยามสมัย.
- รายการโทรทัศน์ นายกรัฐมนตรี. (2557). แลกการณ์ "คืนความสุขให้คนในชาติ" โดยพล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้า คสช. 30 พฤษภาคม 2557. สืบค้นเมื่อ 17 พฤษภาคม 2561, จาก <https://youtu.be/PfyX0owwRM>
- เรื่องเล่าเช้านี้ ปีสี่-เทโร. (2558). เรื่องเล่าเช้านี้ นายกฯแต่งเพลง 'เพราะเธอคือประเทศไทย' เป็นของขวัญปีใหม่ให้ปชช. (23 ธ.ค.58). สืบค้นเมื่อ 24 กันยายน 2560, จาก www.youtube.com/watch?v=Cm8JWyt83hQ
- _____. (2560). นายกฯ แต่งเพลง 'สะพาน' ให้กรม.ใหม่ทำงานเพื่อประเทศ ก้าวสู่ความมั่นคง. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2560, จาก www.youtube.com/watch?v=iEFPZxUJIEA
- วรพงษ์ วะรักษ์เลิศ. (2557). การสื่อสารทางการเมืองผ่านบทเพลงของกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ: ศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2550-2556. (ดุขฎิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต), สาขาวิชาสื่อสารการเมือง วิทยาลัยสื่อสารการเมือง มหาวิทยาลัยเกริก.
- วาสนา นาน่วม. (2557). เส้นทางพยัคฆ์ ประยุทธ์ จันทร์โอชา จาก 'ทหารเสือ' สู่อี 'หลังเสือ'. นนทบุรี: มติชน.

- สิรินธร กิริติบุตร. (2528). *เพลงปลุกใจไทย (พ.ศ. 2475-2525): การวิเคราะห์ทางการเมือง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกรี เจริญสุข. (2532). *เพลงชาติ*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2553). *ดนตรีไทย มาจากไหน?*. นนทบุรี: หยินหยาง.
- สุชาติ แสงทอง. (2549). *ดนตรีการเมืองไทย พ.ศ. 2481-2516*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต), สาขาวิชาโทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- _____. (2550). *ดนตรีการเมือง ที่ฉันทันเจ้อ*. สืบค้นเมื่อ 27 ตุลาคม 2560, จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/print.php?id=135057>
- สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2541). *การสื่อสารกับการเมือง*. กรุงเทพฯ: ประสิทธิ์ภักดิ์ แอนด์พริ้นติ้ง.
- หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ. (2560). 4ปี “มือบนทวิต” กับ 4 เรื่องหลังฉาก กปปส.. สืบค้นเมื่อ 8 เมษายน 2561, จาก <http://www.bbc.com/thai/thailand-41804763>
- เหตุผลในการยึดอำนาจของ คสช. (2557). สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2560, จาก www.baanjomyut.com/library_5/national_council_for_peace_and_order/01.html
- อนุชา ชาตรักษา. (2543). *โลกทัศน์ทางการเมืองของศิลปินเพื่อชีวิตในสังคมไทย*. (การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาตรีศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต), สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อำนาจ เอี่ยมสำอางค์. (2554). *การวิเคราะห์ภาพสะท้อนแนวคิดทางสังคมที่ปรากฏในบทเพลง: ศึกษางานเพลงของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.

เครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการ
เพื่อการสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ของคณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Academic Networks of Academic Staff for Supporting
the Strategic Plan of the Faculty of Social Sciences,
Chiang Mai University

นฤมล น่วมอนงค์¹

Narumon Noumanong²

Received: March 2, 2018

Revised: June 14, 2018

Accepted: October 3, 2018

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความคิดเห็นและสรุปข้อมูลเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของคณาจารย์และนักวิจัยในสังกัดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และหาแนวทางส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบัน เพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ของคณะสังคมศาสตร์ สร้างความเข้มแข็งเป็นเลิศทางวิชาการ และบรรลุเป้าประสงค์ตามวิสัยทัศน์ของคณะฯ โดยการศึกษาวิจัยได้อาศัยข้อมูลทุติยภูมิในรายงานสรุปข้อมูลเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ และการสำรวจความคิดเห็นของบุคลากรสายวิชาการในสังกัดเกี่ยวกับการสร้างและพัฒนาเครือข่าย โดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผลการศึกษาวิจัยพบว่า คณะฯ มีเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการแทบทุกภูมิภาคทั่วโลก โดยบุคลากรสายวิชาการเห็นว่าคณะฯ สามารถกำหนดแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายทางวิชาการเพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ได้ 3 แนวทาง คือ (1) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบบนลงล่าง โดยมุ่งเป้าและกำหนดแผนยุทธศาสตร์เป็นหลัก (2) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบล่างขึ้นบน โดยให้อิสระทางความคิดและวิชาการแก่บุคลากร ให้ความสำคัญกับเครือข่ายทางวิชาการที่มีอยู่เดิม

¹ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200 อีเมล: narumonng@gmail.com

² Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200. E-mail: narumonng@gmail.com

และมีความเข้มแข็ง และ (3) การจัดทำยุทธศาสตร์แบบผสมผสาน ดำเนินการควบคู่กัน ทั้งการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบบนลงล่างและแบบล่างขึ้นบน โดยกำหนดสัดส่วนให้เหมาะสมกับรูปแบบและวัฒนธรรมองค์กรของส่วนงาน ซึ่งบุคลากรสายวิชาการของคณะฯ ร้อยละ 42.55 เห็นว่าควรวางแผนยุทธศาสตร์ในแบบล่างขึ้นบน และร้อยละ 38.30 เห็นว่าควรจัดทำยุทธศาสตร์แบบผสมผสาน มีเพียงร้อยละ 19.15 เท่านั้น ที่เห็นว่าควรจัดทำยุทธศาสตร์แบบบนลงล่าง นอกจากนี้ บุคลากรสายวิชาการ ร้อยละ 74.47 เห็นว่าทิศทางการพัฒนาเครือข่ายทางวิชาการของบุคลากรไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ เสมอไป ทั้งนี้ เมื่อดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้วคณะฯ ควรมีการปรับแผนยุทธศาสตร์ เพื่อให้สอดคล้องตรงกันกับความเชี่ยวชาญและความต้องการของคณาจารย์ในที่สุด และแสดงให้เห็นถึงความมีส่วนร่วมของบุคลากรในการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ ส่งผลถึงความยั่งยืนขององค์กรในระยะยาวต่อไป

คำสำคัญ เครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ, แผนยุทธศาสตร์

Abstract

The purpose of this research is to survey opinion and summarize information on academic network of academic staff of the Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University and find ways to promote the establishment and development of academic networks between institutions in order to support faculty's strategic plan, strengthen academic excellence and, thus, achieve vision of the faculty. The study use secondary data of academic network statistics and interviewed opinions of academic staff regarding the development of academic network. The study found that the faculty has academic network in various regions. The opinion of academic staff regarding the ways to support and develop the academic networks that support strategic plan can be divided into 3 approaches: (1) the top-down strategic plan – emphasize on goals and strategic plan; (2) the bottom-up strategic plan - focus on existing and strength academic networks with academic freedom; and (3) mix-methods strategic plan – combining both top-down and bottom-up strategic plan together. The appropriate proportion of the mix-methods approach, however, depends on form and culture of the organization.

The 42.55% of academic staff agreed with the bottom-up strategic plan while 38.30% agreed with mix-methods strategic plan. Only 19.15% agreed with the top-down strategic plan. Also, 74.47% agreed that the direction of academic network development of each faculty member was not necessarily aligned with the faculty's strategic plan. Moreover, the strategic plan should be adjusted after a period of time in order to align academic staff's expertise and needs with the faculty's strategic plan. This also support the faculty member's participation in the development of the faculty's strategic plan which lead to sustainability of the organization in the long-term.

Keywords Academic Network, Strategic Plan

1. บทนำ

โลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติอย่างรวดเร็วทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี และการศึกษา ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ทำให้การติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้มีผลกระทบอย่างมากต่อการดำเนินงานของสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการสร้างเครือข่ายทางวิชาการและการวางแผนยุทธศาสตร์ขององค์กร มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาองค์กรภาครัฐ (2558) ได้กล่าวถึงการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารสมัยใหม่มาใช้ในการปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงานขององค์กรว่าเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายและเครื่องมือหลักในการยกระดับการพัฒนาและความสามารถในการแข่งขัน (Competitiveness) ได้ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ของโลกและภูมิภาค ศักยภาพและการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อสังคม (Social Media) จะทำให้เกิดการปรับปรุงการให้บริการ การลดต้นทุน การเพิ่มประสิทธิภาพและยกระดับขีดความสามารถในการทำงาน และการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยง (Connectivity) กับประเทศอื่นๆ

การติดต่อสื่อสารที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้การติดต่อกับสถาบันอื่นสามารถดำเนินการได้โดยง่ายไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลด้วยระยะทางมากเพียงใดก็ตาม อาทิเช่น จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) การประชุมทางไกล (Teleconference) หรือการติดต่อสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันต่างๆ ทั้งเฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) เป็นต้น ทำให้การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของหน่วยงานมีความเป็นไปได้มากขึ้น แตกต่าง

จากอดีตที่เครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการส่วนใหญ่ริเริ่มจากเครือข่ายส่วนตัวของบุคลากรสายวิชาการและขยายเป็นความร่วมมือระดับสถาบัน

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มีการวางแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระยะที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมุ่งเป้าการทำงานเชิงวิชาการ หลักสูตร การวิจัยและการบริการวิชาการไปพร้อมๆ กัน และเน้นประเด็นที่อยู่ในความเชี่ยวชาญของคณาจารย์ ซึ่งการสร้างและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทั้งระดับชุมชน ระดับชาติ และระดับนานาชาตินั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ของคณะสังคมศาสตร์ ทั้งด้านการเรียนการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการ โดยกิจกรรมที่คณะฯ สามารถดำเนินการจากการสร้างและพัฒนาเครือข่าย อาทิเช่น การแลกเปลี่ยนบุคลากรและนักศึกษาระหว่างสถาบัน (Exchange Student and Staff) โครงการวิจัยร่วม (Joint Research) การตีพิมพ์ผลงานทางวิชาการร่วมกัน (Joint Publication) การแลกเปลี่ยนข้อมูล/อุปกรณ์ระหว่างสถาบัน การจัดโครงการอบรม/สัมมนา/บรรยายพิเศษ/ศึกษาดูงานระหว่างสถาบัน และในทางกลับกันกิจกรรม/โครงการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นจะเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการของคณะฯ ให้เพิ่มมากขึ้นและส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดของคณะฯ ต่อไป

ดังนั้น หากคณะฯ สามารถหาแนวทางการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบัน เพื่อดำเนินกิจกรรม/โครงการต่างๆ สร้างผลงานเชิงประจักษ์ และความเข้มแข็งเป็นเลิศทางวิชาการ จะสามารถทำให้คณะฯ บรรลุเป้าประสงค์ตามตัวชี้วัดและสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

2. การทบทวนวรรณกรรม

ชนิภูฐา กาญจนรังสีนนท์ ได้ให้คำนิยามว่า “เครือข่าย” คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในความหมายนี้ สารสำคัญคือ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้นๆ (ชนิภูฐา กาญจนรังสีนนท์, ม.ป.ป.)

เสรี พงศ์พิศ (2548) อ้างถึงใน อัจฉรา ภูริคุปต์ (2549, น. 13-6) ให้ความหมายของเครือข่ายว่า กลุ่มบุคคลหรือกลุ่มองค์กรที่มีความสมัครใจสื่อสารสัมพันธ์กัน หรือดำเนินกิจกรรมร่วมกันโดยไม่ทำให้แต่ละคนหรือแต่ละองค์กรสูญเสียความเป็นอิสระ วัฒนธรรมเครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ มีความเคารพและให้เกียรติกัน มีเป้าหมายที่ชัดเจนกันทุกฝ่าย มีแผนงานและกิจกรรมร่วมกัน มีกลุ่มแกนนำทำหน้าที่นำและประสานงานด้วยความมุ่งมั่นและร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันไม่ใช้การแข่งขันกัน

อัจฉรา ภูริคุปต์ (2549, น. 13-6) สรุปว่า เครือข่าย คือ กลุ่มคน องค์กร หรือหน่วยงาน จำนวนหนึ่งที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนข่าวสารความรู้ ประสบการณ์ ทรัพยากรต่างๆ มีการสื่อสารสร้างความเข้าใจ สนับสนุนซึ่งกันและกัน เรียนรู้ และพัฒนาร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างร่วมกัน ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นไปโดยความสมัครใจ ไม่ใช้การบังคับตามอำนาจหน้าที่หรือสายการบังคับบัญชา

ภัทรวรรณ นิลแก้ววรวิชัย (2559, น. 29) ให้คำนิยามของเครือข่าย ว่าหมายถึง การเชื่อมโยงระหว่างระบบปฏิบัติการหรือเชื่อมโยงบทบาทของกลุ่มบุคคล องค์กร/หน่วยงานต่างๆ ที่เป็นหน่วยย่อยรวมตัวกันด้วยความสมัครใจภายใต้ความต้องการในวัตถุประสงค์ร่วมกัน จัดโครงสร้างและรูปแบบการทำงานด้วยระบบใหม่ในลักษณะสร้างความร่วมมือประสานงานกันในแนวราบ ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยการระดมสรรพกำลังร่วมกันกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาด้วยการให้สมาชิกได้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมทำร่วมรับผิดชอบ ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์สร้างเครือข่าย

เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ (Academic Network) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล หรือส่วนงาน ที่มีเป้าหมาย วัตถุประสงค์หรือความต้องการบางอย่างร่วมกัน ปฏิบัติภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยสมัครใจ มีการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนข่าวสารความรู้ ประสบการณ์ ทรัพยากรต่างๆ และแต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียอัตลักษณ์ของตนเอง อาจเป็นการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรือการมีบันทึกข้อตกลงความร่วมมืออย่างเป็นทางการร่วมกัน

การบริหารแบบเครือข่ายมีรูปแบบแตกต่างจากการบริหารองค์กรที่มีชั้นการบังคับบัญชาอย่างเป็นทางการ คือ จะไม่มีโครงสร้างองค์กรอย่างเป็นทางการ แต่เป็นการสร้างเครือข่ายขึ้นด้วยการรวมกลุ่มโดยความสมัครใจ การบริหารงานเป็นไปอย่างอิสระ ยืดหยุ่น คล่องตัวสูง ปรับตัวได้ง่าย ประโยชน์ของเครือข่ายความร่วมมือ คือ การพัฒนาประสิทธิภาพของหน่วยงานจากการถ่ายทอดวิธีการทำงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ เครื่องมือ ฯลฯ ลดค่าใช้จ่ายในการบริหารและความสิ้นเปลือง

ทรัพยากร ดำเนินการได้ตรงตามวัตถุประสงค์และความต้องการตามความถนัดและเชี่ยวชาญของแต่ละหน่วยงานโดยสามารถดึงศักยภาพและความเชี่ยวชาญของนักวิชาการหรือนักวิจัยที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาวิชาการร่วมกันเสริมสร้างสมรรถนะในการแข่งขันให้เพิ่มขึ้น

จรรยาพร ธรณินทร์ (2550, น. 6) สรุปว่าการสร้างเครือข่ายนั้น เป็นความร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบันในระดับต้นที่สามารถนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างกันในระดับที่สูงขึ้น โดยเราสามารถแบ่งระดับของความร่วมมือได้ดังนี้

(1) เครือข่าย (Networking) มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน ใช้เวลาในการติดต่อประสานงานระหว่างกันน้อย และมีความไว้วางใจกันไม่มากนัก

(2) การประสานงาน (Coordination) มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล และจัดกิจกรรมตามเป้าหมายร่วมกัน มีกิจกรรมที่ต้องประสานตกลงกัน มีการทำงานที่ไม่ซ้ำซ้อนกัน

(3) ความร่วมมือ (Cooperation) มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและใช้ทรัพยากรร่วมกัน ใช้เวลาในการติดต่อประสานงานและมีความไว้วางใจกันมาก

(4) การทำงานร่วมกัน (Collaboration) มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล จัดกิจกรรมร่วมกัน มีการสร้างศักยภาพบุคลากรผู้ปฏิบัติงานทั้งสองฝ่ายให้บรรลุเป้าหมาย มีระบบการบริหารงานที่ต้องพึ่งพากันเพื่อให้งานสำเร็จ มีการใช้ทรัพยากรและเงื่อนไขผูกพันทั้งสองฝ่าย

อัจฉรา ภูริคุปต์ (2549, น. 13-17) ได้กล่าวถึงแนวทางการสร้างเครือข่าย ซึ่งอาจเกิดได้ 2 แนวทาง คือ

(1) การริเริ่มโดยองค์กรภาครัฐ (State Initiative) เกิดจากการที่รัฐเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มโดยการกระตุ้นให้รวมตัวกัน

(2) การริเริ่มจากภาคเอกชน (Citizen initiative) เกิดจากประชาชนเป็นแกนนำจัดตั้ง โดยเกิดจากการริเริ่มสร้างสรรค์ของกลุ่มประชาชนโดยอาจมีองค์กรอื่นๆ เข้ามาช่วยสนับสนุน แต่ภาคประชาชนเป็นแกนหลักในการดำเนินการ

พระมหาสุทิตย์ อาภาภโร (2547, น. 84) ได้ชี้แจงลักษณะการเกิดขึ้นของเครือข่ายออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

(1) เครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งและสนับสนุนของภาคส่วนต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายที่ภาครัฐหรือหน่วยงานบางแห่งต้องการส่งเสริมหรือเข้าไปจัดตั้ง เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาตามแนวนโยบายของภาครัฐ และเพิ่มศักยภาพให้แก่ชุมชนในการพึ่งพาตนเอง

(2) เครือข่ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ จากการร่วมแรงร่วมใจของฝ่ายต่างๆ ที่มองเห็นความจำเป็นในการเรียนรู้และแก้ปัญหาาร่วมกัน รวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นประสบการณ์ มีแนวทางการดำเนินการที่เป็นอิสระจากการครอบงำของฝ่ายต่างๆ

(3) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์เป็นตัวกำหนด สถานการณ์และประเด็นปัญหาที่ทุกฝ่ายเห็นว่าจำเป็นต้องใช้ความเป็นเครือข่ายในการแก้ปัญหาและสร้างพลังในการเรียนรู้หรือต่อรองเพื่อให้เกิดการพัฒนากิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง และมีผู้ประสานงานให้เครือข่ายเกิดความต่อเนื่อง

อัจฉรา ฐิริคุปต์ (2549, น. 13-26) ได้ยกตัวอย่างหน่วยงานกลางที่มีการบริหารแบบเครือข่าย คือ คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) ซึ่งได้มีการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างระบบราชการและประชาชน เป็นการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมสำหรับการบริหารราชการของผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการในระดับจังหวัด ซึ่งมีการดำเนินการ 2 ส่วน คือ (1) การพัฒนาจากภายในส่วนราชการระดับจังหวัดออกไปสู่ประชาชน (inside-out approach) มีการกำหนดหลักการที่ชัดเจนสำหรับการบริหารราชการในระดับจังหวัดให้เป็นระบบที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม มีการสร้างความรู้ความเข้าใจสำหรับผู้บริหารและทีมงานระดับจังหวัด สร้างวิทยากรเครือข่ายการบริหารราชการแบบบูรณาการที่เน้นการมีส่วนร่วมในระดับภูมิภาค สร้างเครือข่ายและส่งเสริมสนับสนุนเครือข่าย โดยมีการติดตามผลการดำเนินงานและสรุปบทเรียนจากพื้นที่ต่างๆ เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมยิ่งขึ้น และ (2) การพัฒนาจากภายนอกราชการ (outside-in approach) คือ การสร้างศักยภาพและโอกาสให้ภาคประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วม ส่งเสริมการจัดเวทีประชุมเครือข่ายเพื่อสร้างความเข้าใจและประสานระหว่างกลไกในระดับภูมิภาค เพื่อรับฟังความคิดเห็นในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์และเป้าหมายการพัฒนาในระดับจังหวัด โดยกระตุ้นให้การดำเนินการมาจากการริเริ่มของเครือข่ายภาคประชาสังคม พัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงให้เป็นวิทยากรเครือข่ายภาคประชาสังคม เป็นแกนนำสร้างเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการทำงานร่วมกันระหว่างภาคราชการและภาคประชาสังคม

3. ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ อาศัยข้อมูลทุติยภูมิในรายงานสรุปข้อมูลเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ

ของคณะสังคมศาสตร์ 3 ปีซ้อนหลัง (พ.ศ. 2558-2560) จากฐานข้อมูลระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการและการบริหารมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (CMU MIS) ซึ่งมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเป็นระยะ โดยงานบริหารงานวิจัย และรองคณบดีฝ่ายวิจัยของส่วนงาน และข้อมูลปฐมภูมิการสำรวจความคิดเห็นโดยอาศัยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเพื่อสอบถามความคิดเห็นของคณาจารย์และนักวิจัยในสังกัดเกี่ยวกับการสร้างและพัฒนาเครือข่าย และแผนยุทธศาสตร์ของส่วนงาน ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ บุคลากรสายวิชาการ หมายถึงคณาจารย์และนักวิจัยสังกัดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวนทั้งสิ้น 51 คน

โดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 ข้อมูลและความคิดเห็นเกี่ยวกับเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 3 ความคิดเห็นต่อแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ และแนวทางในการพัฒนาเครือข่ายเพื่อสนับสนุนส่งเสริมแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากรายงานผลการดำเนินงานความร่วมมือทางวิชาการของคณะฯ เพื่อแสดงให้เห็นถึงภาพรวมของเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของคณะฯ ในปัจจุบัน และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ เพื่อให้ทราบถึงความคิดเห็นของบุคลากรสายวิชาการในประเด็นต่างๆ ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เช่น ความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) นำเสนอในรูปตารางประกอบการบรรยาย และวิเคราะห์สรุป และจัดกลุ่มข้อมูลในเชิงพรรณนาจากคำถามปลายเปิด (Open-ended) และความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่างๆ โดยอาศัยการรวบรวมข้อมูลและสรุปใจความสำคัญตามข้อมูลที่ได้รับข้อมูลที่รับทั้งหมด ถูกนำไปใช้เพื่อหาแนวทางส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบัน เพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ของคณะสังคมศาสตร์ สร้างความเข้มแข็งเป็นเลิศทางวิชาการ และบรรลุเป้าประสงค์ตามวิสัยทัศน์ของคณะฯ ต่อไป

4. ผลการศึกษา

จากการสรุปข้อมูลเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ และโครงการ/กิจกรรมทางวิชาการกับสถาบันต่างๆ ในรอบ 3 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2558-2560) ของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบว่าคณาจารย์และนักวิจัยมีเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ

ที่มีโครงการ/กิจกรรมทางวิชาการกับสถาบันต่างๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งสิ้น 104 สถาบัน โดยมีความร่วมมือกับสถาบันในแถบเอเชียมากที่สุด จำนวน 40 สถาบัน คิดเป็นร้อยละ 38.46 และแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีจำนวนมากถึง 20 สถาบัน รองลงมาได้แก่ สถาบันในทวีปยุโรป จำนวน 24 สถาบัน คิดเป็นร้อยละ 23.08 สถาบันในทวีปอเมริกา จำนวน 12 สถาบัน คิดเป็นร้อยละ 11.54 และทวีปออสเตรเลีย 7 สถาบัน คิดเป็นร้อยละ 6.73 จะเห็นได้ว่า คณะฯ มีเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการในทุกภูมิภาคทั่วโลก ยกเว้นทวีปแอฟริกา นอกจากนี้ ยังมีความร่วมมือกับสถาบันในประเทศ จำนวน 21 สถาบัน คิดเป็นร้อยละ 20.19

จากการสัมภาษณ์คณาจารย์และนักวิจัยในสังกัดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวนทั้งสิ้น 47 คน จากจำนวนบุคลากรสายวิชาการในสังกัดคณะฯ ทั้งหมด 51 คน คิดเป็นร้อยละ 92.17 พบว่าบุคลากรสายวิชาการส่วนใหญ่ มีเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันภายนอกมหาวิทยาลัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ คิดเป็นร้อยละ 87.23 และส่วนใหญ่เคยได้รับการสนับสนุนเรื่องการพัฒนาเครือข่ายทางวิชาการจากคณะฯ คิดเป็นร้อยละ 65.96 โดยรูปแบบของการสนับสนุน อาทิ เช่น งบประมาณจัดโครงการแลกเปลี่ยน/กิจกรรมทางวิชาการต่างๆ ทุนอุดหนุนการนำเสนอผลงานทั้งในและต่างประเทศ งบประมาณสนับสนุนการเข้าร่วมประชุม/สัมมนา/โครงการ/กิจกรรมต่างๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ เป็นต้น

เมื่อเชื่อมโยงไปถึงเรื่องของยุทธศาสตร์ของคณะฯ พบว่า บุคลากรสายวิชาการ รับผิดชอบต่อแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ ในสัดส่วนร้อยละ 26-100 รวมทั้งสิ้นร้อยละ 46.81 และส่วนใหญ่เห็นด้วยกับแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ คิดเป็นร้อยละ 74.47 โดยความเห็นในเรื่องเกี่ยวกับแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการเพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แนวทาง คือ

(1) การวางแผนยุทธศาสตร์ควรให้ความสำคัญกับเครือข่ายทางวิชาการที่มีอยู่เดิม คณาจารย์และนักวิจัยในสังกัดส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 42.55 เห็นว่าคณะฯ ควรให้ความสำคัญกับเครือข่ายทางวิชาการที่มีอยู่เดิม ก่อนจะกำหนดแผนยุทธศาสตร์ ควรศึกษาเครือข่ายของคณาจารย์และนักวิจัยที่มีอยู่เดิมเพื่อให้เห็นภาพในเชิงลึกได้ดีกว่า มีฐานความรู้เดิม ทราบความเข้มแข็งของคณะฯ และศักยภาพของบุคลากรที่มีอยู่ การดำเนินงานทำได้ง่ายและรวดเร็วกว่า เกิดความต่อเนื่องในการทำงาน มีประเด็นที่มีความหลากหลายและมีพัฒนาการ มีความมั่นคงเข้มแข็ง เป็นประโยชน์ในการผลักดัน

ให้เกิดดอกผลและผลิตภาพในเชิงนโยบาย เป็นรูปธรรมและอยู่บนพื้นฐานของความ เป็นจริงมากกว่า มีความเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จมากกว่า หากไม่มีกลุ่มวิจัยที่มี เครือข่ายเดิมเป็นพื้นฐานก็ไม่สามารถจะวางแผนยุทธศาสตร์ได้ เนื่องจากจะไม่มีบุคลากร ที่ดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์นั้น

(2) การวางแผนยุทธศาสตร์ควรมุ่งเป้าและกำหนดแผนยุทธศาสตร์เป็นหลัก

คณาจารย์และนักวิจัยในสังกัด ร้อยละ 19.15 เห็นว่าควรให้ความสำคัญกับการ มุ่งเป้าและกำหนดแผนยุทธศาสตร์เป็นลำดับแรก โดยไม่ต้องคำนึงถึงเครือข่ายความร่วมมือ ทางวิชาการที่มีอยู่เดิม หากเครือข่ายวิชาการที่มีอยู่ไม่ตรงกับแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ อาจารย์เริ่มพัฒนาเครือข่ายใหม่ได้ ยุทธศาสตร์ของคณะฯ เป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดปัจจัย สร้างความสำเร็จเพื่อให้ได้รับผลตามเป้าประสงค์ ควรมีเป้าหมายที่ชัดเจน และควร ดำเนินการก่อนคำนึงถึงการสร้างเครือข่าย การให้ความสำคัญกับแผนยุทธศาสตร์เป็นหลัก จะทำให้คณะฯ ไม่ย่ออยู่กับที่ อยากรู้ก็ตาม การวางแผนยุทธศาสตร์ก่อนโดยไม่คำนึง ถึงเครือข่ายทางวิชาการอาจต้องอาศัยเวลา ต้องมีทิศทางและงบประมาณที่ชัดเจน มีความ เสี่ยงจากเครือข่ายใหม่ที่อาจไม่ยั่งยืน และอาจเป็นฝันกลางอากาศที่ไม่รู้ว่าจะเป็นจริง หรือไม่

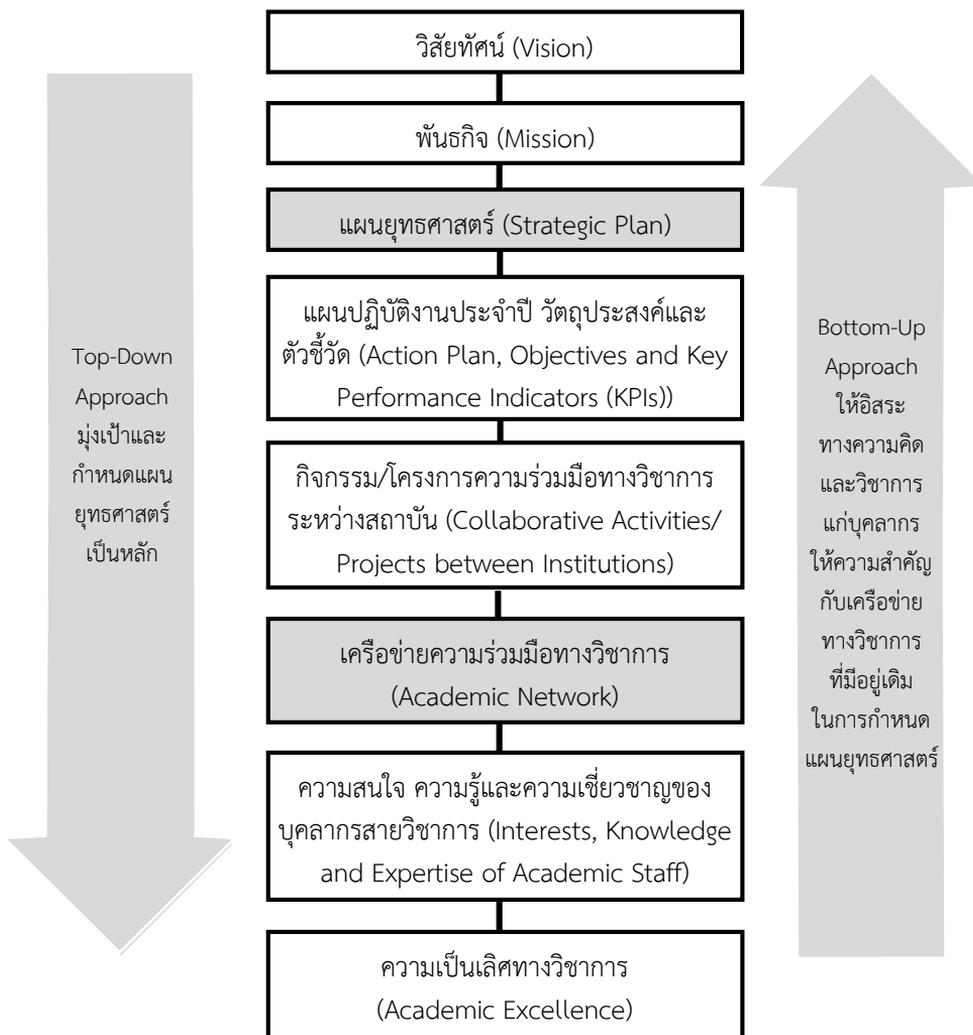
ซึ่งจากผลการสำรวจความคิดเห็นในประเด็นนี้ สามารถสรุปเป็นกรอบแนวทาง ในการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการ ซึ่งส่วนงานสามารถเลือกดำเนินการเพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ ได้ 3 แนวทาง ดังนี้

(1) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบบนลงล่าง หรือ Top-Down Approach โดยมุ่งเป้าและกำหนดแผนยุทธศาสตร์เป็นหลัก

(2) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบล่างขึ้นบน หรือ Bottom-Up Approach โดยให้อิสระทางความคิดและวิชาการแก่บุคลากร ให้ความสำคัญกับเครือข่ายทางวิชาการ ที่มีอยู่เดิมและมีความเข้มแข็ง เป็นการกำหนดแผนยุทธศาสตร์แบบมีส่วนร่วมของบุคลากร ในสังกัด

(3) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบผสมผสาน หรือ Mixed Methods Approach ให้ความสำคัญควบคู่กันทั้งการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบบนลงล่างและแบบล่างขึ้นบน โดยกำหนดสัดส่วนให้เหมาะสมกับรูปแบบและวัฒนธรรมองค์กรของส่วนงาน

แผนภาพที่ 1 กระบวนการกำหนดแผนยุทธศาสตร์และการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ



จากผลสำรวจความคิดเห็นของบุคลากรสายวิชาการในสังกัดคณะฯ ถึงการวางแผนยุทธศาสตร์ใน 3 แนวทางข้างต้น พบว่า บุคลากรสายวิชาการเพียงร้อยละ 19.15 เท่านั้น ที่เห็นว่าควรจัดทำยุทธศาสตร์แบบบนลงล่าง ส่วนใหญ่ร้อยละ 42.55 เห็นว่าควรวางแผนยุทธศาสตร์ในแบบล่างขึ้นบน และร้อยละ 38.30 เห็นว่าควรจัดทำยุทธศาสตร์แบบผสมผสาน แสดงให้เห็นว่า คณะฯ ควรให้ความสำคัญกับการวางแผนยุทธศาสตร์โดยอาศัยเครือข่ายทางวิชาการที่มีอยู่เดิมเป็นฐานในการดำเนินงานและควรได้รับ

การส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง เน้นความเชี่ยวชาญของคณาจารย์ และประโยชน์ต่อการพัฒนาทางวิชาการในเชิงลึก ส่วนการกำหนดยุทธศาสตร์ใหม่อาจเกิดจากการที่คณะฯ เห็นภาพที่กว้างกว่าหรือมียุทธศาสตร์เชิงรุกในการแสวงหาพันธมิตรทางวิชาการใหม่ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศผ่านกิจกรรมทางวิชาการร่วมกัน ทำให้ได้เครือข่ายใหม่ๆ เข้ามาเพิ่มเติมเสริมสร้างความแข็งแกร่งของคณะฯ เป็นการขยายขอบเขตการทำงานให้กว้างขวางขึ้น การดำเนินการยุทธศาสตร์แบบผสมผสานนี้ อาจส่งผลดีต่อคณะฯ ในการก้าวไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง คือ มีเครือข่ายเดิมเป็นจุดแข็ง ขณะเดียวกันก็เสริมสร้างโอกาสจากการริเริ่มเครือข่ายใหม่ อย่างไรก็ตาม การขยายเครือข่ายใหม่ๆ ควรจะต้องคำนึงถึงสถานการณ์แวดล้อม ความพร้อมของบุคลากร และทรัพยากรที่คณะฯ มีอยู่ด้วย โดยคณะฯ ควรสอบถามความต้องการและแนวโน้มทิศทางการดำเนินงานจากคณาจารย์และนักวิจัยในสังกัดก่อน และควรมีความยืดหยุ่นเพื่อให้เกิดความกว้างขวางทางเครือข่ายทางวิชาการของคณาจารย์ในสังกัดด้วย

นอกจากนี้ ในการศึกษาวิจัยยังได้สอบถามความคิดเห็นเรื่องการกำหนดทิศทางในการพัฒนาเครือข่ายทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการที่อ้างอิงตามแผนยุทธศาสตร์ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มความคิดเห็น ดังนี้

(1) ทิศทางในการพัฒนาเครือข่ายทางวิชาการของบุคลากรควรสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ

บุคลากรสายวิชาการ ร้อยละ 25.53 เห็นว่า บุคลากรสายวิชาการในสังกัดคณะฯ ควรกำหนดทิศทางในการพัฒนาเครือข่ายของตนเองให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ เนื่องจากเป้าหมายของคณะฯ มีพื้นฐานจากความต้องการพัฒนาวิชาการที่ตอบสนองต่อปรัชญา วิสัยทัศน์ และพันธกิจของภาควิชาและคณะฯ และง่ายต่อการจัดสรรทรัพยากร เพิ่มโอกาสในการได้รับการสนับสนุนทั้งงบประมาณและทรัพยากรอื่นๆ จากผู้บริหารและผู้บังคับบัญชา นอกจากนี้ จะเป็นการสนับสนุนยุทธศาสตร์ของคณะฯ และมหาวิทยาลัย เกิดการพัฒนาไปพร้อมๆ กันทุกๆ ส่วนงาน คณะฯ สามารถจูงใจบุคลากรให้ร่วมงานหรือสร้างเครือข่ายที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ได้โดยการสนับสนุนที่มากพอที่จะทำให้คณาจารย์และนักวิจัยซึ่งใจเทียบเท่ากับค่าเสียโอกาสในการทำงานที่ถนัดมากกว่า เนื่องจากต้องมีการหาความรู้ หรือสร้างความรู้ใหม่ๆ เพื่อให้เครือข่ายใหม่เกิดความยั่งยืนและสร้างผลงานเชิงประจักษ์

(2) ทิศทางในการพัฒนาเครือข่ายทางวิชาการของบุคลากรไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ เสมอไป

ร้อยละ 74.47 ของบุคลากรสายวิชาการเห็นว่า บุคลากรสายวิชาการควรจะพัฒนาเครือข่ายทางวิชาการของตนเองให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของคณะฯ เพื่อความเป็นปึกแผ่นเป็นหนึ่งเดียวกันแต่ไม่จำเป็นต้องไป โดยคณะฯ ควรเปิดโอกาสให้มีการพัฒนาเครือข่ายทางวิชาการนอกเหนือไปจากแผนยุทธศาสตร์ ขึ้นอยู่กับความสนใจและความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล หากแผนยุทธศาสตร์ไม่ตรงกับความสนใจหรือความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคลก็ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ ความหลากหลายการพัฒนาเครือข่ายก็สามารถก่อให้เกิดความเข้มแข็งได้ ไม่ควรตีกรอบทางวิชาการหรืออิงตามกระแส ควรให้อิสระทางความคิดและวิชาการ ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการต่อยอดทางวิชาการและพัฒนาเป็นแผนยุทธศาสตร์ที่สำคัญได้ในอนาคต

5. อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง การสำรวจเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของคณาจารย์และนักวิจัย เพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ 4 ปี ของคณะสังคมศาสตร์ (พ.ศ. 2560-2563) มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความคิดเห็นและสรุปข้อมูลเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของคณาจารย์และนักวิจัยในสังกัดคณะสังคมศาสตร์ และหาแนวทางส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบัน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพิ่มจำนวนผลงาน/กิจกรรมทางวิชาการของคณาจารย์และนักวิจัยในสังกัดคณะสังคมศาสตร์ ตลอดจนหาแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์เพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ของคณะสังคมศาสตร์ โดยอาศัยเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการในสังกัด

การสำรวจข้อมูลเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบว่าที่คณะฯ มีเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการแทบทุกภูมิภาคทั่วโลกซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการกำหนดและดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ ไม่ว่าจะแผนยุทธศาสตร์จะมุ่งเน้นไปในภูมิภาคใดก็สามารถอาศัยฐานจากเครือข่ายการดำเนินงานที่มีอยู่ในการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ได้ นอกจากนี้ยังสามารถขยายเครือข่ายไปยังสถาบันอื่นๆ ที่มีเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันเหล่านี้ได้อีกด้วย

เครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการและแผนยุทธศาสตร์เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กัน การวางแผนยุทธศาสตร์อย่างมีทิศทางสามารถสร้างเครือข่ายความ

ร่วมมือทางวิชาการที่ดีขึ้นได้ และเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการที่เข้มแข็งจะนำไปสู่การกำหนดแผนยุทธศาสตร์ที่สร้างความเป็นเลิศให้แก่องค์กรได้เช่นเดียวกัน

จากการศึกษาวิจัยพบว่า โดยความเห็นในเรื่องเกี่ยวกับแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการเพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 แนวทาง คือ (1) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบบนลงล่าง หรือ Top-Down Approach โดยมุ่งเป้าและกำหนดแผนยุทธศาสตร์เป็นหลัก (2) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบล่างขึ้นบน หรือ Bottom-Up Approach โดยให้อิสระทางความคิดและวิชาการแก่บุคลากร ให้ความสำคัญกับเครือข่ายทางวิชาการที่มีอยู่เดิมและมีความเข้มแข็ง เป็นการกำหนดแผนยุทธศาสตร์แบบมีส่วนร่วมของบุคลากรในสังกัด และ (3) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบผสมผสาน หรือ Mixed Methods Approach ให้ความสำคัญควบคู่กันทั้งการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบบนลงล่างและแบบล่างขึ้นบน โดยกำหนดสัดส่วนให้เหมาะสมกับรูปแบบและวัฒนธรรมองค์กรของส่วนงาน ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้ศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยอัจฉรา ภูริคุปต์ (2549, น. 13-17) ได้กล่าวถึงแนวทางการสร้างเครือข่าย 2 แนวทาง คือ การริเริ่มโดยองค์กรภาครัฐ (State Initiative) และการริเริ่มจากภาคเอกชน (Citizen initiative) พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2547, น. 84) ได้ชี้แจงลักษณะการเกิดขึ้นของเครือข่ายเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) เกิดจากการจัดตั้งและสนับสนุนของภาคส่วนต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายที่ภาครัฐหรือหน่วยงานบางแห่งต้องการส่งเสริมหรือเข้าไปจัดตั้ง (2) เครือข่ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ จากการร่วมแรงร่วมใจของฝ่ายต่างๆ ที่มองเห็นความจำเป็นในการเรียนรู้และแก้ปัญหาาร่วมกัน และ (3) เกิดขึ้นโดยสถานการณ์เป็นตัวกำหนด และอัจฉรา ภูริคุปต์ (2549, น. 13-26) ได้ยกตัวอย่างคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) ซึ่งได้มีการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดเครือข่าย 2 ส่วน คือ การพัฒนาจากภายในส่วนราชการระดับจังหวัดออกไปสู่ประชาชน (inside-out approach) และการพัฒนาจากภายนอกราชการ (outside-in approach) ซึ่งผลการศึกษาวิจัยเหล่านี้ล้วนแต่อาศัยหลักการเดียวกันทั้งสิ้น มีเพียงชื่อที่เรียกแนวทางต่างๆ เท่านั้นที่แตกต่างกันออกไป

สำหรับกระบวนการในแต่ละแนวทางนั้น มีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันไปตามความคิดเห็นของบุคลากรสายวิชาการ สรุปได้ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2 แสดงข้อดีและข้อเสียของแนวทางการพัฒนาเครือข่ายผ่านแผนยุทธศาสตร์

กระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบบนลงล่าง หรือ Top-Down Approach	กระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบล่างขึ้นบน หรือ Bottom-Up Approach
<p>ข้อดี</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ การพัฒนาองค์กรเป็นไปในทิศทางและเป้าหมายเดียวกัน ▪ แสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขององค์กร ▪ ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ สามารถบริหารองค์กรได้อย่างมีทิศทางและชัดเจน ▪ เกิดการพัฒนาไปพร้อมๆ กันทุกหน่วยงานในสังกัด ▪ การบริหารงานเป็นไปอย่างคล่องตัว ตอบสนองต่อวิสัยทัศน์และพันธกิจหลักของคณะฯ ▪ ง่ายต่อการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากร 	<p>ข้อดี</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ บุคลากรมีอิสระทางความคิดและวิชาการ ▪ มีฐานความรู้เดิม เห็นภาพในเชิงลึกได้ดีกว่า มีการต่อยอดผลงานทางวิชาการจากเดิม ▪ แสดงให้เห็นถึงการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหาร ▪ เครือข่ายทางวิชาการมีความเข้มแข็งสร้างผลงานเชิงประจักษ์อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน นำไปสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการและความรู้ความเชี่ยวชาญของบุคลากรสายวิชาการในสังกัด
<p>ข้อเสีย</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ บุคลากรเสียโอกาสในการทำงานที่มีความสนใจและเชี่ยวชาญมากกว่า ▪ ใช้เวลาในการการสร้างองค์ความรู้ใหม่และ/หรือสร้างเครือข่ายใหม่ ▪ อาจเกิดการตีกรอบทางวิชาการที่มากเกินไป ▪ หากการสื่อสารและถ่ายทอดยุทธศาสตร์จากผู้บริหารสู่ระดับปฏิบัติไม่ชัดเจน จะประสบความสำเร็จได้ยาก ▪ อาจไม่มีบุคลากรที่สามารถดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ได้ 	<p>ข้อเสีย</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ความหลากหลายในกิจกรรม/โครงการต่างๆ อาจทำให้องค์กรไม่มีทิศทาง การดำเนินงานที่ชัดเจน ▪ หากไม่มีการริเริ่มดำเนินกิจกรรม/โครงการใหม่ๆ อาจทำให้องค์กรย่ำอยู่กับที่ ไม่มีองค์ความรู้ใหม่ ▪ อาจเกิดปัญหาเรื่องการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรที่ไม่เพียงพอและไม่สามารถครอบคลุมการดำเนินงานทุกกิจกรรม/โครงการได้

การดำเนินการตามแนวทางใดแนวทางหนึ่งหรือทั้งสองแนวทางควบคู่กันไป เป็นสิ่งที่แต่ละองค์กรจะต้องเลือกตามบริบทและวัฒนธรรมขององค์กรแต่ละแห่ง เพื่อให้

สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม และเกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุด สำหรับคณะสังคมศาสตร์บุคลากรสายวิชาการในสังกัด ควรจะเน้นการดำเนินงานตามแนวทางการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบล่างขึ้นบน ซึ่งมีบุคลากรสายวิชาการของคณะฯ เห็นชอบด้วยร้อยละ 42.55 และบุคลากรสายวิชาการยังมีความเห็นเพิ่มเติมอีกด้วยว่า ทิศทางในการพัฒนาเครือข่ายทางวิชาการของบุคลากรไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ เสมอไป สำหรับบุคลากรสายวิชาการแล้วโอกาสการพัฒนาเครือข่ายทางวิชาการ ความสนใจและความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคลเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก ดังนั้น หากคณะฯ จะวางแผนพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการจะต้องคำนึงถึงประเด็นนี้ให้รอบคอบ หากแผนยุทธศาสตร์ไม่ตรงกับความสนใจหรือความเชี่ยวชาญของบุคลากรอาจจะต้องมีการปรับเพื่อให้เกิดภาพองค์รวมของคณะฯ และแสดงถึงความมีส่วนร่วมของบุคลากรในการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ อย่างแท้จริง

6. ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยนี้ สามารถนำมากำหนดแนวทางในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการในสังกัดคณะสังคมศาสตร์เพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ของคณะสังคมศาสตร์ได้ดังต่อไปนี้

(1) คณะฯ ควรทบทวนและปรับแผนยุทธศาสตร์ให้เหมาะสมกับสภาพการดำเนินงานจริงที่ผ่านมา รวมถึงความต้องการ และศักยภาพของบุคลากร โดยยึดแนวทางการกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบล่างขึ้นบนเป็นพื้นฐาน ให้อิสระทางความคิดและวิชาการแก่บุคลากร ให้ความสำคัญกับเครือข่ายทางวิชาการที่มีอยู่เดิมและมีความเข้มแข็ง เปิดโอกาสให้บุคลากรสายวิชาการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของตนเองตามความสนใจและความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล เป็นการกำหนดแผนยุทธศาสตร์แบบมีส่วนร่วมของบุคลากรในสังกัด อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติผู้บริหารอาจไม่สามารถเลือกดำเนินการเฉพาะแนวทางใดแนวทางหนึ่งได้อย่างเด็ดขาด อาจมีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบผสมผสานที่ให้ความสำคัญควบคู่กันทั้งการมีส่วนร่วมของบุคลากรและการยึดนโยบายและวิสัยทัศน์หลักของมหาวิทยาลัยและส่วนงาน สิ่งที่ต้องคำนึงถึง คือเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการและแผนยุทธศาสตร์นั้นเปรียบเสมือนคนละด้านของเหรียญอันเดียวกันไม่สามารถแยกจากกันได้เด็ดขาด และสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน หากแผนยุทธศาสตร์และการดำเนินกิจกรรม/โครงการผ่านเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการไม่มีความสอดคล้องกัน ก็เป็นไปได้ยากที่องค์กรจะประสบความสำเร็จ

(2) คณะฯ ควรสื่อสารแผนยุทธศาสตร์ให้เป็นที่รับรู้และเข้าใจตรงกันกับบุคลากรทุกภาคส่วน มีการถ่ายทอดข้อมูลจากผู้บริหารสู่ระดับปฏิบัติอย่างชัดเจน และเปิดโอกาสให้หน่วยงานในสังกัดได้มีส่วนในการนำเสนอแผนยุทธศาสตร์ของตนเองเพื่อนำไปผนวกกับยุทธศาสตร์ของคณะฯ และควรมีการปรับแผนยุทธศาสตร์เป็นระยะเพื่อให้แผนยุทธศาสตร์และการดำเนินงานของบุคลากรสายวิชาการสอดคล้องตรงกันมากที่สุด แสดงให้เห็นถึงความมีส่วนร่วมของบุคลากรในการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ

(3) คณะฯ ควรสนับสนุนและหาแหล่งทุนสำหรับดำเนินโครงการใหญ่ๆ ในระดับคณะฯ เช่น ชุดโครงการวิจัย การประชุมวิชาการระดับนานาชาติ เพื่อเปิดโอกาสให้คณาจารย์สร้างเครือข่ายทางวิชาการ ถ่ายทอดเครือข่ายทางวิชาการให้แก่คณาจารย์รุ่นใหม่ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ผ่านการดำเนินงานตามโครงการ ส่งเสริมการวิจัย/การสร้างผลงานทางวิชาการแบบสหวิทยาการ บูรณาการระหว่างศาสตร์ต่างๆ สร้างจุดแข็งให้แก่คณะฯ ในภาพรวม มีจัดการเว็บไซต์ของคณะฯ ให้เป็นศูนย์กลางข่าวสารต่างๆ ทั้งการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการแก่ชุมชน ความร่วมมือทางวิชาการ ความสนใจและเชี่ยวชาญของคณาจารย์และนักวิจัย เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันที่มีความสนใจร่วมกัน

7. สรุป

คณะฯ สามารถกำหนดกระบวนการการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการเพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ และนำไปสู่การบรรลุเป้าประสงค์ตามวิสัยทัศน์ได้ 3 แนวทาง คือ

(1) กระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบบนลงล่าง หรือ Top-Down Approach โดยมุ่งเป้าและกำหนดแผนยุทธศาสตร์เป็นหลัก

(2) กระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบล่างขึ้นบน หรือ Bottom-Up Approach โดยให้อิสระทางความคิดและวิชาการแก่บุคลากร ให้ความสำคัญกับเครือข่ายทางวิชาการที่มีอยู่เดิมและมีความเข้มแข็ง เป็นการกำหนดแผนยุทธศาสตร์แบบมีส่วนร่วมของบุคลากรในสังกัด และ

(3) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบผสมผสาน หรือ Mixed Methods Approach ให้ความสำคัญควบคู่กันทั้งการจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบบนลงล่างและแบบล่างขึ้นบน โดยกำหนดสัดส่วนให้เหมาะสมกับรูปแบบและวัฒนธรรมองค์กรของส่วนงาน

ในการดำเนินงานตามแต่ละแนวทางนั้นมีข้อดีและข้อเสียที่แตกต่างกัน การดำเนินงานและการวางแผนยุทธศาสตร์ในรูปแบบที่เหมาะสมนั้นขึ้นอยู่กับบริบท ลักษณะและวัฒนธรรมขององค์กรนั้นๆ และเมื่อดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้วองค์กรควรมี การปรับแผนยุทธศาสตร์ เพื่อให้แผนยุทธศาสตร์ และความเชี่ยวชาญและความต้องการ ของบุคลากรสอดคล้องตรงกันมากที่สุด แสดงให้เห็นถึงความมีส่วนร่วมของบุคลากรในการ พัฒนาแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ ส่งผลถึงความยั่งยืนขององค์กรในระยะยาวต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กองแผนงาน. (ม.ป.ป.). *แผนพัฒนาการศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระยะที่ 12 (2560-2564)*. เชียงใหม่: สำนักงานมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชนิภูฐา กาญจนรังสีนนท์. (ม.ป.ป.). *เครือข่ายเพื่อการพัฒนา*. สืบค้นเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2560, จาก <http://asapake.tripod.com/k10.htm>
- จรรยาพร ธรณินทร์. (2550, ตุลาคม). *การสร้างความเข้มแข็งในการบริหารจัดการแบบ เครือข่าย*. เอกสารประกอบการบรรยาย วันที่ 25 ตุลาคม 2550 ณ โรงแรมรามาศรี การ์เดน กรุงเทพฯ.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. (2547). *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส).
- ภัทรวรรณ นิลแก้ววรวิษญ์. (2559). *รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต), คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาองค์กรภาครัฐ. (2558). *หลักสูตรเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารเพื่อการบริหารงานภาครัฐที่ดี*. สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2561, จาก www.irdp.org/2015/user_upload/BIGG_8_Document_Ver2_20150716173225.pdf
- อัจฉรา ภูริคุปต์. (2549). *การเสริมสร้างและพัฒนาระบบบริหารแบบเครือข่าย*. ใน นราธิป ศรีราม. (บก.). *การบริหารองค์กรภาครัฐ*. (น. 13-1-13-40). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

บทบาทผู้นำชุมชนในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหาหมอกควัน
ของตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ในปี 2560
The Community Leader's Roles in Implementing Smog Problem
Policy in Maeka Sub-district, Muang, Phayao in 2017

วริญยุพา คงสนุ่น¹
Warinyupa kongsanoon²

Received: July 10, 2018

Revised: September 25, 2018

Accepted: October 3, 2018

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาบทบาท อุปสรรค และเสนอแนะแนวทางในการดำเนินนโยบาย
แก้ไขปัญหาหมอกควันของผู้นำชุมชน ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา งานวิจัยชิ้นนี้
มีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ผู้ใหญ่บ้านตำบลแม่กาทุกหมู่บ้าน รวม 18 หมู่บ้าน
จำนวน 18 คน (2) ตัวแทนชุมชน จาก 18 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน จำนวน 36 คน
(3) ตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 8 หน่วยงาน หน่วยงานละ 1 คน จำนวน 8 คน ได้แก่
ตัวแทนอำเภอ เทศบาลตำบลแม่กา กรมป่าไม้ กองทัพบก กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา สถานีพัฒนาที่ดิน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลแม่กา
และมหาวิทยาลัยพะเยา

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าผู้นำชุมชนแก้ปัญหาหมอกควันผ่านการ
ประชาสัมพันธ์ด้วยเสียงตามสายและการจัดทำประชาคมเป็นหลัก แม้ว่าคนในชุมชน
จะให้ความร่วมมือกับผู้นำเป็นอย่างดี แต่อุปสรรคในการแก้ปัญหาคือ การขาดแคลน
งบประมาณในการปรับปรุงให้เสียงตามสายครอบคลุมทุกพื้นที่ การขาดการสื่อสารเพื่อ
สร้างความตระหนักถึงปัญหาไฟป่าให้แก่ผู้ที่เผาป่าโดยตรง การขาดแคลนงบประมาณ
ในการจ้างอาสาสมัครป้องกันไฟป่าที่เพียงพอ การขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

¹ คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา จังหวัดพะเยา 56000 อีเมล:
warinyupa_ponin@hotmail.com

² School of Political Science and Social Science, University of Phayao, Phayao 56000.
E-mail: warinyupa_ponin@hotmail.com

ในการแสดงความคิดเห็นเรื่องแก้ไขปัญหาไฟป่า และการที่ผู้นำชุมชนไม่กล้าบังคับใช้ข้อตกลงในชุมชนในการแก้ไขปัญหาเพราะกลัวความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นตามมา สำหรับแนวทางการแก้ไขปัญหามอกควัน ผู้นำชุมชนควรเน้นการประชาสัมพันธ์ตลอดทั้งปีเพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ภาครัฐควรเพิ่มการจัดสรรงบประมาณเพื่อประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหามอกควันของผู้นำชุมชน และควรสนับสนุนให้ผู้นำชุมชนบังคับใช้ข้อกำหนดภาครัฐแทนการมีข้อตกลงในชุมชน ทั้งนี้ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งระหว่างผู้นำชุมชนและคนในชุมชน

คำสำคัญ บทบาทผู้นำชุมชน, การแก้ไขปัญหามอกควัน

Abstract

This article investigates community leaders' roles in and obstacles to solve smog problem in Maeka Sub-district, Muang District, Phayao Province. This research also provides solutions to these difficulties. Key informants of the study are the heads of eighteen villages in Maeka Subdistrict, two villagers of each village (36 villagers), and eight representatives of eight public organizations (Muang District Office, Maeka Sub-district Municipality Office, the Royal Forest Department, the Royal Thai Army, Phayao Provincial Office for Natural Resources and Environment, Phayao Land Development Station, Maeka Sub-district Health Promoting Hospital, and the University of Phayao).

According to in-depth interviews, the community leaders solved smog problem by using wire broadcasting and conducting community meetings. Although villagers cooperated with the leaders to solve the problem, there were some difficulties. Firstly, the leaders lacked the budget for improving wire broadcasting and allocating wages to volunteers to prevent bushfire. Secondly, the leaders could not make those who caused smog aware of effects of smog problem. Thirdly, villagers were not active enough to discuss how to solve the problem concretely. Finally, the leaders did not strictly enforce community agreements on preventing smog, because of their fear of conflict with villagers. According to solutions to these problems, the leaders should raise villagers' awareness to collectively solve smog

problem throughout the year. The government should sufficiently allocate budget to the community leaders. Moreover, to avoid conflict between the leaders and villagers, the government should urge the leaders to enforce the law, rather than the community agreements on preventing smog.

Keywords Community Leaders' Roles, Solving Smog Problem

1. บทนำ

สภาวะหมอกควันในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย โดยเฉพาะในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายนของทุกปีถือเป็นช่วงวิกฤตของปัญหาหมอกควัน เป็นผลจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ จากการศึกษาเอกสารพบว่า สาเหตุของการเกิดหมอกควันในประเทศไทย มี 2 ประการ ได้แก่ ประการที่ 1 เกิดจากการกระทำของมนุษย์ เช่น การเผาป่า เพื่อขยายพื้นที่ทำกิน และจากความเชื่อที่ว่า การเผาป่าจะทำให้เกิดเห็ดบางประเภท และทำให้ผักหวานเจริญเติบโตได้ดี การเผาหลังการเก็บเกี่ยวเกษตรกรมักใช้วิธีการเผาตอซังในพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยเสี่ยงที่จะทำให้เกิดปัญหาหมอกควันและไฟป่า ประการที่ 2 ปัญหาหมอกควันที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น จากปัญหาความแห้งแล้ง นอกจากนี้ ไฟป่าที่ลุกลามจากพื้นที่อื่นๆ ก็ส่งผลให้ปัญหาหมอกควันทวีความรุนแรงมากขึ้น (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2560, น. 3-4) ปัญหาหมอกควันที่กล่าวมาข้างต้นก่อให้เกิดผลกระทบที่ตามมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ ผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนทำให้เกิดโรคต่างๆ ได้แก่ โรคทางเดินหายใจ โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคตาอักเสบ และโรคผิวหนัง สุดท้ายส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ

จังหวัดพะเยาถือเป็น 1 ใน 9 จังหวัดภาคเหนือที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาหมอกควัน ความรุนแรงของปัญหาหมอกควันในจังหวัดพะเยาเกิดขึ้นตั้งแต่ปีพ.ศ. 2551 โดยพบว่าประชาชนเป็นโรคหอบหืด โรคภูมิแพ้ทางเดินหายใจ และโรคทางเดินหายใจ จำนวนสูงถึง 405,746 คน จากข้อมูลทางสถิติพบว่า อำเภอเมืองมีประชาชนเป็นโรคดังกล่าวมากที่สุด นอกจากนี้ ตามสถิติช่วงปี พ.ศ. 2554-2558 พบว่า พื้นที่อำเภอเมืองมีจำนวนจุดความร้อนมากที่สุดเป็นอันดับสองในจังหวัดพะเยา เมื่อพิจารณาในเขตอำเภอเมืองแล้ว ตำบลแม่กามีจำนวนจุดความร้อนมากที่สุด ในช่วงปีดังกล่าวตำบลแม่กามีจำนวนจุดความร้อน (Hotspot) ทั้งหมดรวม 79 จุด (คณะทำงานจัดทำแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควัน จังหวัดพะเยา, 2560) ทั้งนี้ ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีลักษณะภูมิประเทศ

เป็นพื้นที่ราบลุ่มและที่ราบเชิงเขา ประชาชนส่วนใหญ่จึงมีการทำอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก การเผาต่างๆ ส่วนใหญ่เกิดขึ้น ณ พื้นที่ป่าและพื้นที่ทำการเกษตร การเผา มีสาเหตุมาจากการกสิกรรมในที่ราบเชิงเขา โดยเฉพาะการปลูกข้าวโพดและการหาของป่า (เทศบาลตำบลแม่กา, 26 พฤษภาคม 2560) ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อเกิดไฟป่าในบริเวณที่ราบเชิงเขา ภูมิประเทศดังกล่าวเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเข้าไปดับไฟป่า รถดับเพลิง จึงไม่สามารถเข้าถึงจุดที่เกิดไฟป่าได้

ด้วยเหตุที่ตำบลแม่กาเป็นพื้นที่ที่มีปัญหามอกควันรุนแรงที่สุดในอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่ที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา ผู้นำชุมชนของตำบลแม่กา ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านของทุกๆ หมู่บ้านในตำบลดังกล่าว รวม 18 คน ผู้นำเหล่านี้เป็นบุคคลสำคัญในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหามอกควัน โดยนำนโยบาย ภาครัฐไปปฏิบัติในพื้นที่ ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีบทบาทในการเป็น “ผู้ประสาน” ระหว่างชุมชน กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งหน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหามอกควัน นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนยังเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อประชาชน สามารถกระตุ้นหรือจูงใจให้ประชาชนเชื่อถือและปฏิบัติตาม ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงเป็นบุคคลที่สำคัญต่อความสำเร็จในการแก้ไขปัญหามอกควันเป็นอย่างยิ่ง

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อศึกษาบทบาทในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหามอกควันของผู้นำชุมชน ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
- (2) เพื่อศึกษาอุปสรรคและปัญหาที่ส่งผลต่อการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหามอกควันของผู้นำชุมชน ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
- (3) เพื่อเสนอแนะแนวทางการเสริมสร้างบทบาทในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหามอกควันของผู้นำชุมชน ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

3. แนวคิดและกรอบการศึกษาการแก้ไขปัญหามอกควัน

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยทบทวนแนวคิดของเฮนรี มินซ์เบิร์ก (Henry Mintzberg) เรื่อง บทบาทหน้าที่ของผู้นำที่เหมาะสม ทั้ง 3 มิติ เพื่อจะนำบทบาทของผู้นำชุมชนมาวิเคราะห์ ร่วมกับประเด็นต่างๆ ทั้ง 5 ด้านที่ภาครัฐกำหนดให้ผู้นำชุมชนดำเนินตามนโยบายการแก้ไขปัญหาหมอกควันร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ว่าคนในชุมชน ได้ร่วมมือกับผู้นำในการดำเนินการตามนโยบายแก้ไขปัญหามาได้อย่างลุล่วงหรือไม่อย่างไร

การวิเคราะห์ของเฮนรี มินซ์เบิร์ก มุ่งศึกษาถึงวิธีการบริหารของผู้หน้าที่เน้นความสำคัญของผู้ที่มีส่วนร่วมในการนำนโยบายไปปฏิบัติ นอกจากนี้ การวิเคราะห์ของเขายังเน้นประเมินว่าผู้นำได้ส่งเสริมให้ประชาชนร่วมแก้ปัญหาแม้แต่เรื่องเล็กน้อยอย่างเพียงพอหรือไม่ เขาชี้ว่าการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเรื่องในประเด็นที่เล็กๆ สามารถนำไปสู่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาใหม่ๆ ที่สำคัญในอนาคตได้ มินซ์เบิร์ก ใช้ตัวแบบในการศึกษาบทบาทผู้นำที่ประเมินทั้งในบริบทที่ผู้นำมีกรรมศุนย์อำนาจในการแก้ไขปัญหาอย่างในประเทศสหรัฐอเมริกา และบริบทที่ผู้นำให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างหมู่บ้านในประเทศกานา และองค์การระหว่างประเทศ อย่างสหประชาชาติ (Mintzberg, 2006, pp. 5-6) แนวคิดของมินซ์เบิร์กได้เสนอตัวแบบที่ครอบคลุมสำหรับการประเมินและวิเคราะห์บทบาทของผู้นำในบริบทที่หลากหลาย ดังนั้น งานของมินซ์เบิร์กจึงมีประโยชน์ในการวิเคราะห์บทบาทของผู้นำ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาหมอกควันขององค์กรภาครัฐต่างๆ และประชาชน โดยในหัวข้อ 3.1 ผู้วิจัยกล่าวถึงแนวคิดที่เป็นรากฐานของงานวิจัยชิ้นนี้ และในหัวข้อ 3.2 ผู้วิจัยกล่าวถึงนโยบายการแก้ไขปัญหามอกควัน

3.1 บทบาทหน้าที่ของผู้นำตามแนวความคิดของเฮนรี มินซ์เบิร์ก (อ้างถึงในพิชาภพ พันธุ์แพ, 2554, น. 107-109) แบ่งออกเป็น 3 มิติใหญ่ๆ ดังนี้

(1) บทบาทในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

(1.1) บทบาทการเป็นหัวหน้าในเชิงพิธีการ และการเป็นสัญลักษณ์ขององค์กรที่ทำงานประจำด้านกฎหมายและสังคม

(1.2) บทบาทการเป็นผู้นำ ผู้รับผิดชอบในการฝึกอบรม ประสานงานและกระตุ้นจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตาม อีกทั้งยังรวมถึงบทบาทในการจัดคนเข้าทำงาน

(1.3) บทบาทการเป็นผู้ประสานงาน สร้างเครือข่ายกับบุคคลภายนอกองค์กร

(2) บทบาทในด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร

(2.1) บทบาทในการสังเกตการณ์ รวบรวมข้อมูลเพื่อพัฒนาองค์กรและสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างองค์กรกับสภาพแวดล้อม

(2.2) บทบาทการเป็นผู้กระจายข้อมูลข่าวสารจากบุคคลภายนอกมายังบุคลากรภายในองค์กร

(2.3) การเป็นโฆษก กระจายข่าวสารขององค์กรไปสู่บุคลากรนอกองค์กร

(3) บทบาทในด้านการตัดสินใจ

(3.1) บทบาทการเป็นผู้สร้างโอกาสในการพัฒนาแก่องค์กร

(3.2) บทบาทการเป็นผู้แก้ไขปัญหาและรับผิดชอบในการจัดการปัญหาภายในองค์กร

(3.3) บทบาทการเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการแจกจ่ายทรัพยากร

3.2 การดำเนินตามนโยบายแก้ไขปัญหามอกควัน แบ่งออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับประเทศ ภูมิภาค จังหวัด ตำบล

นโยบาย “มาตรการ 60 วันอันตราย” ของภาครัฐ ซึ่งกำหนดช่วงเวลาในการดำเนินการ ระหว่างวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ 15 เมษายน ภาครัฐมอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหามอกควัน 9 จังหวัดภาคเหนือ นำโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (กรมควบคุมมลพิษ, 2560, น. 23) ได้มีการจัดทำแผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหามอกควันภาคเหนือ โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่ผู้บัญชาการ และผู้ว่าราชการจังหวัดทำหน้าที่ผู้บัญชาการระดับจังหวัด เพื่อเป็นกรอบการดำเนินงานและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนไม่ให้เกิดการเผาและการลุกลามของไฟจนยากที่จะควบคุม

จากการที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมอบหมายแผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหามอกควันภาคเหนือ ผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยา จึงดำเนินการออกประกาศเรื่อง มาตรการ 60 วันอันตราย งดเผาเด็ดขาดเพื่อลดผลกระทบต่อประชาชนในช่วงสถานการณ์หมอกควันปกคลุม (สำนักงานจังหวัดพะเยา, 2560) และประกาศเรื่อง มาตรการแก้ไขปัญหามอกควันและไฟป่า จังหวัดพะเยา ประจำปี 2560 (สำนักงานจังหวัดพะเยา, 2559) โดยขอความร่วมมือในระดับหมู่บ้าน ชุมชน (กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน) ระดับตำบล (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) ที่ทำการปกครองอำเภอ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำเนินการป้องกันและควบคุมการเผาอย่างเข้มข้น เช่น ประชาสัมพันธ์ ปลูกจิตสำนึก ส่งเสริมการมีส่วนร่วม เช่น จัดทำแนวกันไฟ จัดประชาคม และควบคุมการเผาอย่างเข้มงวด (จัดทำข้อตกลงในชุมชน)

จากประกาศจังหวัดพะเยา เรื่อง มาตรการ 60 วันอันตราย งดเผาเด็ดขาดเพื่อลดผลกระทบต่อประชาชนในช่วงสถานการณ์หมอกควันปกคลุม (สำนักงานจังหวัดพะเยา, 2560) และประกาศเรื่อง มาตรการแก้ไขปัญหามอกควันและไฟป่า จังหวัดพะเยา ประจำปี 2560 (สำนักงานจังหวัดพะเยา, 2559) ผู้นำชุมชน (กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน) ได้มอบหมายให้บูรณาการกับภาคส่วนต่างๆ เพื่อร่วมกันป้องกันและแก้ไขปัญหามอกควันหนึ่งในมาตรการสำคัญก็คือการให้ทุกหมู่บ้าน งดหรือหลีกเลี่ยงการเผา อันเป็นเหตุให้เกิด

ภาวะหมอกควัน จากประกาศดังกล่าวผู้นำชุมชนร่วมกับเทศบาลตำบลแม่กา ศูนย์จัดการกลุ่มป่าสงวนแห่งชาติ พลวัตวิจัย มหาวิทยาลัยพะเยา และผู้นำชุมชน ในการจัดทำประชาคม ตัวแทนจากภาคส่วนดังกล่าวได้ลงพื้นที่ทุกหมู่บ้านในตำบลแม่กา เพื่อรณรงค์และประชาสัมพันธ์ถึงผลกระทบ และบทลงโทษตามข้อกำหนดของการเผา นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนยังเป็นตัวแทนหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมความร่วมมือของคนในชุมชน และปลูกจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน ได้แก่ การปลูกต้นไม้ การปลูกหญ้าแฝก การไถกลบ การตัดแยกขยะ การนำเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาใช้ประโยชน์ เป็นต้น (ศูนย์อำนวยการแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟป่าจังหวัดพะเยา, 2560, น. 7)

4. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเข้าไปศึกษาบทบาทในการดำเนินตามนโยบายแก้ไขปัญหาหมอกควันของผู้นำชุมชน ที่ภาครัฐกำหนดมาตรการ 60 วัน อันตราย ระหว่างวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ 15 เมษายน ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ที่ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหาหมอกควัน ในตำบลแม่กา ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลสำคัญในการตอบโจทย์การวิจัย โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง ซึ่งคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักออกเป็น 3 กลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหามอกควัน ได้แก่ (1) ผู้นำชุมชน จากผู้ใหญ่บ้านตำบลแม่กาทุกหมู่บ้าน รวม 18 หมู่บ้าน จำนวน 18 คน (2) ตัวแทนชุมชน จาก 18 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน จำนวน 36 คน (3) ตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 8 หน่วยงาน หน่วยงานละ 1 ท่าน ได้แก่ ตัวแทนอำเภอ เทศบาลตำบลแม่กา กรมป่าไม้ กองทัพบก กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา สถานีพัฒนาที่ดิน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลแม่กา และมหาวิทยาลัย ระยะเวลาที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ทั้ง 3 กลุ่ม คือช่วงระหว่างวันที่ 1 มกราคม 2560 - 30 พฤศจิกายน 2560 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ครอบคลุมการดำเนินงานของผู้นำชุมชนในการรับนโยบายจากภาครัฐมาปฏิบัติ

ผู้วิจัยกำหนดคำถามต่างๆ ให้ครอบคลุมตามกรอบแนวคิดเรื่องบทบาทผู้นำที่เหมาะสมของเฮนรี มินซ์เบิร์ก ทั้ง 3 มิติ ได้แก่ บทบาทในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล บทบาทในด้าน การให้ข้อมูลข่าวสาร และบทบาทในด้าน การตัดสินใจ ประกอบกับข้อมูลการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหามอกควันที่กำหนดโดยภาครัฐ 5 ประเด็น ได้แก่ ด้านการ

ประชาสัมพันธ์ ด้านการปลูกจิตสำนึก ด้านการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ด้านการจัดทำประชาคม และสุดท้ายด้านการจัดทำข้อตกลงชุมชน ซึ่งแบบสัมภาษณ์ มีจำนวน 3 ชุด คือ ชุดสำหรับผู้นำชุมชน ชุดสำหรับตัวแทนชุมชน และชุดสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในรูปแบบเชิงพรรณนา ซึ่งขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้ (1) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 3 กลุ่ม มาจำแนกหมวดหมู่ตามประเด็นต่างๆ โดยวิเคราะห์เพื่อหาข้อมูลสำคัญตามข้อเท็จจริงของแต่ละกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อให้ครอบคลุมประเด็นที่จะศึกษา (2) ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องบทบาทผู้นำที่เหมาะสมของเฮนรี มินซ์เบิร์ก นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ผลการวิจัยร่วมกับนโยบายการแก้ไขปัญหามอกควันของภาครัฐ เพื่อประเมินผลการนำนโยบายดังกล่าวไปปฏิบัติว่ามีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหามอกควันหรือไม่ อย่างไร (3) ผู้วิจัยนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ที่ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อหาบทสรุปและแนวทางการเสริมสร้างบทบาทในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหามอกควันของผู้นำชุมชนในตำบลแม่กา

5. ผลการวิจัย

ผู้วิจัยสรุปบทบาทของผู้นำชุมชนในการดำเนินการแก้ไขปัญหามอกควันในประเด็นต่างๆ ดังนี้

5.1 ประเด็นด้านการประชาสัมพันธ์

หากพิจารณาถึงบทบาทของผู้นำชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนใช้วิธีการประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายและประชาคมเป็นหลัก ผู้นำชุมชนได้ประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายเฉพาะช่วง 60 วันอันตราย (15 กุมภาพันธ์ - 15 เมษายน 2560) วันละ 2 ครั้ง เวลา 06.00 น. และ 18.00 น. นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนได้จัดประชาคมเดือนละ 1 ครั้ง โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาเข้าร่วมประชาคม ได้แก่ หน่วยส่งเสริมและควบคุมไฟฟ้า เทศบาลตำบลแม่กา และมหาวิทยาลัยพะเยา หน่วยงานเหล่านี้ได้เข้ามาให้ความรู้และหาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหามอกควันร่วมกัน ผลตอบรับถือว่าประสบความสำเร็จ เพราะคนในชุมชนให้ความร่วมมือดี

สำหรับอุปสรรคและปัญหา ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนไม่ลงพื้นที่ไปพูดคุยกับคนในชุมชนโดยตรง เพราะผู้นำมองว่าการประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายและการทำประชาคมเป็นการรณรงค์ที่เพียงพอแล้ว นอกจากนี้ การรณรงค์ที่ผ่านมาเป็นเพียงการทำ

ตามนโยบายที่ทางภาครัฐมอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งต่อให้ผู้นำชุมชนมารณรงค์เท่านั้น ผู้นำชุมชนยังไม่มีวามกระตือรือร้นมากพอที่จะริเริ่มให้มีการรณรงค์เพิ่มเติมด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม การที่เสียงตามสายที่มีอายุการใช้งานมากกว่า 10 ปี ได้ส่งผลให้เสียงประชาสัมพันธ์กระจายอย่างไม่ครอบคลุมทุกจุด ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่ไม่มีงบประมาณเพียงพอ

สำหรับแนวทางในการเสริมสร้างบทบาทผู้นำชุมชนในการแก้ปัญหาหมอกควัน ผลการวิจัยพบว่า ตัวแทนชุมชนต้องการให้ผู้นำชุมชนลงพื้นที่เพิ่มมากขึ้นและเห็นว่าควรประชาสัมพันธ์ตลอดทั้งปีเพื่อเน้นย้ำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึก ขณะที่ผู้นำชุมชนต้องการให้ภาครัฐจัดสรรงบประมาณเพื่อแก้ไขปัญหาเสียงตามสายเพื่อให้คนในชุมชนได้ยินเสียงประชาสัมพันธ์อย่างครอบคลุมทุกพื้นที่ในชุมชน นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนหวังว่าภาครัฐจะจัดสรรงบประมาณสำหรับจูนเสิร์ชค่าไฟฟ้าสำหรับการประชาสัมพันธ์ในชุมชน เพื่อเพิ่มความถี่ในการประชาสัมพันธ์

จากผลการวิจัยบทบาทด้านการประชาสัมพันธ์จะเห็นได้ว่า ผู้นำชุมชนใช้วิธีการประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายและประชาสัมพันธ์เป็นหลัก โดยถือว่าเพียงพอต่อการรณรงค์ให้คนในชุมชนตระหนักถึงการแก้ไขปัญหาหมอกควันร่วมกัน แต่คนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมองว่า หากผู้นำชุมชนลงพื้นที่เพื่อพูดคุยกับคนในชุมชนด้วยตนเอง จะยิ่งเพิ่มความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาหมอกควันมากยิ่งขึ้น ดังนั้น หากผู้นำชุมชนให้ความสำคัญกับการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องเกี่ยวกับปัญหาหมอกควันกับชาวบ้านโดยการลงพื้นที่ทั้งในระดับทางการและไม่เป็นทางการเพิ่มมากขึ้น ย่อมจะช่วยให้ผู้นำชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้ตรงจุดและมีประสิทธิภาพ

5.2 ประเด็นด้านการปลูกจิตสำนึกในชุมชน

สำหรับบทบาทของผู้นำชุมชนในการสร้างความตระหนักในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การปลูกจิตสำนึกโดยผู้นำชุมชนในภาพรวมถือว่าประสบความสำเร็จ เพราะคนในชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีจากการที่หน่วยงานของรัฐได้จัดกิจกรรมเพื่อรณรงค์ปลูกจิตสำนึกในชุมชน เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล รณรงค์คัดแยกขยะ ทำปุ๋ยหมัก ทำเสวียนรอบต้นไม้ ขณะที่สถานีพัฒนาที่ดินได้อบรมผู้นำชุมชนให้เป็น “หมอดิน” เพื่อให้ความรู้กับเกษตรกรและคนในชุมชนในการนำเศษวัชพืชมาทำปุ๋ยหมักแทนการเผา คนในชุมชนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีกับกิจกรรมของหน่วยงานรัฐเหล่านี้ นอกจากนี้ แม้ว่าหน่วยส่งเสริมและควบคุมไฟฟ้าจะสนับสนุนให้จัดทำแนวกันไฟในหมู่บ้าน

ที่ติดกับป่าชุมชน โดยมอบเงิน 3,000 บาท ต่อการจัดทำแนวกันไฟ 1 กิโลเมตร แต่ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมบางคนยังเผาเศษวัชพืชอยู่

สำหรับอุปสรรคและปัญหาในการสร้างจิตสำนึก ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนมีกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมในการปลูกจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชนน้อย กิจกรรมสร้างความตระหนักถึงอันตรายของไฟป่าส่วนใหญ่มาจากการริเริ่มของหน่วยงานของรัฐ ดังนั้นตัวแทนชุมชนจึงมองว่าหากผู้นำชุมชนจัดกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนก็จะช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหามากขึ้น นอกจากนี้ ข้อจำกัดของงบประมาณก็ส่งผลให้ผู้นำชุมชนและหน่วยงานภาครัฐไม่ค่อยมีกิจกรรมเพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชน ยิ่งไปกว่านั้น นโยบายจากภาครัฐสำหรับการปลูกจิตสำนึกมักจะรณรงค์เฉพาะช่วง 60 วันอันตรายเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นเวลาที่สั้นเกินไปในการปลูกฝังจิตสำนึกให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ตระหนักถึงผลกระทบของหมอกควันและการร่วมกันแก้ไข

ปัญหา

สำหรับแนวทางในการเสริมสร้างบทบาทผู้นำชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ผู้ที่เผาส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร คนหาของป่า และคนนอกพื้นที่ อย่างไรก็ตาม คนที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่ไม่ใช่คนกลุ่มดังกล่าว เพราะฉะนั้นผู้นำชุมชนควรพูดคุยหาข้อสรุปกับกลุ่มคนที่เผาโดยตรงจะเป็นการแก้ไขปัญหามากที่สุด และหากหน่วยงานภาครัฐให้งบประมาณในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการแก้ไขปัญหามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านกิจกรรมปลูกฝังกลุ่มเยาวชน เพื่อกระตุ้นให้เยาวชนหวงแหนพื้นที่ป่า จะช่วยให้การแก้ไขปัญหามีประสิทธิภาพมากขึ้น

จากผลการวิจัยบทบาทผู้นำชุมชนด้านการปลูกจิตสำนึก ถือว่าประสบความสำเร็จเพราะทุกๆ กิจกรรมที่ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันรณรงค์คนในชุมชนให้ความร่วมมือดี แต่ตัวแทนชุมชนบางส่วนมองว่ากิจกรรมปลูกจิตสำนึกควรปรับรูปแบบให้สามารถแก้ไขปัญหอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น กิจกรรมปลูกจิตสำนึกที่เคยดำเนินการมาอย่างการประชาสัมพันธ์ยังไม่เพียงพอต่อการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนตระหนักถึงการแก้ปัญหาร่วมกัน นอกจากนี้ ตัวแทนชุมชนเสนอว่ากิจกรรมที่จัดควรให้ความสำคัญกับเยาวชนด้วยเช่นกัน โดยอาจจัดกิจกรรมให้เยาวชนอนุรักษ์และหวงแหนพื้นที่ป่าในชุมชนอย่างไรก็ตาม ผู้นำชุมชนมองว่า การจะปรับเปลี่ยนรูปแบบให้กิจกรรมมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น จำเป็นต้องใช้งบประมาณ ผู้นำชุมชนจึงต้องการให้ภาครัฐเห็นความสำคัญของการจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอต่อการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น อันที่จริงแล้วทั้งผู้นำและตัวแทนชุมชนต่างก็ต้องการพัฒนารูปแบบกิจกรรมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้น หากทั้งสองฝ่ายร่วมมือกันในการพัฒนาโครงการแก้ปัญห

หมอกควันเพื่อนำเสนอต่อภาครัฐ ภาครัฐอาจตระหนักถึงความจำเป็นในการจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมเพื่อการดำเนินกิจกรรมในรูปแบบใหม่ๆ ที่สร้างสรรค์ได้

5.3 ประเด็นด้านการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ใส่ใจต่อการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาหมอกควัน กิจกรรมซึ่งหน่วยงานต่างๆ ได้ร่วมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ได้แก่ การเป็นอาสาสมัคร “ตำรวจบ้าน” (ในการแก้ไขปัญหาหมอกควันมีตำรวจบ้านทั้งหมด 9 หมู่บ้านที่อยู่รอบพื้นที่ป่า ได้แก่ หมู่ที่ 2, 3, 4, 6, 7, 14, 16, 17) การแจ้งเหตุไฟป่า การทำแนวกันไฟในแต่ละหมู่บ้านที่ติดพื้นที่ป่าชุมชน การจัดอบรมหมอดินและการคัดแยกขยะ อย่างไรก็ตาม ผลตอบรับคนในชุมชนให้ความร่วมมือดีเฉพาะช่วงที่มีการรณรงค์ คือ ช่วง 60 วันอันตราย นอกจากนี้ คนในชุมชนส่วนใหญ่มองว่า ผู้นำชุมชนมักจะเลือกคนที่ตนสนิทมาเป็นอาสาสมัครทำแนวกันไฟในพื้นที่ชุมชน เหตุผลก็เป็นเพราะผู้นำกับอาสาสมัครสามารถติดต่อกันได้สะดวกรวดเร็ว ยิ่งไปกว่านั้น งบประมาณสำหรับการทำแนวกันไฟจากหน่วยงานมีไม่เพียงพอต่อการจัดสรรเพื่อเป็นเบี้ยเลี้ยงให้กับสมาชิกชุมชนได้ทุกคน คนในชุมชนจึงเห็นว่าไม่ยุติธรรมกับคนอื่นๆ เพราะสมาชิกชุมชนหลายคนต้องการเป็นอาสาสมัคร แต่ไม่ได้รับโอกาสจากผู้นำ

สำหรับอุปสรรคและปัญหาในการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ที่ผ่านมา แต่ละหมู่บ้านมีจำนวนอาสาสมัครไม่เพียงพอ ทั้งนี้ เป็นเพราะงบประมาณที่เป็นเบี้ยเลี้ยงมีน้อย ยิ่งไปกว่านั้น การที่สมาชิกชุมชนทุกคนมีงานประจำ เช่น อาชีพรับจ้าง อาชีพเกษตรกร พวกเขาจึงเห็นถึงความจำเป็นในการประกอบอาชีพหลักเพื่อหาเลี้ยงตนและครอบครัวมากกว่าจะมาเป็นอาสาสมัคร คนในชุมชนจึงไม่ค่อยเข้ามามีส่วนร่วม ด้วยเหตุนี้ผู้นำชุมชนจึงขอความร่วมมือเฉพาะกับกลุ่มอาสาสมัครและคณะกรรมการเท่านั้น นอกจากนี้ การที่งบประมาณเบี้ยเลี้ยงไปตกอยู่กับเครือข่ายของผู้นำชุมชน ก็ส่งผลให้คนในชุมชนรู้สึกไม่พอใจ คนในชุมชนมองว่าผู้นำเลือกปฏิบัติ ยิ่งไปกว่านั้น งบประมาณสำหรับการแก้ไขปัญหายังมีไม่เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งบประมาณในการซื้ออุปกรณ์ดับไฟป่า งบประมาณในการซื้อเสบียงให้อาสาสมัครดับไฟป่า ตลอดจนงบประมาณในการจ้างคนในชุมชนมาลาดตระเวนในพื้นที่ป่าชุมชน แม้ว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะทราบถึงปัญหาดังกล่าวแล้ว แต่ด้วยงบประมาณที่ได้รับจากภาครัฐมีจำกัด ทำให้การจัดสรรงบประมาณมาให้แต่ละหมู่บ้านไม่เพียงพอ

หากพิจารณาถึงแนวทางในการเสริมสร้างบทบาทการมีส่วนร่วมแล้ว ผลการวิจัยพบว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่เห็นว่าควรมีการสร้างแรงจูงใจผ่านการดำเนินการต่างๆ เช่น

การประกวดหมู่บ้านที่ไม่มีการเผา การให้รางวัลกับคนที่แข็งแรงแผลการเผา การลงพื้นที่ให้ข้อมูลข่าวสารมากยิ่งขึ้น การเพิ่มงบประมาณในการซื้อเสปียงให้กับอาสาสมัครป้องกันไฟป่า รวมทั้งตัวแทนชุมชนอยากให้ผู้ผู้นำชุมชนจัดกิจกรรมที่ยั่งยืนและต่อเนื่องตลอดทั้งปี เป็นต้น

จากผลการวิจัยบทบาทของผู้นำชุมชนด้านการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน แม้ว่าบทบาทผู้นำชุมชนที่ได้รับมอบหมายจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะได้รับความร่วมมือที่ดีจากคนส่วนใหญ่คนในชุมชน เช่น การจัดทำแนวกันไฟ การนำวัชพืชมามาทำปุ๋ยหมัก และการคัดแยกขยะ แต่การรณรงค์ดำเนินการเพียงแค่ช่วง 60 วันอันตราย ประการนี้จึงทำให้การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนไม่มีความต่อเนื่อง ปัญหาที่สำคัญของผู้นำชุมชนในการดำเนินการส่งเสริมการมีส่วนร่วม คือ งบประมาณที่ได้รับจัดสรรไม่เพียงพอ ทำให้ผู้นำชุมชนจำเป็นต้องเลือกอาสาสมัครในการทำกิจกรรม เช่น จัดทำแนวกันไฟ จึงเป็นเหตุให้คนในชุมชนบางส่วนมองว่าผู้นำชุมชนปฏิบัติกับคนในชุมชนไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้น ผู้วิจัยเชื่อว่าหากผู้นำชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของตัวแทนชุมชนเพิ่มขึ้น ผู้นำชุมชนย่อมเล็งเห็นความสำคัญของการกระจายงานให้แก่ตัวแทนชุมชนผู้อยากจะทำแนวกันไฟอย่างทั่วถึง อีกทั้งผู้นำย่อมได้รับความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาหมอกควันเพิ่มขึ้นจากตัวแทนชุมชนผู้ที่มีความตื่นตัว โดยตัวแทนชุมชนเหล่านี้อาจเป็นส่วนหนึ่งในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม เช่น การประกวดหมู่บ้านที่ไม่มีการเผา และการดำเนินการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี เป็นต้น

5.4 ประเด็นด้านการจัดทำประชาคม

สำหรับบทบาทของผู้นำชุมชนในการทำประชาคม ผลการวิจัยพบว่า คนในชุมชนมาเข้าร่วมทำประชาคมเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหามอกควันในสัดส่วนที่น้อยกว่าโครงการพัฒนาหมู่บ้านที่มีงบประมาณสนับสนุน แม้ว่าผู้นำชุมชนจะประชาสัมพันธ์การจัดประชาคมเพื่อการแก้ไขปัญหาหมอกควันล่วงหน้า 2-3 วัน ผ่านเสียงตามสาย แต่คนในชุมชนมาเข้าร่วมน้อย ในการประชุมประชาคมแต่ละครั้ง มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมได้แก่ เทศบาลตำบลแม่กา หน่วยส่งเสริมและควบคุมไฟป่า อำเภอ โดยหลักแล้วหน่วยส่งเสริมและควบคุมไฟป่าจะเป็นเจ้าภาพในการจัดประชาคม แม้ว่าผู้นำชุมชนได้เปิดโอกาสให้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น แต่คนในชุมชนจำนวนมากไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น โดยมักทำตามความคิดและการตัดสินใจของผู้นำชุมชนเป็นหลัก บางส่วนมองว่าผู้นำชุมชนเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นจริง แต่ไม่ได้นำความคิดเห็นของคนในชุมชนที่เสนอในที่ประชุมมาปฏิบัติตาม จึงทำ

ให้ไม่ค่อยมีคนแสดงความคิดเห็น แต่ในภาพรวมการทำประชาคมช่วยแก้ไขปัญหามอกควันได้ เพราะการทำประชาคมเป็นช่องทางการสื่อสารที่ผู้นำชุมชนสามารถสื่อสารให้คนในชุมชนหันมาร่วมกันแก้ไขปัญหามอกควัน

สำหรับอุปสรรคและปัญหาในการทำประชาคมแต่ละครั้ง พบว่ามีคนในชุมชนเข้าร่วมน้อย คนที่มาส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ สาเหตุส่วนใหญ่ คือ การไม่ให้ความสำคัญเพราะติดงานประจำ และบางคนไม่ได้ยินเสียงตามสายที่ผู้นำชุมชนประกาศจัดประชาคมนอกจากนี้ สมาชิกในชุมชนบางส่วนมองว่าไม่ใช่หน้าที่ของตนในการแก้ไขปัญห พวกเขา มองว่าเป็นหน้าที่ของผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการตัดสินใจแก้ไขปัญห ยิ่งไปกว่านั้น การกลัวความขัดแย้งก็ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมประชาคมไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็น ในบางครั้งความคิดเห็นของคนในชุมชนไม่ตรงกัน ขณะที่ผู้นำชุมชนก็หาบทสรุปในการแก้ไขปัญหไม่ได้

สำหรับแนวทางในการเสริมสร้างบทบาทของผู้นำในการจัดทำประชาคม ผลการวิจัยพบว่า ตัวแทนชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมองว่า ผู้นำชุมชนควรส่งเสริมให้คนในชุมชนแสดงความคิดเห็น และจัดตั้งคณะกรรมการลาดตระเวนในหมู่บ้าน โดยนำคนที่เคยเผา เช่น เกษตรกร คนหาของป่า พรานล่าสัตว์ มาเป็นคณะกรรมการดังกล่าว นอกจากนี้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการให้ข้อมูลข่าวสารกับคนในชุมชน คนในชุมชนต้องการให้ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ปัญหาโดยจัดสรรงบประมาณเพื่อซื้อเครื่องขยายเสียง อีกทั้งผู้นำชุมชนเห็นว่าภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณเพื่อสร้างแรงจูงใจให้คนในชุมชนมาเข้าร่วมประชาคมมากยิ่งขึ้น งบประมาณเหล่านี้อาจจัดสรรเพื่อซื้ออาหารและเครื่องดื่มไว้แจกผู้เข้าร่วม

จากผลการวิจัยบทบาทของผู้นำชุมชนด้านการจัดทำประชาคม จะเห็นได้ว่าคนในชุมชนเข้าร่วมน้อย เพราะคนในชุมชนบางส่วนติดงานประจำไม่สามารถมาเข้าร่วมได้หรือมองว่าไม่ใช่หน้าที่ของตนในการแก้ไขปัญห ประการนี้สะท้อนให้เห็นว่าคนบางกลุ่มยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน หากผู้นำรณรงค์ให้ความรู้ถึงผลกระทบของปัญหามอกควันมากยิ่งขึ้น ย่อมจะช่วยให้การแก้ปัญหามอกควันดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การที่คนที่เข้าร่วมประชาคมบางส่วนไม่ได้เป็นกลุ่มคนที่เผา เพราะฉะนั้นผู้นำชุมชนควรที่จะพูดคุยกับกลุ่มที่เป็นเป้าหมายสำคัญมากกว่ากลุ่มคนทั่วไป ยิ่งไปกว่านั้น ผู้วิจัยเห็นว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเพิ่มงบประมาณ (จัดสรรอาหารและเครื่องดื่ม) เพื่อจูงใจให้คนในชุมชนมาเข้าร่วมประชาคม ประการนี้อาจช่วยเพิ่มความตระหนักให้ตัวแทนชุมชนในการที่จะเข้าร่วมการประชาคมในประเด็นการแก้ไขปัญหามอกควันมากยิ่งขึ้น

5.5 ประเด็นด้านการจัดทำข้อตกลงในชุมชน

หากพิจารณาถึงบทบาทของผู้นำชุมชนในการจัดทำข้อตกลงร่วมกัน ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเสนอแนะข้อตกลงในชุมชน แต่ไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น หมู่บ้านที่ไม่มีข้อตกลงในชุมชนมีสูงถึง 11 หมู่บ้าน ขณะที่มีเพียง 6 หมู่บ้านเท่านั้นที่มีข้อตกลงในชุมชน สาเหตุที่มีหมู่บ้านที่ไม่มีข้อตกลงเป็นจำนวนมากก็เป็นเพราะผู้นำชุมชนไม่บังคับใช้มาตรการแก้ปัญหาหมอกควันอย่างเข้มงวด ผู้นำเกรงว่าการบังคับใช้มาตรการอย่างกวัดข้นจะกระทบกับความสัมพันธ์กับคนในชุมชน นอกจากนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีหน้าที่กำกับดูแล ให้คำปรึกษา และการสนับสนุนเท่านั้น หน่วยงานเหล่านี้ไม่ได้มีส่วนในการตัดสินใจสร้างข้อตกลงในชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงไม่สามารถแสดงความคิดเห็นในการจัดทำข้อตกลงในชุมชน

สำหรับอุปสรรคและปัญหาในการทำข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่ไม่ตั้งกฎในชุมชน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้นำชุมชนบางหมู่บ้านจะได้ออกข้อตกลงแล้ว แต่ผู้นำก็ไม่ได้บังคับใช้ข้อตกลงอย่างเข้มงวด เนื่องจากทุกคนในหมู่บ้านรู้จักกันหมด หากบังคับใช้อย่างจริงจัง ผู้นำชุมชนเกรงจะเกิดความขัดแย้งกันในหมู่บ้าน ผู้นำจึงไม่ได้ตั้งกฎหรือข้อตกลงชุมชนในเรื่องการเผาไว้อย่างชัดเจน ผู้นำจึงใช้เพียงกฎและใช้ข้อกฎหมายของภาครัฐประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนรับทราบเท่านั้น

สำหรับแนวทางในการเสริมสร้างบทบาทของผู้นำชุมชนในการบังคับใช้ข้อตกลงของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนและตัวแทนชุมชนมีความเห็นที่แตกต่างเป็น 2 ทาง คือ (1) กลุ่มผู้นำที่สนับสนุนการบังคับใช้ข้อตกลงชุมชนอย่างจริงจัง เพราะเป็นการเพิ่มความเข้มงวดและสร้างจิตสำนึกร่วมกันในชุมชนมากขึ้น ประการนี้สอดคล้องกับความคิดเห็นส่วนใหญ่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่มองว่า ผู้นำชุมชนควรมีความเด็ดขาดในการบังคับใช้ข้อตกลงของชุมชน (2) กลุ่มผู้นำและตัวแทนชุมชนเห็นว่าควรใช้กฎหมายของภาครัฐมากกว่ากฎของหมู่บ้าน ผู้นำเหล่านี้เห็นว่ากฎหมายมีความเข้มงวดและบังคับใช้ได้ง่ายกว่า กลุ่มผู้นำและตัวแทนเหล่านี้ไม่ต้องการให้มีการบังคับใช้ข้อตกลงในชุมชนอย่างเข้มงวด เพราะทุกคนในชุมชนรู้จักกันหมด หากหันไปใช้กฎหมายแล้วก็จะไม่กระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับคนในชุมชน

จากผลการวิจัยบทบาทของผู้นำชุมชนด้านการจัดทำข้อตกลงชุมชน พบว่า นอกจากปัญหาที่ชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีข้อตกลงชุมชนในเรื่องมาตรการสำหรับผู้ที่เผาแล้วนั้น ยังมีปัญหาที่สำคัญกว่า คือ ผู้นำชุมชนไม่กล้าบังคับใช้ข้อตกลงดังกล่าว แม้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่อยากให้ผู้นำชุมชนมีความเด็ดขาดในการใช้กฎหมายในชุมชน แต่ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนส่วนใหญ่มองว่าการไม่มีข้อตกลงในชุมชนนั้นเป็นเรื่องที่ดีกว่า เพราะ

ข้อตกลงในชุมชนมักจะนำมาซึ่งความขัดแย้งในพื้นที่ เพราะฉะนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรให้ผู้นำชุมชนบังคับใช้กฎของภาครัฐแทน นอกจากนี้ หากให้เจ้าหน้าที่ของรัฐมาดำเนินการบังคับใช้กฎหมายแทน และผู้นำชุมชนเป็นเพียงผู้ประสาน การบังคับใช้กฎหมายเพื่อลงโทษผู้ที่เผ่าย่อมจะไม่กระทบความสัมพันธ์ที่ระหว่งผู้นำชุมชนและคนในชุมชน

จากผลการวิจัยบทบาทผู้นำชุมชนตำบลแม่กาในการแก้ไขปัญหาหมอกควัน จะเห็นได้ว่า ประเด็นที่ผู้นำชุมชนมีความเห็นเหมือนกัน คือ ประเด็นการประชาสัมพันธ์ ผู้นำส่วนใหญ่ใช้วิธีการประกาศผ่านเสียงตามสายและการจัดประชาคมเป็นหลัก เนื่องจากมองว่ามาตรการดังกล่าวครอบคลุมเพียงพอต่อการสื่อสารให้คนในชุมชนเข้าใจและปฏิบัติตามแล้ว อย่างไรก็ตาม ยังมีตัวแทนชุมชนบางส่วนมองว่า หากผู้นำชุมชนลงพื้นที่เพื่อการเข้าถึงชุมชนมากยิ่งขึ้น ประการนี้ก็อาจเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาหมอกควัน ประเด็นที่น่าสนใจอีกหนึ่งประเด็น คือ ด้านการจัดทำข้อตกลงในชุมชน แม้อาจแบ่งชุมชนได้เป็นสองกลุ่ม คือ หมู่บ้านที่มีข้อตกลงในชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีข้อตกลงในชุมชน อย่างไรก็ตาม ชุมชนทั้งสองประเภทมีลักษณะสำคัญร่วมกันคือ ผู้นำชุมชนทั้ง 2 กลุ่มไม่กล้าบังคับใช้กฎเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ไม่ว่าในชุมชนจะมีกฎหรือไม่ก็ตาม ผู้นำชุมชนต่างก็ไม่กล้าบังคับใช้อย่างจริงจังและเข้มงวด ทั้งนี้ ก็เพื่อการหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกันระหว่างผู้นำชุมชนและคนในชุมชน และการรักษาสถานภาพของความเป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนต่อไป ดังนั้น หากมอบหมายให้เจ้าหน้าที่รัฐผู้ไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้บังคับใช้กฎหมายแทนข้อตกลงชุมชนโดยทั่วกันทั้งหมด และมอบหมายให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้คอยประสานงานให้ข้อมูลผู้กระทำผิดแล้ว การบังคับใช้กฎเพื่อป้องกันและปราบปรามการเผ่าย่อมจะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

6. สรุป

จากการศึกษาบทบาทผู้นำชุมชนในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหาหมอกควันของ ต.แม่กา อ.เมือง จ.พะเยา สรุปได้ว่า ผู้นำชุมชนใช้วิธีการประชาสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับคนในชุมชนผ่านการจัดประชาคมและเสียงตามสาย ปัญหาที่พบคือเสียงตามสายไม่ครอบคลุม เพราะอายุการใช้งานที่ยาวนาน แม้นหน่วยงานจะทราบถึงปัญหาดังกล่าวแต่ไม่สามารถแก้ไขได้ เนื่องจากไม่มีงบประมาณมาอุดหนุน นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมเพื่อปลูกจิตสำนึกมักจะมาจากหน่วยงานของรัฐเป็นหลัก ผู้นำชุมชนอยู่ในฐานะตัวแทนหน่วยงานและผู้ประสานให้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว อย่างไรก็ตาม คนที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่ไม่ใช่กลุ่มคนเผา ยิ่งไปกว่านั้น การปลูกจิตสำนึกมักจะเน้นย้ำแค่ช่วง 60 วันอันตราย สำหรับกิจกรรมการ

ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ผู้นำไม่สามารถจัดสรรงบประมาณให้แก่ผู้ที่ต้องการเป็นอาสาสมัครในชุมชนได้หมดทุกคน การดำเนินกิจกรรมจึงมีเพียงคนใกล้ชิดของผู้นำมาร่วมทำกิจกรรม และได้เบียดเบียนเป็นค่าตอบแทน ประการนี้ทำให้คนในชุมชนเห็นถึงความไม่ยุติธรรม แม้ผู้นำจะให้เหตุผลในการเลือกเครือข่ายของตนมาทำกิจกรรม เพราะปัจจัยทางด้านงบประมาณที่จำกัดและเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการติดต่อประสานงาน แต่การกระทำดังกล่าวส่งผลให้คนในชุมชนไม่พอใจกับการเลือกปฏิบัติ นอกจากนี้ ในการจัดทำประชาคมแต่ละครั้ง คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็นหรือช่วยเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน เนื่องจากกลัวความขัดแย้งและเกรงว่าผู้นำชุมชนจะไม่นำมาปฏิบัติตาม ผู้นำจึงใช้วิธีการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาล่วงหน้ามาให้คนในชุมชนเลือก และแม้ว่าผู้นำได้แจ้งมาตรการลงโทษแก่สมาชิกชุมชนแล้ว แต่ในทางปฏิบัติผู้นำชุมชนกลับไม่กล้าบังคับใช้มาตรการลงโทษอย่างเข้มงวด เพราะเกรงจะกระทบกับความสัมพันธ์ของตนกับคนในชุมชน ท้ายที่สุด ผู้นำชุมชนมักจะดำเนินการตามนโยบายแก้ไขปัญหามอกควันเพียงช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์กำหนดเท่านั้น

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัยร่วมกับแนวคิดของเฮนรี มินซ์เบิร์ก เรื่อง บทบาทของผู้นำที่เหมาะสม ทั้ง 3 มิติ จะเห็นได้ว่า 1) ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผู้นำชุมชนตำบลแม่กาเปรียบเสมือนหัวหน้าเชิงพิธีการ เป็นตัวแทนของชุมชนในฐานะผู้ประสานระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ คนในชุมชนจึงคาดหวังให้ผู้นำชุมชนแสดงศักยภาพการเป็นผู้นำในการแก้ไขปัญหามอกควันมากกว่าที่ผู้นำเคยปฏิบัติมา (การประชาสัมพันธ์ด้วยเสียงตามสาย และการจัดประชาคม) คนในชุมชนคาดหวังให้ผู้นำชุมชนเน้นการลงพื้นที่เพื่อเข้าถึงคนในชุมชนให้มากขึ้น อีกทั้งยังต้องการให้ผู้นำชุมชนปฏิบัติต่อทุกคนในชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน 2) ด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร ผู้นำชุมชนเปรียบเสมือนผู้กระจายข่าวสารต่างๆ จากภาครัฐให้คนในชุมชนรับทราบ การสื่อสารที่ครอบคลุมทั้งชุมชนและความต่อเนื่องของการให้ข้อมูลข่าวสารจึงเป็นสิ่งสำคัญ อย่างไรก็ตาม ปัญหาในด้านการสื่อสารที่พบในตำบลแม่กา พบว่า เสียงตามสายยังไม่ครอบคลุมทั่วทั้งชุมชน และการประชาสัมพันธ์ที่มีระยะเวลาเพียง 60 วัน ดังนั้น ปัญหาเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงอุปสรรคของบทบาทผู้นำชุมชนในด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร ผู้วิจัยเห็นว่าผู้นำชุมชนควรลงพื้นที่เพื่อประชาสัมพันธ์โดยตรงกับคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี เพื่อเพิ่มความสำเร็จในการแก้ไขปัญหามอกควันอย่างยั่งยืน 3) ด้านการตัดสินใจ ผู้นำชุมชนในตำบลแม่กายังขาดการตัดสินใจที่เด็ดขาด ที่ผ่านมานำชุมชนไม่กล้าบังคับใช้ข้อตกลงในชุมชน เพราะเกรงจะกระทบต่อความสัมพันธ์กับคนในชุมชน จะเห็นได้ว่า บทบาทการบังคับใช้ข้อตกลงชุมชนมีความขัดแย้งกับบทบาทการเป็นผู้นำชุมชนที่มาจาก

เลือกตั้งในชุมชน การที่อำนาจของผู้นำชุมชนยังต้องอิงอยู่กับคะแนนเสียงของคนในชุมชน ส่งผลให้ผู้นำต้องเลือกบทบาทที่มีความสำคัญกับตนเองในระยะยาวที่สุด ประการนี้เองที่ทำให้ผู้นำชุมชนเลือกที่จะให้ความสำคัญแก่บทบาทตัวแทนของสมาชิกชุมชนมากกว่าบทบาทผู้แก้ปัญหาหมอกควันที่อาจนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งตามมา

7. การอภิปรายผลการวิจัย

ในหัวข้อ 7.1-7.3 ผู้วิจัยจะอภิปรายผลการวิจัยตามหลักแนวคิดของเฮนรี มินซ์เบอร์ก ทั้ง 3 มิติ (อ้างถึงใน พิชากภ พันธ์แพ, 2554, น. 107-109) นอกจากนี้ ในหัวข้อ 7.4 และ 7.5 ผู้วิจัยจะอภิปรายผลการวิจัยร่วมกับแนวคิดนโยบายการแก้ไขปัญหาหมอกควันของภาครัฐ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และในหัวข้อ 7.6 ผู้วิจัยวิเคราะห์ประเด็นการขัดกันของบทบาทผู้นำชุมชนในการแก้ไขปัญหาหมอกควัน เพื่อชี้ให้เห็นความเหมือนและแตกต่าง และประเด็นที่น่าสนใจต่างๆ ดังนี้

7.1 บทบาทในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกตำบลแม่กาพบว่ามีความสอดคล้องกับหลักแนวคิดของเฮนรี มินซ์เบอร์ก กล่าวคือผู้นำชุมชนในพื้นที่ตำบลแม่กาเปรียบเสมือนหัวหน้าในเชิงพิธีการ ผู้นำชุมชนเป็นสัญลักษณ์ของชุมชน เป็นตัวแทนของชุมชนทำงานประจำเพื่อส่วนรวมในชุมชน ผู้นำชุมชนเป็นผู้ประสานกับหลายๆ ฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นคนในชุมชน ตลอดจนหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาหมอกควัน เมื่อผู้วิจัยศึกษามิติความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับคนในชุมชนทำให้ทราบว่าแม้ภาพรวมสมาชิกชุมชนจะให้ความร่วมมือในระดับที่ดี แต่คนในชุมชนก็ยังต้องการให้ผู้นำชุมชนลงพื้นที่มาขอความร่วมมือและให้ความรู้กับคนในชุมชนโดยตรงมากกว่าการประกาศผ่านเสียงตามสายและการทำประชาคม เพราะคนในชุมชนมองว่า การมาพูดคุยโดยตรงจะทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงการแก้ไขปัญหาพร้อมกันมากขึ้น นอกจากนี้ คนในชุมชนต้องการให้ผู้นำชุมชนปฏิบัติกับทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน เพราะโดยส่วนใหญ่ ผู้นำชุมชนมักจะรับฟังความคิดเห็นหรือเห็นด้วยกับญาติพี่น้องและคนสนิทของตนเองเพียงเท่านั้น ประการนี้สะท้อนให้เห็นว่าคนในชุมชนรับรู้ถึงความไม่เท่าเทียมกัน และการรับรู้ถึงความไม่เท่าเทียมนี้ก็จะส่งผลต่อความร่วมมือของคนในชุมชน ดังนั้น หากผู้นำชุมชนปฏิบัติกับทุกคนเท่าเทียมกัน สมาชิกในชุมชนก็จะให้ความร่วมมือมากขึ้น ความร่วมมือนี้จะส่งผลให้เกิดความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาหมอกควันมากยิ่งขึ้น

7.2 บทบาทในด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร

บทบาทของผู้นำชุมชนตำบลแม่กา มีความสอดคล้องกับหลักแนวคิดของเฮนรี มินซ์เบิร์ก ในมิติของการให้ข้อมูลข่าวสาร ผู้นำชุมชนในตำบลแม่กาเปรียบเสมือนผู้กระจายข่าวสารนโยบายต่างๆ ที่ได้รับมาจากภาครัฐในหลายๆ ส่วนงาน นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนยังเปรียบเสมือนผู้นำนโยบายมาปฏิบัติ การสื่อสารระหว่างผู้นำชุมชนและคนในชุมชนจึงมีความสำคัญต่อผลลัพธ์ที่ออกมาเป็นอย่างมาก บทบาทดังกล่าวของผู้นำชุมชนมักเป็นการสื่อสารทางเดียวเป็นส่วนใหญ่ (การสื่อสารผ่านเสียงตามสาย) ยิ่งไปกว่านั้น ทุกหมู่บ้านในตำบลแม่กา ต่างก็ประสบปัญหาเสียงตามสายที่ไม่ครอบคลุมทั่วทั้งชุมชน ดังนั้น การวิเคราะห์บทบาทในด้านนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงการได้รับข่าวสารที่คนในชุมชนได้รับนั้น มีความไม่เท่าเทียมกัน การแก้ไขปัญหาคือของผู้นำชุมชนควรให้ความสนใจต่อปัญหาดังกล่าวเพราะเป็นสิ่งเดียวที่ผู้นำชุมชนจะมั่นใจได้ว่าผู้รับสารเข้าใจสารที่ส่งไปถึงหรือไม่ และเข้าใจมากน้อยเพียงใด จากการที่ปัญหาดังกล่าวเกิดมาจากงบประมาณที่ไม่เพียงพอ และการที่ปัญหาดังกล่าวถูกกีดกันออกจากยุทธศาสตร์ของท้องถิ่น เพราะฉะนั้น การแก้ไขเบื้องต้นที่ผู้นำชุมชนสามารถทำได้ก็คือ ผู้นำชุมชนสามารถลงพื้นที่ไปพูดคุยกับคนในชุมชนโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการขอความร่วมมือ หรือการให้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและผลกระทบของมอกควันที่มีต่อคนในชุมชน การลงพื้นที่ที่จะส่งผลดีมากยิ่งขึ้น เพราะนอกจากจะเป็นการสื่อสารทั้งสองทางแล้ว ยังจะเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนร่วมกันแก้ไขปัญหาอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ปัญหาเสียงตามสายที่ไม่ครอบคลุมแล้ว การประชาสัมพันธ์ที่มีระยะเวลาน้อยเกินไปและไม่ต่อเนื่องก็ยังเป็นปัญหาอีกประการหนึ่ง บทบาทในการลงพื้นที่ดังกล่าวจึงส่งผลต่อความตระหนักถึงการแก้ไขปัญหาหมอกควันร่วมกันของคนในชุมชน เพราะฉะนั้นแม้นโยบายจากภาครัฐจะกำหนดให้ท้องถิ่นและผู้นำชุมชนรณรงค์การงดเผาเพียง 60 วันอันตราย แต่ผู้นำชุมชนสามารถนำนโยบายการรณรงค์ดังกล่าวมาประชาสัมพันธ์ได้ตลอดทั้งปี

7.3 บทบาทในด้านการตัดสินใจ

หากพิจารณาบทบาทการตัดสินใจแก้ไขปัญหามอกควันของผู้นำชุมชนตำบลแม่กา กับหลักแนวคิดของเฮนรี มินซ์เบิร์ก พบว่า ผู้นำขาดการตัดสินใจที่เด็ดขาด อีกทั้งผู้นำชุมชนไม่สามารถบังคับใช้ข้อตกลงในชุมชนได้จริง เพราะผู้นำเกรงว่าการบังคับใช้ข้อตกลงจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์กันกับคนในชุมชน ตลอดจนส่งผลเสียต่อฐานความนิยมของตนเองในชุมชน นอกจากนี้ การตัดสินใจของผู้นำชุมชนก็มักจะติดปัญหาด้านงบประมาณที่ไม่เพียงพอ จึงทำให้ผู้นำไม่สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้เต็มที่

ประการนี้ยังส่งผลต่อความร่วมมือของคนในชุมชนอีกด้วย เนื่องจากสมาชิกในชุมชนทุกคนต่างมีภาระหน้าที่ของตนเอง จึงกล่าวได้ว่าทรัพยากรทางการเงินเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง สำหรับการแก้ปัญหาในขั้นต้น ผู้นำชุมชนมีหน้าที่รับผิดชอบในการแจกจ่ายทรัพยากรซึ่งได้รับมาจากหน่วยงาน ตลอดจนเป็นผู้อนุมัติและตัดสินใจเรื่องสำคัญต่างๆ ของชุมชน ไม่ว่าจะผู้นำชุมชนจะได้รับทรัพยากรมากน้อยเพียงใด หากผู้นำมีการจัดสรรทรัพยากรที่มีให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดก็จะถือว่าผู้นำชุมชนมีความสามารถในการจัดสรรทรัพยากรได้ดี แม้ว่าผู้นำชุมชนจะไม่ใช่นักบริหารระดับสูงแต่ผู้นำชุมชนก็ถือว่าเป็นผู้นำที่มีความใกล้ชิดกับสมาชิกชุมชนมากที่สุด ผู้นำชุมชนมีอิทธิพลต่อคนในชุมชน สามารถกระตุ้นและจูงใจให้คนในชุมชนเชื่อถือและปฏิบัติตามได้ ดังนั้น บทบาทในการตัดสินใจของผู้นำชุมชนจึงมีความสำคัญต่ออนาคตและทิศทางในการแก้ไขปัญหาหมอกควันของชุมชน

7.4 นโยบายแก้ไขปัญหามอกควัน

หากพิจารณานโยบายของภาครัฐที่ให้ผู้นำชุมชนมาร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาหมอกควัน ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการปลูกจิตสำนึกในชุมชน ด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชน ด้านการจัดทำประชาคม และด้านการจัดทำข้อตกลงในชุมชน จะเห็นได้ว่า ภาครัฐเน้นเพียงมิติด้านนโยบาย และเน้นมาตรการแก้ไขปัญหาระยะสั้น คือ 15 กุมภาพันธ์ ถึง 15 เมษายน อย่างไรก็ตาม ภาครัฐไม่ได้เน้นความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหา และไม่เน้นการจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอ เพื่อมาสนับสนุนให้ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่จะขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหามอกควันในชุมชนให้ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนยังเป็นตัวแทนหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมความร่วมมือ ตลอดจนปลูกจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้ การปลูกหญ้าแฝก การไถกลบ การคัดแยกขยะ การนำเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาใช้ประโยชน์ เป็นต้น กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ล้วนต้องใช้งบประมาณในการสนับสนุนทั้งผู้นำชุมชนและคนในชุมชน แต่ที่ผ่านมา ชุมชนต่างก็มีอุปสรรคในด้านงบประมาณ ซึ่งยังไม่เพียงพอต่อการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ประการนี้จึงทำให้บทบาทในการแก้ไขปัญหามอกควันของผู้นำชุมชนมีข้อจำกัดในการดำเนินงานตามนโยบายให้ประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้ การที่ผู้นำยังไม่สามารถดำเนินนโยบายได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปีก็ส่งผลต่อการยกระดับจิตสำนึกของคนในชุมชนต่อการแก้ไขปัญหามอกควัน

7.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะอภิปรายผลการปรับใช้แนวคิดของเฮนรี มินซ์เบิร์ก ในงานวิจัยชิ้นนี้กับงานวิจัยอื่นๆ ซึ่งได้ปรับใช้แนวคิดเดียวกันในบริบทอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศ นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะอภิปรายผลการวิจัยชิ้นนี้กับงานศึกษาอื่นๆ ในแง่ของบทบาทของผู้นำในระดับท้องถิ่นในประเทศไทย

การปรับใช้แนวคิดของเฮนรี มินซ์เบิร์ก มาศึกษาการแก้ปัญหาหมอกควันในกรณีศึกษาตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีประโยชน์ในการประเมินว่าบทบาทของผู้นำชุมชนในการแก้ปัญหามีความเหมาะสมหรือไม่ อย่างไร โดยในหัวข้อที่ 5 และ 6 ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงอุปสรรคต่างๆ ที่ทำให้ผู้นำชุมชนตำบลแม่กายังไม่สามารถแก้ปัญหาได้เต็มที่ไปแล้ว เช่น การไม่ลงพื้นที่พบปะพูดคุยกับประชาชน การขาดงบประมาณในการปรับปรุงเสียงตามสาย และค่าตอบแทนอาสาสมัครป้องกันไฟป่าที่ไม่เพียงพอ เป็นต้น ประโยชน์ของการปรับใช้แนวคิดของมินซ์เบิร์ก เพื่อประเมินบทบาทผู้นำนี้ยังมีประโยชน์ในการนำไปใช้ในหลากหลายบริบททางสังคม มินซ์เบิร์กประเมินว่า หมู่บ้านในประเทศต่างๆ ของทวีปแอฟริกา ผู้นำหมู่บ้านเน้นการรวบรวมข้อมูลเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้นำและประชาชน โดยผู้นำจะถกเถียงในประเด็นต่างๆ กับผู้สูงอายุเพื่อสะท้อนมุมมองที่หลากหลายก่อนที่จะทำการตัดสินใจ การประเมินของมินซ์เบิร์กนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงจุดแข็งของผู้นำในหมู่บ้านในทวีปแอฟริกาที่เน้นบทบาทในด้านการให้ข้อมูลข่าวสารและบทบาทในด้านการตัดสินใจ นอกจากนี้ มินซ์เบิร์ก ยังได้ประเมินว่าการดำเนินงานของผู้นำองค์กรระหว่างประเทศอย่างสหประชาชาติ โดยโคฟี อันนัน (Kofi Annan) อดีตเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ เน้นสร้างโอกาสให้เจ้าหน้าที่ขององค์กรได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การวิเคราะห์ของมินซ์เบิร์กนี้ถึงสะท้อนจุดแข็งของผู้นำในด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร (Mintzberg, 2006, pp. 5-6)

นอกจากนี้ การศึกษาบทบาทของสมาชิกสภาเทศบาลตำบลกุดไผ่ อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร โดยธิดารัตน์ พัฒนโพธิ์ และชนินทร์ วะสินนท์ (2560) ด้วยมุมมองของมินซ์เบิร์ก ก็ชี้ให้เห็นถึงจุดแข็งของบทบาทผู้นำทั้งในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และการตัดสินใจ ตลอดจนแง่มุมที่สมาชิกสภาเทศบาลยังต้องปรับปรุง เช่น การแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในหน่วยงานและภายในท้องถิ่น เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น มินซ์เบิร์ก ยังช่วยชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนในการแสดงบทบาทของผู้นำในหลายองค์กรในประเทศสหรัฐอเมริกาและบริษัทข้ามชาติที่เกิดขึ้นอีกด้วย เขาชี้ว่าผู้นำองค์กรเหล่านี้มักยึดตนเองเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานขององค์กรผู้นำมักเน้นการออกคำสั่งจากเบื้องบนลงสู่ผู้ปฏิบัติงานและผู้รับบริการในเบื้องล่าง โดยผู้นำไม่รับฟังผู้ที่อยู่ในฐานะที่

ต่ำกว่าเท่าที่ควร (Mintzberg, 2006, pp. 5-14) ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าตัวแบบในการพิจารณาบทบาทผู้นำของมินซ์เบิร์กช่วยให้เห็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของบทบาทผู้นำในการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี

หากพิจารณาถึงผลการวิจัยบทบาทของผู้นำในการแก้ปัญหาหมอกควัน ในพื้นที่ตำบลแม่กำพองร่วมกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในแง่ของบทบาทของผู้นำในระดับท้องถิ่น ผ่านมิติการให้ข้อมูลข่าวสาร พบว่ากรณีศึกษาในพื้นที่ตำบลแม่กำพองมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ อรทัย ยะมะโน (2556) ที่ศึกษาเรื่อง “บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหาเสพติดในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ผลการวิจัยของอรทัยพบว่าการอบรมให้ความรู้เรื่องยาเสพติดและด้านการเผยแพร่ข้อมูลผ่านเสียงตามสายมีน้อยมาก ประเด็นเรื่องการประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลโดยผู้นำชุมชนที่น้อยนี้ก็สอดคล้องกับการศึกษาของผู้วิจัยกล่าวคือ การอบรมหรือการให้ความรู้คนในชุมชนเรื่องปัญหาหมอกควันยังมีน้อยเกินไปและไม่มีอย่างต่อเนื่อง เพราะปัญหาหมอกควันจะมีช่วงวิกฤติเพียงแค่ 2 เดือน อย่างไรก็ตาม การประชาสัมพันธ์หรือการอบรมให้ความรู้ควรมีตลอดทั้งปี เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาหมอกควันและร่วมกันแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง และเกิดความยั่งยืน

ผลการศึกษาบทบาทของผู้นำในการแก้ปัญหาหมอกควันในตำบลแม่กำพอง ผ่านมิติการตัดสินใจ มีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ กรรณิการ์ ทาอินทร์ (2553) ซึ่งศึกษาเรื่อง “บทบาทของผู้นำชุมชนต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นในองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เจดีย์ใหม่ จังหวัดเชียงราย” กรรณิการ์ศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนและปัญหาในการแสดงบทบาทของผู้นำ ตลอดจนให้ข้อเสนอแนะถึงบทบาทที่เหมาะสมของผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการได้ถูกระบบโครงสร้างวัฒนธรรมเก่ากดทับไว้ ผู้นำชุมชนไม่มีบทบาทเต็มที่ในการตัดสินใจและกำหนดนโยบาย ผลการศึกษาของกรรณิการ์นี้สอดคล้องกับการศึกษาของผู้วิจัยคือ ผู้นำชุมชนในตำบลแม่กำพองก็ทราบถึงปัญหาในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหาหมอกควันในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการขาดแคลนงบประมาณที่จะนำมาซ่อมแซมเสียงตามสายและงบประมาณที่ใช้เป็นค่าตอบแทนอาสาสมัครป้องกันไฟป่า อย่างไรก็ตาม ผู้นำชุมชนในตำบลแม่กำพองไม่มีบทบาทเต็มที่ในการนำเสนอและปรับปรุงนโยบายจากภาครัฐ

นอกจากนี้ ความแตกต่างระหว่างการศึกษาของผู้วิจัยกับงานวิจัยก่อนหน้ายังเห็นได้จาก การที่งานวิจัยก่อนหน้าไม่ได้เน้นศึกษาเจาะลึกถึง “บทบาท” และ “ภาวะผู้นำ” ของผู้นำชุมชนในการแก้ปัญหาหมอกควันเท่าที่ควร จึงทำให้มองเห็นปัญหาที่เกิดจากกระบวนการตัดสินใจในการแก้ปัญหาหมอกควันของผู้นำชุมชนไม่เพียงพอ เช่น งานวิจัย

ของ อรทัย ยะมะโน (2556) ที่ศึกษาเรื่อง “บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ในงานวิจัยเป็นการเน้นศึกษากระบวนการวางแผนการจัดกิจกรรม การเผยแพร่ข้อมูล การประสานงาน ซึ่งผลการวิจัยที่ได้รับได้ทราบถึงอุปสรรคสำคัญ คือ การบริหารจัดการ ด้านบุคลากร และงบประมาณ อย่างไรก็ตามงานวิจัยของอรทัยยังไม่ได้เน้นเจาะลึกถึงกระบวนการตัดสินใจของผู้นำในการแก้ปัญหาตลอดจนการนำนโยบายของภาครัฐมาปฏิบัติ ผู้วิจัยจึงนำแนวความคิดของเฮนรี มินซ์เบิร์ก ทั้ง 3 มิติ (ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การให้ข้อมูลข่าวสาร และการตัดสินใจ) มาวิเคราะห์ร่วมกับนโยบายที่ภาครัฐกำหนดให้ท้องถิ่นส่งเสริมทั้ง 5 ประเด็น (ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการปลูกจิตสำนึก ด้านการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ด้านการจัดทำประชาคม และด้านการจัดทำข้อตกลงชุมชน) ทั้งนี้ ก็เป็นเพราะการวิเคราะห์ทั้ง 3 มิติ ร่วมกับนโยบายภาครัฐช่วยสะท้อนให้เห็นถึงผลของการนำนโยบายภาครัฐไปปฏิบัติ บทบาทและการตัดสินใจที่ผู้นำได้กระทำ ตลอดจนประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการแก้ปัญหา

7.6 การขัดกันของบทบาทผู้นำชุมชนในการแก้ไขปัญหามอกควัน

จากผลการวิจัยบทบาทของผู้นำชุมชนตำบลแม่กาในด้านการจัดทำข้อตกลงในชุมชน ชี้ให้เห็นถึงการที่ผู้นำชุมชนต้องสวมหลายบทบาทซึ่งเป็นบทบาทที่ขัดแย้งกัน กล่าวคือ ในฐานะที่ผู้นำชุมชนตำบลแม่กามีบทบาทเป็นผู้แก้ไขปัญหามอกควันในชุมชน บทบาทนี้ขัดกับบทบาทการเป็นผู้นำที่มาจากทางเลือกตั้งในพื้นที่ เพราะการที่อำนาจผู้นำต้องอิงอยู่กับคะแนนเสียงของสมาชิกชุมชนได้ส่งผลให้ผู้นำต้องเลือกบทบาทที่มีความสำคัญกับตนเองในระยะยาว ทำให้ผู้นำชุมชนไม่ต้องการที่จะเลือกแสดงบทบาทการแก้ปัญหามอกควัน ผู้นำชุมชนจึงขาดคุณลักษณะบางประการของภาวะผู้นำ กล่าวคือ ผู้นำชุมชนหลีกเลี่ยงที่จะใช้อิทธิพลจากสถานภาพและอำนาจที่ตนได้รับจากภาครัฐมาบังคับใช้ในการแก้ปัญหามอกควัน เนื่องจากผู้นำชุมชนยังต้องการธำรงสถานภาพของความเป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนต่อไป

8. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

เพื่อเพิ่มบทบาทของผู้นำชุมชนในการแก้ไขปัญหาหมอกควันให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

(1) การประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดสรรงบประมาณเพื่อแก้ไขปัญหาการสื่อสารที่ไม่ครอบคลุมทั่วทั้งชุมชน และการประชาสัมพันธ์ควรจัดทำตลอดทั้งปี

(2) การปลูกจิตสำนึก ผู้นำชุมชนควรส่งเสริมการแก้ไขปัญหาหมอกควันด้วยการจัดการเชิงรุก เพื่อการแก้ไขปัญหาหมอกควันในระยะยาว เช่น การสนับสนุนการพัฒนาวิจัยเพื่อกำจัดและแปรรูปวัชพืช ทั้งนี้ ก็เพื่อป้องกันการเผาวัชพืช

(3) การส่งเสริมการมีส่วนร่วม ผู้นำควรจัดกิจกรรมและติดตามผลการดำเนินกิจกรรมตลอดทั้งปีเพื่อความต่อเนื่องในการแก้ไขปัญหา

(4) การจัดทำประชาคม ผู้นำและสมาชิกชุมชนควรยึดหลักการใช้เสียงข้างมากเพื่อกำหนดแนวทางในการตัดสินใจแก้ปัญหาไฟป่าร่วมกัน

(5) การดำเนินคดีกับผู้เผา ควรสนับสนุนให้ผู้นำและคนในชุมชนดำเนินการแจ้งความผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ดำเนินการจับกุมผู้เผา ทั้งนี้ เพื่อหลีกเลี่ยงการกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนและคนในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมควบคุมมลพิษ. (2560). *แผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาหมอกควันภาคเหนือ*.

กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2560). *ยุทธศาสตร์/มาตรการแก้ไขปัญหไฟป่าและหมอกควันปี 2560*. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

กรรณิการ์ ทาอินทร์. (2553). *บทบาทของผู้นำชุมชนต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เจดีย์ใหม่ จังหวัดเชียงราย*. (การศึกษาค้นคว้าแบบอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

คณะทำงานจัดทำแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหไฟป่าและหมอกควัน จังหวัดพะเยา. (2560).

แผนปฏิบัติการแก้ไขหมอกควันปี 2560. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

ธิดารัตน์ พัฒนโพธิ์, และชนินทร์ วะสีนนท์. (2560). *ความคาดหวังของประชาชนต่อบทบาทของสมาชิกสภาเทศบาลตำบลกุดไผ่ อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร*. *วารสารบัณฑิตศึกษา*, 14(64), 141-148.

พิชาภพ พันธุ์แพ. (2554). *ผู้นำกับการจัดการการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เทศบาลตำบลแม่กา. (2560, พฤษภาคม). *ข้อมูลพื้นฐานเทศบาลตำบลแม่กา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กันยายน 2560, จาก www.maekalocal.com

ศูนย์อำนวยการแก้ไขปัญหามอกควันและไฟป่าจังหวัดพะเยา. (2560). *คู่มือการงดเผาเพื่อการแก้ไขปัญหามอกควันและไฟป่า*. พะเยา: สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สำนักงานจังหวัดพะเยา. (2559, 2 ธันวาคม). *เรื่อง มาตรการแก้ไขปัญหามอกควันและไฟป่าจังหวัดพะเยา ประจำปี 2560*. *ประกาศจังหวัดพะเยา*. สืบค้นเมื่อ 8 กรกฎาคม 2560, จาก www.facebook.com/pg/www.maejai.go.th/photos/?tab=album&album_id=1450834278283919

_____. (2560, 27 มกราคม). *เรื่อง มาตรการ 60 วันอันตราย งดเผาเด็ดขาดเพื่อลดผลกระทบต่อประชาชนในช่วงสถานการณ์หมอกควันปกคลุม*. *ประกาศจังหวัดพะเยา*. สืบค้นเมื่อ 10 กรกฎาคม 2560, จาก www.libarts.up.ac.th/v2/Manager/img/News/STOP_Wildfire.pdf

อรทัย ยะมะโน. (2556). *บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดในอำเภอบางจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. (การค้นคว้าแบบอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

Mintzberg, H. (2006). *Developing leaders? Developing countries?. Development in Practice*, 16(1), 4-14.

การพัฒนาแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร
บนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการปกครอง
ระดับท้องถิ่น: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน
อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา

The Development of Risk Management Plan of Agricultural
Sector in Drought Risk Areas. An Approach to Optimize
the Local Governance: A Case Study of Kudpiman
Sub-district Administrative Organization, Tambon Kud Piman,
Amphoe Dan Khun Thot, Nakhon Ratchasima Province

วรรษยา เชื้อจันทิก¹ และพัชรินทร์ วิทยาเอนกนันท์²

Varatchaya Chueachanthuek³ and Patcharin Witthayaaneeknan⁴

Received: May 11, 2018

Revised: August 14, 2018

Accepted: August 31, 2018

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา (1) องค์ประกอบความเสี่ยงของ
ภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง และ (2) จัดทำแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของ
ภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เก็บข้อมูลด้วย
เทคนิคการสัมภาษณ์กลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา 30000
อีเมล: varat.c@hotmail.com

² คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา 30000
อีเมล: liontan1234@hotmail.com

³ Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Ratchasima Rajabhat University,
Nakhon Ratchasima 30000. E-mail: varat.c@hotmail.com

⁴ Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Ratchasima Rajabhat University,
Nakhon Ratchasima 30000. E-mail: liontan1234@hotmail.com

ดังนี้ (1) เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง จำนวน 15 คน (2) ผู้นำชุมชนที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ประกอบด้วย ผู้นำด้านการปกครอง (ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล) ผู้นำอาสาในหมู่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน ผู้นำด้านศาสนา และผู้นำองค์กรชุมชน จำนวน 15 คน ระหว่างเดือนมีนาคม 2560 - กุมภาพันธ์ 2561 ในพื้นที่ประสบภัยแล้ง ไม่น้อยกว่า 3 ครั้ง ระหว่าง (พ.ศ. 2555-2560) ได้แก่ พื้นที่หมู่บ้านสำนักพิมาน หมู่ 12 ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า

(1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ประกอบด้วย

(1.1) ความเปราะบางของภาคการเกษตร แบ่งออกเป็น ความเปราะบางทางกายภาพ และ ความเปราะบางทางสังคม ดังนี้ *ความเปราะบางทางกายภาพ* ได้แก่ การเพาะปลูกบริเวณพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง สภาพที่ตั้งชุมชนไม่มีสายน้ำไหลผ่าน ขาดแหล่งน้ำ และพื้นที่เพาะปลูกอยู่นอกเขตชลประทาน *ความเปราะบางทางสังคม* ได้แก่ ความคลุมเครือของข้อมูลข่าวสาร การเข้าถึงการสนับสนุนความรู้จากภาครัฐ การมีทัศนคติยอมรับโชคชะตา ข้อมูลการเตือนภัยแล้งไม่สามารถคาดการณ์ได้แม่นยำ การให้ความสำคัญในการรวมกลุ่มอาชีพระดับน้อย และการขาดเครือข่ายสนับสนุน

(1.2) ศักยภาพในการรับมือภัยแล้ง ได้แก่ การสร้างความหลากหลายในการเพาะปลูก การจัดการที่ดินเพื่อการเพาะปลูก การปรับเปลี่ยนช่วงเวลาการเพาะปลูก การขยายแหล่งน้ำในชุมชน และการบังคับใช้กฎระเบียบในชุมชน

(2) แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงระดับท้องถิ่น ประกอบด้วย การให้ความรู้เรื่องชนิดพืชที่ปลูกในพื้นที่ประสบภัยแล้ง การให้ความรู้เรื่องการผลิตแบบแปลงใหญ่ การส่งเสริมแปลงตัวอย่าง การพัฒนาเกษตรกรยุคใหม่ การประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง การปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์ การบูรณาการการทำงานร่วมกันกับหน่วยงานอื่น และพัฒนาศักยภาพผู้นำเพื่อรับมือกับภัยแล้ง

คำสำคัญ ภัยแล้ง, แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงภัยแล้ง, การบริหารจัดการความเสี่ยง, ภาคการเกษตร

Abstract

This research aims to 1) investigate risk components of agricultural sector in drought risk areas, and 2) to conduct the risk management plan of agricultural sector in drought risk areas. Participatory Action Research (PAR) was applied to the study. Group interview and in-depth interview are used as research instrument to collect primary data from key informants. The key informants of the research included (1) fifteen of farmers who suffered from drought, (2) fifteen of community leaders including village headmen, village committee, members of the Sub-district Administrative Organization Council, community seniors, Philosopher, resource person, Religious leaders, and leaders of the local organization were responsible for risk management of agricultural sector.

The study area is a village affected by drought more than three times within the last five years (B.E. 2013 - 2017). Data collection was conducted during March 2017 to February 2018 in Samnakpiman Village, where located at Moo 12, administrative Region of Kudpiman Sub-district Administrative Organization, Gudpiman Subdistrict, Dan Khun Thot District, Nakhon Ratchasima Province, and the location was in the drought risk area. Data then was analyzed by Descriptive Analysis method.

Research results found that

(1) Risk components of agricultural sector in drought risk areas; consist of

(1.1) Vulnerability of agricultural sector was divided into 2 types include physical vulnerability and social vulnerability. Physical vulnerability consist of cultivation in drought risk area, no water source within community, lack of water source, and cultivation outside irrigated area. Social vulnerability consisted of ambiguity of information, Inadequate support for government knowledge, and having attitude of believing in fate, drought warning data cannot be predicted accurately, focus on the low-level career integration, and lack of the supporting network.

(1.2) Potentials of drought mitigation consisted of development of cultivating diversification, management on farmlands, adaptation of cultivating period, constructing water source within community, mining, and regulating disciplines within community.

(2) Risk management plan of agricultural sector in drought risk areas

Risk management plan of agricultural sector in drought risk areas including providing knowledge of plant species cultivated and large scale production in drought risk areas, promoting the pilot farm, improvement of new-generation farmers, assessment of drought risk, improvement of the forecast data, collaborations between related agencies, promotion on community participation, and training on leadership to cope with drought.

Keywords Drought, Drought Risk Management Plan, Risk Management, Agricultural Sector

1. บทนำ

“ภัยแล้ง” เป็นภัยพิบัติธรรมชาติประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นตามฤดูกาลหรือเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ เป็นภัยอันตรายจากระดับน้ำที่น้อยกว่าปกติ ทำให้เกิดสภาวะขาดแคลนน้ำ และเมื่อมีผลกระทบอย่างรุนแรงภัยนั้นจึงกลายเป็นภัยพิบัติ (Disaster) ส่งผลต่อการดำรงชีพของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การอุปโภคบริโภค การเกษตร การอุตสาหกรรม การรักษาระบบนิเวศ เป็นต้น สถิติสถานการณ์การเกิดภัยแล้งในช่วงปี พ.ศ. 2552-2556 พบว่ามีแนวโน้มสูงขึ้น (กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย [ปภ.], 2558) อีกทั้งการเกิดภัยแล้งแต่ละครั้งนำมาซึ่งการใช้จ่ายเงินงบประมาณของรัฐเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยซึ่งมีจำนวนร้อยละ 25.55 มากเป็นลำดับที่ 2 ของการจ่ายเงินอุดหนุนราชการ (ปภ., 2551) ลักษณะภัยแล้งมักครอบคลุมพื้นที่เป็นบริเวณกว้างเกือบทั่วประเทศ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2551) ส่งผลกระทบต่ออันเนื่องมาจากภาคการเกษตร ทำให้พื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปรังและผลผลิตข้าวเปลือกนาปรังมีปริมาณลดลง ซึ่งจะส่งผลต่อการส่งออกข้าวฤดูใหม่ นอกจากนี้ ภัยแล้งอาจเกิดต่อเนื่องเมื่อปริมาณน้ำต้นทุนสำหรับการเพาะปลูกอยู่ในระดับต่ำ และไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกในฤดูถัดไป ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดน้อยลงมาก เศรษฐกิจครัวเรือนและชุมชนได้รับผลกระทบตามมา

จังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ประมาณ 12.8 ล้านไร่ สภาพภูมิศาสตร์เหมาะสำหรับทำเกษตรกรรม มีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 8.9 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 8.57 ของพื้นที่จังหวัดทั้งหมด ภาวะเศรษฐกิจของจังหวัด ขึ้นกับภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม โดยประชากรร้อยละ 70 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ปลูกข้าว มันสำปะหลัง ข้าวโพด เป็นต้น (สำนักงานเกษตรจังหวัดนครราชสีมา, 2559) แต่หลายพื้นที่ในภาคการเกษตรของจังหวัดนครราชสีมาก็ยังประสบปัญหาภัยแล้ง อาทิ อำเภอบัวใหญ่ อำเภอห้วยแถลง อำเภอดง อำเภอโนนไทย และอำเภอด่านขุนทด (สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครราชสีมา, 2559) ส่งผลกระทบต่อ การประกอบอาชีพ ผลผลิตของภาคการเกษตร ทำให้ขายผลผลิตได้น้อยลง ส่งผลกระทบต่อรายได้ในครัวเรือน

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการที่จะดำรงอยู่ภายใต้พื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบริหารจัดการความเสี่ยง ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งอย่างไร โดยใช้แนวคิดภัยพิบัติ (Baas, Ramasamy, Pryck, & Battista, 2008; Central Board of Secondary Education, 2006) ที่กล่าวว่า ความเสี่ยงภัยพิบัติจะเกิดขึ้นได้ในพื้นที่ใดนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดภัย 3 ประการ คือ ภัย (Hazard) ความเปราะบาง (Vulnerability) และศักยภาพในการรับมือ (Coping Capacity) เป็นกรอบในการศึกษาภายใต้อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพภารกิจการปกครองระดับท้องถิ่นในการจัดให้มีน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และการเกษตร (พระราชบัญญัติสภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 68 (1)) อันจะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการในระดับท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐ ในการกำหนดนโยบายการสนับสนุนการดำรงอยู่ของเกษตรกรได้อย่างเหมาะสมต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง
- (2) เพื่อจัดทำแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง

3. ทบทวนวรรณกรรม

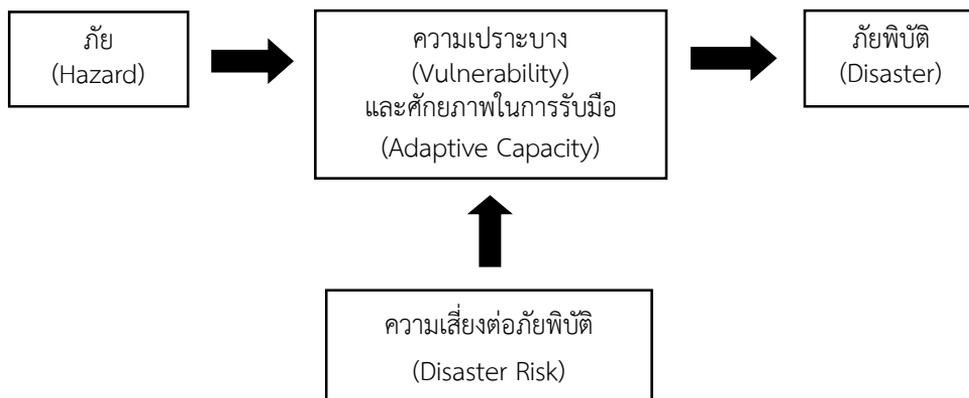
ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม โดยใช้แนวคิดภัยพิบัติเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

“ภัยพิบัติ” เป็นภัยที่ร้ายแรงอันเป็นผลจากเงื่อนไขความเสี่ยงของภัย ความเปราะบาง และข้อจำกัดในศักยภาพของครัวเรือนหรือชุมชน การต้องการลดผลกระทบของภัย คือ การยอมรับในความเปราะบาง ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในบริบท ความเสี่ยง และการเพิ่มศักยภาพของประชาชนเพื่อรับมือกับผลกระทบจากภัย (Baas et al., 2008) อีกทั้งภัยพิบัติเป็นเหตุการณ์รุนแรงที่เกิดโดยธรรมชาติหรือมนุษย์แบบทันทีทันใดหรือแบบค่อยๆ เกิด ซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของคนในสังคม จนทำให้คนในสังคมท้องถิ่นที่ประสบภัยพิบัติไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ (ปภ., 2552) นอกจากนี้ ภัยพิบัติหมายรวมถึง อัคคีภัย วาตภัย อุทกภัย ภัยแล้ง โรคระบาดในมนุษย์ โรคระบาดในสัตว์ โรคระบาดสัตว์น้ำ การระบาดของศัตรูพืช ตลอดจนภัยอื่นๆ อันมีผลกระทบต่อสาธารณสุขไม่ว่าเกิดจากธรรมชาติหรือมีผู้ทำให้เกิดขึ้น อุบัติเหตุหรือเหตุอื่นใดซึ่งก่อให้เกิดอันตรายแก่ชีวิตร่างกายของประชาชน หรือความเสียหายแก่ชีวิต และทรัพย์สินของประชาชนหรือของรัฐ และให้หมายความรวมถึงภัยทางอากาศและ วิทยาศาสตร์ด้วย (ปภ., 2558)

การวิจัยครั้งนี้เน้นการศึกษาภัยแล้ง (Drought) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ทำให้เกิดสภาวะการขาดแคลนน้ำ ส่งผลกระทบต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะประเทศไทยที่ประชากรมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และการทำการเกษตรนั้น ยังต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ ภัยแล้งมีผลกระทบโดยตรงต่อการลดลงของผลผลิตทางภาคการเกษตร (สุรพันธ์ สันติยานนท์, 2548) โดยมีสาเหตุมาจากฝนแล้ง และฝนทิ้งช่วง ซึ่งฝนแล้งเป็นภาวะปริมาณฝนตกน้อยกว่าปกติหรือฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล (อิทธิสิทธิ์ วิเศษกลิ่น, 2555) จากความหมายข้างต้น คณะผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ภัยแล้ง หมายถึง การขาดแคลนน้ำที่รุนแรง ทำให้มีน้ำไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีพของประชาชน รวมถึงด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีลักษณะการเกิดใน 2 ลักษณะ คือ ฝนทิ้งช่วง และฝนตกน้อยกว่าปกติเป็นระยะเวลานาน เป็นภัยอันตรายที่เกิดขึ้นที่สร้างความเสียหายต่อชีวิตทรัพย์สิน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของประชาชนเป็นจำนวนมาก เมื่อเกิดภัยแล้งจะส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคม และเศรษฐกิจที่มีอยู่ของชุมชน ความรุนแรงนั้นมีผลให้ชุมชนนั้นไม่สามารถที่จะรับมือกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้

แผนภาพที่ 1 องค์ประกอบความเสี่ยงต่อภัยพิบัติ

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปองค์ประกอบที่จะก่อให้เกิดภัยพิบัติได้ดังแผนภาพที่ 1



จากแนวคิดเกี่ยวกับภัยพิบัติที่กล่าวมาข้างต้น คณะผู้วิจัยนำมาเพื่อใช้ในการศึกษาเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดภัยพิบัติภัยแล้ง คือการศึกษาความเปราะบาง และศักยภาพในการจัดการภัยแล้งของชุมชน อันนำมาซึ่งแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการกักการปกครองระดับท้องถิ่น

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research = PAR)

ซึ่งเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคมและชุมชน โดยเป็นงานวิจัยที่เริ่มต้นจากชุมชน สนับสนุนให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน พื้นที่ศึกษา ได้แก่ หมู่บ้านสำนักพิมาน หมู่ 12 ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจาก (1) เป็นชุมชนที่เป็นพื้นที่ชุมชนชนบท (2) เป็นพื้นที่ที่มีจำนวนพื้นที่ในการทำการเกษตรมาก (3) เป็นพื้นที่ที่มีมูลค่าความเสียหายมากจากการเกิดภัยแล้ง (4) เป็นพื้นที่ที่มีจำนวนประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาก และ (5) เป็นพื้นที่ที่มีการบริหารจัดการความเสี่ยงภัยแล้ง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 คน ประกอบด้วย ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพภาคการเกษตรและได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง ผู้นำด้านการปกครอง (ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล) ผู้นำอาวุโสในหมู่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน

ผู้นำด้านศาสนา และผู้นำองค์กรชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการระหว่างเดือน มีนาคม 2560 - กุมภาพันธ์ 2561 โดยใช้การสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลบริบทชุมชนด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม เหตุการณ์ ภัยแล้งในชุมชน และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูล การบริหารจัดการความเสี่ยงภัยแล้ง ตลอดจนใช้วิธีการสังเกต (Observation) ทั้งการ สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) กับสภาพกายภาพ การตั้งบ้านเรือนของชุมชน สภาพวิถีชีวิต พฤติกรรม ของผู้คนในชุมชน สภาพแหล่งน้ำ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในการ ฝ้าสังเกตพฤติกรรมทางสังคม เช่น การเข้าไปสังเกตการบริหารจัดการของชุมชน ตั้งแต่การวางแผนการดำเนินการ ตลอดจนการประเมินผลการดำเนินการ ซึ่งจะส่งผล ต่อการบริหารจัดการความเสี่ยงภัยแล้งได้ หลังจากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อแยกแยะตีความ เปรียบเทียบ หาแบบแผนของพฤติกรรม และ แบบแผนของปรากฏการณ์เพื่อสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ เป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์และสรุปตามวัตถุประสงค์ และนำเสนอข้อมูล โดยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)

5. สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษา การพัฒนาแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร บนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการกักตุนระดับท้องถิ่น: กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วย (1) บริบทชุมชนหมู่บ้านสำนักพิมาน (2) องค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตร บนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง และ (3) แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร บนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ดังนี้

5.1.1 บริบทชุมชนหมู่บ้านสำนักพิมาน

หมู่บ้านสำนักพิมาน ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา มีระยะทางจากอำเภอเมืองนครราชสีมาถึงหมู่บ้าน ประมาณ 80 กิโลเมตร สภาพภูมิประเทศที่เป็นที่ราบสูง ไม่มีสายน้ำธรรมชาติไหลผ่าน ทำให้หมู่บ้านมีความเสี่ยงที่จะ เกิดภัยแล้ง ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านสำนักพิมานเป็นพื้นที่สูง พื้นที่ทางทิศเหนือ เป็นพื้นที่เนินสูง แล้วลาดลงมาทางทิศใต้ พื้นที่โดยส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่ม

ไม่กว้างขวางนัก ใช้ในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและทำการเกษตร พื้นที่โดยส่วนใหญ่ใช้ในการทำการเกษตรและมีลักษณะเดียวกันทั้งหมดบ้าน ดังนั้น เมื่อประสบภัยแล้งจึงไม่มีความแตกต่างกัน หมู่บ้านสำนักพิมาน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 131 ครัวเรือน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ตลอดจนมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงไก่ พันธุ์พื้นบ้าน ส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง

5.1.2 องค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง

การนำเสนอผลการศึกษา องค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ประกอบด้วย ลักษณะการเกิดภัยแล้ง ความแปรปรวนจากสถานการณ์ภัยแล้ง และความสามารถในการรับมือกับภัยแล้ง (เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง/ผู้นำชุมชน หมู่บ้านสำนักพิมาน หมู่ 12 ตำบลกุดพิมาน อำเภอคำชะอี จังหวัดนครราชสีมา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 กรกฎาคม 2560) มีรายละเอียดดังนี้

(1) ลักษณะการเกิดภัยแล้ง เหตุการณ์ภัยแล้งที่ชุมชนเผชิญมีสองลักษณะ (ชาวบ้านหมู่บ้านสำนักพิมาน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 กรกฎาคม 2560) ลักษณะที่หนึ่ง “ฝนไม่ตกตามฤดูกาล” เป็นเหตุการณ์ที่ฝนไม่ตกตามช่วงเวลาที่เคย หรือตกน้อยมากทำให้เกิดภัยแล้งที่รุนแรง ชาวบ้านสามารถปรับตัวได้โดยการไปหาน้ำจากหมู่บ้านข้างเคียงเพื่อการดำรงอยู่ของสมาชิกในครัวเรือน เมื่อประสบภัยแล้งเป็นระยะเวลาอันยาวนานทำให้ไม่สามารถเพาะปลูกได้ส่งผลกระทบต่อรายได้ในครัวเรือน ลักษณะที่สอง “ฝนทิ้งช่วง” เป็นเหตุการณ์ที่ฝนทิ้งช่วงไปประมาณ 1-2 เดือน ชาวบ้านยังพอน้ำในการอุปโภคและบริโภค สามารถเพาะปลูกได้ แต่ผลผลิตอาจจะไม่สมบูรณ์เก็บเกี่ยวไม่ได้ผลเต็มที่

(2) ความแปรปรวนของภาคการเกษตร จากผลการศึกษาริบทชุมชน ประมวลข้อค้นพบเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อความแปรปรวนของเกษตรกร อันเกิดจากสถานการณ์ภัยแล้งที่สร้างความเสียหายให้กับผลผลิต (เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 กรกฎาคม 2560) แบ่งออกเป็น

(2.1) ความแปรปรวนทางกายภาพ ได้แก่

การเพาะปลูกบริเวณพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง อันเกิดจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นที่ราบสูง ไม่มีคลองน้ำธรรมชาติที่ไหลผ่าน และบ่อน้ำสาธารณะไม่เพียงพอในการทำการเกษตร จึงทำให้ส่งผลกระทบต่อการลงทุนครั้งต่อไป อาทิ ค่าพันธุ์ข้าว ค่าปุ๋ย ค่าที่เช่านา ค่าจ้างรถไถ ค่ารถเกี่ยวข้าว ค่าจ้างอื่นๆ (เกษตรกรผู้ปลูกข้าว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 กรกฎาคม 2560) ชาวบ้านบางส่วนต้องกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านหรือยืมญาติ อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตคือ ผลผลิตข้าวเสียหายไม่เพียงพอ

ต่อการบริโภคในครัวเรือน ทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้น เนื่องจากต้องมีค่าใช้จ่ายในการซื้อข้าวเพื่อบริโภค

สภาพที่ตั้งชุมชนไม่มีสายน้ำไหลผ่าน กลุ่มคนในชุมชนมีการประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักที่สำคัญในชุมชน และมีความหลากหลายของพืชที่ปลูก ประกอบด้วย ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง อ้อย และพริก พืชทุกชนิดที่ปลูกในพื้นที่ของหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูกที่เสี่ยงภัยแล้ง สภาพที่ตั้งชุมชนไม่มีสายน้ำไหลผ่านทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบจากผลผลิตที่เสียหาย

ขาดแหล่งน้ำ จากสมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน พื้นที่ที่ชาวบ้านหมู่บ้านสำนักพิมานใช้ในการตั้งถิ่นฐาน ที่อยู่อาศัย และประกอบอาชีพในภาคการเกษตร มีลักษณะเป็นพื้นที่เนินสูง ส่งผลให้แหล่งน้ำทั้งจากชลประทานและจากฝายไม่สามารถเข้าถึงของหมู่บ้านได้ (ชาวบ้านที่ทำการเกษตร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2560) การที่พื้นที่ชุมชนขาดแหล่งน้ำในการทำการเกษตร ทำให้เกษตรกรไม่สามารถเพาะปลูกได้หรือได้รับผลกระทบจากผลผลิตที่เสียหาย

พื้นที่เพาะปลูกอยู่นอกเขตชลประทาน พื้นที่ของชุมชนโดยส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่สำหรับการทำการเกษตรซึ่งอยู่บริเวณโดยรอบของพื้นที่อยู่อาศัย การเพาะปลูกเป็นการร่อนน้ำฝนเพียงอย่างเดียวเนื่องจากภายในหมู่บ้านไม่มีแหล่งน้ำที่ใช้สำหรับเพื่อทำการเกษตร ไม่มีระบบชลประทานในการนำน้ำไปใช้ในพื้นที่ทำการเกษตร ทำให้เกษตรกรไม่สามารถเพาะปลูกได้หรือได้รับผลกระทบจากผลผลิตที่เสียหาย

(2.2) ความเปราะบางทางสังคม ได้แก่

ความคลุมเครือของข้อมูลข่าวสาร ช่วงก่อนการเกิดภัยแล้งในชุมชน ข้อมูลข่าวสารการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับภัยแล้งเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับในการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับภัยแล้งหรือข่าวสารไม่ชัดเจน เนื้อหาของข่าวสารมีความคลุมเครือไม่แน่นอน ในบางครั้งทำให้ขาดความน่าเชื่อถือ (กลุ่มเกษตรกร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2560) ชาวบ้านบางส่วนอาจทำตามและบางส่วนอาจไม่ทำตาม ทำให้ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมประเมินหรือคาดการณ์สถานการณ์ที่ผิดหรือคลาดเคลื่อนไป เช่น ปลูกพืชไม่ตรงกับช่วงฝน ปลูกพืชไม่ตรงตามฤดูกาล

การเข้าถึงถึงการสนับสนุนความรู้จากภาครัฐ เมื่อเกิดปัญหาภัยแล้งภายในหมู่บ้านได้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ อาทิเช่น ความรู้เรื่องแหล่งน้ำ

ความรู้เรื่องภัยแล้ง ความรู้เรื่องการเตรียมพร้อมรับมือกับภัยแล้ง ความรู้เรื่องอาชีพ แต่บางครั้งการมาให้ความรู้ของภาครัฐนั้นอาจเป็นการให้ความรู้ระดับตำบลหรือเฉพาะกลุ่มผู้นำ บางครั้งเรือไม่ได้เข้าร่วมจึงทำให้ไม่มีแนวทางในการแก้ไขปัญหา

การมีทัศนคติยอมรับโชคชะตา เมื่อช่วงที่เกิดภัยแล้งชาวบ้านในหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้รับผลกระทบผลิตเสียหายเนื่องจากขาดน้ำ แต่ชาวบ้านก็พร้อมที่จะรับกับภัยแล้งและผลกระทบที่เกิดขึ้น คือเมื่อเกิดภัยแล้งผลิตเสียหายก็ยอมเสี่ยงทำใหม่ในปีต่อไป โดยที่เกษตรกรบางครัวเรือนไม่ปรับเปลี่ยนอาชีพหรือไม่ปรับเปลี่ยนชนิดพืชที่ปลูก เช่น ข้าวเป็นพืชที่ต้องการน้ำ ถึงรู้ว่าพื้นที่เพาะปลูกมีความเสี่ยงภัยแล้งก็พร้อมที่จะรับผลที่เกิดขึ้น การมีทัศนคติยอมรับโชคชะตาทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบจากความเสียหาย

ข้อมูลการเตือนภัยแล้งไม่สามารถคาดการณ์ได้แม่นยำ การเตือนภัยเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการเตือนภัยจะทำให้ครัวเรือนมีแนวทางการเตรียมความพร้อมรับมือกับภัยแล้งที่จะเกิดขึ้น อาทิเช่น เมื่อได้รับการเตือนภัยแล้งจะทำให้ครัวเรือนมีการเตรียมการที่จะไม่ปลูกพืชหรือเลือกปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อย ทำให้ลดผลกระทบจากการที่จะสูญเสียได้ แต่ถ้าข้อมูลของการเตือนภัยไม่ชัดเจนและเฉพาะเจาะจงพื้นที่หรือมีการแจ้งเตือนภัยแล้งที่ไม่หลากหลายเพียงพอ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถรับรู้สถานการณ์ภัยแล้งที่เกิดขึ้นจึงไม่สามารถรับมือกับภัยแล้งได้ ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรมีความเสี่ยง

การให้ความสำคัญในการรวมกลุ่มอาชีพระดับน้อย จากการที่หมู่บ้านสำนักพิมานประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่ผลผลิตที่ได้ในแต่ละปีไม่เต็มที่ทำเกษตรอาศัยน้ำฝน จากปัญหาดังกล่าว หน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาช่วยเหลือส่งเสริมอาชีพเพื่อเสริมรายได้ เช่น การให้ความรู้ในการแปรรูปพริก แต่หลังจากอบรมเสร็จชาวบ้านในหมู่บ้านไม่ได้มีการรวมกลุ่มในการแปรรูป อาจเป็นเพราะมีการเพาะปลูกที่หลากหลายชาวบ้านให้ความสำคัญในการรวมกลุ่มอาชีพระดับน้อย

การขาดเครือข่ายสนับสนุน เมื่อเกิดภัยการมีเครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อาทิเช่น เมื่อหมู่บ้านเกิดภัยแล้งไม่สามารถขอน้ำจากหมู่บ้านอื่น หรือขอผ่านทางในการนำน้ำมาใช้ในหมู่บ้านได้ หากหมู่บ้านมีเครือข่ายก็จะทำให้สามารถลดผลกระทบได้

(3) ศักยภาพในการรับมือภัยแล้ง ประกอบด้วย

(3.1) การสร้างความหลากหลายในการเพาะปลูก หมู่บ้านมีสภาพพื้นที่ที่มีความหลากหลาย ทั้งพื้นที่ลุ่ม ที่ราบและที่เนินสูง ชาวบ้านได้ใช้ความหลากหลายนั้นทำการเพาะปลูก (ผู้นำชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2560) คือ พื้นที่ลุ่มใช้ทำการเพาะปลูกข้าว พื้นที่เนินสูงปลูกพืชไร่ ในช่วงแรกพืชที่ปลูกคือ พริก ปัจจุบันพืชที่นิยมปลูกคือ ข้าวโพด อ้อย และมันสำปะหลัง ซึ่งทุกฤดูกาลการเพาะปลูกชาวบ้านจะปลูกพื้นที่หลากหลายในที่ดินที่ตนเองมีอยู่ และพื้นที่ราบซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยนั้นมีการปลูกพืชผักสวนครัว ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้ที่หลากหลายทำให้สามารถลดผลกระทบเมื่อการเพาะปลูกบางชนิดไม่ได้ผลผลิต

(3.2) การจัดการที่ดินเพื่อการเพาะปลูก เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูก เกษตรกรจะมีการจัดการที่ดินที่เป็นที่ไร่ที่นาของตนเองที่มีอยู่ โดยการปลูกพืชให้เข้ากับสภาวะความแห้งแล้ง พื้นที่ลุ่มจะปลูกข้าวแต่เมื่อปีใดฝนไม่ตกตามฤดูกาล ผลผลิตข้าวได้รับความเสียหาย จึงทำให้เกษตรกรบางครัวเรือนเปลี่ยนมาปลูกอ้อยในพื้นที่นาแทน ทำให้ลดความเสียหายของผลผลิตทางการเกษตรได้

(3.3) การปรับเปลี่ยนช่วงเวลาการเพาะปลูก จากที่ชุมชนประสบกับภัยแล้งในปีที่ผ่านมา เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้ในการปรับช่วงเวลาในการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และจากการติดตามทางสื่อโทรทัศน์ การพยากรณ์อากาศจากกรมอุตุนิยมวิทยา เพื่อลดผลกระทบจากภาวะภัยแล้ง

(3.4) การสร้างแหล่งน้ำในชุมชน ในอดีตหมู่บ้านไม่มีแหล่งน้ำที่กักเก็บน้ำไว้ใช้เป็นส่วนกลางของหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านต้องไปหาน้ำจากแหล่งน้ำอื่น (ผู้นำชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2560) ต่อมาชาวบ้านจึงได้ช่วยกันขุดบ่อและขยายแหล่งน้ำในหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านมีแหล่งเก็บน้ำที่เพียงพอ สามารถเก็บน้ำไว้อุปโภคภายในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีน้ำใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน แต่ก็ยังไม่เพียงพอในการทำการเกษตร

(3.5) การบังคับใช้กฎระเบียบในชุมชน จากสถานการณ์ขาดน้ำใช้อุปโภคของชาวบ้านและมีน้ำในสระที่น้อย ทำให้ชาวบ้านต้องร่วมด้วยช่วยกันอย่างประหยัดและเห็นคุณค่าของน้ำเป็นอย่างมาก ผู้นำชุมชนจึงมีการประกาศให้ชาวบ้านใช้น้ำให้ประหยัดให้มากที่สุดและกำหนดการใช้น้ำ ซึ่งเป็นกฎระเบียบอย่างหนึ่งที่ทางชาวบ้านร่วมด้วยช่วยกันประหยัดน้ำ

5.1.3 แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง

การจัดทำแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง โดยการสังเคราะห์ข้อมูลจากผลการศึกษาระดับคุณภาพ แล้วจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสรุปแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งกับตัวแทนผู้นำหมู่บ้านสำนักพิมานและตัวแทนของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรจากภัยแล้ง ทั้งในระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น (สำนักงานชลประทานที่ 8/สำนักงานทรัพยากรน้ำภาค 5/สถานีพัฒนาที่ดินนครราชสีมา และสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2561) รายละเอียดผลการศึกษาดังนี้

(1) การให้ความรู้เรื่องชนิดพืชที่ปลูกในพื้นที่ประสบภัยแล้ง โดยการประสานกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องมาให้ความรู้กับเกษตรกร เช่น สถานีพัฒนาที่ดิน เกษตรอำเภอ ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีการสนับสนุนการช่วยเหลือในพื้นที่ประสบภัยแล้งว่าพืชที่เหมาะสมควรเป็นพืชชนิดใดที่สามารถให้ผลผลิตและมีราคาที่ดี จะทำให้เกษตรกรสามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวเพาะปลูกได้

(2) การให้ความรู้เรื่องการผลิตแบบแปลงใหญ่ เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการเตรียมความพร้อมในการรวมแปลงการผลิตของเกษตรกรเป็นแปลงใหญ่ จะก่อให้เกิดกิจกรรมลดต้นทุนการผลิต การให้ความรู้ดังกล่าวจะทำให้เกษตรกรเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ชัดเจนมากขึ้น

(3) การส่งเสริมแปลงตัวอย่าง โดยการเลือกพื้นที่ของเกษตรกรมา 1 แปลงเป็นแปลงสาธิต เริ่มจากการให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพของดินและพืชที่เหมาะสมในการเพาะปลูก หลังจากนั้นเป็นการปฏิบัติจริงเพื่อให้เกษตรกรรับรู้ถึงผลที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน อาทิเช่น พื้นที่แห้งแล้งและดินเค็มเหมาะกับการปลูกมะขามเทศ แล้วปฏิบัติจริงในพื้นที่จริงเพื่อการเรียนรู้และประเมินผลความสำเร็จอย่างยั่งยืน

(4) การพัฒนาเกษตรกรยุคใหม่ การพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ให้เป็น Young Smart Farmer โดยการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรรุ่นใหม่ด้วยตัวเกษตรกรเอง ให้ความสำคัญกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปใช้ในการปฏิบัติงานได้จริง แบบผสมผสานระหว่างความรู้ในการทำการเกษตรแบบเดิมๆ กับการเรียนรู้จากการศึกษาดูงาน การลงมือฝึกปฏิบัติจริง รวมถึงการเรียนรู้ผ่านสื่อสารสนเทศและสื่อออนไลน์ จะทำให้เสริมสร้างขีดความสามารถด้านการเกษตรได้เพิ่มขึ้น

(5) การประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง การประเมินความเสี่ยง โดยการใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์จะได้ภาพที่กว้าง เพื่อนำมาสู่การตัดสินใจในเชิงนโยบาย การสำรวจและจัดทำข้อมูลพื้นที่เสี่ยงภัย มีความสำคัญสำหรับการลดการสูญเสียจากภัยแล้ง

(6) การปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์สภาพอากาศ การไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนในเรื่องของการพยากรณ์สภาพอากาศ ส่งผลให้ไม่มีการเตรียมความพร้อมในทุกระดับ ปัจจุบันเป็นการรับมือเมื่อเกิดเหตุการณ์แล้ว หรือการฟื้นคืนหลังจากเกิดภัยแล้ว เป็นการบริหารจัดการเหตุการณ์เฉพาะหน้า ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรได้รับความสูญเสียมาก

(7) การบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น การบริหารจัดการที่ขาดการประสานความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ นั้นนับว่าเป็นปัญหาสำคัญ เพราะการประสานงานอย่างบูรณาการนั้นจะสามารถแก้ไขปัญหา และตอบสนองความต้องการของพื้นที่ได้อย่างครอบคลุมอันจะนำมาซึ่งประโยชน์สูงสุดของการแก้ปัญหาภัยแล้ง รวมถึงการอยู่ร่วมกันของชุมชนในพื้นที่โดยตรง พื้นที่ใกล้เคียง และภาคส่วนต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

(8) การพัฒนาศักยภาพผู้นำเพื่อรับมือกับภัยแล้ง ภาครัฐมีงบประมาณเพื่อช่วยเหลือชุมชนผ่านการเขียนโครงการเพื่อขอการสนับสนุนอย่างหลากหลาย แต่ผู้นำขาดศักยภาพในการเขียนโครงการหรือเขียนเอกสารทางราชการได้ถูกต้องเนื่องด้วยรูปแบบและภาษาที่ใช้เป็นภาษาราชการที่มีความเป็นทางการ ดังนั้นการพัฒนาศักยภาพผู้นำจึงมีความสำคัญในการรับมือกับภัยแล้ง

จากแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ที่กล่าวมาข้างต้น ก่อให้เกิดการเพิ่มประสิทธิภาพภารกิจการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลทุกพิมาณได้ ดังนี้

(1) การที่องค์การบริหารส่วนตำบลทุกพิมาณได้ให้ความสำคัญเริ่มต้นกับแผนในระดับครัวเรือนและชุมชน ในการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร อาทิ เช่น การให้ความรู้เรื่องชนิดพืชที่ปลูกในพื้นที่ประสบภัยแล้ง จะทำให้เกษตรกรรู้ว่าพืชที่เหมาะสมควรเป็นพืชชนิดใดที่สามารถให้ผลผลิตและมีราคาที่ดีจะทำให้เกษตรกรสามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวเพาะปลูกได้ หรือการส่งเสริมแปลงตัวอย่าง เป็นการปฏิบัติจริงเพื่อให้เกษตรกรรับรู้ถึงผลที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน อันเป็นการให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการความเสี่ยงเชิงรุกที่เกิดขึ้นก่อนที่หน่วยงานภายนอกจะเข้ามาให้ความช่วยเหลือบนหลักคิดที่ว่า ชุมชนเป็นผู้เสี่ยงภัยและรับผลกระทบโดยตรง

จากภัยที่เกิดขึ้น ภัยแล้งไม่สามารถป้องกันไม่ให้เกิดได้ แต่สามารถลดผลกระทบจากการเกิดภัยแล้งและสามารถอยู่ร่วมกับภัยแล้งได้หากมีการเตรียมความพร้อมที่ดี

(2) องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน มีการบูรณาการแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร ทั้งในส่วนของหน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่น และระดับจังหวัด โดยการประสานขอความร่วมมือของชุมชนในพื้นที่โดยตรง พื้นที่ใกล้เคียง และภาคส่วนต่างๆ อันจะนำมาซึ่งประโยชน์สูงสุดของการแก้ปัญหาภัยแล้ง อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยให้มีการเตรียมความพร้อมสำหรับการเผชิญเหตุภัยแล้งและฟื้นคืนที่ดียิ่งขึ้น

(3) การใช้แนวทางการลดความเสี่ยงจากภัยแล้ง บนเงื่อนไขการลดความเปราะบางและเพิ่มศักยภาพ เป็นการเสริมสร้างศักยภาพและเตรียมความพร้อมทั้งในส่วนของภาครัฐ ท้องถิ่นและชุมชน เพื่อสร้างชุมชนให้ปลอดภัยและมีศักยภาพในการรับมือกับภัยแล้งได้ อาทิเช่น ชุมชนมีความเปราะบางทางสังคม ได้แก่ ความคลุมเครือของข้อมูลข่าวสารในการคาดการณ์พยากรณ์สภาพอากาศ องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน ก็มีแผนในการปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์สภาพอากาศ หรือการที่ชุมชนมีความเปราะบางทางกายภาพ ได้แก่ สภาพที่ตั้งชุมชนไม่มีสายน้ำไหลผ่าน ขาดแหล่งน้ำ พื้นที่เพาะปลูกอยู่นอกเขตชลประทาน องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมานก็มีแผนในการประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง โดยการสำรวจและจัดทำข้อมูลพื้นที่เสี่ยงภัย เพื่อนำมาสู่การตัดสินใจในเชิงนโยบาย อันนำไปสู่ความสามารถขององค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมานที่จะรับมือและฟื้นคืนกลับได้จากสถานการณ์ภัยแล้งในระยะเวลาที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ไม่สามารถจัดทำได้พร้อมกัน เนื่องด้วยข้อจำกัดของงบประมาณ อำนาจหน้าที่ หรือความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ดังนั้น อาจแบ่งเป็นแผนที่ต้องดำเนินการเร่งด่วน เช่น การให้ความรู้เรื่องชนิดพืชที่ปลูกในพื้นที่ประสบภัยแล้ง การให้ความรู้เรื่องการผลิตแบบแปลงใหญ่ การส่งเสริมแปลงตัวอย่าง โดยการขอรับการสนับสนุนความรู้จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง อาทิ สถานีพัฒนาที่ดิน เกษตรอำเภอ แต่แผนที่ต้องดำเนินการระยะกลางหรือระยะยาวที่ต้องใช้เวลาในการดำเนินการ เช่น การพัฒนาเกษตรกรยุคใหม่ การประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง การปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์สภาพอากาศ และการพัฒนาศักยภาพผู้นำเพื่อรับมือกับภัยแล้ง โดยการจัดทำนโยบายและแผนการบริหารจัดการความเสี่ยง เพื่อคุณค่าความมีคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรในพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งต่อไป

5.2 อภิปรายผล

จากผลการวิจัยที่พบว่า พื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ประกอบด้วย ภัย ความแปรปรวน และ ศักยภาพชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดภัยพิบัติ ที่มีนักวิชาการได้กล่าวว่าเป็นภัยที่ร้ายแรง อันเป็นผลจากเงื่อนไขความเสี่ยงของภัย ความแปรปรวนทางสังคม และข้อจำกัด ในศักยภาพของครัวเรือนหรือชุมชน การต้องการลดผลกระทบของภัยคือการยอมรับ ในความแปรปรวน ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในบริบทความเสี่ยง และการเพิ่มศักยภาพของ ประชาชนเพื่อรับมือกับผลกระทบจากภัย (Baas et al., 2008) ทำให้นำไปสู่การจัดทำ แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งได้ อาทิ การประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง มีความสำคัญที่สำคัญสำหรับการลดการสูญเสียจาก ภัยแล้ง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Wu and Wilhite (2004) พบว่าเมื่อเกิดภัยแล้งขึ้น ภาคการเกษตรได้รับผลกระทบมากและเป็นพื้นที่กว้าง จึงเป็นสิ่งที่เน้นย้ำที่ต้องมีการประเมิน ความเสี่ยง อีกทั้งการบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น การบริหารจัดการ ที่ขาดการประสานความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ นั้น นับว่าเป็นปัญหาสำคัญ สอดคล้อง กับการศึกษาของ World Meteorological Organization (2006) และสุพจน์ ชูรัตน์ (2553) นอกจากนี้ การปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์สภาพอากาศ การไม่มีข้อมูลที่ชัดเจน ในเรื่องของพยากรณ์สภาพอากาศ ส่งผลให้ไม่มีการเตรียมความพร้อมในทุกระดับ สอดคล้องกับการศึกษาของ พฤทธิพงศ์ ทศน์อัญชุลีกุล, ชฎาพร งามเขียว, และเมธี วุฒิเจริญ (2556) พบว่า การบริหารจัดการการแก้ปัญหาภัยแล้ง ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ ให้ข้อมูลข่าวสารและสถานการณ์น้ำที่ชัดเจน จะเห็นได้ว่าการที่องค์การบริหารส่วนตำบล กุดพิमान มีข้อมูลความแปรปรวนและศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ จะทำให้มีแนวทางในการ จัดทำแผนลดความเสี่ยงจากภัยแล้ง บนเงื่อนไขการลดความแปรปรวนและเพิ่มศักยภาพ เป็นการเสริมสร้างศักยภาพและเตรียมความพร้อม อาทิเช่น ชุมชนมีความแปรปรวนทาง สังคม ได้แก่ ความคลุมเครือของข้อมูลข่าวสารในการคาดการณ์พยากรณ์สภาพอากาศ องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิमानก็มีแผนในการปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์สภาพอากาศ หรือการที่ชุมชนมีความแปรปรวนทางกายภาพ ได้แก่ สภาพที่ตั้งชุมชนไม่มีสายน้ำไหลผ่าน ขาดแหล่งน้ำ พื้นที่เพาะปลูกอยู่นอกเขตชลประทาน องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิमानก็มี แผนในการประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง โดยการสำรวจและจัดทำข้อมูลพื้นที่เสี่ยงภัย เพื่อนำมาสู่การตัดสินใจในเชิงนโยบาย อันนำไปสู่ความสามารถขององค์การบริหารส่วนตำบล กุดพิमान ที่จะรับมือและฟื้นคืนกลับได้จากสถานการณ์ภัยแล้งในระยะเวลาที่รวดเร็วและมี ประสิทธิภาพ อันจะส่งผลต่อการภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบล ตามมาตรา 68 (1) ให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคและการเกษตร ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

จากผลการวิจัยที่พบว่า องค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ประกอบด้วย ลักษณะการเกิดภัยแล้ง ความเปราะบางจากสถานการณ์ภัยแล้ง ทั้งความเปราะบางทางกายภาพ และความเปราะบางทางสังคม และศักยภาพในการรับมือภัยแล้ง ดังนั้นจึงมีข้อเสนอแนะว่า การที่ภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดการให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคและการเกษตร ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น องค์การบริหารส่วนตำบลควรมีความรู้และความเข้าใจในองค์ประกอบความเสี่ยง ทั้งลักษณะภัย ความเปราะบาง และศักยภาพในการรับมือภัยแล้ง เพื่อการจัดทำแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ให้สอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของชุมชน อันจะส่งผลต่อภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

6.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) จากผลการวิจัยที่พบว่าองค์ประกอบความเปราะบาง เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถรับมือกับภัยแล้งได้ ดังนั้นองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นหน่วยงานในพื้นที่และใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ควรมีแนวทางหรือนโยบายในการเสริมสร้างความเปราะบาง ให้กลายเป็นความพร้อมรับมือและฟื้นกลับเร็วเมื่อเกิดภัยแล้ง เพื่อให้ชุมชนได้มีทักษะและความพร้อมในการรับมือกับภัยแล้ง เพราะองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยงานที่มีความรู้และความเข้าใจในลักษณะของภัยแล้งที่ชุมชนเผชิญ บริบทและศักยภาพของชุมชน อันจะนำมาซึ่งการบริหารจัดการงานของท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

(2) จากผลการวิจัยที่พบว่า การเพิ่มประสิทธิภาพภารกิจการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลทุกุดพินานได้ โดยการบูรณาการแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร ทั้งในส่วนของหน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด ช่วยให้มีการเตรียมความพร้อมสำหรับการเผชิญเหตุภัยแล้งและฟื้นคืนที่ดียิ่งขึ้น แต่ท้องถิ่นมีศักยภาพจำกัดในการตั้งอำนาจหน้าที่และงบประมาณ จึงทำให้พื้นที่ที่ท้องถิ่นรับผิดชอบในการบริหารจัดการมีความเสี่ยงและได้รับผลกระทบจากภัยแล้งอยู่เสมอ ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐระดับจังหวัด ควรมีแนวทางหรือนโยบายในการที่จะสนับสนุนและส่งเสริมการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง อาทิ จัดวิทยากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับพื้นที่ภัยแล้ง

มาให้ความรู้กับชุมชน หรือความชัดเจนของบทบาทหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือในช่วงเกิดปัญหาภัยแล้งในท้องถิ่นเพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อน จะทำให้ภารกิจของท้องถิ่นมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

6.3 ข้อเสนอแนะในประเด็นที่ควรศึกษาครั้งต่อไป

(1) จากการศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งเพียงพื้นที่เดียว ดังนั้น จึงควรมีการศึกษการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ในพื้นที่ประสบภัยแล้งอื่น ๆ มีสภาพภูมิประเทศที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เพื่อนำไปสู่ผลการศึกษการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งอย่างครอบคลุม

(2) จากการศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาแนวคิดภัยพิบัติเพื่อศึกษาองค์ประกอบความเสี่ยงภัยแล้ง ดังนั้น ควรมีการศึกษองค์ประกอบความเสี่ยงภัยแล้งเฉพาะด้านให้ละเอียดขึ้น เช่น แนวทางการลดความเปราะบาง แนวทางในการเพิ่มศักยภาพชุมชน เพื่อนำไปสู่แนวทางในการบริหารจัดการความเสี่ยงในพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

7. กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ที่ได้ให้โอกาสและสนับสนุนทุนสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณองค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และหมู่บ้านสำนักพิมาน หมู่ 12 ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ทำให้การวิจัยในครั้งนี้สามารถดำเนินการจนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้ด้วยดี อันจะทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดนโยบายการลดความเสี่ยงภัยแล้งของภาคการเกษตรที่เหมาะสมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. (2551). รายงานผลการดำเนินงานสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ประสบภัย ประจำปีงบประมาณ 2551. กรุงเทพฯ: กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย.
- _____. (2552). คู่มือประชาชนในการเตรียมตัวให้รอดปลอดภัยพิบัติ. กรุงเทพฯ: กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย.
- _____. (2558). แผนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ พ.ศ. 2558. กรุงเทพฯ: กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2551). ภัยแล้ง. สืบค้นเมื่อ 7 เมษายน 2559, จาก <http://dmd.mod.go.th/dryseason/pdf/1.aspx>
- พระราชบัญญัติสภาพัฒนาการและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2542). สืบค้นเมื่อ 8 พฤษภาคม 2560, จาก www.khuanpang.go.th/prb.pdf
- พฤทธิพงษ์ ทศน์อัญชุลีกุล, ชฎาพร งามเขียว, และเมธี วุฒิเจริญ. (2556). การพัฒนาแหล่งน้ำและบริหารจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาภัยแล้ง โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่ยม จังหวัดแพร่. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2560, จาก <https://dspace.tarr.arda.or.th/handle/6622815955/14257>
- สำนักงานเกษตรจังหวัดนครราชสีมา. (2559). แบบเสนอขอโครงการตามแผนปฏิบัติการราชการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560. นครราชสีมา: สำนักงานเกษตรจังหวัดนครราชสีมา.
- สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครราชสีมา. (2559). สรุปพื้นที่ประสบภัยพิบัติ ประจำปี 2557-2559. นครราชสีมา: สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครราชสีมา.
- สุพจน์ ชูรัตน์. (2553). รูปแบบการบริหารจัดการงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแล้งที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลนาหว้าใหญ่ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2560, จาก [www.ptu.ac.th/StudentServe/input/thesis/\[10\]\[200916105735\].pdf](http://www.ptu.ac.th/StudentServe/input/thesis/[10][200916105735].pdf)

- สุรพันธ์ สันติยานนท์. (2548). *การวิเคราะห์และเตือนภัยแล้งโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์*. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2559, จาก http://ir.swu.ac.th/xmlui/bitstream/handle/123456789/2633/Sawettachat_S_R417912.pdf?sequence=1.
- อธิกสิทธิ์ วิเศษกลิ่น. (2555). *การศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการป้องกันภัยแล้งในเขตพื้นที่ตำบลบ้านวัง อำเภอนอนไทย จังหวัดนครราชสีมา*. (วิทยานิพนธ์ วิศวกรรมศาสตร์ มหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

ภาษาอังกฤษ

- Baas, S., Ramasamy, S., Pryck, J. D., & Battista, F. (2008). *Disaster risk management systems analysis*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Central Board of Secondary Education. (2006). *Natural Hazards and Disaster Management*. Shakarpur, Delhi: Chandu Press.
- World Meteorological Organization. (2006). *Social Aspects and Stakeholder Involvement in Integrated Flood Management Geneva, Switzerland*. Retrieved November 21, 2011, from www.apfm.info/pdf/ifm_social_aspects.pdf.
- Wu, H., & Wilhite, D. A. (2004). An Operational Agricultural Drought Risk Assessment Model for Nebraska, USA. *Natural Hazards*, 33(1), 1-21.

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1
เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันในประชาคมอาเซียน
The Development of Community Enterprise in Lower
Central Provinces Region 1 to Enhance its
Competitiveness in the ASEAN Community

นิภาพรรณ เจนสันติกุล¹

Nipapan Jensantikul²

Received: May 28, 2018

Revised: July 23, 2018

Accepted: October 3, 2018

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่จังหวัดภาคกลางตอนล่าง 1 เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันในประชาคมอาเซียน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 12 คน และดำเนินการจัดสนทนากลุ่ม 2 เวที จำนวน 17 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์และแนวคำถามการสนทนากลุ่ม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า ควรมีแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ (1) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (2) การพัฒนาการเข้าถึงแหล่งทุนและการพัฒนาระบบการจัดการบัญชี (3) การพัฒนาการตลาดเน้นช่องทางการตลาดผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (4) การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ และ (5) การพัฒนาการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขัน ทั้งนี้ วิสาหกิจชุมชนทุกประเภทควรมีการศึกษาความต้องการของผู้บริโภคในอาเซียนที่มีความแตกต่างทางพื้นที่และค่านิยมในการบริโภคสินค้าต่างกัน

คำสำคัญ การพัฒนา, วิสาหกิจชุมชน, ความสามารถในการแข่งขัน, ประชาคมอาเซียน

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม จังหวัดนครปฐม 73000
อีเมล: nipapan.ni@hotmail.com

² Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University, Nakhon Pathom 73000. E-mail: nipapan.ni@hotmail.com

Abstract

The purpose of this research is to study the development of community enterprises in Lower Central Region 1 to enhance its competitiveness in the ASEAN community. This research is a qualitative research. Data are collected by the interviews with 12 key informants and 2 focus groups with 17 people. Research tools consist of questions for the interviews and discussion. Content analysis was used to analyze data. The research found that the guidelines for the development of community enterprises were: (1) Develop human resource; (2) Develop account management system and methods to access the capital; (3) Develop electronic marketing. (4) Develop product quality and product certification, and (5) Develop enterprise network. All types of community enterprises should identify the needs of consumers in ASEAN as they live in different areas and have different consumption values.

Keywords Development, Community Enterprises, Competitiveness, ASEAN Community

1. บทนำ

วิสาหกิจชุมชนจัดเป็นกลุ่มกิจกรรมของชุมชนที่ชุมชนได้จากการเรียนรู้ ไม่ใช่กิจกรรมที่มุ่งสู่ตลาดใหญ่ และกิจกรรมไม่ซับซ้อน กิจกรรมต่างๆ ล้วนแต่เป็นการทำกิน ทำใช้ทดแทนการซื้อจากตลาด และเป็นการจัดการระบบการผลิตและบริโภคที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น การจัดการเรื่องข้าว หมู เห็ด เป็ด ไก่ ผัก ผลไม้ น้ำยาสระผม สบู่ น้ำยาล้างจาน หรืออื่นๆ ที่ชุมชนสามารถทำได้เองโดยไม่ยุ่งยาก การทำกินทำใช้ ทดแทนการซื้อเป็นการลดรายจ่ายและยังช่วยให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็งขึ้น นอกจากนี้ ยังเป็นการจัดระบบเศรษฐกิจใหม่ให้เป็นฐานที่เป็นจริงในชุมชน ดังนั้น วิสาหกิจชุมชนจึงมีความสำคัญในการสร้างฐานมั่นคงให้กับประเทศโดยกระตุ้นเศรษฐกิจระดับรากหญ้าให้เข้มแข็งและกระจายโอกาสในการประกอบอาชีพให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ และลดภาระค่าใช้จ่ายให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศสามารถพึ่งตนเองได้ (เสรี พงศ์พิศ, 2548, น. 40)

สำหรับวิสาหกิจชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 ประกอบด้วย จังหวัดนครปฐม จังหวัดราชบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดสุพรรณบุรี นับจากวันเริ่มต้นที่มีการเปิดรับ

จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนจนถึงปัจจุบัน พบว่า มีการยื่นขอจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนเป็นจำนวนมาก โดย พ.ศ. 2551-2555 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม กาญจนบุรี มีการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนเพิ่มขึ้นจาก 216 กลุ่ม เป็น 257 กลุ่ม ในปี พ.ศ. 2555 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.71 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป.) เพื่อประกอบธุรกิจการค้าโดยมีหลักการประเมินผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนเป็น 3 ระดับ คือ ระดับดี ระดับปานกลาง และระดับต้องปรับปรุง โดยวิสาหกิจชุมชนส่วนหนึ่งได้แจ้งความประสงค์ว่าต้องการขอรับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยผลการดำเนินงานกิจการของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม กาญจนบุรีที่ผ่านมา มีทั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีผลการประเมินศักยภาพการดำเนินงานกิจการอยู่ในระดับดี ระดับปานกลาง และระดับต้องปรับปรุง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป.) และเมื่อทำการทบทวนปัญหาของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่จังหวัดนครปฐม จังหวัดราชบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี พบว่า มีปัญหาในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน แม้ว่าปัจจุบันสถาบันการเงินให้ความสำคัญกับกลุ่มดังกล่าวแต่หากมีผลิตภัณฑ์สินเชื่อเป็นการเฉพาะทั้งที่ใช้หลักทรัพย์สินค้ำประกันหรือใช้เฉพาะบุคคลค้ำประกัน ส่งผลให้ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้เท่าที่ควรเพราะวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ขาดความรู้และความเข้าใจด้านการขอสินเชื่อทำให้วิสาหกิจชุมชนใน 4 จังหวัดยังมีลักษณะเป็นวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอยู่ในระดับน้อย ทำให้ความเข้มแข็งและอำนาจการต่อรองทางการตลาดมีน้อย (อุทัย ปริญาสุทธีรัตน์, 2560, น. 142)

และเมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การแข่งขันอย่างเสรีภายใต้บริบททางธุรกิจที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ภาษา และกฎระเบียบต่างๆ ของแต่ละประเทศ ส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยจำเป็นต้องยกระดับและเพิ่มศักยภาพตนเองในการเรียนรู้กฎระเบียบและการสร้างความยั่งยืนให้กับวิสาหกิจชุมชนภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดและดำเนินการผลิตสินค้าหรือบริการที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่มีความหลากหลายได้ ดังนั้น การที่วิสาหกิจชุมชนจะมีความเข้มแข็งได้นั้นต้องมีแนวทางในการจัดการที่ทันสมัยเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิสาหกิจชุมชนในยุคปัจจุบันซึ่งต้องเผชิญกับปัจจัยแวดล้อมทางการบริหารที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (กังสตาล กนกหงษ์, 2561, น. 262) หากพิจารณาถึงศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง พบว่า มีจำนวนวิสาหกิจชุมชนทั้งหมด 2,152 แห่ง โดยแบ่งเป็นจังหวัดนครปฐม 204 แห่ง จังหวัดราชบุรี 398 แห่ง จังหวัดสุพรรณบุรี 651 แห่ง และจังหวัดกาญจนบุรี 899 แห่ง พิจารณาแยกประเภทกิจการ

พบว่า มีวิสาหกิจชุมชนประเภทการผลิตพืช ปศุสัตว์และการแปรรูปผลิตภัณฑ์มากที่สุด ซึ่งล้วนเป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีศักยภาพเชิงพาณิชย์ในระดับสูง โดยมีจำนวนรวมทั้งสิ้น 376 แห่ง โดยแบ่งเป็นจังหวัดนครปฐม 50 แห่ง จังหวัดราชบุรี 126 แห่ง จังหวัดสุพรรณบุรี 95 แห่ง และจังหวัดกาญจนบุรี 105 แห่ง (ธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ, จุรีวรรณ จันทลา, ทิพย์วรรณ สุขใจรุ่งวัฒนา, สัมพันธ์ สุขใส, และวาสนา มะลินิน, น. 81-82) ซึ่งพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 มีความได้เปรียบเชิงพื้นที่และมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ นอกจากนี้ ในปัจจุบันนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลได้ให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในบทบาทฐานรากเศรษฐกิจของชาติภายใต้โมเดลการพัฒนาเศรษฐกิจ Thailand 4.0 ที่มุ่งเน้นขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรมใช้การประสานพลังประชารัฐทุกภาคส่วนเพื่อพัฒนาธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อยให้มีลักษณะเป็นธุรกิจอัจฉริยะ (smart enterprises) หรือการเริ่มต้นแบบอัจฉริยะ (Smart Startups) (นันทวล วิเศษสรรพ, ภัทรณชชา โชติคุณากิตติ, และวัฒน์ รัมมะพ้อ, 2560, น. 193-194)

ดังนั้น หากวิสาหกิจชุมชนที่มีความพร้อมได้รับการส่งเสริมและพัฒนาจากธุรกิจชุมชนสู่การพัฒนาเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมจะสามารถสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและสามารถแข่งขันได้

จากความเป็นมาข้างต้น เป็นที่มาของบทความวิจัยเรื่องการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันในประชาคมอาเซียน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันในประชาคมอาเซียน

3. การทบทวนวรรณกรรม

3.1 ความเป็นมา ลักษณะ และสภาพปัญหาของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเป็นนโยบายหนึ่งของรัฐบาลไทย ซึ่งได้เริ่มกำหนดขึ้นมาหลังจากที่ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจครั้งสำคัญใน พ.ศ. 2540 รัฐบาลภายใต้การนำของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 เห็นชอบให้จัดโครงสร้างส่วนราชการตามที่สำนักงาน ก.พ. เสนอให้มีกลุ่มงานพัฒนาชุมชนกลุ่มหนึ่งอยู่ในสังกัดของกระทรวงมหาดไทย โดยมีภารกิจสำคัญคือการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน อันมีผลให้การขับเคลื่อนนโยบายมีความชัดเจน

ยิ่งขึ้น จนได้มีการตราเป็นกฎหมายเพื่อส่งเสริมการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนขึ้นในเวลาต่อมา คือ พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ซึ่งได้กำหนดให้มีการตั้งคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน โดยให้กรมส่งเสริมการเกษตรเป็นแกนกลาง ในการดำเนินการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และให้มีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ 3 ส่วนด้วยกัน คือ (1) เป็นหน่วยงานในการรับจดทะเบียน/เพิกถอนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายรวมทั้ง การเลิกกิจการ (2) เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และ (3) ดำเนินการให้เกิดการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายอย่างครบวงจร และเป็นผลจากการดำเนินนโยบายส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนดังกล่าวข้างต้นทำให้มีการ พัฒนากิจการประเภทนี้กันอย่างกว้างขวางทั่วประเทศกระจายในทุกภูมิภาค มีหน่วยงาน ต่างๆ ให้ความสนใจศึกษาและพัฒนา (อาแว มะแส, 2559, น. 105-106)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงมุมมองที่มีต่อวิสาหกิจชุมชน พบว่า มีมุมมอง ที่แตกต่างกันใน 3 ลักษณะคือ (1) ลักษณะมองแบบแยกส่วน คือ วิสาหกิจชุมชนเกิดจาก ส่วนใดส่วนหนึ่ง การให้ความช่วยเหลือสนับสนุนจึงแก้ไขเฉพาะส่วนนั้นๆ โดยไม่เข้าใจถึง ความเชื่อมโยงไปยังส่วนอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม การแก้ไขปัญหา ใดปัญหาหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อปัจจัยที่เชื่อมโยงกันทั้งทางการสนับสนุนหรือขัดแย้งกัน จนทำให้เกิดปัญหาใหม่อยู่เสมอๆ (2) ลักษณะมองแบบลดส่วน คือ การพิจารณา ปราบปรามการฉ้อโกงของวิสาหกิจชุมชนในกระบวนการทางเศรษฐกิจมิใช่ตัวเลข หรือเป็นข้อมูล เชิงสถิติ โดยไม่คำนึงถึงปัจจัยอื่น หรือทำความเข้าใจในมิติอื่นที่มีผลกระทบต่อวิสาหกิจ ชุมชน การพยายามอธิบายปรากฏการณ์วิสาหกิจชุมชนในเชิงตัวเลข ทำให้มองข้ามปัจจัย ทางธรรมชาติด้านองค์ประกอบของอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นที่มาของตัวเลขเหล่านั้น โดยเฉพาะ ปัจจัยเชิงคุณภาพในมิติทางสังคม (3) ลักษณะมองแบบกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ คือ การพิจารณาธรรมชาติของกระบวนการพัฒนาด้วยกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์แบบตายตัว และอธิบายกลไกการเกิดที่แน่นอน เช่น ธุรกิจไม่เติบโตเนื่องจากขายไม่ได้ ไม่มีตลาด ใหม่ๆ ที่มีปัจจัยด้านศิลปะที่มีความสัมพันธ์และมีส่วนร่วมของกระบวนการดังกล่าวอยู่ มิใช่น้อย การมองเห็นวิสาหกิจชุมชนแยกออกเป็นส่วนๆ ข้างต้น ทำให้ผู้ปฏิบัติงาน มองไม่เห็นถึงคุณค่าในมิติทางจิตวิญญาณของวิสาหกิจชุมชนที่มีพลวัตร มีความ ละเอียดอ่อนและมีชีวิตชีวา มิใช่มองเห็นวิสาหกิจชุมชนเป็นเรื่องของวัตถุดิบ กระบวนการ ผลิต ต้นทุน กำไร ฯลฯ ที่ไร้วิญญาณ ทำให้ส่งผลกระทบให้เกิดการทำลายการบูรณาการ ขององค์การสังคมและธรรมชาติของมนุษย์กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่เอาวัดเอาเปรียบ กันแสวงหาประโยชน์จากผู้ด้อยโอกาสกลายเป็นสังคมบริโภคนิยมและแข่งขันทางวัตถุ

ขาดความจริงใจร่วมมือกันพัฒนาสังคมอุตสาหกรรมให้เป็นสังคมที่มีการอยู่ร่วมกันแบ่งปัน และเอื้ออาทรซึ่งเป็นพื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์

ลักษณะและองค์ประกอบที่สำคัญๆ ของวิสาหกิจชุมชนมี 7 ประการ ได้แก่ (1) ชุมชนเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินการหลัก (2) ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน (3) ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมโดยชุมชน (4) มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากลและอื่นๆ (5) มีลักษณะบูรณาการ มีการเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ แบบเกื้อกูลกัน (6) มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ ซึ่งการเรียนรู้คือหัวใจของกระบวนการพัฒนา และ (7) มีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย (เสรี พงศ์พิศ, 2548, น. 40)

เมื่อทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

(1) ปัญหาด้านวัตถุดิบ (Raw Material) เนื่องจากวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนมีจำกัด ดังนั้น เมื่อกิจการขยายตัวความต้องการในผลผลิตมีมากขึ้น ปัญหาอันเกิดจากการขาดแคลนวัตถุดิบจึงตามมา ทำให้ราคาของวัตถุดิบสูงขึ้น ส่งผลกระทบต่อต้นทุน (Cost) ในการผลิต นอกจากนี้ การที่วัตถุดิบที่อาจหาได้ในท้องถิ่นนั้นมีคุณภาพไม่ได้มาตรฐาน ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อความต้องการในผลผลิต

(2) ปัญหาด้านการผลิต (Production) โดยส่วนใหญ่แล้วมักเป็นปัญหาที่เกิดจากประสิทธิภาพในการผลิตเนื่องจากการผลิตในระดับชุมชนเป็นการผลิตที่มีขนาดเล็กเป็นการผลิตที่อาศัยเทคโนโลยีอย่างง่าย ทำให้ผลผลิตที่ได้ด้อยคุณภาพ นอกจากนี้ การที่ผู้ผลิตขาดความรู้ความสามารถในการผลิตมีส่วนทำให้ผลผลิตที่ได้นั้นไม่ตรงกับความต้องการของตลาด

(3) ปัญหาด้านการตลาด (Marketing) เนื่องจากระดับการผลิตนั้นเป็นการผลิตในระดับชุมชนที่อาศัยแรงงานราคาถูก อยู่ใกล้แหล่งวัตถุดิบ ทำให้การตลาดธุรกิจชุมชนเป็นการตลาดที่มีขนาดเล็ก ขณะที่ในปัจจุบันนี้มีการแข่งขันค่อนข้างสูงจากธุรกิจภายนอก โดยเฉพาะธุรกิจที่มีขนาดใหญ่กว่า เนื่องจากธุรกิจขนาดใหญ่มีการผลิตในปริมาณมากทำให้ต้นทุนต่อหน่วยของผลผลิตต่ำกว่าธุรกิจที่มีขนาดเล็ก ประกอบกับระบบคมนาคมขนส่งในปัจจุบันมีความสะดวก ทำให้การเข้าไปแข่งขันของธุรกิจภายนอกมีความเป็นไปได้สูง

(4) ปัญหาด้านแรงงาน (Labor) เนื่องจากธุรกิจชุมชนนั้นเกิดขึ้นในชนบทซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ดังนั้น ในช่วงที่เป็นฤดูกาลผลิตชาวบ้านจึงต้องผันแรงงานจากการทำงานในธุรกิจชุมชนไปทำการเพาะปลูก ส่งผลให้เกิดการขาดแคลนแรงงาน แม้ว่าการขาดแคลนแรงงานนี้จะเป็นการขาดแคลนแรงงานในระยะสั้น แต่การที่ธุรกิจชุมชนต้องประสบกับภาวะหยุดชะงักนี้ส่งผลกระทบต่อ

ดำเนินงาน ในทางตรงกันข้าม หากชาวบ้านไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ อันเป็นสาเหตุมาจากสภาพภูมิอากาศ ชาวบ้านบางส่วนยินดีที่จะโยกย้ายแรงงานเข้าไปทำงานในเมือง เนื่องจากได้รับค่าตอบแทนที่สูงกว่า

(5) ปัญหาด้านการบริหารจัดการ (Management) เนื่องจากในการดำเนินงานของธุรกิจชุมชนนั้น สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ดังนั้น สมาชิกจึงต้องมีความรู้ความสามารถเพียงพอในการร่วมกันบริหารงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำชุมชนจะต้องมีทักษะทางการบริหาร มีเวลาเพียงพอที่จะเอาใจใส่กับธุรกิจชุมชน หรือหากกล่าวโดยสรุป คือ ผู้นำควรมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ที่สำคัญที่สุด คือ ต้องมีความซื่อสัตย์และตั้งใจจริงในการร่วมทำธุรกิจชุมชน ไม่เพียงเฉพาะผู้นำเท่านั้นแต่รวมไปถึงสมาชิกทุกคน เพื่อให้การดำเนินงานของธุรกิจชุมชนสามารถดำเนินต่อไปได้

(6) ปัญหาด้านเงินทุน (Financing) เนื่องจากธุรกิจชุมชนเป็นการจัดตั้งที่เกิดจากความร่วมมือจากสมาชิกเป็นหลัก ทำให้เงินทุนที่จะใช้ในการประกอบธุรกิจมีจำกัดประกอบกับธุรกิจชุมชนมีข้อจำกัดในเรื่องของการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินในระบบ เนื่องจากไม่มีหลักประกัน และแม้จะมีหลักประกันอยู่บ้างแต่อาจไม่พอเพียงตามข้อกำหนดของสถาบันการเงิน

(7) ปัญหาด้านนโยบาย (Policies) สำหรับปัญหาในด้านนโยบายนี้มักเป็นปัญหาที่เกิดกับภาครัฐ เนื่องจากโครงสร้างของระบบราชการมีความซับซ้อนหลายขั้นตอนทำให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินงาน นอกจากนี้ การที่ภาครัฐให้สิทธิพิเศษต่างๆ เช่น การได้รับการส่งเสริมการลงทุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (Board of Investment: (BOI) ทำให้ผู้ประกอบการรายเล็กรวมทั้งธุรกิจชุมชนเสียเปรียบ (จิรพร มหาอินทร์, อรุณี พึ่งวัฒนานุกุล, ฐิตินันท์ พงษ์คะเชนทร์, และขวัญฤทัย วงศ์คำแหงหาญ, 2554, น. 26-30)

3.2 สภาพปัญหาของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ 4 จังหวัดภาคกลางตอนล่าง 1

สำหรับในพื้นที่ 4 จังหวัดภาคกลางตอนล่าง 1 พบสภาพปัญหาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ดังนี้

(1) ด้านข้อกฎหมาย ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 กำหนดให้ส่วนราชการต้องให้การส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนแต่ไม่ได้กำหนดความรับผิดชอบของหน่วยงานต่อกิจการของวิสาหกิจชุมชนจึงก่อให้เกิดปัญหาไม่มีเจ้าภาพหลักในการดูแลวิสาหกิจชุมชน

(2) พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ยังไม่มีกฎหมายลูก เพื่อกำหนดขอบเขตระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับธุรกิจเอกชนหรือ SMEs วิสาหกิจชุมชนจึงมีขอบเขตกว้างทั้งประเภทและขนาดของกิจการ

(3) โครงสร้างคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และระบบการสรรหากรรมการผู้แทนวิสาหกิจชุมชนสร้างความยุ่งยากในการทำงาน เนื่องจากผู้ว่าราชการจังหวัดมีภารกิจมาก การให้ความสำคัญของกระทรวงมหาดไทยน้อยมากจึงมอบหมายบุคคลอื่นดำเนินการแทน

(4) งบประมาณสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน ทั้งงบดำเนินงานและการสนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีงบประมาณน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับ OTOP หรือโครงการอื่นๆ ของกรมส่งเสริมการเกษตร จึงควรนำแนวคิดของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม มาเป็นต้นแบบจัดหาแหล่งเงินปลอดดอกเบี้ยหรือดอกเบี้ยอัตราต่ำ (สำนักงานเกษตรจังหวัดกาญจนบุรี, 2554; สำนักงานเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี, 2554)

(5) การยกเลิกทะเบียนวิสาหกิจชุมชน มีสาเหตุมาจากหลายประการ เช่น ขาดคนดำเนินงาน ขาดเงินลงทุน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังเกี่ยวข้องกับระบบภาษีด้วย โดยวิสาหกิจชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องภาษี ซึ่งจังหวัดได้ประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแล้วแต่ยังไม่สามารถดำเนินการเผยแพร่ความรู้ให้เข้าใจได้อย่างทั่วถึง (สำนักงานเกษตรจังหวัดราชบุรี, 2554; สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม, 2554)

3.3 ความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทย

จากการจัดอันดับความสามารถในการแข่งขันโดย IMD ในปี 2560 ประเทศไทยมีผลที่ดีขึ้นทั้งโดยคะแนนและอันดับ โดยมีคะแนนรวมในปีนี้อยู่ที่ 80.095 เปรียบเทียบกับ 74.681 ในปี 2559 และมีอันดับที่ดีขึ้น 1 อันดับ โดยเลื่อนขึ้นจากอันดับที่ 28 ในปี 2559 เป็นอันดับที่ 27 ในปี 2560 หากพิจารณาเฉพาะ 5 ประเทศอาเซียนที่อยู่ในการจัดอันดับนี้ ซึ่งได้แก่ ประเทศสิงคโปร์ ประเทศมาเลเซีย ประเทศไทย ประเทศฟิลิปปินส์ และประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งส่วนใหญ่มีอันดับดีขึ้น โดยเฉพาะประเทศอินโดนีเซียที่อันดับดีขึ้นถึง 6 อันดับ ขณะที่ประเทศมาเลเซียเป็นประเทศเดียวในกลุ่มอาเซียนที่มีอันดับลดลงจากอันดับที่ 19 เป็นอันดับที่ 24 ในปีนี้ เมื่อพิจารณาจากคะแนนที่ประเทศไทยได้รับในระยะเวลาตั้งแต่ปี 2556-2560 พบว่า มีคะแนนที่สูงขึ้นมาโดยตลอดนับตั้งแต่ปี 2557 เป็นต้นมา และเริ่มมีแนวโน้มสูงกว่าคะแนนเฉลี่ยของทุกประเทศที่ได้รับการจัดอันดับตั้งแต่ปี 2558 โดยในปี 2560 ประเทศไทยมีคะแนน 80.095 ในขณะที่คะแนนเฉลี่ยของ 63 ประเทศที่ได้รับการจัดอันดับเท่ากับ 77.033 แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลและทุกภาคส่วน

ที่เกี่ยวข้องมุ่งเน้นการขับเคลื่อนการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศได้ (สมาคมการจัดการธุรกิจแห่งประเทศไทย, 2560, น. 16) ตลอดจนการวางรากฐานเชิงสถาบันที่จะเป็นกลไกขับเคลื่อนไปสู่การสร้างระบบนวัตกรรมที่ดีของประเทศ เช่น การจัดตั้งสถาบันเพื่อเสริมสร้างการพัฒนาองค์ความรู้ของประเทศไทย สนับสนุนการนำเทคโนโลยีแนวคิดและการบริหารจัดการใหม่มาพัฒนานวัตกรรมและจัดทำโครงการส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้สามารถยกระดับเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของประเทศไทย

จากแนวทางดังกล่าวข้างต้นรัฐบาลจึงได้พยายามปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจทุกระดับให้สอดคล้องกับนโยบายโดยเฉพาะวิสาหกิจชุมชนซึ่งเป็นกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าการให้บริการหรือการอื่นๆ วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และธุรกิจอุตสาหกรรม (ธีรศักดิ์ อุณารมย์เลิศ และคณะ 2558, น. 81-82)

3.4 ความแตกต่างของวิสาหกิจชุมชน กิจการเพื่อสังคม และวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

วิสาหกิจชุมชนเป็นกิจการของชุมชนที่สร้างรายได้และก่อให้เกิดการจ้างงานในชุมชนจึงมีหน้าที่ต้องเสียภาษีเงินได้ตามประมวลรัษฎากร ซึ่งการจัดเก็บภาษีเงินได้ของวิสาหกิจชุมชนขึ้นอยู่กับรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน หากประกอบการในรูปของบุคคลธรรมดา ห้างหุ้นส่วนสามัญ คณะบุคคลที่มีโชนิติบุคคลจะต้องเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หากอยู่ในรูปของนิติบุคคลจะต้องนำกำไรสุทธิมาคำนวณเพื่อเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลในอัตราตามที่กฎหมายกำหนด หากวิสาหกิจชุมชนที่มีเงินได้พึงประเมินไม่เกินตามที่กฎหมายกำหนดจะได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ในขณะที่กิจการเพื่อสังคมเป็นองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อหวังให้เกิดประโยชน์สูงสุดคืนกลับภาคประชาชน ชุมชน สังคม กิจการเพื่อสังคมเกิดจากแนวคิดประเภทของ CSR as Process เป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (None Profit Organization) เกิดจากแนวคิดนักพัฒนาสังคมกับการบริหารจัดการแบบผู้ประกอบการหรือเรียกว่าผู้ประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneurship) (จตุพร จุ้ยใจงาม และพรชัย เทพปัญญา, 2557, น. 1230) ในขณะที่วิสาหกิจขนาดย่อม ได้แก่ กิจการที่มีลักษณะดังต่อไปนี้ (1) กิจการผลิตสินค้าที่มีจำนวนการจ้างงานไม่เกินห้าสิบคนหรือมีมูลค่าสินทรัพย์ถาวรไม่เกินห้าสิบล้านบาท (2) กิจการให้บริการที่มีจำนวนการจ้างงานไม่เกินห้าสิบคนหรือมีมูลค่าสินทรัพย์ถาวรไม่เกินห้าสิบล้านบาท (3) กิจการค้าส่งที่มีจำนวนการจ้างงานไม่เกินยี่สิบห้าคนหรือมีมูลค่าสินทรัพย์ถาวรไม่เกินห้าสิบล้านบาท (4) กิจการค้าปลีกที่มีจำนวนการจ้างงานไม่เกินยี่สิบห้าคนหรือ

มีมูลค่าสินทรัพย์ถาวรไม่เกินสามสิบล้านบาท ส่วนวิสาหกิจขนาดกลาง ได้แก่ กิจการที่มีลักษณะดังต่อไปนี้ (1) กิจการผลิตสินค้าที่มีจำนวนการจ้างงานเกินกว่าห้าสิบคนแต่ไม่เกินสองร้อยคน หรือมีมูลค่าสินทรัพย์ถาวรเกินกว่าห้าสิบล้านแต่ไม่เกินสองร้อยล้านบาท (2) กิจการให้บริการที่มีจำนวนการจ้างงานเกินกว่าห้าสิบคนแต่ไม่เกินสองร้อยคน หรือมีมูลค่าสินทรัพย์ถาวรเกินกว่าห้าสิบล้านบาทแต่ไม่เกินสองร้อยล้านบาท (3) กิจการค้าส่งที่มีจำนวนการจ้างงานเกินกว่ายี่สิบห้าคนแต่ไม่เกินห้าสิบคน หรือมีมูลค่าสินทรัพย์ถาวรเกินกว่าห้าสิบล้านบาทแต่ไม่เกินหนึ่งร้อยล้านบาท (4) กิจการค้าปลีกที่มีจำนวนการจ้างงานเกินกว่าห้าสิบห้าคนแต่ไม่เกินสามสิบล้านบาท หรือมีมูลค่าสินทรัพย์ถาวรเกินกว่าสามสิบล้านบาทแต่ไม่เกินหกสิบล้านบาท (พิริยะ ผลพิรุฬห์, 2556, น. 207-208)

สรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชน กิจการเพื่อสังคม และวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแม้จะมีความแตกต่างในด้านวัตถุประสงค์การก่อตั้ง ขนาดองค์กร จำนวนทรัพย์สิน แต่ผลจากการดำเนินการทั้งหมดจะต้องถูกนำมาคำนวณหากำไรสุทธิเพื่อเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลให้เป็นไปตามเงื่อนไขมาตรา 65 ทวิ และมาตรา 65 ตรี แห่งประมวลรัษฎากรเช่นเดียวกับการเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลของวิสาหกิจชุมชนซึ่งผลจากการมีมาตรการจัดเก็บภาษีส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 พิจารณาถึงศักยภาพในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่เป็นลักษณะพอเพียงมากกว่ามุ่งเน้นการเจริญเติบโต แม้ว่าในปัจจุบันจะมีสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันสูง นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนหลายแห่งในพื้นที่ที่มีการขยายตัวและเติบโตสามารถนำผลิตภัณฑ์ส่งออกไปยังต่างประเทศได้ ยังมีความประสงค์รักษาสถานภาพให้เป็นวิสาหกิจชุมชนมากกว่าพัฒนาเป็นรูปแบบอื่นเนื่องจากการคำนวณการเสียภาษี

3.5 วิสาหกิจชุมชนในมิติของความสามารถในการแข่งขันในประชาคมอาเซียน

ด้วยประเทศสมาชิกอาเซียนส่วนใหญ่มีความแตกต่างกันในเรื่องค่านิยมและการยอมรับสินค้าและผลิตภัณฑ์โดยให้ความสำคัญกับมาตรฐานผลิตภัณฑ์และคุณภาพของสินค้า (ศูนย์รวมข้อมูลธุรกิจเอสเอ็มอี, 2558) อาทิ ประเทศมาเลเซียให้ความสำคัญกับการลงทุนที่มีคุณภาพที่ครอบคลุมสาขาที่สร้างมูลค่าเพิ่ม (High-Value Added) เทคโนโลยีขั้นสูง (High-Technology) ใช้องค์ความรู้ (Knowledge-Intensive) และทักษะฝีมือ (Skill-Intensive) ในขณะที่ประเทศฟิลิปปินส์ และประเทศสิงคโปร์ให้ความสำคัญกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การพัฒนาการผลิตด้านอุตสาหกรรมขั้นสูง รวมทั้งสนับสนุนด้านการคิดค้น/วิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ตลอดจนให้สิทธิประโยชน์ในการลงทุนแก่

นักลงทุนต่างประเทศอย่างเท่าเทียมกับนักลงทุนในประเทศ ดังนั้น จึงเป็นโอกาสของประเทศไทยในการขยายฐานการผลิตและการลงทุน

อย่างไรก็ตาม ด้วยรูปแบบการค้าขายและการใช้ภาษาที่แตกต่างกัน อาทิ กลุ่มประเทศพหุภาษา หรือกลุ่มประเทศที่ใช้ภาษามากกว่า 2 ภาษา ประกอบด้วย ประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย บรูไนดารุสซาลาม ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย (คิตา เยี่ยมขันติถาวร, 2555, น. 27) ซึ่งลักษณะการใช้ภาษาที่แตกต่างกันมีผลต่อการสื่อสารและการเข้าถึงความต้องการ ลักษณะและพฤติกรรมผู้บริโภคสินค้า ส่งผลให้ประเทศไทยจำเป็นต้องมีการพัฒนารูปแบบการค้าให้สอดคล้องกับบริบทของประเทศอาเซียน เช่น การค้ากับประเทศกัมพูชา ควรมึลักษณะการค้าผ่านตัวแทนจำหน่ายหรือเป็นผู้นำเข้าสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการทำการค้าในลักษณะนี้ต้องมีการศึกษาตัวแทนให้ละเอียดและลึกซึ้งที่สำคัญคือคู่ค้าต้องมีความจริงใจต่อกันในการวางตำแหน่งทางการตลาด (อ่ำพา แก้วก่าง, 2555, น. 105) สำหรับประเทศบรูไน สินค้าประเทศไทยที่มีโอกาสเจาะตลาดกลุ่มนี้ได้แก่ สินค้ากลุ่มอาหารสำเร็จรูป อาหารพร้อมรับประทาน อาหารฮาลาล สินค้าที่อำนวยความสะดวกสบายในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า/อิเล็กทรอนิกส์ อุปกรณ์การสื่อสาร/โทรศัพท์มือถือ สินค้ากลุ่มยานยนต์ สินค้าเพื่อสุขภาพทั้งด้านอุปโภคและบริโภค โดยสินค้าที่จะเข้าไปเจาะตลาดกลุ่มนี้ ควรเน้นคุณภาพและมาตรฐานสินค้าในระดับสูง (ศูนย์รวมข้อมูลธุรกิจเอสเอ็มอี, 2558)

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวทางธุรกิจ คือ ธุรกิจสุขภาพและความงามในประเทศไทย พบว่า มีอัตราการเจริญเติบโตสูงต่อเนื่องเป็นเวลาหลายปี โดยอุตสาหกรรมเครื่องสำอางไทยมีมูลค่าประมาณ 2 แสนล้านบาท แบ่งเป็นตลาดในประเทศ 1.2 แสนล้านบาท และส่งออกตลาดต่างประเทศ 8 หมื่นล้านบาท อีกทั้งปัจจุบันอุตสาหกรรมเครื่องสำอางไทยอยู่ในอันดับ 16 ของโลก และไทยอยู่ในอันดับ 3 ของเอเชีย ต่อจากประเทศญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ ซึ่งถือเป็นอันดับ 1 ในอาเซียน (ฐานเศรษฐกิจ, 2561)

นอกจากนี้ หลังเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) แล้วได้มีบริษัทต่างชาติเข้ามาประกอบธุรกิจในประเทศไทยและอาเซียนเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดการแข่งขันในธุรกิจสุขภาพและความงาม ซึ่งผู้ประกอบการไทยจำเป็นต้องหาตลาดรองรับสินค้าและบริการของตนประกอบกับต้องศึกษาช่องทางและโอกาสในการขยายการค้าการลงทุนสู่ประเทศอาเซียนอื่นๆ ที่มีโอกาสทางการตลาดและต้นทุนในการผลิตสินค้าและบริการที่ต่ำกว่า เพื่อเป็นการสนับสนุนผู้ประกอบการของไทยสู่เวทีต่างประเทศให้มากขึ้น (ฐานเศรษฐกิจ, 2561)

สำหรับสินค้าบางประเภทในประเทศไทยอาจไม่ได้รับประโยชน์จากการค้าเสรี ในประชาคมอาเซียนอย่างเต็มที่ เช่น ธุรกิจอาหารฮาลาลประเภทไก่ขนาดเล็กทั้งที่ผลิตประเภทสินค้าชั้นกลางและชั้นสุดท้าย โดยในงานวิจัยของ คมวิทย์ ศิริธร (2560, น. 221) ได้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ประกอบการในรัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซียได้รับประโยชน์จากต้นทุนที่ลดลงซึ่งเป็นผลมาจากการค้าเสรีในประชาคมอาเซียน โดยเฉพาะจากการกำจัดข้อกีดกันทางการค้าที่มีใช้ภายในขณะที่ผู้ประกอบการในจังหวัดสงขลา ประเทศไทยไม่ได้รับประโยชน์ด้านต้นทุนต่างจากการค้าเสรีในประชาคมอาเซียนมากนัก เนื่องจากเน้นส่งออกอาหารฮาลาลชนิดชั้นกลางไปประเทศนอกกลุ่มอาเซียนเป็นหลัก เป็นต้น

จากสถานการณ์ข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าโอกาสของการทำการค้าและการลงทุน และการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนให้สามารถแข่งขันในประเทศสมาชิกอาเซียนได้ สามารถจำแนกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

(1) สินค้าประเภทเครื่องดื่ม ผลิตภัณฑ์ยาง เสื้อผ้าสำเร็จรูป เพอร์นิเจอร์และชิ้นส่วน เครื่องปรับอากาศ รถยนต์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ บริการท่องเที่ยวและธุรกิจต่อเนื่อง และบริการสุขภาพ สำหรับประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย และบรูไน โดยสินค้าและบริการที่ส่งออกจากประเทศไทยควรเป็นสินค้าที่มีคุณภาพดีมีการสร้างคุณค่าและเน้นการตอบสนองความต้องการของตลาดสินค้าระดับกลาง-บน และตลาดเฉพาะ (Niche Market) มากขึ้น

(2) สินค้าเกษตร อาหารแปรรูปและเครื่องปรุงรส เครื่องจักรกลการเกษตร วัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง ยานยนต์ และชิ้นส่วนอะไหล่ สินค้าอุปโภคบริโภค สินค้าเพื่อสุขภาพ ความงาม บริการท่องเที่ยวและธุรกิจต่อเนื่อง สำหรับประเทศกัมพูชา โดยให้ทำการค้าผ่านตัวแทนจำหน่ายหรือผู้นำเข้าสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้องในส่วนจังหวัดที่มีพรมแดนติดต่อกับประเทศไทยหรือส่งออกทางตรง การร่วมลงทุน และธุรกิจแบบแฟรนไชส์ ซึ่งควรกำหนดภาพลักษณ์เป็นสินค้าคุณภาพและแข่งขันในตลาดสินค้าระดับกลาง-บน เพื่อหลีกเลี่ยงการแข่งขันกับสินค้าระดับล่างจากจีนและเวียดนาม

(3) สินค้าเกษตร ข้าวโพด อาหารสัตว์เลี้ยง ผลิตภัณฑ์ยาง ผลิตภัณฑ์อาหาร ผลไม้สดแช่เย็นแช่แข็ง เพอร์นิเจอร์และชิ้นส่วน เครื่องปรับอากาศ ตู้เย็น ตู้แช่แข็ง ปูนซีเมนต์ สินค้าเพื่อสุขภาพ ความงาม และบริการการท่องเที่ยว สำหรับประเทศอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์

4. กรอบแนวคิด และทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย

ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับหลักการบริหารจัดการจัดการของวิสาหกิจชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์แนวคิด การบริหารจัดการของวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านวัสดุอุปกรณ์ และด้านการจัดการ นอกจากนี้ เพื่อศึกษาศักยภาพและความสามารถในการแข่งขัน ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ ความสามารถในการแข่งขัน และแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย ตลอดจนศึกษาแนวทางการยกระดับความสามารถทางการแข่งขัน (Enhancing Competitiveness) แก่ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน ผู้ประกอบการ SME ตามนโยบาย Thailand 4.0 และตามกรอบความตกลงการค้าบริการของอาเซียน (AFAS) ในการมุ่งสู่การเป็น Smart Enterprises ทั้งนี้ เพื่อพิจารณาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนที่สามารถพัฒนาเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ตลอดจนการพิจารณาผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญพร้อมต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2560, น. 16, 18) สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในบทบาทฐานรากเศรษฐกิจของชาติ ภายใต้โมเดลการพัฒนาเศรษฐกิจ Thailand 4.0 ที่มุ่งเน้นขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรม โดยการสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนควรมีลักษณะความเป็นเครือข่าย โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิดเครือข่ายและแนวคิดการสร้างความแตกต่างทางด้านนวัตกรรมที่เป็นหนึ่งในกลยุทธ์สร้างความได้เปรียบในการแข่งขันของ Porter (1980) มาใช้ในการพิจารณาและปรับให้เหมาะสมต่อการนำเสนอแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่มีความพร้อมในการยกระดับและพัฒนาความสามารถในการแข่งขันได้

ซึ่งการทบทวนแนวคิด และงานวรรณกรรมต่างๆ ทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 ที่เหมาะสมต่อไป

5. วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

(1) ผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ คือ

(1.1) ผู้ประกอบการหรือตัวแทนผู้นำที่ได้รับการยกย่องให้เป็นวิสาหกิจชุมชนดีเด่นในแต่ละจังหวัด จังหวัดละ 1 คน รวม 4 คน

(1.2) ตัวแทนเจ้าหน้าที่ของสำนักงานเกษตรจังหวัด หรือสำนักงานเกษตรอำเภอในแต่ละจังหวัด จังหวัดละ 1 คน รวม 4 คน

(1.3) นักวิชาการที่มีความชำนาญด้านการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน จำนวน 1 คน

(1.4) ตัวแทนจากธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย จำนวน 1 คน

(1.5) ตัวแทนจากสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม จำนวน 1 คน และ

(1.6) ตัวแทนจากสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย จำนวน 1 คน รวมทั้งสิ้น 12 คน ใช้วิธีการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจงผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ที่ต่างกันในจังหวัดนครปฐม จังหวัดราชบุรี จังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดกาญจนบุรี และในระยะเวลาที่ต่างกัน เกณฑ์ในการคัดเลือกคือ 1) ตำแหน่งงาน และ 2) มีประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนไม่น้อยกว่า 2 ปี หรือมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนไม่น้อยกว่า 2 ปี หรือมีผลงานทางวิชาการเกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนไม่น้อยกว่า 2 เรื่อง

(2) ผู้ให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่ม คือ

(2.1) ผู้ประกอบการหรือตัวแทนผู้นำหรือสมาชิกวิสาหกิจชุมชน จำนวน 9 คน

(2.2) ตัวแทนเจ้าหน้าที่ของสำนักงานเกษตรจังหวัด หรือสำนักงานเกษตรอำเภอในแต่ละจังหวัด จังหวัดละ 1 คน รวม 4 คน และ

(2.3) นักวิชาการที่มีความชำนาญด้านการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนและประชาคมอาเซียน 4 คน รวมผู้ให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่มจำนวน 17 คน เกณฑ์ในการคัดเลือก คือ 1) ตำแหน่งงาน และ 2) มีประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนไม่น้อยกว่า 2 ปี หรือเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนไม่น้อยกว่า 2 ปี หรือมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนไม่น้อยกว่า 2 ปี หรือมีผลงานทางวิชาการเกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนและประชาคมอาเซียนไม่น้อยกว่า 2 เรื่อง

(3) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ

(3.1) แบบสัมภาษณ์ 1 ฉบับที่ผ่านการปรับปรุงคุณภาพตามผลการตรวจประเมินดัชนีความตรงของเครื่องมือวิจัย (CVI) จากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 คน ได้ค่าดัชนีความตรงตามเนื้อหาเท่ากับ 1.00 โดยมีประเด็นคำถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน

(3.2) แนวคำถามการสนทนากลุ่มเพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มแสดงข้อคิดเห็นต่อสภาพและการเปลี่ยนแปลงของวิสาหกิจชุมชนในอนาคต ปัจจัยภายในปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน และแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความสามารถในการแข่งขันทั้งในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาด การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น และการยกระดับวิสาหกิจชุมชนให้มีลักษณะก้าวหน้าและเปลี่ยนเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมได้

(4) พื้นที่ในการศึกษา คือ พื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 ประกอบด้วย จังหวัด นครปฐม จังหวัดราชบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดสุพรรณบุรี โดยจังหวัดราชบุรีและจังหวัดกาญจนบุรีมีพื้นที่ติดต่อกับประเทศเมียนมาร์และในพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง โดยเฉพาะในจังหวัดกาญจนบุรีมีโอกาสขยายตัวเนื่องจากนโยบายรัฐบาลมีการสนับสนุนพัฒนาและส่งเสริมการค้าชายแดนและการค้าผ่านแดนให้มีศักยภาพผลักดันเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ นำไปสู่การกระตุ้นให้เกิดการค้าการลงทุนเชื่อมโยงการค้าสู่เอเชีย

(5) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาจากผลสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มโดยพิจารณาจากข้อความที่ถูกจัดบันทึกไว้อย่างเป็นระบบ (Text) ซึ่งมีกระบวนการดังนี้

(5.1) การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) ผู้วิจัยดำเนินการจัดการข้อมูลให้เป็นระเบียบทั้งทางกายภาพและทางเนื้อหา

(5.2) การแสดงข้อมูล (Data Display) ด้วยการพรรณนาและแสดงความเชื่อมโยงข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วเข้าด้วยกันตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อพิจารณาเรื่องราว ความหมายของข้อมูลที่จัดระเบียบไว้

(5.3) การหาข้อสรุป การตีความ และการตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย (Conclusion Interpretation and Verification) ด้วยการหาข้อสรุปและการตีความหมายของผลหรือข้อค้นพบที่ได้จากการแสดงข้อมูล รวมถึงการตรวจสอบว่าข้อสรุปความหมายที่ได้นั้นมีความถูกต้องตรงประเด็น และน่าเชื่อถืออีกครั้งจากผู้ให้ข้อมูล

(6) การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล มีการดำเนินการตรวจสอบสามเส้าจากแหล่งข้อมูล เพื่อพิจารณาข้อสรุปที่ได้และข้อคิดเห็นที่ตรงกัน

(7) งานวิจัยฉบับนี้ผ่านการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยเป็นโครงการวิจัยที่ 023/59 และได้รับการรับรองโดยมีเลขที่ใบรับรองจริยธรรมการวิจัย 010/2559

6. ผลการวิจัย

ผลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มทั้ง 2 เวที พบว่า วิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 มีศักยภาพและมีการพัฒนากระบวนการผลิตอย่างสม่ำเสมอ สามารถผลิตสินค้าส่งออกได้ อาทิ วิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผลไม้ส่งออก วิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตชาเขียวใบหม่อนถ้ามังกรทอง เป็นต้น ทั้งนี้ สามารถจำแนกแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันในประชาคมอาเซียน ดังนี้

(1) แนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พบว่า วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่มีการใช้ทักษะและความรู้ในการผลิตสินค้าที่แตกต่างกัน โดยแต่ละวิสาหกิจชุมชนพยายามส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนอย่างต่อเนื่องตามโอกาสและเวลาที่เหมาะสม แม้ว่าหน่วยงานภาครัฐบาล อาทิ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานเกษตรจังหวัด จะมีการจัดโครงการอบรมให้ความรู้แต่ชุดความรู้ดังกล่าวยังเป็นเชิงทฤษฎีซึ่งสมาชิกวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในเชิงทฤษฎีน้อย เป็นต้น สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “โครงการอบรมเป็นลักษณะวน ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่มีการแยกชุดความรู้เป็นระดับ ไม่เคยมีการศึกษาดูงานต่างประเทศ” (ผู้นำวิสาหกิจชุมชนแห่งหนึ่ง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 มิถุนายน 2560)

ดังนั้น แนวทางการให้ความรู้และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควรมีการจัดระบบข้อมูลที่เข้าใจง่ายและสื่อสารให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนสามารถนำไปปฏิบัติได้ สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “อย่าคิดแทนวิสาหกิจชุมชน การอบรมไม่ตรงจุดประสงค์ การอบรมต้องแบ่งเป็นระยะและต่อเนื่อง ข้อมูลต้องง่ายไม่ซับซ้อนเพราะเราเป็นชาวบ้าน” (ผู้นำวิสาหกิจชุมชนแห่งหนึ่ง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 มิถุนายน 2560)

(2) แนวทางการพัฒนาการเข้าถึงแหล่งทุนและการพัฒนาระบบการจัดการบัญชี พบว่า วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ประสบปัญหาการเข้าถึงแหล่งทุนและขาดความรู้ในการจัดทำระบบบัญชี สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “อยู่ที่ความรู้ของผู้ให้การอบรมด้วย ทำอย่างไรให้สื่อสารกับชาวบ้านเข้าใจ เราเป็นวิสาหกิจชุมชนทำบัญชีแบบง่าย รายรับรายจ่าย จดเอาบ้าง ไม่มีระบบการคิดที่ซับซ้อน และไม่สามารถคิดรายละเอียดบัญชีต้นทุน หรือคำนวณละเอียดได้” (ผู้นำวิสาหกิจชุมชนแห่งหนึ่ง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 พฤษภาคม 2560)

ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐบาล และภาคเอกชน ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานเกษตรจังหวัด ธนาคารพาณิชย์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงาน

ส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เป็นต้น ควรวางแผนทางการพัฒนาความรู้และสร้างความตระหนักเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนร่วมกันโดยการจัดหาความรู้ในเรื่องการค้าเสรีธุรกิจอาเซียนที่เป็นข้อมูลเชิงลึกทั้งในด้านการค้าและการลงทุน รวมถึงความรู้ในเรื่องของภาษีศุลกากร การนำสินค้าและการบริการเข้าไปขายในตลาดอาเซียน อัตราแลกเปลี่ยน กฎหมายในการทำธุรกิจระหว่างประเทศคู่ค้าและตลาดอาเซียน ความเสี่ยงของการทำธุรกิจระหว่างประเทศ และข้อมูลในด้านการลงทุนเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม กฎหมาย เทคโนโลยี ของประเทศต่างๆ ในอาเซียนและเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชนพร้อมต่อการยกระดับเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไป

(3) แนวทางการพัฒนาการตลาด พบว่า วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่มุ่งเน้นตลาดภายในและเป็นการผลิตตามจำนวนที่ลูกค้าสั่ง ผู้บริโภคส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักสินค้า ดังนั้น เพื่อให้เข้าถึงผู้บริโภค วิสาหกิจชุมชนควรเพิ่มช่องทางการเข้าถึงผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อใช้เป็นช่องทางประชาสัมพันธ์ธุรกิจและเป็นช่องทางติดต่อกับลูกค้า ซึ่งปัจจุบันการตลาดออนไลน์ (digital marketing) กำลังเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายเนื่องจากเข้าถึงได้ง่าย และเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลาที่สามารถเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตได้ ช่องทางในการทำการตลาดออนไลน์ อาทิ Line, Youtube, Instagram, Facebook, Website, E-mail เป็นต้น

วิสาหกิจชุมชนต้องมีการวิเคราะห์ความต้องการของลูกค้า เพื่อแยกประเภทและลักษณะของลูกค้าที่บริโภคหรือเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ จำแนกตาม เพศ อายุ ค่านิยมทางสังคม และพฤติกรรมการบริโภค รวมถึงต้องมีการวิเคราะห์แนวโน้มและความต้องการของตลาดภายในและตลาดภายนอก อาทิ สินค้าประเภทเครื่องดื่ม ผลิตภัณฑ์ยาง เสื้อผ้าสำเร็จรูป เฟอร์นิเจอร์และชิ้นส่วน เครื่องปรับอากาศ รถยนต์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ บริการท่องเที่ยวและธุรกิจต่อเนื่อง และบริการสุขภาพ กลุ่มสินค้าประเภทนี้ควรพัฒนาและส่งเสริมให้มีคุณภาพเพื่อเจาะกลุ่มลูกค้าประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย บรูไน โดยเน้นที่คุณภาพ การสร้างคุณค่า และเน้นการตอบสนองความต้องการของตลาดสินค้าระดับกลาง ระดับบน และตลาดเฉพาะ เป็นต้น

ทั้งนี้ วิสาหกิจชุมชนควรมีการประเมินสภาวะการแข่งขันในตลาด พิจารณาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส ภัยคุกคาม และความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนทั้งในด้านเป้าหมายการเติบโต และทิศทางการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน ควรมีการพิจารณาและวิเคราะห์ผลการดำเนินงานย้อนหลังอย่างน้อยสามปี และทำการเปรียบเทียบวิสาหกิจชุมชนของตนเองกับวิสาหกิจชุมชนอื่นที่มีลักษณะของผลิตภัณฑ์

ใกล้เคียงกัน เพื่อค้นหาจุดแตกต่างของผลิตภัณฑ์ และสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ให้กับตนเอง

(4) แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ พบว่าวิสาหกิจชุมชน ส่วนใหญ่ยังไม่ได้มีการรับรองผลิตภัณฑ์และบางผลิตภัณฑ์เมื่อผลิตแล้วเก็บรักษาไว้ไม่นาน เช่น น้ำผักข้าว น้ำผลไม้ เป็นต้น สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “เราอยากได้ความรู้ว่าจะทำอย่างไรให้ผลิตภัณฑ์เราอยู่นาน เก็บรักษายังไง” (ผู้นำวิสาหกิจชุมชนแห่งหนึ่ง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 พฤษภาคม 2560) ทำให้มีปัญหาด้านการเก็บรักษาและบรรจุภัณฑ์ การแปรรูป เช่น วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร เป็นต้น สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากระเบียบขั้นตอนการขอรับรองมาตรฐาน สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ขั้นตอนการขอยุ่ยาก เราเป็นชาวบ้าน ให้เรากรอกรายละเอียดจำนวนมากไม่ไหวต้องมีคนคอยแนะนำ ระเบียบขั้นตอน” (ผู้นำวิสาหกิจชุมชนแห่งหนึ่ง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ธันวาคม 2560)

ดังนั้น เพื่อให้สินค้าและผลิตภัณฑ์สามารถเก็บไว้ได้นาน ควรมีการบรรจุภัณฑ์ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมีประโยชน์ในเรื่องการยืดอายุสินค้าให้เก็บได้นานขึ้น ป้องกันการชำรุดเสียหาย สะดวกต่อการใช้งาน นอกจากนี้ บรรจุภัณฑ์ที่มีความสวยงามเป็นเสมือนการรับประกันคุณภาพสินค้า รวมถึงสร้างความมั่นใจในมาตรฐานคุณภาพสินค้า และควรสื่อถึงเอกลักษณ์ของสินค้าให้เห็นถึงบริบทท้องถิ่น อัตลักษณ์ของจังหวัดในพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 เพื่อเป็นการเผยแพร่และแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดในพื้นที่ซึ่งการพัฒนาบรรจุภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนได้มีการทำความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา อาทิ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตกาญจนบุรี เป็นต้น เข้ามาแนะนำและออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้วิสาหกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วม

(5) แนวทางการพัฒนาการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน พบว่า วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ต่างคนต่างทำและส่วนใหญ่มีผู้ดำเนินการหลักเพียงคนเดียว ขาดการมีส่วนร่วมและไม่มีลักษณะเครือข่ายทั้งที่มีวิธีการผลิต สินค้าและลักษณะการทำงานคล้ายกัน ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ควรมีการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนโดยเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนคือ ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลายตามลักษณะของวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนบุคลากร การใช้วัตถุดิบหรือแหล่งทรัพยากร และการใช้เครื่องมือ เครื่องจักร อุปกรณ์การผลิต เป็นต้น โดยจำแนกเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

7. สรุปผลการวิจัย

วิสาหกิจชุมชนพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 ส่วนใหญ่อยู่ในประเภทการผลิตพืชปศุสัตว์และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงพาณิชย์ระดับสูง และเมื่อพิจารณาเชิงพื้นที่ พบว่า พื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 มีความได้เปรียบเชิงพื้นที่และมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ นอกจากนี้ ในปัจจุบันนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลได้ให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในบทบาทฐานรากเศรษฐกิจของชาติภายใต้โมเดลการพัฒนาเศรษฐกิจ Thailand 4.0 มีโอกาสขยายตัวเนื่องจากการสนับสนุนพัฒนาและส่งเสริมการค้าชายแดนและการค้าผ่านแดนให้มีความสำคัญผลักดันเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดกาญจนบุรี นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการผลิต น้ำฝักข้าว การเพาะเห็ด การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และผลิตภัณฑ์ด้านสุขภาพมีการพัฒนาและขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น จึงควรมีแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่ชัดเจน ได้แก่ (1) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (2) การพัฒนาการเข้าถึงแหล่งทุนและการพัฒนาระบบการจัดการบัญชี (3) การพัฒนาการตลาดเน้นช่องทางการตลาดผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (4) การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ และ (5) การพัฒนาการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนมีความพร้อมและสามารถแข่งขันได้

8. อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์และผลการสนทนากลุ่มเพื่อหาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันในประชาคมอาเซียน สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

(1) แนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีการจัดระบบข้อมูลที่เข้าใจง่ายและสื่อสารให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนสามารถนำไปปฏิบัติได้ สอดคล้องกับ จันทนา พงศ์สิทธิกาญจนา (2558) ที่ศึกษาเรื่องแนวทางการจัดการที่มีคุณภาพของวิสาหกิจชุมชนเพื่อการบรรลุยุทธศาสตร์ด้านการอยู่ดีมีสุขในจังหวัดนครปฐม และณัฐพล บัวเปลี่ยนสี, ปรีดาพร อารักษ์สมบูรณ์, และนิชชีชญา นราธูปนนท์ (2560, น. 43) ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีผลต่อการทำให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและสามารถบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน

(2) แนวทางการพัฒนาการเข้าถึงแหล่งทุนและการพัฒนาระบบการจัดการบัญชี โดยการพัฒนาความรู้และสร้างความตระหนักเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนร่วมกันในเรื่อง การดำเนินธุรกิจในอนาคตที่เป็นข้อมูลเชิงลึกทั้งในด้านการค้าและการลงทุน สอดคล้องกับ ดุษฎี นาคเรือง, สุธิดา วัฒนยืนยง, และนุชนภา เลขาวิจิตร (2560, น. 69) ที่ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนจังหวัดยะลา ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนที่มีประสิทธิภาพควรให้ความสำคัญกับการบริหาร การเงินเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายอย่างสม่ำเสมอ เพื่อการควบคุมต้นทุน การผลิตให้ลดลง

(3) แนวทางการพัฒนาการตลาดเน้นช่องทางการตลาดผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Digital Marketing) มากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ ญฐวัฒน์ คณารักษ์สมบัติ (2557, น. 248) ที่กล่าวถึงการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการ (Integrated Marketing Communication) หมายถึง การดำเนินกิจกรรมเพื่อการสื่อความหมาย สร้างความเข้าใจ การยอมรับระหว่าง ธุรกิจกับผู้บริโภค โดยมุ่งหวังให้เกิดพฤติกรรม ตอบสนองตามวัตถุประสงค์ของธุรกิจ การสื่อสาร การตลาดแบบบูรณาการจัดเป็นเครื่องมือทางการตลาด (Marketing Tools) โดยใช้ร่วมกับเครื่องมือทางการตลาด 3 อย่าง ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ (Product) ราคา (Price) และการกระจายสินค้า (Place) ทำหน้าที่ตอบสนอง ผู้บริโภค ส่วนการสื่อสารการตลาด แบบบูรณาการทำหน้าที่ส่งข้อมูลของสินค้าและบริการ เพื่อให้ผู้บริโภครู้จัก และสนใจ ซื้อสินค้าหรือบริการนั้นๆ รวมทั้งเป็นกระบวนการเพื่อการสื่อสารข้อมูลของสินค้าและ บริการไปสู่กลุ่มเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องมีการศึกษาเครื่องมือที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อการตลาดต่างๆ ทั้งข้อดีและข้อเสีย จุดอ่อนและจุดแข็งของแต่ละเครื่องมือ และเลือกใช้เครื่องมือสื่อสารให้ได้เกิดประโยชน์ สูงสุด

(4) แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ควรเน้น ที่สามประการสำคัญ คือ บรรจุภัณฑ์ การยืดอายุการเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ และการขอรับ การรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า และสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค สอดคล้องกับ พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์ (2559, น. 2) ที่ได้อธิบายถึงระบบมาตรฐานที่เรียกว่า MSTQ ประกอบด้วย 4 หมวดหลัก ได้แก่ ระบบมาตรวิทยา (Metrology) การกำหนด มาตรฐาน (Standardization) การทดสอบ (Testing) และการรับรองคุณภาพ (Quality Assurance) เป็นโครงสร้างพื้นฐานด้านคุณภาพที่สำคัญในการผลักดันให้เกิดการ เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

นอกจากนี้ วลัยพร ร่มริน (2557, น. 6-7) ได้กล่าวว่า ปัจจุบันสภาพสังคม และวิถีชีวิตคนเปลี่ยนแปลงไป ประชาชนมีความต้องการใช้บรรจุภัณฑ์ที่มีความสะดวก ใช้ง่าย ประหยัดเวลา ส่งผลให้มีการคิดค้นบรรจุภัณฑ์ที่ตอบสนองตามความต้องการผู้ใช้ เป็นที่มาของการผลิตบรรจุภัณฑ์พลาสติกซึ่งเป็นการพัฒนานวัตกรรมบรรจุภัณฑ์ที่มีกรรมวิธีป้องกันการซึมผ่านของก๊าซออกซิเจน ช่วยรักษาความสดใหม่และยืดอายุการเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ได้นานขึ้น ซึ่งการพัฒนานวัตกรรมบรรจุภัณฑ์ในปัจจุบันมีแนวโน้มที่ให้ความสำคัญใน 5 ด้าน ได้แก่ 1) บรรจุภัณฑ์เพื่อเก็บรักษาความสดใหม่ของผลิตภัณฑ์ 2) บรรจุภัณฑ์สะดวกใช้สำหรับทุกเพศ-วัย โดยเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ เน้นบรรจุภัณฑ์ที่ใช้ง่าย 3) บรรจุภัณฑ์รักษ์โลก ให้ความสำคัญกับการรักษาสิ่งแวดล้อม เน้นการรีไซเคิล 4) บรรจุภัณฑ์ที่ดึงดูดใจผู้บริโภค ให้ความสำคัญกับความคิดสร้างสรรค์สินค้าที่ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ และ 5) บรรจุภัณฑ์สอดคล้องเข้ากันได้กับเทคโนโลยีในอนาคต

(5) แนวทางการพัฒนาการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน โดยการแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนบุคลากร การใช้วัตถุดิบหรือแหล่งทรัพยากร และการใช้เครื่องมือเครื่องจักร อุปกรณ์การผลิต สอดคล้องกับ สุวรรณ เตชะธีระปริดา, สุรัตน์ หงส์ไทย, และ ชิตชนก ปรีชานันท์ (2560, น. 218) ที่กล่าวถึงแนวทางพัฒนากลุ่มหรือวิสาหกิจชุมชนที่มีประสิทธิภาพ คือ การส่งเสริมให้มีการรวมวิสาหกิจชุมชนเป็นกลุ่มหรือเป็นเครือข่ายอย่างชัดเจนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่ม ซึ่งมีการส่งเสริมรูปแบบการจัดการตามสมรรถนะของกลุ่ม โดยเน้นกระบวนการพัฒนาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้มีการจัดการที่ดี ตลอดจนการพัฒนาภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วมในชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน การสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของกลุ่มเครือข่ายธุรกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสนับสนุนและส่งเสริมตั้งแต่ความเข้มแข็งภายในกลุ่ม ด้านความสามารถของผู้นำกลุ่ม ความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในกลุ่มให้มีความเข้มแข็งเพื่อเอื้อประโยชน์สำหรับเครือข่ายทางธุรกิจโดยการนำแนวคิดของกลุ่มและเครือข่ายมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการจัดการด้านการผลิต ความเชื่อ วัฒนธรรมและจิตสำนึกรักชุมชนของตนเองเป็นสำคัญ

ลักษณะการดำเนินงานของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน คือ การจัดหาและแบ่งปันแหล่งวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตการใช้แรงงานและอุปกรณ์การผลิตร่วมกัน สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่ที่ว่า “วิสาหกิจชุมชนเจอกันน้อย เราไม่รู้ความต้องการ ใครอยากทำร่วมกับใครบ้าง” (เจ้าหน้าที่แห่งหนึ่ง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ธันวาคม 2560) และผู้นำวิสาหกิจชุมชนที่กล่าวเสริมว่า “ถ้าร่วมกันได้จะดีมาก แลกเปลี่ยนกัน บางพื้นที่ผลผลิตเยอะ บางพื้นที่ผลผลิตน้อยทั้งที่เป็นผลิตภัณฑ์แบบเดียวกัน ทำเป็นเครือข่าย

จะได้ช่วยกันออกแบบว่าจะทำอย่างไร เก็บแบบไปไหน และบรรจุภัณฑ์แบบใด” (ผู้นำวิสาหกิจชุมชนแห่งหนึ่ง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ธันวาคม 2560) การทำงานร่วมกันจะช่วยให้เกิดการสร้างช่องทางการตลาดเพื่อการจำหน่ายสินค้าและบริการร่วมกัน และการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการให้บริการที่มีคุณภาพ เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ คุณภาพรูปแบบ และมาตรฐานที่ต้องดำเนินการควบคู่กันไปกับการจัดการตลาดที่มีประสิทธิภาพ

เนื่องจากปัจจุบันผลิตภัณฑ์ของชุมชนยังอยู่ในขั้นเริ่มต้นของวงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ที่จะต้องได้รับการพัฒนาอย่างมาก ดังนั้น เงินทุนจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการสนับสนุนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนให้มีศักยภาพและมีความพร้อมที่จะดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายกิจกรรม (นฤมล นิราทร, 2543, น. 18-21) ให้เป็นไปอย่างราบรื่น ในขณะเดียวกันเครือข่ายที่มีเงินทุนน้อยควรได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพันธมิตรอื่นๆ อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ คือ การแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกัน หรือการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ร่วมกันเพื่อให้เกิดการผสมผสานระหว่างกันขึ้น เป็นการแลกเปลี่ยนที่ก่อให้เกิดภาวะที่ต่างต้องเติมเต็มให้แก่กันและกันก่อให้เกิดความมีคุณภาพในระยะยาว (สุพจน์ อินทว้าง และกัญญาภรณ์ อินทว้าง, 2558, น. 88-89)

9. ข้อเสนอแนะ

(1) ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอ ควรมีการจัดทำแบบสำรวจความต้องการฝึกอบรมและการพัฒนาสำหรับวิสาหกิจชุมชน เฉพาะและควรจำแนกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโดยพิจารณาจากระดับการมีส่วนร่วมและความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนเพื่อจัดกระบวนการฝึกอบรมที่เหมาะสมกับวิสาหกิจชุมชนแต่ละประเภทและการจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมที่ต่อเนื่อง

(2) ด้านการพัฒนาระบบการจัดการบัญชีของวิสาหกิจชุมชน โดยสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ควรกำหนดบทบาทและอำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในการวางแผนการสอนแนะนำด้านการจัดทำบัญชีให้กับวิสาหกิจชุมชนให้ชัดเจน ทั้งนี้ ให้พิจารณาข้อมูลศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนประกอบกัน

(3) ด้านการพัฒนาการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ในการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนควรให้หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอ ดำเนินการสำรวจความพร้อมและความสนใจในการสร้างเครือข่ายระหว่างผู้ผลิต

เครือข่ายผู้ผลิตและผู้ขาย และจัดประชุมร่วมกันเพื่อให้เกิดการติดต่อ ประสานงานและทำการแลกเปลี่ยนความรู้บุคลากรระหว่างวิสาหกิจชุมชนได้กว้างขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2560). *รายงานประจำปี 2560*. นนทบุรี: กรมพัฒนาธุรกิจการค้า.
- กังสตาล กนกหงษ์. (2561). แนวทางการพัฒนาและการจัดการเครือข่ายของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพืชผักอินทรีย์ จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 6(2), 261-270.
- คมวิทย์ ศิริธร. (2560). ผลกระทบจากการค้าเสรีในประชาคมอาเซียนต่อต้นทุนการผลิตของธุรกิจอาหารฮาลาลประเภทไก่ในจังหวัดสงขลา ประเทศไทย และรัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย. *วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ, ฉบับพิเศษ*, 221-230.
- จตุพร จุ้ยใจงาม, และพรชัย เทพปัญญา. (2557). กิจการเพื่อสังคม แนวโน้มระบอบทุนนิยมสมัยใหม่กรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จ. *Veridian E-Journal*, 7(3), 1229-1230.
- จันทนา พงศ์สิทธิกาญจนา. (2558). แนวทางการจัดการที่มีคุณภาพของวิสาหกิจชุมชนเพื่อการบรรลุยุทธศาสตร์ด้านการอยู่ดีมีสุขในจังหวัดนครปฐม. *Veridian E-Journal*, 8(2), 2039-2053.
- จิรพร มหาอินทร์, อรุณี พิงวัฒนานุกุล, ฐิตินันท์ พงษ์คะเชนทร์, และขวัญฤทัย วงศ์คำแหงหาญ. (2554). *การดำเนินงานและการส่งเสริมศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์ผ้าและเครื่องแต่งกาย จังหวัดปทุมธานี* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
- ฐานเศรษฐกิจ. (2561). *สสว.หนุน SMEs สุขภาพ-ความงาม ร่วมงาน ASEAN Beauty 2018 เปิดตลาดโลก*. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2561, จาก www.thansettakij.com/content/278652
- ณัฐวัฒน์ คณารักษ์สมบัติ. (2557). การสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการเพื่อภาคธุรกิจ. *วารสารปัญญาวิวัฒน์*, 5(2), 246-254.

- ณัฐพล บัวเปลี่ยนสี, ปรีดาพร อารักษ์สมบุรณ์, และนิชชีชญา นราฐปนนท์. (2560). การพัฒนาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดฉะเชิงเทรา. *วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์*, 1(1), 43-50.
- ดุขฎี นาคเรือง, สุจิตา วัฒนยืนยง, และนุชนภา เลขาวิจิตร. (2560). ปัจจัยที่มีอิทธิพล ต่อผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนจังหวัดยะลา. *วารสารศรีนครินทร์วิโรฒ วิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 9(17), 69-77.
- ธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ, จุรีวรรณ จันทลา, ทิพย์วรรณ สุขใจรุ่งวัฒนา, สัมพันธ์ สุขใส, และ วาสนา มะลินิน. (2558). การพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญา เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันอย่างยั่งยืนของวิสาหกิจ ชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง. *วารสารศิลปการ ศึกษาศาสตร์วิจัย*, 7(2), 79-82.
- นฤมล นิราทร. (2543). *การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิมมวล วิเศษสรรพ, ภัทรณัชชา โชติคุณากิตติ, และวัฒน์ รัมมะพ้อ. (2560). กระบวนทัศน์ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมร่วมสมัยไทยทรงดำ ตำบลรางหวาย อำเภอ พนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 5(2), 193-202.
- พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์. (2559). สัมภาษณ์ ดร.พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวง วิทยาศาสตร์ฯ Most One Stop Service. *วารสารกรมวิทยาศาสตร์บริการ*, 64(200), 1-3.
- พิริยะ ผลพิรุฬห์. (2556). บทบาทของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมไทยในระบบ เศรษฐกิจสร้างสรรค์. *วารสารเศรษฐศาสตร์ปริทรรศน์ สถาบันพัฒนาศาสตร์*, 7(1), 205-250.
- วัลย์พร รมรีน. (2557). นวัตกรรมบรรจุภัณฑ์ในประเทศญี่ปุ่น Packaging Innovation in Japan. *วารสารกรมวิทยาศาสตร์บริการ*, 62(196), 5-7.
- ศิตา เขี่ยมขันติถาวร. (2555). การจัดการเรียนการสอนภาษาอังกฤษของประเทศ ที่เป็นสมาชิกประชาคมอาเซียน. *วารสารศึกษาศาสตร์ มสธ.*, 5(2), 25-39.
- ศูนย์รวมข้อมูลธุรกิจเอสเอ็มอี. (2558). *5 ประเทศอาเซียนโตไวโอกาสสินค้าไทยเจาะตลาด*. สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2561, จาก www.smethailandclub.com/news-3809-id.html

- สมาคมการจัดการธุรกิจแห่งประเทศไทย. (2560). *รายงานสรุปโครงการกิจกรรมเพื่อยกระดับความสามารถในการแข่งขันของประเทศ 2560*. กรุงเทพฯ: สมาคมการจัดการธุรกิจแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานเกษตรจังหวัดกาญจนบุรี. (2554). *ข้อมูลวิสาหกิจชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี*. กาญจนบุรี: กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร สำนักงานเกษตรจังหวัดกาญจนบุรี.
- สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม. (2554). *ข้อมูลวิสาหกิจชุมชนจังหวัดนครปฐม*. นครปฐม: กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม.
- สำนักงานเกษตรจังหวัดราชบุรี. (2554). *ข้อมูลวิสาหกิจชุมชนจังหวัดราชบุรี*. ราชบุรี: กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร สำนักงานเกษตรจังหวัดราชบุรี.
- สำนักงานเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี. (2554). *ข้อมูลวิสาหกิจชุมชนจังหวัดสุพรรณบุรี*. สุพรรณบุรี: กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร สำนักงานเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *แผนพัฒนาสถิติระดับพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคกลาง ตอนล่าง 1: นครปฐม กาญจนบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- สุพจน์ อินทว้าง, และกัญญามน อินทว้าง. (2558). แนวทางการพัฒนาเครือข่ายของผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนประเภทสินค้าเกษตรกรรมจังหวัดพิษณุโลก. *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 1(1), 81-89.
- สุวรรณตา เตชะธีระปริดา, สุรัตน์ หงส์ไทย, และชิตชนก ปรีชานันท์. (2560). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมการพัฒนายุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 25(49), 215-245.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). *ฐานคิด จากแผนแม่บทสู่วิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- อาแว มะแสด. (2559). บทบาทของมหาวิทยาลัยไทยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน. ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสถาบันอุดมศึกษา*. (น. 98-122). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อำพา แก้วกำกง. (2555). โอกาสและช่องทางการค้าของ SME ไทยในตลาดกัมพูชา. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 8(1), 95-113.
- อุทัย ปริญญาสุทธินันท์. (2560). “วิสาหกิจชุมชน” ปฏิทรรศน์ในการแข่งขันทางธุรกิจ. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 37(2), 131-150.

ภาษาอังกฤษ

Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: Free Press.

การทูตกีฬา: คุณค่าของโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018
ต่อการปรับความสัมพันธ์อย่างรอบด้านระหว่างสองเกาหลี
Sports Diplomacy: The Merit of 2018 Winter Olympics
toward Inter-Korean Inclusive Reconciliation¹

จันทวัฒน์ ศิริรัตน์²

Jintavat Sirirat³

Received: June 23, 2018

Revised: July 16, 2018

Accepted: October 3, 2018

บทคัดย่อ

กีฬาเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองและการต่างประเทศมาตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ ความสำคัญของกีฬาต่อการเมืองปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดมากยิ่งขึ้นในศตวรรษที่ 20 เมื่อหลายประเทศใช้กีฬาโอลิมปิกเพื่อบรรลุเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ เกาหลีใต้ก็เป็นหนึ่งในประเทศที่เล็งเห็นคุณค่าของกีฬาทั้งในเชิงสร้างสรรค์และทำลาย โดยประธานาธิบดี มุนแจอิน (Moon Jae-in) ได้ตระหนักถึงคุณค่าของกีฬาต่อกิจการต่างประเทศ จึงได้ใช้โอกาสในการเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 ณ เมืองพย็องชัง (PyeongChang) แก้ไขปัญหาบนคาบสมุทรเกาหลีที่อยู่ในระดับวิกฤตจากยุทธศาสตร์คู่ขนาน (Byungjin) ของผู้นำคิมจองอึน (Kim Jong-un) ซึ่งจากการวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดการทูตกีฬา พบว่า ความร่วมมือระหว่างสองเกาหลีในโอลิมปิกฤดูหนาวไม่เพียงแต่ช่วยผ่อนคลายบรรยากาศที่ตึงเครียดเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การปรับความสัมพันธ์ทั้งในทางการเมือง ความมั่นคง และเศรษฐกิจ หลักฐานเชิงประจักษ์คือ การประกาศยุติโครงการพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์ การประชุมสุดยอดผู้นำเกาหลีครั้งที่ 3 และการประชุมครั้งประวัติศาสตร์

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “การทูตกีฬาของญี่ปุ่น จีน และเกาหลีใต้: บทเรียนสำหรับไทย” โดยได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2560

² สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จังหวัดปทุมธานี 12121
อีเมล: jintavat@asia.tu.ac.th

³ Institute of East Asian Studies (IEAS), Thammasat University, Pathumthani 12121.
E-mail: jintavat@asia.tu.ac.th

ระหว่างผู้นำสหรัฐฯ-เกาหลีเหนือ สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของกีฬาในฐานะเครื่องมือที่มีความจำเป็นต่อการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลี

คำสำคัญ เกาหลีใต้, เกาหลีเหนือ, การทูตกีฬา, โอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018

Abstract

Sports have been part of politics and foreign affairs since Ancient Greece. They became the significant apparatus of several countries in 20th century, particularly in utilizing Olympic Games to serve their goals. South Korea also has taken an interest in the value of sports in both constructive and destructive ways. Korean President Moon Jae-in, who realizes the importance and the merit of sports in solving North Korea's nuclear and missile crisis, seizes the opportunity to host the 2018 Winter Olympics in PyeongChang. By analyzing through the lens of Sports Diplomacy, this research found that the inter-Korean cooperation in the Winter Olympics not only reduces the antagonistic sentiment, but also spills over to political, security, and economic agenda. Empirical evidences are Kim Jong-un's statement to pause nuclear program in the 3rd of April inter-Korean summit was in the month, as well as United States-North Korea historic summit took place in Singapore in June. These distinctly show that sports are the indispensable apparatus for improving inter-Korean relations.

Keywords South Korea, North Korea, Sports Diplomacy, 2018 Winter Olympics

1. บทนำ

ปัญหาบนคาบสมุทรเกาหลีในบริบทปัจจุบันทวีความตึงเครียดมากที่สุดนับตั้งแต่สงครามเกาหลีสิ้นสุดลงในปี 1953 โดยหนึ่งในปัจจัยสำคัญเกิดจากคิมจองอึน (Kim Jong-un, 2011-ปัจจุบัน) ผู้นำรุ่นที่ 3 ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี (ต่อไปนี้จะเรียกว่า เกาหลีเหนือ) เลือกดำเนินยุทธศาสตร์คยองจัน (Byungjin) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอาวุธยุทธศาสตร์คือนิวเคลียร์และขีปนาวุธไปพร้อมกับการกระตุ้นเศรษฐกิจ

จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ปี 2012 เกาหลีเหนือมีการทดสอบขีปนาวุธถึง 89 ครั้ง⁴ อาทิ ขีปนาวุธข้ามทวีป Hwasong-15 ขีปนาวุธพิสัยกลางกึ่งสูง Hwasong-12 และขีปนาวุธจากเรือดำน้ำ (Berlinger, 2017) โดยมีวิถีโคจรมุ่งสู่ญี่ปุ่นและสหรัฐฯ กอปรกับเกาหลีเหนือละเมิดมติสหประชาชาติและสนธิสัญญาห้ามแพร่กระจายอาวุธนิวเคลียร์ (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: NPT) โดยเฉพาะการทดลองครั้งที่ 6 ในเดือนกันยายน 2017 ที่นักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าเป็นการทดลองระเบิดไฮโดรเจน เนื่องจากสามารถตรวจพบการปลดปล่อยพลังงานประมาณ 100-150 กิโลตัน⁵ มากกว่าการทดลองครั้งก่อนหน้าถึง 10 เท่า และมากกว่าระเบิด Little Boy ของสหรัฐฯ ที่ใช้ถล่มเมืองฮิโรชิมาเกือบ 7 เท่า (Beuge, Gutierrez, Levett, Sheehy, & Torpey, 2017) ดังนั้น หากเกาหลีเหนือประสบความสำเร็จในการพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์จะทำให้เกาหลีเหนือมีอำนาจต่อรองบนเวทีระหว่างประเทศมากขึ้น

ความตึงเครียดที่เข้มข้นมากขึ้นทำให้ประธานาธิบดีพัคกึนฮเย (Park Geun-hye, 2013-2017) ของสาธารณรัฐเกาหลี (ต่อไปนี้จะเรียกว่า เกาหลีใต้) เลือกลงมือด้วยการเห็นชอบกับการประจำการระบบต่อต้านขีปนาวุธ THAAD (Terminal High Altitude Area Defense) พร้อมระบบเรดาร์ที่เมืองซ็องจู (Seongju) ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกาหลีใต้กับจีนเสื่อมถอยลงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และการแลกเปลี่ยนระหว่างประชาชน เนื่องจากจีนมองว่าระบบเรดาร์ของสหรัฐฯ มีเป้าหมายเพื่อสอดแนมกิจการด้านความมั่นคงและการทหารของประเทศ แต่สถานการณ์ดังกล่าวมีแนวโน้มจะได้รับการแก้ไขในสมัยของประธานาธิบดีมุนแจอิน (Moon Jae-in, 2017 - ปัจจุบัน) นักการเมืองหัวก้าวหน้าให้ความสำคัญกับแนวทางแก้ไขปัญหาเกาหลีเหนือด้วยสันติวิธี จนได้รับการขนานนามว่าเป็นนโยบาย New Sunshine Policy⁶ ประจวบเหมาะกับการเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 ที่เมืองพย็องชัง (PyeongChang) ทำให้เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมในการใช้การทูตกีฬาเป็นเครื่องมือสำหรับปรับความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือ

⁴ จากสถิติพบว่า การทดสอบขีปนาวุธในสมัยคิมจองอึนมีมากกว่าในสมัยคิมอิลซ็อง (Kim Il-sung) และคิมจองอิล (Kim Jong-il) ที่มีการทดสอบ 15 และ 16 ครั้งตามลำดับ

⁵ 1 กิโลตัน เท่ากับ 1,000 ตันของระเบิด TNT

⁶ นโยบาย Sunshine Policy ริเริ่มขึ้นในปี 2000 สมัยประธานาธิบดีคิมแดจุง (Kim Dae-jung) เพื่อกระชับความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือ โดยเน้นการสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการแลกเปลี่ยนประชาชน พร้อมกับลดปัจจัยเสี่ยงที่อาจนำไปสู่ความตึงเครียดระหว่างสองประเทศ (รายละเอียดเพิ่มเติมในการทูตกีฬาที่ความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลี)

ทั้งนี้ การใช้กีฬาเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายทางการเมืองและการทูตไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่ประการใด เพราะตั้งแต่สมัยกรีกกีฬาก็ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายระหว่างนครรัฐเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างกัน กีฬาได้กลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองและการทูตอย่างเต็มรูปแบบในศตวรรษที่ 20 ยกตัวอย่างเช่น เยอรมนีในสมัยนาซีที่ต้องการแสดงพลังอำนาจของลัทธินาซีและความแข็งแกร่งของเผ่าพันธุ์อารยันผ่านโอลิมปิกปี 1936 ที่กรุงเบอร์ลิน ในปี 1971 ทีมนักกีฬาเทเบิลเทนนิสของสหรัฐอเมริกาเดินทางไปแข่งขันกับทีมจีน โดยรู้จักกันในชื่อการทูตปิงปอง (Ping-pong Diplomacy) นำไปสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตของสองประเทศ การยกระดับภาพลักษณ์และพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นผ่านโอลิมปิกปี 1964 รวมทั้งการจัดการแข่งขันกีฬาระหว่างประเทศเกิดใหม่ (Games of the New Emerging Forces: GANEFO) ที่มีเป้าหมายเพื่อรวมกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (Non-Aligned Movement: NAM) การคว่ำบาตรการแข่งขันโอลิมปิกปี 1980 ที่กรุงมอสโกของสหรัฐอเมริกา และโอลิมปิกปี 1984 ที่นครลอส-แอนเจลิส ของสหภาพโซเวียตและประเทศบริวาร (Murray & Pigman, 2014, pp. 1098-1101) รวมทั้งการสร้างชาติและพัฒนาประเทศผ่านโอลิมปิกปี 1988 ของเกาหลีใต้ การเชื่อมความสัมพันธ์และลดความตึงเครียดระหว่างเกาหลีใต้กับญี่ปุ่นด้วยการเป็นเจ้าภาพรวมฟุตบอลโลกปี 2002 และการยกระดับสถานะสู่การเป็นประชาคมมหาอำนาจของจีนในโอลิมปิกปี 2008 ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างกีฬากับการเมือง การต่างประเทศ การพัฒนาและเศรษฐกิจ

แม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีก็พบว่า กีฬามีบทบาทสำคัญในหน้าประวัติศาสตร์ของสองประเทศ ทั้งการแข่งขันเพื่อชิงความเป็นหนึ่ง การโดดเดี่ยวเกาหลีเหนือผ่านโอลิมปิกปี 1988 การสานสัมพันธ์ด้วยการรวมทีมแข่งขันเทเบิลเทนนิสและฟุตบอลเยาวชนชิงแชมป์โลกในปี 1991 อีกทั้งยังเห็นได้จากนโยบาย Sunshine Policy ที่ให้สำคัญกับการทูตกีฬาในฐานะเครื่องมือสำคัญสำหรับกระชับความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือ แม้ว่าจะประสบความสำเร็จเพียงเข้าร่วมพิธีเปิดการแข่งขันในกีฬาโอลิมปิกและเอเชียนเกมส์ร่วมกันภายใต้ธงรวมชาติ (Hanbandogi)⁷ แต่อย่างน้อยก็สะท้อนถึงความพยายามที่จะสร้างสันติภาพบนคาบสมุทรเกาหลี ดังนั้น การเป็นเจ้าภาพโอลิมปิก

⁷ แนวคิดธงรวมชาติเกิดขึ้นตั้งแต่ปี 1963 ริเริ่มโดยฮวน อันโตนิโอ ซามารานช์ (Juan Antonio Samaranch) ประธานคณะกรรมการโอลิมปิกสากล (International Olympic Committee: IOC) เพื่อให้กีฬามีส่วนช่วยลดความขัดแย้งระหว่างประเทศ โดยมีความพยายามใช้ครั้งแรกในการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกปี 1964 ที่กรุงโตเกียวแต่ไม่ประสบความสำเร็จ

ฤดูหนาวปี 2018 จึงเป็นโอกาสอันดีอีกครั้งที่ประธานาธิบดีมินแฮอินจะหยิบยกการทูตกีฬาขึ้นมาเป็นเครื่องมือสำหรับปรับความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดบนคาบสมุทรเกาหลี

บทความนี้จึงให้ความสำคัญกับการใช้การทูตกีฬาของเกาหลีใต้ในบริบทของโอลิมปิกฤดูหนาวที่เมืองพย็องชังภายใต้สมมติฐานที่ว่า การใช้กีฬาเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในด้านอื่นๆ ต่อไป ทั้งด้านความมั่นคง การเมือง เศรษฐกิจ และประชาชน โดยแบ่งบทการศึกษาออกเป็นกรอบแนวคิดการทูตกีฬา วรรณกรรมเกี่ยวกับการทูตกีฬาของเกาหลีใต้ กีฬาในการเมืองและการต่างประเทศของเกาหลีใต้ การทูตกีฬากับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลี การกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีผ่านโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 และบทสรุป

2. กรอบแนวคิดการทูตกีฬา

การใช้กีฬาเพื่อบรรลุเป้าหมายของหลายประเทศในช่วงศตวรรษที่ 20 ได้สร้างความตระหนักแก่นักรัฐศาสตร์ถึงความสำคัญและคุณค่าของกีฬาในฐานะเครื่องมือด้านการต่างประเทศที่มีทั้งคุณและโทษ โดย Cha (2013, pp. 1176-1177) มองว่ากีฬาเป็นเครื่องมือทางการทูตที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ เพราะมหกรรมการแข่งขันกีฬาเป็นโอกาสในการผลักดันวาระทางการเมือง อีกทั้งกีฬาไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการยกระดับสถานะและภาพลักษณ์ของประเทศเท่านั้น แต่ยังเป็นทางเลือกใหม่เมื่อแนวทางการทูตแบบดั้งเดิมไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้ ซึ่งที่ผ่านมากีฬาได้พิสูจน์ให้เห็นถึงคุณค่าที่มีต่อการต่างประเทศ เพราะสามารถช่วยให้รัฐปรับระดับความสัมพันธ์ทางการทูตเป็นเวทีสำหรับการหารือระหว่างผู้กำหนดนโยบาย และช่วยเพิ่มทัศนคติเชิงบวกในระดับประชาชน เช่นเดียวกับ Jean-Loup Chappellet และ Emmanuel Byle ที่มองว่านอกจากกีฬาจะเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมมากขึ้นในระดับประชาชนแล้ว ยังก่อให้เกิดการสร้างสรรคทางเศรษฐกิจและสังคมอีกด้วย ตลอดจนมีคุณค่าในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ (Kobierecki, 2013, p. 51)

สอดคล้องกับทัศนะของ Houlihan (1994, pp. 10-12) กีฬา คือ เครื่องมือที่มี “ต้นทุนต่ำ แต่ให้ผลตอบแทนที่สูง” เห็นได้จากการเลือกใช้เทเบิลเทนนิสและบาสเกตบอลเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ และจีนในช่วงทศวรรษ 1970 ซึ่งได้ผ่านการกลั่นกรองในเชิงผลประโยชน์ทางการเมืองมาแล้วโดยคำนึงถึงความภาคภูมิใจและเกียรติภูมิของ

ประเทศ กล่าวคือ กีฬาเทเบิลเทนนิสเป็นกีฬาได้รับความนิยมและสร้างความภาคภูมิใจแก่จีน ขณะที่บาสเกตบอลคือกีฬาประจำชาติของสหรัฐฯ และมีฝีมือที่โดดเด่นกว่าชาติอื่นๆ ดังนั้น ผลแพ้ชนะ (สหรัฐฯ แพ้ในการแข่งขันเทเบิลเทนนิส ส่วนจีนแพ้ในการแข่งขันบาสเกตบอล) จึงแทบไม่มีผลกระทบต่อความพยายามปรับความสัมพันธ์สู่ระดับปกติ แต่ในทางตรงกันข้าม กีฬาถือเป็นเครื่องมือลงโทษทางการทูต ดังจะเห็นได้จากกรณีสหรัฐฯ และพันธมิตรคว่ำบาตรโอลิมปิกปี 1980 เพื่อประท้วงการรุกรานอัฟกานิสถานของสหภาพโซเวียตในปี 1979 โดยสหภาพโซเวียตตอบโต้ด้วยการคว่ำบาตรโอลิมปิกปี 1984 ที่นครลอสแอนเจลิส หรือการคว่ำบาตรแอฟริกาใต้จากการแข่งขันกีฬาระดับนานาชาติเพื่อกดดันให้ยกเลิกนโยบายแบ่งแยกสีผิว (Apartheid) รวมทั้งการกีดกันอิสราเอลเข้าร่วมการแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ปี 1962 และปี 1974 ณ ประเทศอินโดนีเซีย และอิหร่านตามลำดับ อันเกิดจากปัญหาความขัดแย้งระหว่างอิสราเอลกับชาติอาหรับ ส่งผลให้ประเทศมุสลิมร่วมมือกันกดดันและตัดขาดความสัมพันธ์กับอิสราเอล

นอกจากนี้ กีฬายังเป็นช่องทางในการแสดงความเป็นผู้นำนบนเวทีความร่วมมือระหว่างประเทศ เช่น ในกรณีของประธานาธิบดีซูการ์โน (Sukarno) ที่มีบทบาทนำในการริเริ่มการแข่งขันกีฬา GANEFO ปี 1963 ในฐานะกีฬาโอลิมปิกที่ปราศจากอิทธิพลของจักรวรรดินิยม โดยมีนักกีฬาจากประเทศคอมมิวนิสต์และกลุ่ม NAM เข้าร่วมรวมทั้งหมด 51 ประเทศ อย่างไรก็ตาม การดำเนินนโยบายของประธานาธิบดีซูการ์โนถูกมองว่าเป็นความพยายามเบี่ยงเบนความสนใจจากปัญหาภายในประเทศ หรือกรณีของคิวบาที่พยายามมีบทบาทนำในกลุ่ม NAM ด้วยการให้ความช่วยเหลือด้านการกีฬาแก่ประเทศต่างๆ เช่น แองโกลา เอธิโอเปีย และนิการากัว (Houlihan, 1994, p. 13)

ดังนั้น คุณค่าของกีฬาจึงสามารถสรุปตามมุมมองของ Cha (2009, pp. 2-3) และ Jarvie (2003, p. 545) ได้ดังนี้

(1) กีฬาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ เมื่อการทูตแบบดั้งเดิมไม่สามารถดำเนินการต่อได้ การใช้กีฬาเป็นเครื่องมืออย่างถูกที่ถูกเวลา จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายตามที่คาดหวังไว้ เช่น การใช้เทเบิลเทนนิสและบาสเกตบอลฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างจีนกับสหรัฐฯ

(2) กีฬาสามารถสนับสนุนกระบวนการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ เช่น การฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ ปานามา และเม็กซิโก ด้วยการแข่งขันเบสบอลและท่าทีที่เป็นมิตรระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ในการเป็นเจ้าภาพร่วมฟุตบอลโลกปี 2002

(3) กีฬาช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์และความภาคภูมิใจของประชาชน ชัยชนะของทีมชาติและนักกีฬาถือเป็นการสร้างเอกภาพของชาติได้เป็นอย่างดี ฉันทัดฉันทันนั้น

ความพ่ายแพ้ก็ส่งผลต่อภาพลักษณ์ของประเทศเช่นเดียวกัน เช่น การใช้กีฬารักบี้ส่งเสริมความเป็นเอกภาพของแอฟริกาใต้ กีฬาคริกเกตกับความภาคภูมิใจของคนในเอเชียใต้ ฟุตบอลกับการรวมชาติยูโกสลาเวีย และการส่งเสริมศักยภาพด้านกีฬาเพื่อสร้างความภาคภูมิใจของเยอรมันตะวันออกและโรมาเนีย

(4) กีฬาสามารถสร้างความเจริญและการพัฒนา เช่น ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และจีน ใช้โอกาสในการเป็นเจ้าของภาพโอลิมปิกพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเป็นจุดเปลี่ยนในการพัฒนาประเทศ

(5) กีฬาระดับนานาชาติหลังยุคสมัยใหม่ (Post-Modern International Sport) เป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิดหลังยุครัฐชาติ (Post-Nationalist) กับหลังยุคอาณานิคม (Post-Colonial) อีกทั้งการวิพากษ์กีฬาในเชิงประวัติศาสตร์ก็สามารถอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงจักรวรรดินิยมและสมัยอาณานิคมได้เช่นเดียวกัน เช่น การปลุกฝังค่านิยมของอังกฤษในประเทศอาณานิคมผ่านกีฬา เช่น คริกเกต รักบี้ เทนนิส และกอล์ฟ รวมถึงการจัดการแข่งขันกีฬาเครือจักรภพ (Commonwealth Games) เพื่อสะท้อนถึงความยิ่งใหญ่ในอดีตของอังกฤษ

(6) องค์การกีฬาระหว่างประเทศจะมีบทบาทมากขึ้นในศตวรรษที่ 21 ก่อให้เกิดความทับซ้อนระหว่างอำนาจในการกำกับการแข่งขันกีฬากับอำนาจอธิปไตยของรัฐ เช่น การแข่งขันฟุตบอลไทยลีกที่ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบของสมาพันธ์ฟุตบอลแห่งเอเชีย (Asian Football Confederation: AFC) เพื่อการยอมรับในระดับนานาชาติ

แนวคิดการทูตกีฬาแสดงให้เห็นว่า กีฬากับการเมืองมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ บ่อยครั้งที่กีฬาเป็นเครื่องมือของรัฐในการบรรลุเป้าหมายทั้งในเชิงสร้างสรรค์และการทำลาย กีฬาก็ไม่ได้ถูกจำกัดแค่การแข่งขันเพื่อความบันเทิงหรือกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจเท่านั้น ในกรณีของความขัดแย้งบนคาบสมุทรเกาหลี การเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 เป็นโอกาสอันดีที่เกาหลีใต้จะใช้การทูตกีฬาเพื่อปรับความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือ ในยามที่ช่องทางความร่วมมืออื่นเผชิญกับขวากหนามจนไม่สามารถเดินหน้าต่อไปได้ ที่สำคัญกีฬายังเป็นจุดเริ่มต้นของการสานสัมพันธ์ที่สามารถขยายไปสู่ความร่วมมือด้านอื่นๆ ต่อไป

3. วรรณกรรมเกี่ยวกับการทูตกีฬาของเกาหลีใต้

นักวิชาการหลายท่านเห็นว่า กีฬาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้เกาหลีใต้บรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ การพัฒนาประเทศ และความสัมพันธ์กับ

เกาหลีเหนือ อาทิ ทักษะของ Manheim (1990) ที่วิเคราะห์ว่า การเสนอตัวเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกปี 1988 ของเกาหลีใต้มีการเมืองและเศรษฐกิจเป็นปัจจัยผลักดันสำคัญ โดยต้องการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและยกระดับเศรษฐกิจของประเทศ ในฐานะประเทศอุตสาหกรรมใหม่ผ่านมหกรรมกีฬาระดับโลก เช่นเดียวกับ Ha, Lee, and Ok (2015) ที่วิเคราะห์ในด้านการพัฒนาว่า เกาหลีใต้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาผ่านกีฬา จนเกิดความเชี่ยวชาญและองค์ความรู้ซึ่งนำมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือทางการทูตเพื่อช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาอันเป็นการเสริมสร้างภาพลักษณ์ของประเทศได้อีกทางหนึ่ง

ขณะที่ Lee (2016) ได้อธิบายความพยายามเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกฤดูหนาวของเกาหลีใต้ผ่านทฤษฎีระบบโลก (World System Theory) ว่าเกาหลีใต้ต้องการเป็นเจ้าภาพเพื่อขยับสถานะจากรัฐกึ่งชายขอบ (Semi-Periphery) ไปเป็นรัฐศูนย์กลาง (Core) หรือกลุ่มประเทศชั้นนำ อันเป็นเขตแห่งเกียรติภูมิ (Zone of Prestige) ตามมุมมองดังกล่าว โอลิมปิกฤดูหนาวไม่ใช่เพียงมหกรรมกีฬาที่จัดขึ้นเฉพาะประเทศเมืองหนาวเท่านั้น แต่เกือบทั้งหมดเป็นประเทศพัฒนาแล้วซึ่งมีระดับรายได้สูงเพียงพอต่อการจัดหาอุปกรณ์สำหรับเล่นกีฬาฤดูหนาว การเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกฤดูหนาวจึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความสำเร็จในการยกระดับสถานะของประเทศ ประกอบกับเกาหลีใต้เคยเป็นเจ้าภาพมหกรรมระดับโลกมาแล้วทั้งโอลิมปิกปี 1988 งาน Expo ปี 1993 และฟุตบอลโลกปี 2002 ดังนั้น การเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกฤดูหนาวจึงเป็นส่วนเติมเต็มเป้าหมายของการยกระดับสถานะสู่ประเทศศูนย์กลางของระบบโลก สอดคล้องกับ Joo, Bae, and Kassens-nor (2017) and Kim (2016) ที่เห็นว่า โอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 เป็นโอกาสสำหรับเกาหลีใต้ในการแสดงให้เห็นถึงระดับการพัฒนาและขีดความสามารถ เพราะกีฬาหลายประเภทต้องใช้ทุนทรัพย์สูง ซึ่งเป็นภาพสะท้อนความสำเร็จในการยกระดับคุณภาพชีวิตและระดับรายได้ของคนเกาหลีจากที่เคยอยู่ในกลุ่มประเทศยากจนที่สุดในโลก เช่นเดียวกับมุมมองของ Oh Jinhwan (2017) ที่ว่า การจัดโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 ที่จังหวัดคังว็อน (Gangwon) จะช่วยลดช่องว่างการพัฒนาระหว่างภูมิภาคของประเทศ เพราะที่ผ่านมาคังว็อนถูกละเลยอันเนื่องจากเหตุผลทางการเมืองและภูมิศาสตร์ที่เป็นภูเขา กีดกันการเข้าถึงความเจริญ การเป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิกจึงเป็นโอกาสครั้งสำคัญในการพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับจังหวัด เช่นเดียวกับที่ญี่ปุ่นเคยประสบความสำเร็จในการใช้โอลิมปิกฤดูหนาวปี 1998 พัฒนาจังหวัดนากาโนะ

ในส่วนของความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือ Merkel (2009) ได้วิเคราะห์ว่า ในช่วงสงครามเย็นมหกรรมกีฬาระหว่างประเทศมักเป็นเวทีแข่งขันระหว่างสองเกาหลีเพื่อ

ซึ่งช่วยความเป็นหนึ่ง แต่หลังสิ้นสุดยุคสงครามเย็นทั้งสองเกาหลีหันมาใช้กีฬาเป็นเครื่องมือ กระชับความสัมพันธ์มากขึ้น เนื่องจากเครื่องมือทางการเมืองและเศรษฐกิจมักประสบกับปัญหาและไม่ต่อเนื่อง เช่นเดียวกับการศึกษาของ Van Tassell and Terry (2012) ที่ได้ข้อสรุปว่า การที่สองเกาหลีเข้าร่วมพิธีเปิดการแข่งขันภายใต้ธงรวมชาติได้ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวของทั้งนักกีฬาและประชาชน กีฬาจึงเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ติระหว่างสองเกาหลี และสามารถต่อยอดไปสู่ความร่วมมือด้านอื่นๆ อย่างที่ Merkel and Kim (2011) วิเคราะห์ว่า นอกจากเกาหลีใต้ต้องการปรับความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือเพื่อให้การแข่งขันโอลิมปิกฤดูหนาวสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีแล้ว อีกทั้งการเป็นเจ้าภาพครั้งนี้ยังเป็นโอกาสสำหรับการเจรจาแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างสองเกาหลี อย่างไรก็ตาม Levkowitz (2018) พบว่า คนเกาหลีใต้มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันต่อการใช้โอลิมปิกฤดูหนาวเป็นเครื่องมือปรับความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือ ได้แก่ ฝ่ายเสรีนิยมที่มองว่า การใช้โอลิมปิกฤดูหนาวเป็นเครื่องมือการทูตเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างสองเกาหลี ขณะที่ในมุมมองของฝ่ายอนุรักษนิยมมองว่า การผ่อนคลายมาตรการกีดกันแล้วหันมาใช้โอลิมปิกฤดูหนาวเป็นช่องทางในการเจรจาแก้ไขปัญหาคจะนำไปสู่ความล้มเหลวในการกีดกันเกาหลีเหนือให้ล้มเลิกโครงการพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์

จากทัศนะข้างต้นจะเห็นได้ว่า เกาหลีใต้ประสบความสำเร็จในการใช้กีฬาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาและยกระดับสถานะของประเทศ รวมทั้งการใช้การทูตกีฬาดำเนินการปรับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีไม่ใช่เรื่องใหม่แต่ประการใด ถึงอย่างนั้นที่ผ่านมา กีฬาเป็นทั้งคุณและโทษในความสัมพันธ์กับคาบสมุทรเกาหลี จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ผู้กำหนดนโยบายเกาหลีใต้จะใช้โอกาสในการเป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิกฤดูหนาวจัดการความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีไปในทิศทางใดท่ามกลางความผันแปรที่มาจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอก

3.1 กีฬาในเมืองและการต่างประเทศของเกาหลีใต้

การใช้กีฬาเป็นเครื่องมือทางการเมืองของเกาหลีใต้ริเริ่มขึ้นในสมัยของประธานาธิบดีพักจ็องฮี (Park Jung-hee, 1963-1979) เพราะต้องการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและความเป็นเอกภาพภายในชาติด้วยการกำหนดให้ญี่ปุ่นและเกาหลีเหนือเป็นคู่แข่งในทุกๆระดับ อีกทั้งกีฬายังเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และคุณภาพชีวิตของประชาชนอีกทางหนึ่ง ดังนั้น รัฐบาลจึงได้สนับสนุนการพัฒนากีฬาอย่างเต็มรูปแบบทั้งการออกกฎหมาย กำหนดยุทธศาสตร์พัฒนากีฬาแห่งชาติ จัดตั้งกองทุนสร้างศูนย์ฝึกกีฬา วางแผนระยะยาวตั้งแต่การพัฒนาระดับเยาวชนจนถึงระบบสวัสดิการของนักกีฬา รวมทั้งเสนอตัวเป็นเจ้าภาพกีฬาเอเชียนเกมส์ ครั้งที่ 6 ปี 1970 เพื่อเป็นเวที

นานาชาติแสดงพัฒนาการของเกาหลีใต้ แต่ด้วยสถานการณ์ความตึงเครียดบนคาบสมุทรเกาหลี ทำให้เกาหลีใต้ขอลอนตัวเพราะต้องสำรองงบประมาณไว้รับมือกับสงครามเกาหลีระลอกใหม่ (อภิเชษฐ กาญจนดิฐ, 2560, น. 25-27)

ประธานาธิบดีช็อนดooฮวัน (Chun Doo-hwan, 1980-1988) ยังคงสานต่อความสำคัญในการใช้กีฬาเป็นเครื่องมือทางการเมืองภายใต้แนวคิด “การสร้างชาติกีฬา” (The Establishment of Sports Nation) ผ่านการสนับสนุนการจัดการแข่งขันกีฬาอาชีพและสมัครเล่นหลายประเภท และที่สำคัญคือการเป็นเจ้าภาพกีฬาเอเชียนเกมส์ปี 1986 และโอลิมปิกปี 1988 ซึ่งการเป็นเจ้าภาพมหกรรมกีฬาที่ยิ่งใหญ่ระดับภูมิภาคและโลกไม่เพียงแต่เรียกคะแนนนิยมและเบี่ยงเบนความสนใจของประชาชนจากปัญหาทางการเมืองในช่วงประชาธิปไตยแบ่งบาน แต่รวมถึงการส่งเสริมเศรษฐกิจและปรับความสัมพันธ์กับนานาชาติ โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านอย่างจีนและสหภาพโซเวียต ทำให้โอลิมปิกที่กรุงโซลได้รับการจดจำว่า เป็นการแข่งขันกีฬาที่ประสบความสำเร็จในแง่ของการสร้างบรรยากาศที่ขึ้นมึนบนเวทีการเมืองโลก เพราะเป็นโอลิมปิกที่ประเทศโลกรเสรีและคอมมิวนิสต์มาแข่งขันพร้อมกันได้ หลังจากทีโอลิมปิกสองครั้งก่อนหน้านี้เต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างสองค่ายการเมือง นอกจากนี้ ความสำเร็จดังกล่าวนำไปสู่การโดดเดี่ยวเกาหลีเหนือจากพันธมิตรอันเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกาหลีเหนือตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนท่าทีต่อเกาหลีใต้หลังสิ้นสุดยุคสงครามเย็น

อีกหนึ่งมหกรรมกีฬาที่เกาหลีใต้ประสบความสำเร็จในการใช้กีฬาเป็นเครื่องมือด้านการต่างประเทศ คือ ฟุตบอลโลกปี 2002 โดยเกาหลีใต้ปรารถนาจะเป็นเจ้าภาพฟุตบอลโลกปี 2002 มาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1990 เพื่อต่อยอดการพัฒนาเศรษฐกิจและยกระดับสถานะบนเวทีโลก แต่มีคู่แข่งคือญี่ปุ่น โดยในปี 1994 ทั้งสองประเทศได้หารือประเด็นการเป็นเจ้าภาพร่วมแต่ก็ไม่สามารถตกลงกันได้ ดังนั้น สมาพันธ์ฟุตบอลนานาชาติ (Fédération Internationale de Football Association: FIFA) และสมาพันธ์ฟุตบอลแห่งเอเชีย (AFC) จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้การเป็นเจ้าภาพร่วมฟุตบอลโลกปี 2002 เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมเพราะเกรงว่า หากยังหาข้อสรุปไม่ได้จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศทรุดหนักลงไปกว่าเดิม สำหรับเกาหลีใต้ การเป็นเจ้าภาพฟุตบอลโลกยังเป็นโอกาสในการฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังเผชิญวิกฤตการเงินปี 1997 (Joo et al., 2017, pp. 71-85) ผลที่ได้คือ เศรษฐกิจเกาหลีใต้เข้มแข็งขึ้นจนกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลกในปัจจุบัน

3.2 การทูตกีฬากับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลี

ก็ฟันธงว่ามีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีมาโดยตลอด ในช่วงแรกทั้งสองประเทศต้องการสร้างอัตลักษณ์และความชอบธรรมในฐานะตัวแทนของชนชาติเกาหลีบนเวทีการแข่งขันระดับนานาชาติ ซึ่งในขณะนั้นเกาหลีเหนือมีระดับการพัฒนาโดยรวมดีกว่าเกาหลีใต้ อันเป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของการผ่านเข้ารอบสุดท้ายฟุตบอลโลกปี 1966 ที่ประเทศอังกฤษ เหตุการณ์ดังกล่าวกลายเป็นแรงกระตุ้นให้เกาหลีใต้มุ่งมั่นยกระดับความสามารถด้านกีฬาสู่ความเป็นหนึ่ง (อภิเชษฐ กาญจนดิฐ, 2560, น. 26) ทั้งนี้ ความพยายามใช้กีฬาเป็นเครื่องมือเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลี มีการริเริ่มจากทางเกาหลีเหนือก่อนโดยเสนอให้มีการรวมทีมแข่งขันกีฬาโอลิมปิกปี 1958 ที่กรุงโรม หลังจากนั้นทั้งสองฝ่ายได้เจรจารวมทีมแข่งขันโอลิมปิกปี 1964 ที่กรุงโตเกียว และแข่งขันเทเบิลเทนนิสชิงแชมป์โลกครั้งที่ 35 ที่เกาหลีเหนือในปี 1979 (Yu & Park, 2015, pp. 217-218) อย่างไรก็ตาม ความพยายามดังกล่าวประสบความล้มเหลวทุกครั้งเพราะความรู้สึกเป็นศัตรูและความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์

จนกระทั่งการเป็นเจ้าภาพกีฬาเอเชียนเกมส์ปี 1986 และโอลิมปิกปี 1988 กลายเป็นจุดเปลี่ยนทั้งในด้านความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศ และการใช้กีฬาในฐานะเครื่องมือทางการทูตเพื่อลงโทษเกาหลีเหนือ เนื่องจากเกาหลีใต้ทุ่มงบประมาณจำนวนมากพัฒนาสาธารณูปโภค ปรับปรุงทัศนียภาพกรุงโซล และส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการเมืองกับนานาชาติ ประเทศ โดยเกาหลีใต้ได้ใช้โอกาสนี้กระชับความสัมพันธ์กับจีนและสหภาพโซเวียตพร้อมกับเชื้อเชิญประเทศคอมมิวนิสต์อื่นๆ เข้าร่วมการแข่งขันด้วย⁸ ผลที่ได้คือการกระชับความสัมพันธ์กับประเทศคอมมิวนิสต์ สินค้าเป็นที่รู้จักและส่งออกในตลาดโลกมากขึ้น มีภาพลักษณ์เป็นประเทศที่มีความก้าวหน้าทางด้านการพัฒนาจนสามารถเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกได้ ตลอดจนการโดดเดี่ยวเกาหลีเหนือ⁹ เนื่องจากในขณะนั้นจีนและสหภาพโซเวียตเข้าร่วมการแข่งขัน เกาหลีเหนือกลับเลือกที่จะคว่ำบาตรโอลิมปิกกรุงโซล ถือเป็นการประณามสถานการณ์ที่ผิดพลาดของเกาหลีเหนือ

⁸ โอลิมปิกปี 1988 เป็นมหกรรมกีฬาที่มีประเทศสมาชิกเข้าร่วมมากที่สุดในยุคสงครามเย็น ทั้งนี้ ช่วงเวลาดังกล่าวมีการผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองลงอย่างมาก อันเป็นผลจากการปรับเปลี่ยนนโยบายของประเทศคอมมิวนิสต์ ได้แก่ การปฏิรูปประเทศที่ต่อเนื่องจากสมัยเติ้ง เสี่ยวผิง (Deng Xiaoping) และนโยบายกลาสโนสท์-เปเรสทรอยก้า (Glasnost-Perestroika) ของสหภาพโซเวียต

⁹ ความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศมีความตึงเครียดมากขึ้น เนื่องจากเกาหลีเหนือตกเป็นผู้ต้องสงสัยในเหตุการณ์วางระเบิดสายการบินเกาหลีเที่ยวบินที่ 858 ในปี 1987 มีผู้เสียชีวิตทั้งหมด 115 คน

เนื่องจากมองว่ากลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์จะเลือกคว่ำบาตรเกาหลีใต้ที่เป็นพันธมิตรสหรัฐฯ เหมือนกับคว่ำบาตรสหรัฐฯ ในการแข่งขันโอลิมปิกที่นครลอสแอนเจลิส

ถึงกระนั้น พลวัตการเปลี่ยนแปลงของการเมืองโลกจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียตก็เป็นปัจจัยต้นที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนแนวทางการใช้การทูตกีฬาระหว่างสองเกาหลี แม้ว่าการพยายามจะรวมทีมเข้าแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ปี 1990 ที่กรุงปักกิ่ง ประสบความสำเร็จก็ตาม แต่ความสำเร็จในการหารีระดับรัฐมนตรีที่หมู่บ้านปันมุนจอม (Panmunjom) ในเดือนกันยายนปีเดียวกันนั้นนำไปสู่การลงนามข้อตกลงว่าด้วยความปรองดอง ไม่รุกราน การแลกเปลี่ยนความร่วมมือ และปฏิญญาร่วมว่าด้วยการลดนิวเคลียร์บนคาบสมุทรเกาหลี รวมทั้งเห็นชอบกับการรวมทีมเข้าแข่งขันเทนนิสชิงแชมป์โลกครั้งที่ 41 ที่ญี่ปุ่น ในปี 1991 ซึ่งสามารถคว้ารางวัลชนะเลิศประเภททีมหญิงได้ และการส่งนักฟุตบอลชาติละ 11 คน รวมทีมเข้าแข่งขันฟุตบอลเยาวชนชิงแชมป์โลกครั้งที่ 8 ที่ประเทศโปรตุเกส ภายใต้ธงรวมชาติจนสามารถทะลุถึงรอบ 8 ทีมสุดท้าย อย่างไรก็ตาม การเชื่อมความสัมพันธ์ผ่านกีฬาระหว่างสองเกาหลีกลับไม่ได้รับการสานต่อ สาเหตุหลักคือ เกาหลีเหนือกลับมาทดสอบขีปนาวุธอีกครั้งช่วงปี 1990-1994 หลังหยุดการทดสอบไปตั้งแต่ปี 1987

จนกระทั่งประธานาธิบดีคิมแดจุง (Kim Dae-jung, 1998-2003) ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดในการจัดการความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือโดยมุ่งกระชับความสัมพันธ์ด้วยการแลกเปลี่ยนระหว่างประชาชน วัฒนธรรมและกีฬา แล้วจึงขยายไปสู่การหารือด้านการเมืองและเศรษฐกิจในลำดับถัดไป (Nordpolitik)¹⁰ หรือที่รู้จักโดยทั่วไปว่านโยบาย Sunshine Policy ซึ่งเริ่มออกดอกออกผลหลังความสำเร็จในการประชุมสุดยอดผู้นำในปี 2000 ที่กรุงเปียงยาง เป็นการเปิดประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลี เพราะเป็นครั้งแรกที่มีการประชุมสุดยอดผู้นำเกาหลี ซึ่งกีฬาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทั้งสองฝ่ายใช้กระชับความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน เห็นได้จากประธานคณะกรรมการโอลิมปิกเกาหลีใต้ (National Olympic committee: NOC) ได้ร่วมเดินทางไปกรุงเปียงยางและหารือรอบกับประธาน NOC ของเกาหลีเหนือ ผลคือทั้งสองเห็นพ้องถึงการเข้าร่วมพิธีเปิดกีฬาโอลิมปิกปี 2000 ที่นครซิดนีย์ภายใต้ธงรวมชาติ อีกทั้งในกีฬาเอเชียนเกมส์ที่เมืองปูซานปี 2002 ยังเป็นครั้งแรกที่ทัพนักกีฬาเกาหลีเหนือเข้าการร่วมการแข่งขันบนแผ่นดินเกาหลีใต้ (Bridges, 2015, p. 4) รวมถึงการร่วมขบวนพิธีเปิดภายใต้ธงรวมชาติในกีฬาเอเชียนเกมส์ฤดูหนาวปี 2003 ที่เมืองอาโอโมริ กีฬามหาวิทยาลัยโลกครั้งที่ 22 ที่เมืองแดกู กีฬาโอลิมปิกปี 2004 ที่กรุงเอเธนส์ กีฬาโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2006 ที่เมืองตูริน

¹⁰ ได้แนวคิดมาจากนโยบายของเยอรมันตะวันตกที่ใช้ปรับความสัมพันธ์กับเยอรมันตะวันออก (Ostpolitik)

กีฬาเอเชียนเกมส์ปี 2006 ที่กรุงโตเกียว และล่าสุดในกีฬาเอเชียนเกมส์ปี 2018 ที่อินโดนีเซีย ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 มหกรรมกีฬาที่สองเกาหลีเข้าร่วมพิธีเปิดภายใต้ธงรวมชาติ

Event	Year	Location
41 st World Table Tennis Championship	1991	Chiba, Japan
8 th FIFA World Youth Championship	1991	Lisbon, Portugal
27 th Olympic Games	2000	Sydney, Australia
14 th Asian Games	2002	Busan, South Korea
5 th Winter Asian Games	2003	Aomori, Japan
22 nd Summer Universiade	2003	Daegu, South Korea
28 th Olympic Games	2004	Athens, Greece
20 th Winter Olympic Games	2006	Turin, Italy
15 th Asian Games	2006	Doha, Qatar
23 rd Winter Olympic Games	2018	PyeongChang, South Korea
18 th Asian Games	2018	Jakarta/Palembang, Indonesia

ในช่วงนโยบาย Sunshine Policy ทั้งสองเกาหลียังได้จัดการแข่งขันบาสเกตบอลกระชับมิตรในปี 2000 การแข่งขันฟุตบอลกระชับมิตรในปี 2002 การแข่งขันฮอกกี้น้ำแข็งในปี 2006 ตลอดจนการเข้าร่วมแข่งขันวิ่งมาราธอนที่กรุงเปียงยางของนักวิ่งเกาหลีได้กว่า 150 คน ในปี 2005 สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของกีฬาในช่วงเริ่มต้นปรับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีในทศวรรษ 2000

อย่างไรก็ตาม การร่วมมือด้านกีฬาก็ไปได้ไกลเพียงการเดินทางขบวนร่วมในพิธีเปิดการแข่งขันภายใต้ธงรวมชาติ โดยหากมองเหตุผลทางด้านกีฬาจะพบว่า ความจำเป็นในการคัดเลือกตัวนักกีฬาที่มีศักยภาพเพื่อความเป็นเลิศทางด้านกีฬาของประเทศ ปัญหาการติดต่อสื่อสาร ความแตกต่างของผู้สนับสนุนทางการเงิน และความซับซ้อนของกฎข้อบังคับของแต่ละสมาพันธ์กีฬาในการอนุญาตให้สองประเทศรวมทีมแข่งร่วมกันได้ ล้วนเป็นอุปสรรคที่ทำให้การร่วมมือด้านกีฬาระหว่างสองเกาหลีไม่มีความคืบหน้าอย่างที่คาดหวัง (Merkel, 2008, pp. 299-300) ขณะที่ Yu and Park (2015, p. 218) ได้วิเคราะห์ถึงรูปแบบและแนวทางที่เป็นอุปสรรคต่อการยกระดับความร่วมมือด้านกีฬาระหว่างสองเกาหลี ดังนี้ ประการแรก ความร่วมมือด้านกีฬาเกิดขึ้นจากข้อตกลงระดับรัฐบาล

ในลักษณะคำสั่งเชิงบังคับมากกว่าความสมัครใจจากสมาคมกีฬาในประเทศ ประการที่สอง เป็นความร่วมมือแบบเฉพาะกิจไม่มีการต่อยอด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ไม่มีแผนระยะกลางหรือระยะยาวรองรับ ประการที่สาม ความร่วมมือด้านกีฬาขึ้นอยู่กับนโยบายทางการเมืองในช่วงเวลานั้นๆ เป็นสำคัญ และประการสุดท้าย เป็นเพียงระยะแรกที่ภาคส่วนอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมการสร้างความร่วมมือด้านกีฬา เช่น สมาคมกีฬา ภาครธุรกิจ วงการบันเทิง

นอกจากนี้ บรรยากาศที่เป็นมิตรยังถูกสั่นคลอนด้วยการรื้อฟื้นโครงการพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์และซีปนาวุธอีกครั้งในปี 2006 แม้ว่าประธานาธิบดีโนมูฮย็อน (Roh Moo-hyun, 2003-2008) จะพยายามเจรจากับเกาหลีเหนือเพื่อยุติโครงการดังกล่าวผ่านการประชุมสุดยอดผู้นำครั้งที่สอง ปี 2007 แต่ก็ไม่สามารถโน้มน้าวเกาหลีเหนือให้ล้มเลิกความตั้งใจได้ (Bridges, 2015, pp. 4-5) สถานการณ์ที่พลิกผันไปถูกมองว่าเป็นความล้มเหลวของการใช้แนวทางสันติในการแก้ไขปัญหาเกาหลีเหนือ ส่งผลให้ประธานาธิบดีอึมย็องบัก (Lee Myung-bak, 2008-2013) นักการเมืองหัวอนุรักษ์นิยมได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้นำประเทศ ก่อปรกัเกิดเหตุการณ์เรือรบจม KSS Cheonan ในปี 2010 ซึ่งเกาหลีใต้เชื่อว่าเป็นฝีมือของเกาหลีเหนือ ดังนั้น การใช้กีฬาเป็นเครื่องมือทางการทูตก็เข้าสู่ภาวะสูญญากาศจากการปะทุขึ้นของความขัดแย้งระลอกใหม่ ถึงแม้ว่า ในปี 2011 ทั้งสองเกาหลีได้รวมทีมเฉพาะกิจแข่งขันกีฬาเทเบิลเทนนิสในประเพณีชายคู่เพื่อชิงถ้วย Peace and Sport Cup¹¹ ที่จัดขึ้นโดยกาตาร์ และสามารถคว้าแชมป์ไปครองได้ และในปี 2014 เกาหลีเหนือสร้างความประหลาดใจด้วยการส่งคณะที่ปรึกษาผู้นำประเทศเข้าร่วมพิธีปิดเอเชียนเกมส์ที่เมืองอินช็อน (Incheon) อันเป็นช่วงเวลาของการดำเนินนโยบายสร้างความเชื่อมั่นและเชื่อใจ (Trustpolitik) ของประธานาธิบดีพัคกึนฮยเ แต่ก็ได้ไม่ได้ทำให้สถานการณ์ความตึงเครียดบนคาบสมุทรเกาหลีเบาบางลงจนกระทั่งในสมัยประธานาธิบดีมุนแฮอิน

3.3 การกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีผ่านโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018

การทูตกีฬาต่อเกาหลีเหนือได้รับการปิดฝุ่นอีกครั้งในสมัยประธานาธิบดีมุนแฮอิน นักการเมืองหัวก้าวหน้าผู้มีประสบการณ์ทำงานร่วมกับประธานาธิบดีโนมูฮย็อน ในการขับเคลื่อนนโยบาย Sunshine Policy ในฐานะหัวหน้าคณะทำงานประธานาธิบดี จนได้รับการกล่าวถึงทั่วไปว่าเป็น New Sunshine Policy อย่างไรก็ตาม การเล็งเห็นคุณค่าของการเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกฤดูหนาวในการเชื่อมความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือ เกิดขึ้นตั้งแต่

¹¹ วัตถุประสงค์ของการแข่งขัน คือ สร้างบรรยากาศที่ดีระหว่างประเทศคู่ขัดแย้ง เพราะนอกจากเกาหลีแล้วยังการรวมทีมระหว่างอินเดียบกับปากีสถานอีกด้วย

ปี 2015 โดยชเวมนซุน (Choi Moon-soon) ผู้ว่าราชการจังหวัดคังว็อนแสดงแนวคิดในการแข่งขันการจัดการแข่งขันกีฬาสโนว์บอร์ดแก่เกาหลีเหนือ เพื่อกระชับความสัมพันธ์และจำกัดต้นทุนตามนโยบายของ IOC แต่แนวคิดดังกล่าวไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและประชาชนในช่วงเวลาที่ความรู้สึกเป็นศัตรูพุ่งสูงขึ้นเป็นประวัติการณ์ (Bridges, 2015, p. 1)

นอกจากการเปลี่ยนแปลงการเมืองภายในที่ทำให้การทูตกีฬากลับมามีบทบาทอีกครั้ง การให้ความสำคัญกับการพัฒนากีฬาของคิมจองอึน เช่น การสร้างสาธารณูปโภคด้านกีฬา การสนับสนุนนักกีฬาในการแข่งขันระดับนานาชาติ ถึงแม้ว่าวัตถุประสงค์หลักเพื่อสร้างความภาคภูมิใจของคนในชาติอันเป็นประโยชน์ในทางการเมือง (Bridges, 2015, p. 9) แต่ก็เป็นการพัฒนาที่เป็นไปได้ที่จะกระชับความสัมพันธ์ผ่านกีฬาระหว่างสองเกาหลี โดยจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการคือ การตอบรับการเข้าร่วมการแข่งขันโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 ของเกาหลีเหนือผ่านการกล่าวสุนทรพจน์ของคิมจองอึนเนื่องด้วยวันขึ้นปีใหม่ นับแต่นั้นมาความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศได้พัฒนาไปในทิศทางเชิงบวกอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ซึ่งไม่เพียงแต่การหารือเกี่ยวกับความร่วมมือด้านกีฬา แต่ยังขยายไปสู่ความมั่นคง การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

รูปภาพที่ 1 ทีมฮอกกี้อาสาสมัครเกาหลีเหนือร่วมกับประธานาธิบดีเกาหลีใต้ ประธาน IOC และทูตพิเศษจากเกาหลีเหนือ



ที่มา: ภาพจากบทความเรื่อง IOC President Visits Democratic People’s Republic of Korea (Olympic Games, 2018)

ความร่วมมือด้านกีฬาระหว่างสองเกาหลีมีความก้าวหน้าอย่างยิ่งเมื่อมีการรวมทีมฮอกกี้น้ำแข็งหญิงเพื่อแข่งขันในโอลิมปิกฤดูหนาว ประกอบด้วยนักกีฬาเกาหลีใต้ 23 คน และเกาหลีเหนือ 12 คน พร้อมผู้ฝึกสอน 2 คน โดยใช้เพลงอารังดิง (Arirang) แทนเพลงชาติ แม้ว่าทีมเกาหลีจะพ่ายแพ้ทั้งสามนัด คือ 0-8 ต่อสวีเดน แลนด์และสวีเดน และ 1-4 ต่อญี่ปุ่นจนตรอกรอบแบ่งกลุ่ม แต่การรวมทีมครั้งนี้ก็บรรลุเป้าหมายของการเป็นสัญลักษณ์ในการเริ่มต้นความสัมพันธ์ครั้งใหม่ด้วยกีฬาทั้งในระดับรัฐบาลและประชาชน เห็นได้จากการให้ความสนับสนุนของคนเกาหลีใต้ตลอดการแข่งขัน อนึ่ง เกาหลีเหนือส่งนักกีฬาเข้าร่วมการแข่งขันโอลิมปิกฤดูหนาวอีก 10 คน ในกีฬาสเก็ตน้ำแข็งและสกี โดยได้รับการสนับสนุนจาก IOC สำหรับการขยายเวลาการลงทะเบียนเข้าร่วมการแข่งขัน (Reuters, 2018)

การทูตกีฬาระหว่างสองเกาหลีมีความพิเศษมากขึ้นเมื่อคิมโยจอง (Kim Yo-jong) น้องสาวผู้นำประเทศและคิมย็องนัม (Kim Yong-nam) ประธานสภาประชาชนสูงสุดพร้อมคณะอีก 23 คน เดินทางเยือนเกาหลีใต้ในฐานะทูตพิเศษเพื่อเข้าร่วมพิธีเปิดการแข่งขันโอลิมปิกฤดูหนาวในเดือนกุมภาพันธ์ 2018 ถือเป็นการเดินทางเยือนเกาหลีใต้ครั้งแรกของตระกูลผู้นำเกาหลีเหนือนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามเกาหลี การเดินทางเยือนเกาหลีใต้ของน้องสาวผู้นำประเทศพร้อมผู้ทรงอิทธิพลในการกำหนดนโยบาย สะท้อนถึงการให้ความสำคัญของเกาหลีเหนือต่อการใช้กีฬากระชับความสัมพันธ์กับเกาหลีใต้ อีกทั้งยังการส่งบุคคลใกล้ชิดมายังดินแดนศัตรูสามารถแปลความได้ว่า เกาหลีเหนือมีความไว้วางใจเกาหลีใต้มากขึ้นและพร้อมสำหรับการยกระดับความร่วมมือในก้าวต่อไป

นอกเหนือจากการสานสัมพันธ์ด้วยการทูตกีฬาแล้ว ทั้งสองฝ่ายยังมีการทูตวัฒนธรรมที่ช่วยสนับสนุนกระบวนการปรับความสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น การส่งนักแสดงและนักดนตรีเกือบ 200 คน เข้าร่วมการแสดงในโอลิมปิกฤดูหนาว นำโดยวงออร์เคสตราซัมจียอน (Samjiyon Orchestra) ขณะที่ทางฝ่ายเกาหลีใต้ได้ส่งนักดนตรีเข้าร่วมการแสดง “Spring Comes” ที่จัดขึ้นในช่วงต้นเดือนเมษายน 2018 เพื่อสานต่อความสำเร็จของการใช้การทูตกีฬา นำโดยโชยงพิล (Cho Yong-pil) ร่วมด้วยวง Red Velvet และซอฮย็อน (Seohyun) จากวง Girls’ Generation เป็นต้น ซึ่งเป็นครั้งแรกที่นักดนตรีเกาหลีใต้เดินทางไปแสดงที่เกาหลีเหนือนับตั้งแต่ปี 2005 ทั้งนี้ คิมจ็องอินได้เป็นประธานและร่วมชมการแสดงด้วยพร้อมกับเสนอให้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างสองเกาหลีให้มากขึ้น เบื้องต้นจะเป็นการแลกเปลี่ยนนักดนตรีจากเกาหลีเหนือในการแสดงที่เกาหลีใต้ช่วงปลายปี 2018 ภายใต้ชื่อ “Autumn Comes”

ความสำเร็จของการทูตกีฬาได้ขยายไปสู่ความสัมพันธ์ด้านการเมืองและความมั่นคง ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงเดือนมกราคม 2018 เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการผ่อนคลาย

ความตึงเครียดและส่งสัญญาณถึงความจริงจั่งในการร่วมมือในโอลิมปิกฤดูหนาว เช่น การเปิดสายด่วนระหว่างพรมแดนและระหว่างกองทัพอีกครั้งหลังจากเกาหลีเหนือตัดสัญญาณเพื่อตอบโต้การปิดนิคมอุตสาหกรรมแกซอง (Gaesong Industrial Complex) ของเกาหลีใต้ในปี 2016 หลังเกาหลีเหนือทำการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ครั้งที่ 4 พร้อมกันนั้นเกาหลีใต้ด้วยความเห็นชอบของสหรัฐฯ ยังเลื่อนการซ้อมรบประจำปีในช่วงการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกฤดูหนาวเพื่อรักษาบรรยากาศที่เป็นมิตรบนคาบสมุทรเกาหลี

รูปภาพที่ 2 โฆษณาชวนเชื่อเกี่ยวกับโอลิมปิกฤดูหนาวของเกาหลีเหนือ โดยมีข้อความว่า “พวกเราจ้งร่วมมือกันสร้างบรรยากาศเพื่อความปรองดองและการรวมชาติ”



ที่มา: ภาพจากบทความเรื่อง Propaganda posters underscore inter-Korean cooperation (Yi, 2018)

ที่สำคัญคือ คิมจ็องอินประกาศยุติโครงการทดลองอาวุธนิวเคลียร์และขีปนาวุธในวันที่ 20 เมษายน 2018¹² สร้างความยินดีให้แก่ประชาคมระหว่างประเทศ แม้แต่

¹² แต่ในอีกมุมหนึ่งมีข้อเท็จจริงที่ว่า ท่าทีดังกล่าวเป็นผลจากการทรุดตัวของพื้นดินบริเวณสถานีทดลองนิวเคลียร์หมู่บ้านปุงเก (Punggye) โดยสำนักอุตุนิยมวิทยาเกาหลีใต้ (Korea Meteorological Administration: KMA) รายงานถึงการตรวจพบแผ่นดินไหวขนาด 2.3 ริกเตอร์ใกล้กับบริเวณดังกล่าว อันเป็นผลต่อเนื่องจากการทดลองระเบิดไฮโดเจนเมื่อเดือนกันยายน 2017 ทำให้สถานีทดลอง

ประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ (Donald Trump) และนายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะ (Shinzo Abe) ยังกล่าวแสดงความยินดีและถือเป็นช่วงเวลาที่ดีของการปรับความสัมพันธ์ระหว่างเกาหลีเหนือกับนานาชาติ ซึ่งประธานาธิบดีมุนแฮอินมองว่า การดำเนินการดังกล่าวของเกาหลีเหนือเป็นการแสดงความจริงใจก่อนการหารือระดับสุดยอดผู้นำเกาหลี อีกทั้งยังเป็นสัญญาณที่ดีของการสร้างเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์บนคาบสมุทรเกาหลี (Kim, 2018b) ทำให้ไม่กี่วันต่อมาเกาหลีใต้ยุติการกระจายเสียงโฆษณาชวนเชื่อบริเวณพรมแดนซึ่งเกาหลีใต้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2016¹³ พัฒนาการและความสำเร็จของการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีที่เกิดขึ้นในช่วงปี 2018 ปฏิเสธไม่ได้ว่าการทูตกีฬาในช่วงโอลิมปิกฤดูหนาวมีส่วนสำคัญไม่น้อยอันเป็นผลจากการที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องตรงกันถึงคุณค่าของกีฬาในการสร้างสันติภาพบนคาบสมุทรเกาหลี

3.4 การประชุมสุดยอดผู้นำเกาหลีครั้งที่ 3

ความสำเร็จสูงสุดในการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีในสมัยประธานาธิบดีมุนแฮอินคือ การจัดประชุมสุดยอดผู้นำเกาหลีครั้งที่ 3 ที่หมู่บ้านปันมุนจอมในวันที่ 27 เมษายน 2018 ทั้งสองผู้นำยังได้เขียนประวัติศาสตร์หน้าใหม่ด้วยการที่คิมจ็องอินข้ามเส้นแบ่งเขตทหาร (Military Demarcation Line: MDL) มาจับมือกับประธานาธิบดีมุนแฮอินกลายเป็นนาที่ประวัติศาสตร์ที่ผู้นำเกาหลีเหนือเยือนเกาหลีใต้นับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามเกาหลี ดังที่ประธานาธิบดีมุนแฮอินกล่าวว่า “ในช่วงเวลาที่ผู้นำเกาหลีเหนือข้ามเส้นแบ่งเขตทหาร หมู่บ้านปันมุนจอมก็กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งสันติภาพ ไม่ใช่สัญลักษณ์แห่งการแบ่งแยกอีกต่อไป” เช่นเดียวกับผู้นำเกาหลีเหนือที่ได้เขียนในหนังสือเยือนชมบ้านแห่งสันติภาพ (Peace House) ว่า “ประวัติศาสตร์หน้าใหม่กำลังจะเริ่มต้น ซึ่งยุคแห่งสันติภาพเริ่มต้น ณ ตรงนี้” (Kim, 2018a) ในการหารือครั้งนี้ผู้นำทั้งสองได้ลงนามปฏิญญาปันมุนจอม (Panmunjom Declaration) มีสาระสำคัญ ได้แก่ (Yonhap, 2018a) (1) จัดตั้งสำนักประสานงานที่นิคมอุตสาหกรรมแคช็องเพื่ออำนวยความสะดวกในการประสานงานระหว่างภาครัฐ (2) จัดงานรวมญาติอีกครั้ง โดยมีกำหนดในวันที่ 15 สิงหาคม ซึ่งเป็นวันประกาศเอกราชของเกาหลี (3) ทดสอบและซ่อมแซมเส้นทางรถไฟทงแฮ-คย็องอี

ไม่สามารถใช้การได้อีกต่อไป หลายฝ่ายจึงมองว่า ท่าทีของเกาหลีเหนือไม่ได้เกิดจากความตั้งใจจะสร้างสันติภาพบนคาบสมุทรเกาหลีแต่ประการใด เพียงแค่เป็นการพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสเพื่อรักษาผลประโยชน์ของระบอบตระกูลคิม (Kim Dynasty)

¹³ เกาหลีใต้เคยยุติการกระจายเสียงโฆษณาชวนเชื่อเมื่อปี 2004 ในช่วงประธานาธิบดีโนมูฮย็อน แต่กลับมาเปิดใช้อีกครั้งในปี 2010 จากเหตุการณ์โจมตีเรือ KSS Cheonan

(Donghae-Gyeongui) รวมทั้งเส้นทางถนนที่เชื่อมโยงระหว่างสองเกาหลี (4) ยุติการกระทำที่เป็นการยั่วยุทั้งทางบก ทะเล และอากาศ รวมทั้งร่วมมือสร้างเขตปลอดทหาร (Demilitarized Zone: DMZ) ให้เป็นพื้นที่สันติภาพ (5) ร่วมมือและสร้างความเข้าใจเพื่อให้เขตทะเลตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณเส้นแบ่งเขตทางเหนือ (Northern Limit Line: NLL) เป็นพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการทำประมง (6) เพิ่มการหารือระหว่างหน่วยงานความมั่นคง เช่น การหารือระดับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมและระดับผู้บัญชาการทหาร (7) ทำงานประสานกันด้านการลดการสะสมอาวุธเพื่อขจัดความตึงเครียดและเป็นการสร้างความเชื่อมั่นระหว่างกัน และ (8) ผลักดันการเจรจาไตรภาคี (เกาหลีเหนือ เกาหลีใต้ และสหรัฐฯ) หรือการเจรจาจตุภาคี (รวมจีน) เพื่อยุติสงครามเกาหลีอย่างเป็นทางการด้วยสนธิสัญญาสันติภาพ ทั้งนี้ มีการตกลงเบื้องต้นว่า ประธานาธิบดีมุนแจอิน จะเดินทางเยือนกรุงเปียงยางในปลายปี 2018

รูปภาพที่ 3 การประชุมสุดยอดผู้นำเกาหลีในวันที่ 27 เมษายน 2018



ที่มา: ภาพจากบทความเรื่อง How Moon and Kim make history (The Korea Times, 2018)

ข้อตกลงข้างต้นได้รับการตอบรับที่ดีจากภาคเอกชนและรัฐบาลท้องถิ่น ซึ่งได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมระหว่างสองประเทศคือ การพัฒนาโครงข่ายคมนาคมสนามบินอินช็อน-นิคมอุตสาหกรรมแคช็อง-เมืองแกงจู (Incheon-Gaesong-Haeju) เพื่อยกระดับเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษเกาหลี โดยแบ่งการก่อสร้างออกเป็น

3 ระยะ ได้แก่ ระยะแรก ช่วงเกาะย็องจงโด-เกาะคังฮวาโด (Yeongjongdo-Ganghwado) ระยะทาง 18 กม. มูลค่าโครงการ 727,000 ล้านวอน ระยะที่สอง ช่วงเกาะคังฮวาโด-เมืองแกพ็อง-นิคมอุตสาหกรรมแกซ็อง (Ganghwado-Gaepong-Gaesong) ระยะทาง 45 กม. มูลค่าโครงการ 1.2 ล้านล้านวอน และระยะที่สาม ช่วงเกาะคังฮวาโด-เมืองแฮจู (Ganghwado-Haeju) ระยะทาง 16 กม. มูลค่า 505,000 ล้านวอน (Ko, 2018) สอดคล้องกับข้อริเริ่มของประธานาธิบดีมุนแฉ็อนที่เคยประกาศแนวคิดแถบความร่วมมืออย่างสันติในทะเลตะวันตก (West Sea Peace Cooperation Belt) ในช่วงหาเสียงเลือกตั้ง

นอกจากนี้ สมาคมกีฬาของเกาหลีใต้ยังเป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทในการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลี ได้แก่ สมาคมกีฬาเทเบิลเทนนิส บาสเกตบอล ยูโด ยิมนาสติก ซอฟท์เทนนิส พายเรือและแคนนู ซึ่งแสดงความสนใจรวมทีมเกาหลีเพื่อเข้าแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ที่ประเทศอินโดนีเซียในเดือนสิงหาคม 2018 ถึงกระนั้น การรวมทีมระหว่างสองเกาหลีต้องได้รับการรับรองจากสมาพันธ์กีฬาที่เกี่ยวข้องก่อน ดังนั้น ในทางปฏิบัติต้องได้รับความร่วมมืออย่างเต็มที่จากองค์การกีฬาระหว่างประเทศที่กำลังก่อร่าง เนื่องจากมีระยะเวลาที่กระชั้นชิดในการดำเนินการตามกระบวนการต่างๆ นอกจากนี้ พักร็อนซุน (Park Won-soon) ผู้ว่าราชการกรุงโซล ได้เสนอการเป็นเจ้าภาพกีฬาแห่งชาติร่วมกับกรุงเปียงยาง โดยกล่าวว่า “การแลกเปลี่ยนด้านกีฬาและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมกับการสร้างความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือในช่วงเวลาที่เกาหลีเหนือกำลังถูกคว่ำบาตรจากนานาประเทศ” (Korea Times, 2018)

ทั้งสองเกาหลียังได้สร้างความประหลาดใจระคนยินดีจากประชาคมระหว่างประเทศ เมื่อประกาศรวมทีมเทเบิลเทนนิสหญิงในการแข่งขันชิงแชมป์โลกระหว่างวันที่ 29 เมษายน - 6 พฤษภาคม 2018 ที่ประเทศสวีเดน โดยเกิดขึ้นในการแข่งขันรอบ 8 ทีมสุดท้ายที่ทั้งสองเกาหลีโคจรมาพบกัน แต่แทนที่จะแข่งขันหาผู้ชนะเข้ารอบต่อไป ทั้งสองได้ประกาศรวมทีมเพื่อแข่งขันในรอบ 4 ทีมสุดท้ายภายใต้การสนับสนุนจากสมาพันธ์เทเบิลเทนนิสนานาชาติ (International Table Tennis Federation: ITTF) โดยมาจากเกาหลีใต้ 5 คน และเกาหลีเหนือ 4 คน ซึ่งทีมเกาหลีใต้เหรียญทองแดงจากการพ่ายแพ้ญี่ปุ่น 0-3 คู่ (Yonhap, 2018b) กล่าวได้ว่า ความสำเร็จของความร่วมมือด้านกีฬาระหว่างสองเกาหลีในปี 2018 ส่วนหนึ่งเกิดจากความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งรัฐบาล สมาคมกีฬา นักกีฬา และองค์การกีฬาระหว่างประเทศ เพราะเล็งเห็นถึงคุณค่าของการทูตกีฬาในการแก้ไขปัญหาพิพาทบนคาบสมุทรเกาหลี

อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนท่าทีของเกาหลีเหนือจากหน้ามือเป็นหลังมือแบบปัจจุบันทันด่วนก็สร้างความศึบแคลงใจไม่น้อย ดังที่ Cheong Seong-chang นักวิจัย

สถาบันเซจง (Sejong Institute) วิเคราะห์ว่า การประกาศยุติโครงการพัฒนานิวเคลียร์ของเกาหลีเหนือยังไม่เป็นผลในลักษณะถาวร เนื่องจากการละทิ้งโครงการนิวเคลียร์อย่างแท้จริงจะต้องเบ็ดเสร็จ ถาวร และสามารถพิสูจน์ได้ (Complete, Verifiable and Irreversible Dismantlement: CVID) แต่สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพียงการลดความตึงเครียดบนคาบสมุทรเกาหลีเพื่อรักษาระบอบตระกูลคิมเท่านั้น เช่นเดียวกับ Shin Beom-chul นักวิจัยจากสถาบันอาซัน (Asan Institute for Policy Studies) ที่ตั้งข้อสังเกตว่ามีความเป็นไปได้ที่ผู้นำเกาหลีเหนือเพียงแค่ตกลงปากเปล่าเท่านั้น แต่เมื่อถึงเวลาหรือเกี่ยวกับรายละเอียดการยุติโครงการก็อาจต่อรองหรือไม่มีการดำเนินการต่อ (Koh, 2018) กล่าวอีกนัยหนึ่ง เกาหลีเหนือกำลังใช้ความร่วมมือทางด้านกีฬาและนโยบาย New Sunshine Policy ของประธานาธิบดีมุนแจอินเพื่อปกป้องและแสวงหาผลประโยชน์ของตนมากกว่าผลประโยชน์โดยรวมของคาบสมุทรเกาหลีและภูมิภาคเอเชียตะวันออก

สอดคล้องกับความกังวลของผู้นำต่างประเทศโดยเฉพาะญี่ปุ่นและสหรัฐฯ เกี่ยวกับวาระซ่อนเร้นของเกาหลีเหนือที่อาจเล่นเกมการเมืองหลังถูกกดดันด้วยมาตรการคว่ำบาตร รวมทั้งยังมองว่า แนวทางแก้ไขปัญหาของประธานาธิบดีมุนแจอินนั้นไม่เป็นผลดีต่อความพยายามกดดันเกาหลีเหนือให้ล้มเลิกความตั้งใจพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์ เช่น นายทาโร โคะโนะ (Taro Kono) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นที่กล่าวว่า “ โลกไม่ควรหลงเหลือเหลี่ยมของเกาหลีเหนือ เพราะตอนนี้ไม่ใช่เวลาผ่อนคลายกดดันเกาหลีเหนือ แต่หากมองในแง่บวกก็เป็นไปได้ที่ว่ามาตรการคว่ำบาตรใช้ได้ผล ” (บีบีซี, 2561) สอดคล้องกับประธานาธิบดีทรัมป์ที่ได้เขียนข้อความในทวีตเตอร์ส่วนตัวเมื่อวันที่ 2 มกราคม 2018 ว่า “ มาตรการคว่ำบาตรส่งผลกระทบอย่างหนักต่อเกาหลีเหนือ ดังนั้น ผู้นำเกาหลีเหนือจึงหาทางออกด้วยการหารือกับเกาหลีใต้เพื่อผ่อนคลายแรงกดดันดังกล่าว ” ซึ่งทั้งนี้ก็ เฮลีย์ (Nikki R. Haley) เอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ประจำสหประชาชาติและซาราห์ ฮัคคาบี แซนเดอร์ (Sarah Huckabee Sanders) โฆษกทำเนียบขาวประสานเสียงตรงกันว่า สหรัฐฯ จะยังคงดำเนินนโยบายกดดันเกาหลีเหนือต่อไปจนกว่าคาบสมุทรเกาหลีจะปลอดจากอาวุธนิวเคลียร์ (Choe, 2018)

ถึงกระนั้น การเปลี่ยนแปลงท่าทีของประธานาธิบดีทรัมป์มักเกิดขึ้นแบบไม่คาดคิดและคาดการณ์ล่วงหน้าได้ยาก ในกรณีนโยบายต่อเกาหลีเหนือก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าสหรัฐฯ จะย้ำถึงการไม่แข็งจัดการปัญหาเกาหลีเหนือมาโดยตลอด แต่จากความสำเร็จของการทูตก็พาระหว่างสองเกาหลีก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้นำสหรัฐฯ หันมาพิจารณาแนวทางเจรจาหรือเป็นอีกหนึ่งทางเลือก นอกเหนือจากการใช้กำลังทหารและการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ

จนนำไปสู่การประชุมสุดยอดผู้นำเกาหลีครั้งที่ 3 ในเดือนมิถุนายน 2018 ที่ประเทศสิงคโปร์ ซึ่งถือเป็นก้าวแรกที่อาจนำไปสู่การสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนบนคาบสมุทรเกาหลี

4. บทสรุป

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลีมีทั้งความร่วมมือและความขัดแย้ง สลับสับเปลี่ยนมาโดยตลอด เมื่อมองผ่านกรอบแนวคิดการทูตกีฬาจะพบว่า กีฬามีบทบาทสำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ โดยในช่วงแรกทั้งสองประเทศพยายามแสดงความเหนือกว่าเพื่อสร้างความภาคภูมิใจที่เป็นประโยชน์ต่อความเป็นเอกภาพและชาตินิยม ด้วยการเป็นตัวแทนของเกาหลีในการแข่งขันกีฬาระดับนานาชาติ และเป็นเกาหลีเหนือที่สามารถประกาศศักดาได้ก่อนด้วยการผ่านไปเล่นฟุตบอลโลกรอบสุดท้ายที่ประเทศอังกฤษในปี 1966 ซึ่งกลายเป็นแรงผลักดันให้ประธานาธิบดีพัคจ็องฮีกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อยกระดับความสามารถด้านกีฬาของเกาหลีใต้ ที่ไม่หวังเพียงจะเอาชนะเกาหลีเหนือเท่านั้น แต่ยังมองเห็นโอกาสในการพัฒนาประเทศทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และการต่างประเทศ จากการเป็นเจ้าภาพมหกรรมกีฬาระดับนานาชาติ โดยเฉพาะโอลิมปิกเกมส์ ซึ่งเป็นมหกรรมกีฬาที่ยิ่งใหญ่ของมนุษยชาติ

การเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกปี 1988 เป็นโอกาสครั้งสำคัญที่ทำให้เกาหลีใต้บรรลุเป้าหมายของการใช้กีฬาเป็นเครื่องมือในการดำเนินยุทธศาสตร์ ในด้านต่างประเทศ เกาหลีใต้ประสบความสำเร็จในการโน้มน้าวให้สหภาพโซเวียตและจีนเข้าร่วมการแข่งขัน นำไปสู่การโดดเดี่ยวเกาหลีเหนือ มหกรรมกีฬาดังกล่าวยังเป็นจุดเปลี่ยนที่สร้างความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและยกระดับภาพลักษณ์จากประเทศยากจนเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ที่มีการพัฒนาแบบก้าวกระโดด อีกทั้งการสิ้นสุดยุคของความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ยังทำให้แนวทางการใช้การทูตกีฬาเป็นไปในทางสร้างสรรค์เพื่อลดความบาดหมางที่มีระหว่างกัน นำไปสู่การรวมทีมเทเบิลเทนนิสและฟุตบอลเยาวชนชิงแชมป์โลกในปี 1991 แต่ก็ไม่ได้รับการสานต่อตลอดทศวรรษ 1990 จนกระทั่งการทูตกีฬากลับมามีบทบาทอีกครั้งในทศวรรษ 2000 ในฐานะเครื่องมือสำคัญของนโยบาย Sunshine Policy โดยมีความพยายามจะรวมทีมเกาหลีเข้าแข่งขันมหกรรมกีฬาระดับนานาชาติอีกครั้ง แต่ก็ทำได้เพียงแค่ร่วมขบวนพิธีเปิดการแข่งขันภายใต้ธงรวมชาติ กอปรกับความตึงเครียดบนคาบสมุทรเกาหลีระลอกใหม่จากการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ของเกาหลีเหนือในปี 2006 นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนโยบายเกาหลีเหนือภายใต้การนำของนักการเมืองแนวคิดอนุรักษนิยมช่วงปี 2008-2017

ประธานาธิบดีมินแฮอินได้ปิดผนึกการทูตกีฬากลับมาเป็นเครื่องมือในการปรับความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนืออีกครั้ง ถือเป็นการใช้โอกาสจากการเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกฤดูหนาวได้อย่างคุ้มค่า เมื่อมองในมุมที่ว่า ในปี 2018 บรรยากาศบนคาบสมุทรเกาหลีผ่อนคลายลงหลังจากเกาหลีเหนือตอบรับเข้าร่วมโอลิมปิกฤดูหนาวทั้งการส่งนักกีฬาเข้าแข่งขัน รวมถึงทีมฮอกกี้น้ำแข็งหญิง และร่วมแสดงศิลปวัฒนธรรม ความสำเร็จในการร่วมมือทางด้านกีฬายังนำไปสู่การปรับความสัมพันธ์ในด้านการเมือง การทหาร เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะการประกาศยุติโครงการพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์และการประชุมสุดยอดผู้นำเกาหลีครั้งที่ 3 รวมทั้งการประชุมครั้งประวัติศาสตร์ระหว่างสหรัฐฯ-เกาหลีเหนือ แม้ว่าการปรับความสัมพันธ์ระหว่างกันอาจมีวาระแอบแฝงหรือเพราะด้วยผลประโยชน์อื่น แต่ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สามารถขยายไปสู่การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนบนคาบสมุทรเกาหลีได้

ความสำเร็จของการทูตกีฬาของประธานาธิบดีมินแฮอินมีปัจจัยที่เกื้อหนุนสำคัญ ดังนี้ (1) การเป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 คือโอกาสของผู้กำหนดนโยบายหัวก้าวหน้าที่จะได้ใช้แนวทางสันติจัดการกับปัญหาเกาหลีเหนือ (2) แรงกดดันจากประเทศมหาอำนาจรวมทั้งจีนและรัสเซียเพื่อให้เกาหลีเหนือยุติความก้าวร้าวที่สร้างความตึงเครียดไปทั่วภูมิภาค ซึ่งเป็นผลเสียต่อทุกฝ่ายที่ต้องการเสถียรภาพภายในภูมิภาคเพื่อสร้างความรุ่งเรืองของประเทศ (3) การเปลี่ยนท่าทีของเกาหลีเหนือจากความตระหนกถึงโอกาสอันริบหรี่ที่จะประสบความสำเร็จในการลดขนาดหัวรบนิวเคลียร์ให้สามารถใช้งานได้ภายในระยะเวลาอันใกล้ กอปรกับสถานีทดลองนิวเคลียร์ที่หมู่บ้านปุงกึงถล่มลงมาจากการทดลองระเบิดไฮโดรเจนครั้งล่าสุด ผลักดันให้เกาหลีเหนือต้องเลือกการประนีประนอมเพื่อรักษาสถานะเดิมของตนไว้ และ (4) การเห็นพ้องต้องกันระหว่างรัฐบาล สมาคมกีฬา และองค์การกีฬาระหว่างประเทศถึงคุณค่าของกีฬาในการส่งเสริมการกระชับความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือ นำไปสู่การรวมทีมฮอกกี้น้ำแข็งหญิง การขยายเวลาลงทะเบียนเข้าร่วมการแข่งขันของนักกีฬาจากเกาหลีเหนือ ซึ่งต่อเนื่องไปถึงการรวมทีมเทเบิลเทนนิสหญิง แข่งขันรอบรองชนะเลิศในรายการชิงแชมป์โลกที่ประเทศสวีเดน การเสนอจัดกีฬาแห่งชาติร่วมระหว่างกรุงโซลกับกรุงเปียงยาง และการเสนอการรวมทีมใน 7 ชนิดกีฬาในการแข่งขันเอเชียนเกมส์ที่ประเทศอินโดนีเซียนั้นจึงทำให้นโยบาย New Sunshine Policy มีความก้าวหน้าในการใช้การทูตกีฬามากกว่าแค่การเดินทางขบวนร่วมกันในพิธีเปิดการแข่งขัน

เมื่อวิเคราะห์ผ่านแนวคิดการทูตกีฬาจะพบว่า กีฬาเป็นทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลี เนื่องจากช่องทางการเมือง การทหาร และเศรษฐกิจที่มีผลประโยชน์แห่งชาติที่สำคัญอย่างยิ่งยวดเข้ามาเกี่ยวพันมักประสบปัญหา

จนกระทบต่อความสัมพันธ์ในภาพรวม ขณะที่คุณลักษณะของกีฬาที่ตั้งอยู่บนผลประโยชน์ที่สามารถประนีประนอมหรือยืดหยุ่นได้จะช่วยให้คู่ขัดแย้งเห็นพ้องกับการสร้างความร่วมมือได้สะดวกใจมากกว่า ซึ่งจะกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายไปสู่ความร่วมมือด้านอื่นๆ ต่อไป เห็นได้จากความสำเร็จในการร่วมมือในโอลิมปิกฤดูหนาวที่ขยายไปสู่ความร่วมมือด้านความมั่นคง การเมือง เศรษฐกิจ และประชาชน และจะเป็นการฟื้นฟูความสัมพันธ์อย่างรอบด้านในที่สุด ทั้งนี้ ความสำเร็จดังกล่าวยังเกิดจากการให้ความร่วมมือขององค์การกีฬาระหว่างประเทศที่ผ่อนคลायกฎระเบียบเพื่อสนับสนุนการสร้างสันติภาพในภูมิภาคเอเชียตะวันออก ดังนั้น สามารถกล่าวว่าการทูตกีฬาคือเครื่องมือจำเป็นในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสองเกาหลี การสานต่อความร่วมมือด้านกีฬาจะเป็นองค์ประกอบหลักของการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนบนคาบสมุทรเกาหลี

อย่างไรก็ตาม กีฬาเป็นเครื่องมือที่ถูกเคลือบไปด้วยแนวคิดชาตินิยมและความภาคภูมิใจของชาติ ความพ่ายแพ้ของทีมเกาหลีอาจทำให้เกิดการตั้งคำถามถึงข้อดี-ข้อเสียของแนวคิดการรวมทีมเกาหลีที่ส่งผลต่อการสร้างความภาคภูมิใจและการพัฒนากีฬาของประเทศ นอกจากนี้ ยังมีข้อสงสัยต่อวาระที่แท้จริงของคิมจองอิลในการใช้กีฬากระชับความสัมพันธ์กับเกาหลีใต้ เพราะในอีกด้านหนึ่งมีการตั้งข้อสังเกตว่า ผู้นำเกาหลีเหนือใช้ประโยชน์จากการร่วมมือด้านกีฬากับเกาหลีใต้เพื่อปกป้องระบอบตระกูลคิมเป็นเป้าหมายหลัก โดยเฉพาะหลังโครงการพัฒนานิวเคลียร์หยุดชะงักลง ดังนั้น แม้ว่กีฬาจะเป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าในการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสองเกาหลี แต่ด้วยคุณลักษณะที่ให้ผลทั้งด้านบวกและลบ ความระมัดระวังและความรอบคอบในการใช้กีฬาเป็นเครื่องมือดำเนินนโยบายต่างประเทศถือเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาความสัมพันธ์ขั้นต่อไปของสองประเทศ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- บีบีซี. (2561). *สองเกาหลีตกลองส่งทีมนักกีฬาร่วมพาเหรดโอลิมปิกภายใต้ 'ธงรวมชาติ'*. สืบค้นเมื่อ 18 มกราคม 2561, จาก <https://bbc.in/2NKpuQ1>
- อภิเชษฐ กาญจนดิฐ. (2560). การเป็นเจ้าภาพกีฬานานาชาติของเกาหลีใต้: นัยพินิจทางการเมือง เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (ค.ศ. 1970-2014). *International Journal of East Asian Studies*, 21(1), 21-47.

ภาษาอังกฤษ

- Berlinger, J. (2017). North Korea's missile tests: What you need to know. *CNN*. Retrieved December 10, 2017, from <https://cnn.it/2Fjug6s>
- Beuge, A., Gutierrez, P., Levett, C., Sheehy, F., & Torpey, P. (2017). A guide to North Korea's advance toward nuclear weapons—in maps and charts. *The Guardian*. Retrieved May 30, 2018, from <https://bit.ly/2yRybDh>
- Bridges, B. (2015). Flags, formulas and frustrations: North-South Korean Olympic 'cooperation'. *Asia Pacific Journal of Sport and Social Science*, 4(3), 211-222.
- Cha, V. (2009). *Beyond the final score: the politics of sport in Asia*. New York: Columbia University Press.
- _____. (2013). The Asian Games and Diplomacy in Asia: Korea–China–Russia. *The International Journal of the History of Sport*, 30(10), 1176-1187.
- Choe, S.-H. (2018). South Korea proposes border talks with North Korea after Kim's overture. *The New York Times*. Retrieved January 21, 2018, from <https://nyti.ms/2EzSyoZ>
- Ha, J.-P., Lee, K., & Ok, G. (2015). From Development of Sport to Development through Sport: A Paradigm Shift for Sport Development in South Korea. *The International Journal of the History of Sport*, 32(10), 1262-1278.

- Houlihan, B. (1994). *Sport and international politics*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Jarvie, G. (2003). Internationalism and Sport in the Making of Nations. *Identities*, 10(4), 537-551.
- Joo, Y.-M., Bae, Y., & Kassens-Noor, E. (2017). *Mega-Events and Mega-Ambitions: 2017 South Korea's Rise and the Strategic Use of the Big Four Events*. London: Palgrave Macmillan.
- Kim, J. O. (2016). Selling the past: Korea and China's nation-branding to host Winter Olympic Games. *China Media Research*, 12(2), 23-29.
- Kim, R. (2018a). How Moon and Kim make history. *The Korea Times*. Retrieved April 30, 2018, from <https://bit.ly/2Nd9XHd>
- _____. (2018b). Moon calls North Korea's nuke test suspension 'good signal'. *The Korea Times*. Retrieved April 30, 2018, from <https://bit.ly/2mbJ23d>
- Ko, D.-H. (2018). Inter-Korean oceanic trade routes on rosy prospect. *The Korea Times*. Retrieved April 30, 2018, from <https://bit.ly/2uvjn9m>
- Kobierecki, M. M. (2013). Sport in International Relations Expectation, Possibilities and Effects. *International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 15(1), 49-74.
- Koh, B.-J. (2018). N.K.'s denuclearization promise raises hope, but skepticism lingers over lack of detailed steps: experts. *Yonhap News Agency*. Retrieved April 30, 2018, from <https://bit.ly/2KPISxg>
- Lee, J. W. (2016). A Game for the Global North: The 2018 Winter Olympic Games in Pyeongchang and South Korean Cultural Politics. *The International Journal of the History of Sport*, 33(12), 1411-1426.
- Levkowitz, A. (2018). The 2018 Winter Olympics: Divided We Stand. *BESA Center Perspectives Paper*, (735). Retrieved May 3, 2018, from <https://besacenter.org/perspectives-papers/2018-winter-olympics/>
- Manheim, J. B. (1990). Rites of Passage: the 1988 Seoul Olympics as Public Diplomacy. *Western Political Quarterly*, 43(2), 279-295.

- Merkel, U. (2008). The Politics of Sport Diplomacy and Reunification in Divided Korea: One Nation, Two Countries and Three Flags. *International Review for the Sociology of Sport*, 43(3), 289-311.
- _____. (2009). Sport, Politics and Reunification—A Comparative Analysis of Korea and Germany. *The International Journal of the History of Sport*, 26(3), 406-428.
- Merkel, U., & Kim, M. (2011). Third time lucky!? PyeongChang's bid to host the 2018 Winter Olympics—politics, policy and practice. *The International Journal of the History of Sport*, 28(16), 2365-2383.
- Murray, S., & Pigman, G. A. (2014). Mapping the relationship between international sport and diplomacy. *Sport in Society*, 17(9), 1098-1118.
- Oh, J. (2017). South Korea's regional disparities and the 2018 Winter Olympics for regional development: Big Push revisited. *International Area Studies Review*, 20(2), 144-159.
- Olympic Games. (2018). *IOC President Visits Democratic People's Republic of Korea*. Retrieved May 3, 2018, from <https://bit.ly/2mfhbPL>
- Reuters. (2018). Olympics: IOC extends North Korea deadline for Pyeongchang Games. *Reuters*. Retrieved March 5, 2018, from <https://reut.rs/2KR7fdW>
- The Korea Times. (2018). Seoul city seeks to co-host sports competition with Pyongyang. *The Korea Times*. Retrieved April 30, 2018, from <https://bit.ly/2NMrqaU>
- Van Tassell, D. H., & Terry, D. A. (2012). An overlooked path to peace and stability: sport, the state and the case of the Koreas. *Sport in Society*, 15(6), 814-822.
- Yi, W.-W. (2018). *Propaganda posters underscore inter-Korean cooperation*. Retrieved May 1, 2018, from <https://bit.ly/2mfrRhp>
- Yonhap. (2018a). Full text of joint declaration issued at inter-Korean summit. *Yonhap News Agency*. Retrieved April 30, 2018, from <https://bit.ly/2JeNaZr>

- _____. (2018b). Two Koreas team up at table tennis worlds. *The Korea Times*. Retrieved May 10, 2018, from <https://bit.ly/2Jh89eb>
- Yu, K.-G., & Park, S.-Y. (2015). Selection and concentration strategy in the sports exchange between North and South Korea. *Journal of Asian Public Policy*, 8(2), 215-229.

10 ปีความสัมพันธ์ลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น:
จาก “ความสัมพันธ์ทวิภูมิภาค” สู่ “การเชื่อมโยงภูมิภาคากิวัตน์”
Ten Years of Mekong-Japan Relations:
From “Bi-Regional Relations’ to ‘Linked Regionalization”

นรุตม์ เจริญศรี²
Narut Charoensri³

Received: January 8, 2019

Revised: February 26, 2019

Accepted: March 26, 2019

บทคัดย่อ

เป็นระยะเวลาครบรอบ 10 ปีหลังจาก ค.ศ. 2009 รัฐบาลญี่ปุ่นริเริ่มกรอบความร่วมมือลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น (Mekong-Japan Cooperation) อย่างเป็นทางการ โครงการความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงในมิติต่างๆ ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในมิติเศรษฐกิจ เป้าหมายของการพัฒนาอนุภูมิภาคให้เจริญรุ่งเรืองได้รับการสนับสนุนจากโครงการต่างๆ จากรัฐบาลของประเทศญี่ปุ่นและในอนุภูมิภาคเอง จวบจนกระทั่งปัจจุบัน กรอบความร่วมมือนี้ก็ยังมีพัฒนาผ่านการประชุมอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด

บทความนี้มีเป้าหมายในการทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น หลังการสถาปนารอบความร่วมมือเมื่อ ค.ศ. 2009 คำถามหลักของบทความนี้คือ หลังจากริเริ่มกรอบความร่วมมือลุ่มน้ำโขง-ญี่ปุ่น ความร่วมมือระหว่างสองภูมิภาคได้มีพัฒนาการมาอย่างไร และมีจะมีการพัฒนาไปในทิศทางใด ข้อเสนอของบทความนี้มีสองประการคือ ประการที่หนึ่ง ที่ผ่านมา ญี่ปุ่นพยายามพัฒนาลุ่มน้ำโขงให้มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ลดความเหลื่อมล้ำของระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจผ่าน

¹ บทความนี้อ้างอิงเหตุการณ์ถึงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2562

² คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200
อีเมล: narut.c@cmu.ac.th

³ Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200. Email: narut.c@cmu.ac.th

วิธีการคิดเรื่องการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคในฐานะที่เป็นเครื่องมือ และ ประการที่สองคือทิศทางในอนาคตนั้น รัฐบาลญี่ปุ่นจะมุ่งเชื่อมโยงอนุภูมิภาคนี้ให้เชื่อมต่อกับเอเชียใต้และแอฟริกา หรือที่บทความนี้เสนอว่าญี่ปุ่นหันมาให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงภูมิภาคโดยมีวัตถุประสงค์สองประการ คือ เป้าหมายทางเศรษฐกิจที่ต้องการให้เกิดการเชื่อมโยงของตลาดและทุน รวมไปถึงความร่วมมือทางเศรษฐกิจ และเป้าหมายทางการเมืองที่ต้องการเป็นผู้นำของภูมิภาคในการนำความร่วมมือเพื่อคานอำนาจกับจีนที่กำลังมีบทบาทอย่างมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียใต้

คำสำคัญ ลุ่มน้ำโขง, ญี่ปุ่น, เอเชียใต้, ภูมิภาคนิยม, ความเชื่อมโยง

Abstract

It has been 10 years after the Japanese government officially initiated ‘Mekong-Japan Cooperation’ since 2009. The regional cooperation between the two regions develop progressively thus far particularly the economic aspect. The regional development objectives receive many projects from the Japanese and Southeast Asian government. Up until now, the cooperation is still developing through meetings between the two regions.

This article aims to revisit the Mekong-Japan relations since the establishment of the cooperation in 2009. The main questions of this article are: how has the cooperation developed after the initiation; and, what is the trend of the cooperation in the future? This article contends two issues. First, Japan endeavored to develop the Mekong area to be an economic prosperous area. It also attempted to decrease economic development disparity in the subregion so that it can develop its economy through the development of infrastructure. Second, in the future, the Japanese government will endeavor to link the region – or as this paper calls it as ‘linked regionalization’ – with South Asia and Africa for two reasons. It anticipates the economic linkages (e.g. markets and capital) and economic cooperation. Moreover, Japan also expects to play this leading role to support its regional leadership in order to balance the power of China in South and Southeast Asia.

Keywords Mekong Area, Japan, South Asia, Regionalism, Connectivity

1. บทนำ

ใน ค.ศ. 2019 เป็นปีที่ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการในมิติเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงกับญี่ปุ่นครบรอบ 10 ปี⁴ ความสัมพันธ์ระหว่างสองภูมิภาคนั้นมีมานานแล้วตั้งแต่สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในช่วงแรกของการความสัมพันธ์นั้นเป็นความพยายามของรัฐบาลญี่ปุ่นที่ต้องการให้พื้นที่อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong) มีหน้าที่ผลิตข้าวเพื่อป้อนให้กับตลาดและสังคมญี่ปุ่น (United States Embassy, Tokyo, 1952 cited in Williams, McCormick, Gardner, & LaFeber, 1985, pp. 84-85) แต่กว่าที่รัฐบาลญี่ปุ่นจะริเริ่มกรอบความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับรัฐบาลในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงอย่างเป็นทางการใน ระดับพหุภาคี ก็ต้องรอนจนกระทั่ง ค.ศ. 1992 ที่สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศเอื้ออำนวยให้การสร้างความร่วมมือกับประเทศที่มีระบอบการปกครองที่แตกต่างกันมารวมมือกันได้เกิดขึ้นหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตใน ค.ศ. 1991 และกว่าที่รัฐบาลญี่ปุ่นจะเริ่มกรอบความร่วมมือกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงอย่างเป็นทางการโดยไม่ผ่านองค์การระหว่างประเทศอย่างธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) ก็ต้องรอมจนถึง ค.ศ. 2009 ที่ญี่ปุ่นเริ่มโครงการความร่วมมือญี่ปุ่นกับประเทศลุ่มน้ำโขง (Japan-Mekong Cooperation)

คำถามที่สำคัญคือ อะไรคือปัจจัยที่ทำให้ญี่ปุ่นสนใจการสร้างกรอบความร่วมมือกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงเพิ่มเติมเป็นกรอบย่อยจากความร่วมมือที่ญี่ปุ่นมีกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่นมีนโยบายและดำเนินยุทธศาสตร์ต่ออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงแตกต่างจากที่มีกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างไร และการดำเนินนโยบายดังกล่าวมีส่วนอย่างไรในการประสานผลประโยชน์ของญี่ปุ่นที่มีต่อกรอบความร่วมมือทั้งสองระดับ อีกทั้งวิวัฒนาการของกรอบความร่วมมือนั้นมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และทำไมจึงเป็นเช่นนั้น บทความนี้มีเป้าหมายในการทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่นหลังการสถาปนารอบความร่วมมือเมื่อ ค.ศ. 2009 เพื่อศึกษาที่มาที่ไป แรงผลักดันของการสร้างความร่วมมือ ลักษณะโครงการในปัจจุบัน และวิเคราะห์แนวโน้มความสัมพันธ์

⁴ ในบทความนี้ คำว่า “อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” ใช้เพื่อระบุพื้นที่ทางกายภาพที่ประกอบไปด้วยพื้นที่ของประเทศเมียนมา ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม แต่ไม่ได้หมายรวมถึงมณฑลยูนนานและกวางสีของจีน ในขณะที่คำว่า “โครงการ GMS” ใช้เพื่อระบุกรอบความร่วมมือระดับอนุภูมิภาค ซึ่งประกอบไปด้วย 5 ประเทศที่ได้กล่าวไปข้างต้น และรวมถึงสองมณฑลของจีนในข้างต้นเช่นเดียวกัน

ในอนาคต คำถามหลักของบทความนี้คือ หลังจากการริเริ่มกรอบความร่วมมือลุ่มน้ำโขง-ญี่ปุ่น ความร่วมมือระหว่างสองภูมิภาคได้มีพัฒนาการมาอย่างไร และมีจะมีการพัฒนาไปในทิศทางใด

ข้อเสนอของบทความนี้มีสองประการคือ ประการที่หนึ่ง ที่ผ่านมาญี่ปุ่นพยายามพัฒนาลุ่มน้ำโขงให้มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ลดความเหลื่อมล้ำของระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจผ่านวิธีการคิดเรื่องการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในฐานะที่เป็นเครื่องมือ และประการที่สอง ทิศทางในอนาคตนั้น รัฐบาลญี่ปุ่นจะมุ่งเชื่อมโยงอนุภูมิภาคนี้ให้เชื่อมต่อกับเอเชียใต้และแอฟริกา โดยมีเป้าหมายสองประการ คือ เป้าหมายทางเศรษฐกิจที่ต้องการให้เกิดการเชื่อมโยงของตลาดและทุน รวมไปถึงความร่วมมือทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคและเพื่อเชื่อมโยงระหว่างภูมิภาค และเป้าหมายทางการเมืองที่ต้องการเป็นผู้นำของภูมิภาคในการนำความร่วมมือเพื่อคานอำนาจกับจีนที่กำลังมีบทบาทอย่างมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียใต้

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า เป้าหมายทางเศรษฐกิจไม่เพียงแต่เพื่อเชื่อมโยงเศรษฐกิจระดับภูมิภาค แต่ยังเพื่อเชื่อมโยงระบบการขนส่งระหว่างภูมิภาค ดังนั้น ประเด็นหลักอีกประการที่สำคัญที่บทความนี้ต้องการเสนอก็คือ ยุทธศาสตร์ที่ญี่ปุ่นใช้กับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงจากที่แต่เดิมมุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงอาจเรียกได้ว่าเป็น “ความสัมพันธ์ทวิภูมิภาค” (bi-regional Relations) ไปสู่ “การเชื่อมโยงภูมิภาคาคาวัตน์” (Linked Regionalization) กล่าวคือ ในช่วงแรกของความสัมพันธ์ รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามสร้างความสัมพันธ์แบบสองภูมิภาคเท่านั้น ได้กลายเป็นความพยายามที่ญี่ปุ่นจะเชื่อมกระบวนการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับของเอเชียใต้ให้เชื่อมกัน ทั้งนี้ มีเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองเป็นแรงขับเคลื่อน

หลังจากส่วนนี้ บทความนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 5 หัวข้อ หัวข้อถัดไปเป็นประเด็นเกี่ยวกับบทบาทของญี่ปุ่นในฐานะผู้นำของภูมิภาค (Regional Leader) ในส่วนนี้จะทบทวนการอธิบายกรอบแนวคิดเรื่องผู้นำของภูมิภาคและบทบาทของญี่ปุ่นในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีก หัวข้อที่สองจะศึกษาประเด็นเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่นเพื่อให้เราเข้าใจพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองภูมิภาคตั้งแต่ ค.ศ. 1945 จนถึงปัจจุบัน หัวข้อที่สามจะอธิบายประเด็นโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในฐานะเครื่องมือในการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ ในหัวข้อนี้นี้เราจะพิจารณาความพยายามของญี่ปุ่นในการให้การสนับสนุนการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่จำนวนมากที่ให้งบประมาณมายังประเทศในแถบลุ่มน้ำโขง เราจะศึกษาประเด็น

ดังกล่าวควบคู่ไปกับการวิเคราะห์ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ (Official Development Assistance: ODA) ของญี่ปุ่น หัวข้อที่สี่จะหันไปให้ความสำคัญกับบทบาทของญี่ปุ่นในยุคปัจจุบันที่พยายามสนับสนุนให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มแม่น้ำโขงกับเอเชียใต้ โดยคำถามก็คืออะไรคือเป้าหมายของญี่ปุ่นในการพยายามดังกล่าว และส่วนสุดท้ายของบทความคือส่วนสรุปของบทความ

2. บทบาทญี่ปุ่นในฐานะผู้นำของภูมิภาค (Regional Leader)

การนิยามว่า “ผู้นำของภูมิภาค” คืออะไรนั้นยากที่จะหาข้อตกลงร่วมกันระหว่างนักวิชาการ เพราะคำที่ใช้ระบุถึงศักยภาพของรัฐที่มีความสามารถในการ “นำ” ภูมิภาคได้นั้นแตกต่างกันออกไปตามแต่ละจุดยืนทางทฤษฎี การอ้างอิงถึงความสามารถทางวัตถุ (Material Capability) ที่เน้นไปทางด้านศักยภาพทางการทหาร การเมือง และเศรษฐกิจ ดูเหมือนจะเป็นกรอบหลักและทรงอิทธิพลมากที่สุดในการสร้างความเข้าใจดังกล่าว นักวิชาการที่ศึกษาบทบาทของญี่ปุ่นในฐานะของผู้นำภูมิภาค เช่น Blechinger and Legewie (2000), Calder (2000), Dent (2008), García (2016), Katada (2002), and Park (2012) งานศึกษาเหล่านี้อธิบายบทบาทของญี่ปุ่นและจีนในฐานะของประเทศผู้นำของภูมิภาคโดยเรียกบทบาทนำเหล่านี้แตกต่างกันออกไป ในกรณีของญี่ปุ่น นักวิชาการอย่าง Cheow (2003), Maswood (1994, 2001a, 2001b), Rix (1993), Shiraishi and Kojima (2014), and Sudo (1988, 2015) ได้เสนอว่าญี่ปุ่นได้มีบทบาทนำในการเป็นผู้นำของภูมิภาคที่ช่วยสร้างระบบเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงมาตั้งแต่ ค.ศ. 1945 ซึ่งช่วยให้กระบวนการการพัฒนาเศรษฐกิจของแต่ละประเทศ และระดับภูมิภาคมีกลไกที่ช่วยสนับสนุนระดับภูมิภาคมากยิ่งขึ้น

ความพยายามเข้าใจบทบาทนำของญี่ปุ่นที่ต้องการเป็นผู้นำภูมิภาคถูกเสนอโดยนักวิชาการสายสังคมนิยมอย่าง Mearsheimer (2014) ที่เสนอว่าในอดีตญี่ปุ่นเคยพยายามเป็นเจ้าของภูมิภาค (Regional Hegemon) เพราะญี่ปุ่นมีศักยภาพที่จะเป็นผู้นำได้เพราะมีกำลังทางการทหารและการเมือง (Mearsheimer 2014, pp. 172-190) โดยจะเห็นได้จากการที่ญี่ปุ่นบุกเข้าไปในเกาหลี แมนจูเรีย และจีน ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจและการเมือง (Mearsheimer, 2014, p. 173) นอกเหนือไปจากนั้น กรอบคิดที่ใช้อธิบายบทบาทนำของญี่ปุ่นที่สำคัญอีกประการคือเรื่อง “มหาอำนาจ

ระดับกลาง”⁵ (Middle Power) คำว่ามหาอำนาจระดับกลางที่ถูกใช้อธิบายบทบาทของญี่ปุ่นนั้นมาจากข้อเสนอของ Nakasone Yasuhiro ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมในช่วง ค.ศ. 1970 (Fukushima, 2011, p. 72) นักวิชาการสายสังคมนิยม อธิบายว่ามหาอำนาจระดับกลางคือประเทศที่สามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือพื้นที่หนึ่งๆ ได้ แต่ไม่สามารถควบคุมระบบระหว่างประเทศทั้งหมดไว้ได้ดังเช่นที่มหาอำนาจ (Superpower) หรือเจ้าโลก (Hegemon) สามารถควบคุมหรือจัดการระบบเศรษฐกิจ การเมืองและความมั่นคงระดับโลกไว้ได้ (Nolte, 2010, pp. 890-893; Nye, 2008) นอกจากนี้ กรอบคิดเรื่อง “ผู้นำของภูมิภาค” (Regional Leader) หรือ “มหาอำนาจของภูมิภาค” (Regional Power) ก็ยังถูกใช้อธิบายบทบาทญี่ปุ่นเช่นเดียวกัน (Dent, 2008; Flesher & Nolte, 2010; Ktzstein & Rouse, 1993; Østerud, 1992) กรอบคิดนี้ถูกประยุกต์ใช้อธิบายบทบาทของญี่ปุ่นในฐานะของผู้นำของภูมิภาคหลัง ค.ศ. 1945 รวมไปถึงการแข่งขันกันระหว่างจีนกับญี่ปุ่น

บทความนี้ประยุกต์ใช้กรอบ “ผู้นำของภูมิภาค” ของ Christopher M. Dent (2008) ที่เสนอว่าผู้นำของภูมิภาคคือประเทศที่มีความสามารถในการควบคุมระบบ

⁵ อย่างไรก็ตาม คำนิยามเรื่องมหาอำนาจระดับกลางอาจมีความแตกต่างกันออกไป เพราะประเด็นที่สำคัญไม่เพียงแต่เรื่อง “ขอบเขตพื้นที่” ของความสามารถในการควบคุม แต่ยังรวมถึงการเสนอว่าประเทศมหาอำนาจระดับกลางใช้ “อำนาจประเภทไหน” ในการบริหารอำนาจของตนเอง เช่น Son (2014) เสนอว่ามหาอำนาจระดับกลางคือประเทศที่ใช้อำนาจเชิงคุณค่า (Normative Power) มากกว่าการใช้อำนาจทางการทหารหรือเศรษฐกิจ หรือที่ Laatikainen (2006) เสนอว่ามหาอำนาจระดับกลางคือประเทศที่มีความสามารถในการเป็นตัวสร้างสะพานเชื่อมหรือสร้างความเห็นร่วมกันในการแสวงหาความร่วมมือแบบพหุภาคี เช่น ในกิจกรรมต่างๆ ขององค์การสหประชาชาติ ในขณะที่ Jordann (2003) นิยามว่ามหาอำนาจระดับกลางบางคือรัฐที่ไม่ได้เป็นทั้งรัฐใหญ่ (Great) หรือรัฐเล็กในด้านอำนาจระหว่างประเทศ ความสามารถหรืออิทธิพล และมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Cohesion) และเสถียรภาพในระบบระหว่างประเทศ ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคำว่ามหาอำนาจระดับกลางมักใช้อธิบายบทบาทของประเทศอินเดีย ออสเตรเลีย บราซิล แอฟริกาใต้ เกาหลีใต้ เม็กซิโก ไนจีเรีย อียิปต์ อิหร่าน อินโดนีเซีย หรืออิสราเอล (Melissen, 2015; Nolte, 2010) หรือบางครั้งก็ใช้อธิบายสหภาพยุโรป (Laatikainen, 2006) ส่วน Son (2014) หรือ Wang และ French (2013) ใช้อธิบายญี่ปุ่นในฐานะประเทศมหาอำนาจระดับกลางทางการเมืองและความมั่นคง หรือ Jordann (2003) วิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างมหาอำนาจระดับกลางดั้งเดิม (Traditional Middle Powers) เช่น ออสเตรเลีย แคนาดา นอร์เวย์ กับมหาอำนาจระดับกลางที่กำลังเริ่มมีอำนาจขึ้นมา (Emerging Middle Powers) เช่น อาร์เจนตินา มาเลเซีย หรือแอฟริกาใต้ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคได้ ในกรณีของเอเชียตะวันออก ญี่ปุ่น และจีนเป็นสองประเทศมหาอำนาจที่มีความสามารถนั้น อย่างไรก็ตาม ประเทศทั้งสองเป็นประเทศที่ไม่ได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจน แต่เล่นบทบาทอย่างเงียบๆ Dent (2008, p. 10) เสนอว่าบทบาทและความคาดหวังของประเทศมหาอำนาจระดับภูมิภาคนั้นมีสี่ประการ คือ

(1) เป็นผู้จัดสรรสินค้าสาธารณะระดับภูมิภาค (Provision of Regional Public Goods) บทบาทนี้คือการที่ผู้นำของภูมิภาคจะสร้างเสถียรภาพทางความมั่นคงและการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้เกิดขึ้นในภูมิภาค

(2) แก้ไขปัญหาที่ภูมิภาคเผชิญร่วมกัน (Resolving Collective Action Problems) ประเด็นนี้คือการที่ผู้นำของภูมิภาคมีความสามารถในการจัดการปัญหาของภูมิภาค ซึ่งความสามารถนี้ได้รับความยินยอมและการมอบอำนาจจากประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคที่มีอำนาจน้อยกว่า ให้เป็นตัวแสดงหลักในการขับเคลื่อน

(3) มีบทบาทในการเป็นผู้นำกระบวนการการสร้างภูมิภาค (Leading the Regional Community-Building Process Generally) ความสามารถนี้คือการที่ผู้นำของภูมิภาคสามารถสนับสนุนการสร้างองค์การระหว่างประเทศระดับภูมิภาค กรอบความร่วมมือ หรือกลไกระดับภูมิภาคที่มีหน้าที่ในการสร้างประชาคมของภูมิภาคขึ้นมา

(4) เป็นผู้สนับสนุนและเป็นตัวแทนของผลประโยชน์ของภูมิภาคในสังคมนระหว่างประเทศ (Championing and Representing the Interests of the Regional Community in the Wider Global Community) ซึ่งในแง่นี้คือความสามารถของผู้นำที่จะไปเป็นตัวแทนภูมิภาคในเวทีระดับโลกได้ เช่น ในกลุ่ม G-8 องค์การสหประชาชาติ หรือองค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO)

Dent เสนอว่าความสามารถของญี่ปุ่นหรือจีนที่จะบริหารการเป็นผู้นำภูมิภาคนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะระบุหรือกำหนดผลประโยชน์ของภูมิภาคได้ในระดับภูมิภาค (Dent, 2008, p. 26) ในแง่นี้ประเด็นที่ Dent เสนอนี้ช่วยให้เราเข้าใจบทบาทของญี่ปุ่นในฐานะที่เป็นประเทศที่มีศักยภาพทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและความมั่นคง รวมไปถึงอำนาจในความรู้ในการสนับสนุนให้เกิดแนวทางการพัฒนาที่ถูกระบุได้ว่าเป็นผลประโยชน์ระดับภูมิภาค บทความนี้ประยุกต์เอากรอบวิธีคิดเรื่องผู้นำของภูมิภาคของ Dent (2008) มาอธิบายบทบาทของญี่ปุ่นที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงว่านับตั้งแต่อดีตที่ญี่ปุ่นเริ่มมีส่วนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาอนุภาคนั้นเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

3. จุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น

แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศต่างๆ ในแถบอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงแบบทวิภาคีจะมีมานานแล้ว ทั้งการค้าขายระหว่างเมือง การเดินทางระหว่างผู้คน และการมีความสัมพันธ์ทางการเมืองในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง แต่จุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างลุ่มน้ำโขงแบบพหุภาคีกับญี่ปุ่นเริ่มเห็นได้ชัดเจนตั้งแต่หลัง ค.ศ. 1945⁶ การก่อตัวของความสัมพันธ์ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่ต้องการพัฒนาลุ่มน้ำโขงเพื่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพื่อให้ระดับของเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ นั้นไม่สร้างเงื่อนไขให้ประเทศในแถบอนุภูมิภาคนี้หันไปขอความช่วยเหลือจากคอมมิวนิสต์ ผ่านความช่วยเหลือด้านการพัฒนาระบบการเกษตร การชลประทาน และการสนับสนุนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อีกทั้งระบบการเกษตรและชลประทานนี้ยังทำให้พื้นที่อนุภูมิภาคสามารถเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าวอันเป็นสินค้าที่ญี่ปุ่นต้องการอย่างมากในช่วงหลังสงครามเพื่อนำไปหล่อเลี้ยงประชากรญี่ปุ่นเอง การประสานความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นที่มีกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงตั้งอยู่บนเป้าหมายทางเศรษฐกิจเป็นตัวนำนับเนื่องมาตั้งแต่หลังสงคราม แต่ในช่วงแรกพื้นที่ที่เรียกว่าลุ่มแม่น้ำโขงอาจจะยังมีจำกัดไม่ครอบคลุมดังที่เห็นปัจจุบันหกประเทศ เพราะในช่วงแรกนั้นญี่ปุ่นเน้นการประสานความสัมพันธ์กับลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างเท่านั้น⁷ จวบจนกระทั่งการล่มสลายของสหภาพโซเวียตใน ค.ศ. 1991 ได้ทำให้เงื่อนไขทางการเมืองที่เคยเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความร่วมมือหายไป และญี่ปุ่นได้เริ่มผลักดันให้ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) ริเริ่มกรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Subregion Economic Cooperation หรือ “โครงการ GMS”) (นรุตม์ เจริญศรี, 2553, 2561)

แม้ว่าในส่วนที่ผ่านมากล่าวว่าการที่ญี่ปุ่นเข้ามาลดความยากจนเพื่อป้องกันการที่ประเทศต่างๆ จะหันไปหาคอมมิวนิสต์นั้น แต่หากพิจารณาแล้วคำถามก็คือ อะไรคือสาเหตุของการที่ทำให้ญี่ปุ่นไม่ยอมให้ประเทศเหล่านี้หันไปหาคอมมิวนิสต์ คำตอบก็คือ เพราะวิธีการคิด วิธีการผลิต เป้าหมายของการดำเนินการของรัฐบาลและเศรษฐกิจที่

⁶ อย่างไรก็ตาม Aaron Moore (2013) เสนอว่าบทบาทของรัฐบาลญี่ปุ่นที่มีต่อการสนับสนุนการพัฒนา ระบบสาธารณสุขไปทั่วแถบเอเชียตะวันออกเฉียง โดยเฉพาะในช่วง “วงไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา” (The Greater East Asia Co-Prosperity Sphere) โดย Moore เสนอว่าบทบาทลักษณะดังกล่าวของญี่ปุ่น อาจเรียกได้ว่าเป็น “จักรวรรดินิยมทางเทคโนโลยี” (Techno-Imperialism) (Moore, 2013)

⁷ ซึ่งประกอบไปด้วย เวียดนามใต้ กัมพูชา ลาว และไทย

ถูกนำโดยวิธีคิดแบบคอมมิวนิสต์นั้นเป็นภัยไม่เพียงแต่การเมือง แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่มันเป็นระบบที่ทำให้การทำงานของระบบเศรษฐกิจที่เน้นตลาดไม่สามารถปฏิบัติการได้อย่างเต็มที่ (St John, 2006, p. 15; Weatherbee, 1997, p. 170) มุมมองนี้สอดคล้องกับการวิเคราะห์ของ Noam Chomsky (2008) ที่เสนอว่านโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ ที่ต้องการให้ญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่พึ่งพิงกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น สหรัฐฯ ต้องพัฒนาความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับญี่ปุ่นและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อรักษารฐานทรัพยากรธรรมชาติไว้ป้องกันให้ระบบการผลิตและตลาดของทั้งสหรัฐฯ และญี่ปุ่น รวมไปถึงในยุโรป (Chomsky, 2008, pp. 228-229) ซึ่งผลที่อาจเกิดขึ้นก็คือการที่ประเทศในแถบลุ่มน้ำโขงจะไม่สามารถผลิตสินค้าทางการเกษตรหรืออุตสาหกรรมตามที่ระบบเศรษฐกิจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นต้องการได้ หรือแม้แต่เป้าหมายในปัจจุบันของการประสานความร่วมมือ เป้าหมายทางเศรษฐกิจก็ยังคงเป็นประเด็นหลัก

ความสัมพันธ์โดยภาพรวมระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศในแถบอนุภูมิภาค ลุ่มแม่น้ำโขงพัฒนามาต่อเนื่องทั้งแบบที่ญี่ปุ่นมีกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงโดยตรง และแบบที่ญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือกับองค์การระหว่างประเทศเพื่อให้องค์การระหว่างประเทศนั้น มาให้ความช่วยเหลือแก่อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงอีกที เช่น กรอบ GMS ที่อยู่ภายใต้การดูแลของ ADB

ในปัจจุบัน กรอบความร่วมมือที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงอยู่ภายใต้สี่กลไกที่สำคัญคือ

- Mekong-Japan Foreign Minister's Meeting ที่เริ่มใน ค.ศ. 2008 และจัดประชุมทุกปี
- Meeting of the Japan-China Policy Dialogue on the Mekong Region ที่เริ่มใน ค.ศ. 2008⁸
- Mekong-Japan Summit หรือ “ความร่วมมือญี่ปุ่นกับประเทศลุ่มน้ำโขง” (Japan-Mekong Cooperation: JMC)⁹ ที่เริ่มใน ค.ศ. 2009 และจัดประชุมทุกปี

⁸ จัดประชุมมาแล้วใน ค.ศ. 2008, 2009, 2010 และ 2014

⁹ ในกรณีของความร่วมมือญี่ปุ่นกับประเทศลุ่มน้ำโขงนั้นมีการใช้แตกต่างกัน เพราะในเอกสารราชการญี่ปุ่น เช่น กระทรวงการต่างประเทศ (Ministry of Foreign Affairs: MOFA) เรียกกรอบความร่วมมือนี้ว่า “Japan-Mekong Cooperation” ซึ่งเอาชื่อประเทศญี่ปุ่นขึ้นก่อน แต่ประเทศในอนุภูมิภาคเรียกรวมความร่วมมือนี้ว่า “Mekong-Japan Cooperation” เช่น กระทรวงการต่างประเทศของไทย กระทรวงการต่างประเทศของเวียดนาม กระทรวงการต่างประเทศ

- Green Mekong Forum ที่เริ่มใน ค.ศ. 2011¹⁰

รัฐบาลญี่ปุ่นริเริ่ม “ความร่วมมือญี่ปุ่นกับประเทศลุ่มน้ำโขง” (Japan-Mekong Cooperation: JMC) ใน ค.ศ. 2009 โดยเป้าหมาย-ของความร่วมมือนั้นมีหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นความพยายามในการลดความแตกต่างของระดับการพัฒนาระหว่างประเทศ ในแถบอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง การเปิดกว้างทางด้านสันติภาพและเสถียรภาพของภูมิภาค การปกป้องสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศต่างๆ ในอาเซียน โดยมีโครงการพัฒนาต่างๆ เช่น การพัฒนาสาธารณสุขโลก กฎระเบียบ กฎหมายร่วมกัน การสนับสนุนการลงทุนร่วมระหว่างภาครัฐกับเอกชน (Public-Private Partnership: PPP) การสนับสนุนการพัฒนาสังคมและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศ เป็นต้น นอกเหนือไปจากนั้น ความร่วมมือนี้ยังคาดหวังให้ช่วยประสานความร่วมมือกับกรอบความร่วมมืออื่นๆ ที่ประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีกับประเทศมหาอำนาจอื่นๆ อยู่แล้ว เช่น คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาอาเซียน-ลุ่มแม่น้ำโขง (ASEAN-Mekong Basin Development Cooperation: AMBDC) ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ อิรวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (Ayeyawady-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy: ACMECS) ความร่วมมือลุ่มแม่น้ำโขง-คงคา (Mekong-Ganga Cooperation: MGC)¹¹ และข้อริเริ่มลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong Initiative: LMI) (MOFA, 2009) ต่อมาใน ค.ศ. 2015 รัฐบาลญี่ปุ่นกับประเทศในแถบอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้ออก “New Tokyo Strategy for Mekong-Japan Cooperation” ที่เน้นการสร้างความร่วมมือด้านการพัฒนาสาธารณสุขและอุตสาหกรรม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ครอบคลุมไปถึงการลดความเสี่ยงของภัยพิบัติ การเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศ การจัดการทรัพยากรน้ำ การอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการทำประมง รวมไปถึงการพัฒนาที่เน้นการสร้างความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ (MOFA, 2015)

และความร่วมมือระหว่างประเทศของกัมพูชา (Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation) กระทรวงการต่างประเทศของเมียนมา

¹⁰ จัดประชุมมาแล้วเมื่อ ค.ศ. 2011, 2013, 2014, 2016 และ 2018

¹¹ แต่เดิมกรอบความร่วมมือนี้ชื่อว่า “กรอบความร่วมมือลุ่มน้ำคงคา-สุวรรณภูมิ-ลุ่มแม่น้ำโขง” (Ganga-Suwarnaphumi-Mekong Cooperation)

4. โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในฐานะเครื่องมือเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

ในหัวข้อที่ผ่านมา เราได้เห็นการเริ่มสร้างความสัมพันธ์ระหว่างลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น โดยสังเขป เจื่อนไซท์ที่พัฒนามาในมิติประวัติศาสตร์สะท้อนให้เห็นความสำคัญของลุ่มน้ำโขงที่มีต่อประเทศญี่ปุ่น หนึ่งในสิ่งที่ญี่ปุ่นให้แก่ประเทศในแถบลุ่มน้ำโขงมาโดยตลอดคือการให้การสนับสนุนการพัฒนาระบบโครงการขนาดใหญ่ (Mega Projects) ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีคิดถึงเรื่อง “การพัฒนา” ของรัฐบาลญี่ปุ่น ตัวอย่างของโครงการขนาดใหญ่ เช่น การพัฒนาเขื่อน โรงงานไฟฟ้า ระบบการติดต่อสื่อสาร ระบบการคมนาคมขนส่ง สิ่งเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากร วิถีการคิดนี้เห็นมาตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และมีแฝงอยู่ในวิธีการให้ ODA ของญี่ปุ่นเสมอมา (Yoshimatsu, 2017b, p. 16)

ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นปรากฏเป็นชุดความคิดของงานวิชาการที่เห็นความสำคัญของระบบเศรษฐกิจที่เน้นตลาด การศึกษาของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) ชี้ให้เห็นว่าหากเพิ่มการลงทุนด้านสาธารณูปโภคของรัฐเพียงร้อยละ 1 ก็จะสามารถเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) ได้ร้อยละ 0.4 ในปีแรกที่มีการเพิ่ม และจะเพิ่มเป็นร้อยละ 1.5 ในสี่ปีหลังจากนั้น (IMF, 2014 cited in Zen, 2018, p. 1) จวบจนกระทั่งปัจจุบัน การให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่นี้เองก็ยังเป็นลักษณะเด่นของเป้าหมายของ ODA ญี่ปุ่น ดังที่ Arase (1995) Ensign (1992) และ Lincoln (1993) เรียกการใช้ ODA ของญี่ปุ่นว่าเป็นการทูตที่ “ปราศจากหน้าตา” (Faceless) หรือเป็น “การทูตไร้เสียง” (Quiet Diplomacy) เพราะ ODA ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการทำงานขององค์การระหว่างประเทศให้ทำตามสิ่งที่รัฐบาลญี่ปุ่นต้องการโดยไม่เป็นการแสดงออกมาชัดเจน

ปรัชญาการให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศต่างๆ ของญี่ปุ่นผ่าน ODA นั้นพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง การเริ่มให้ ODA แก่ประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในครั้งแรกนั้นมีเป้าหมายเพื่อให้เป็นค่าปฏิกรรมสงคราม (War Reparation) โดยประเทศแรกที่ได้รับคือพม่า (ชื่อในเวลาดังกล่าว) แม้ว่า ODA จะถูกใช้เป็นเครื่องมือมาตั้งแต่หลังสงคราม แต่ปรัชญาการให้ ODA ของญี่ปุ่นกลับไม่ถูกพัฒนาขึ้นจวบจนกระทั่ง ค.ศ. 1992 ที่เริ่มมีการออก “ODA Charter” ซึ่งระบุว่ารัฐบาลญี่ปุ่นต้องการให้ความช่วยเหลือกับประเทศ

ที่มีความพยายามจะช่วยเหลือตนเอง มีการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน และการส่งเสริมพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์¹² (Kishida, 2014)

ในช่วงทศวรรษที่ 60 รัฐบาลญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือกับประเทศอื่นๆ ในรูปแบบของเงินช่วยเหลือผ่านการให้เป็นค่าปฏิบัติการสงเคราะห์ผ่านกระทรวงเศรษฐกิจ การค้า และอุตสาหกรรม (Ministry of Economy, Trade and Industry: METI) เพื่อให้กับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ Kato (2016) เสนอว่าช่วงนี้ที่รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มให้ความช่วยเหลือทางการเงินกับประเทศอื่นๆ เพราะต้องการแสวงหาจุดยืนในเวทีระหว่างประเทศอีกครั้ง หลังจากการพ่ายแพ้ในสงคราม และเพื่อต้องการลดภาพความน่าหวาดกลัวของญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นในช่วงสงคราม ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ Zhou (1991), Arase (1994), Fujisaki et al. (1996) และ Kim (2011) ที่มองว่าค่าปฏิบัติการสงเคราะห์ของญี่ปุ่นถูกเริ่มใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการส่งออกของญี่ปุ่น เพราะญี่ปุ่นใช้ค่าปฏิบัติการสงเคราะห์ในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะกับที่มีกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกทั้งเพื่อให้บริษัทเอกชนของญี่ปุ่นสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ (Fukushima, 2000, p. 156; Kato, 2016, pp. 1-2) นอกจากนี้ ในช่วงทศวรรษที่ 60 ประเทศญี่ปุ่นยังถูกรับเข้าเป็นสมาชิกขององค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organisation for Economic Cooperation and Development: OECD) ทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นประเทศผู้ให้ (donor) ในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ อีกทั้งญี่ปุ่นก็ต้องการให้เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดีขึ้นเพื่อให้กลายเป็นตลาดให้กับระบบการผลิตของญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจึงเร่งให้เกิดการพัฒนาาระบบสาธารณสุขพื้นฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านการให้งบประมาณช่วยเหลือในช่วงทศวรรษที่ 60 อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาสาธารณสุขขนาดใหญ่ หรือโครงการด้านพลังงานต่างๆ (Dauvergne, 2001, p. 53)

¹² หลังการออก ODA Charter ได้มีการแก้ไขปรับปรุงไปแล้วสองครั้ง ครั้งแรกใน ค.ศ. 2003 และครั้งที่สองใน ค.ศ. 2015 การแก้ไขครั้งแรกนั้นเป็นความพยายามของรัฐบาลญี่ปุ่นที่จะแสวงหาบทบาทของญี่ปุ่นในเวทีการเมืองระหว่างประเทศที่กำลังเผชิญกับความท้าทายใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นการก่อการร้าย ระบบเศรษฐกิจโลกที่ชะงักงัน ผู้ลี้ภัย ความขัดแย้ง ดังนั้น การแก้ไขในครั้งนี้จึงเน้นไปเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ (Jain, 2016, p. 63) ในขณะที่การแก้ไขครั้งที่สองเริ่มมีการพูดถึงตั้งแต่ ค.ศ. 2010 และแก้ไขเสร็จใน ค.ศ. 2015 รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามให้ ODA ของญี่ปุ่นมีบทบาทในการช่วยสนับสนุนการพัฒนาสาธารณสุขในต่างประเทศ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของญี่ปุ่นผ่านการส่งออกเทคโนโลยีของญี่ปุ่น (Asia News Monitor, 2010)

ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 70 การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลกเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ค.ศ. 1973 ที่มีเหตุการณ์สำคัญสองประการคือ การที่รัฐบาลสหรัฐฯ คว้าบาตรการค้าข้าวเหลืองของญี่ปุ่น โดยไม่ส่งออกข้าวเหลืองไปยังญี่ปุ่น¹³ และการเกิดวิกฤติน้ำมัน¹⁴ รัฐบาลญี่ปุ่นจึงเริ่มเห็นความสำคัญของการที่ญี่ปุ่นต้องพึ่งพิงเศรษฐกิจของตนเองให้มากขึ้น และไม่ไปพึ่งพิงกับเศรษฐกิจภายนอกประเทศมากดังที่เคยเป็นมา (Mihut & Daniel, 2012, pp. 1046-1047) การตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นจัดตั้งองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency: JICA) ใน ค.ศ. 1974 ภายใต้การดูแลของกระทรวงการต่างประเทศ (Ministry of Foreign Affairs: MOFA) เพื่อหวังให้ ODA เป็นเครื่องมือในการพัฒนาความสัมพันธ์กับประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อให้ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการค้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเพิ่มความมั่นคงทางการค้าให้กับญี่ปุ่น นอกจากนี้ การเดินทางของ Tanaka Kakuei มายังกรุงเทพฯ และจาการ์ตา ยังทำให้เกิดการต่อต้าน จนทำให้นายกรัฐมนตรี Fukuda Takeo ต้องเดินทางมาเยือนอีกครั้ง ใน ค.ศ. 1977 และประกาศหลักการฟูกุดะ (Fukuda Doctrine) เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกครั้งหนึ่ง (Lam, 2013; Pressello, 2014; Sudo, 1988, 2015)

¹³ สังคมญี่ปุ่นต้องการข้าวเหลืองเพื่อนำมาแปรรูปเป็นโซยุ (Shoyu) ซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องปรุงรสที่สำคัญในการประกอบอาหารประจำวันในสังคม

¹⁴ วิกฤติน้ำมันใน ค.ศ. 1973 เกิดขึ้นจากการที่สหรัฐฯ เลือกเข้าข้างอิสราเอลเพื่อทำสงครามกับกลุ่มประเทศอาหรับ จนทำให้ประเทศสมาชิกของกลุ่มประเทศผู้ส่งออกน้ำมัน (Organization of Petroleum Exporting Countries: OPEC) ตัดสินใจไม่ส่งน้ำมันให้กับสหรัฐฯ และลดการส่งออกทั่วโลก เหตุการณ์นี้ส่งผลต่อเศรษฐกิจญี่ปุ่น 3 ประการสำคัญ คือ อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ก่อนหน้า ค.ศ. 1973 อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นนั้นสูงกว่าร้อยละ 8 แต่เมื่อเกิดวิกฤติน้ำมัน ทำให้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจติดลบ (Mihut & Daniel, 2012, p. 1043) อีกทั้งยังทำให้เกิดเงินเฟ้อในเศรษฐกิจญี่ปุ่น โดยสาเหตุสำคัญเกิดมาจากการที่ค่าไฟสูงขึ้น เพราะสังคมญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังกล่าวผลิตกระแสไฟจากการนำน้ำมันที่นำเข้ามาเผาเพื่อผลิตความร้อนไปผลิตไฟฟ้า (Thermal Power Plants) ดังนั้น เมื่อน้ำมันที่นำเข้ามาปริมาณลดลงและมีราคาสูงขึ้น ทำให้ราคาไฟฟ้าสูงขึ้น (Mihut & Daniel, 2012, p. 1044) และผลที่สำคัญอีกประการก็คือ วิกฤติน้ำมันทำให้ญี่ปุ่นขาดดุลการค้ามากยิ่งขึ้น เพราะมูลค่าในการนำเข้าส่งออกสินค้าที่ต้องใช้น้ำมันมาประกอบการขนส่ง ทำให้มูลค่าการขนส่งสินค้าออกสูงขึ้น ก่อให้เกิดการขาดดุลการค้า

ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 80-90 ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐฯ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการประสานความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่าน ODA เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจญี่ปุ่นอันเกิดขึ้นจาก Plaza Accord¹⁵ ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นต้องหันมาให้ความสำคัญกับการสนับสนุนการก่อสร้างสาธารณูปโภคในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นฐานการผลิตที่สำคัญ¹⁶ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในไทย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และมาเลเซีย เพราะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ไม่ไกลจากญี่ปุ่น ค่าแรงในการผลิตมีราคาถูก และมีทรัพยากรธรรมชาติที่จะใช้สนับสนุนการผลิตได้เป็นอย่างดี แต่ยังมีขาดระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานที่จะมาช่วยสนับสนุนกลไกการผลิตให้ครอบคลุมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการขนส่ง ถนน รางรถไฟ และไฟฟ้า (Hatch, 2010, pp. 74-85; Kawashima, 2003, p. 123; Yoshimatsu, 2017a, p. 495) อีกทั้งรัฐบาลญี่ปุ่นก็เริ่มก่อตั้งศูนย์ที่จะช่วยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยใช้งบประมาณกว่า 100 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (Kato, 2016, p. 2; Ohtsu & Imanari, 2001, p. 135) โดยกระทรวงการค้าระหว่างชาติและการอุตสาหกรรมแห่งญี่ปุ่น (Ministry of International Trade and Industry: MITI)¹⁷ ของญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญยิ่งในการผลักดันให้บริษัทเอกชนของญี่ปุ่นออกไปลงทุนในต่างประเทศ โดยหวังว่า

¹⁵ Plaza Accord เป็นการลงนามร่วมกันระหว่างสหรัฐฯ ญี่ปุ่น เยอรมนีตะวันตก อังกฤษ และฝรั่งเศส ณ Plaza Hotel ณ กรุงนิวยอร์ก สหรัฐฯ ที่ไปลดค่าเงินเหรียญสหรัฐฯ และทำให้ค่าเงินญี่ปุ่นแข็งค่าขึ้นกว่าร้อยละ 60 ซึ่งทำให้มูลค่าสินค้าที่ผลิตโดยญี่ปุ่นนั้นมีราคาสูงขึ้น มูลค่าที่นำไปสู่ Plaza Accord นั้นเกิดจากในช่วงก่อนหน้า ญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้ากับสหรัฐฯ เพราะสหรัฐฯ นำเข้าสินค้าจากญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นสินค้าอิเล็กทรอนิกส์ รถยนต์ เครื่องจักรกลความแม่นยำสูง (Precision Machinery) อุปกรณ์ก่อสร้าง สารกึ่งตัวนำ (Semiconductor) อุปกรณ์สื่อสาร ซุปเปอร์คอมพิวเตอร์ (Supercomputer) บุหรี่และข้าว ทำให้สหรัฐฯ เกิดความไม่พอใจและทำให้เกิดการลงนามใน Plaza Accord ในเวลาต่อมา การลงนามดังกล่าวทำให้ญี่ปุ่นต้องเริ่มย้ายฐานการผลิตมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อลดต้นทุนการผลิต

¹⁶ การย้ายฐานการผลิตไม่เพียงแต่ต้องการการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศปริมาณมากจากภาคเอกชนเท่านั้น แต่รัฐบาลญี่ปุ่นเองก็มีบทบาทนำในการช่วยสนับสนุนการย้ายฐานการผลิตด้วยการให้กู้ยืมจากธนาคารของญี่ปุ่น (Lee, 2012, p. 797)

¹⁷ MITI เปลี่ยนชื่อเป็น กระทรวงเศรษฐกิจ การค้า และอุตสาหกรรม (Ministry of Economy, Trade and Industry) ใน ค.ศ. 2001

การไปลงทุนโดยบริษัทเอกชนของญี่ปุ่นจะช่วยกระตุ้นให้เกิดกระบวนการบูรณาการทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคในแถบเอเชียตะวันออก¹⁸ (Hatakeyama, 2008, p. 361)

กระนั้นก็ตาม ปรัชญาการให้ ODA ของญี่ปุ่นก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยประชาชนชาวญี่ปุ่นอย่างมากว่าขาดปรัชญาหลักของการให้ และถูกมองว่า ODA นั้นมีเป้าหมายเพื่อเอื้อประโยชน์กับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์การเมืองและความมั่นคงของสหรัฐฯ มากกว่า (Trinidad, 2007, p. 96) ดังที่ Inada (1989) วิเคราะห์ว่าญี่ปุ่นให้ ODA กับประเทศในเอเชียมาก เพราะในช่วงทศวรรษที่ 1970 Zbigniew Brzezinski และ Henry Kissinger เสนอให้ญี่ปุ่นเพิ่มงบประมาณการให้ ODA มากขึ้น เพราะในเมื่อญี่ปุ่นไม่ต้องใช้งบประมาณไปกับการทหารที่สหรัฐฯ ดูแลความมั่นคงให้กับญี่ปุ่นแล้ว ญี่ปุ่นก็ควรนำงบประมาณดังกล่าวไปจัดสรรเป็น ODA แทน (Inada, 1989, p. 400) ประชาชนชาวญี่ปุ่นต้องการเข้าใจสาเหตุที่รัฐบาลญี่ปุ่นให้งบประมาณช่วยเหลือกับประเทศต่างๆ ในขณะที่ประเทศผู้รับเองก็ตั้งคำถามต่อมูลเหตุที่ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือกับพวกเขา เพราะสาเหตุที่กระทรวงต่างๆ ของญี่ปุ่นให้ก็แตกต่างกันออกไป (Dauvergne, 2001, p. 54; Hirata, 1998; Sayuri, 2007, pp. 151-156) สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นการขาดปรัชญาร่วมของการให้งบช่วยเหลือของญี่ปุ่น จนทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นต้องออก ODA Charter ฉบับแรกใน ค.ศ. 1992 เพื่อวางพื้นฐานปรัชญาร่วมของการให้ ODA กับประเทศต่างๆ (Potter & Belle, 2004, p. 116; Sawamura, 2004, p. 27) โดยเน้นเรื่องประเด็นด้านมนุษยธรรม การเคารพอำนาจอธิปไตย ความมีอิสรภาพ และการรักษาสิ่งแวดล้อม (MOFA, 1992) และเน้นย้ำประเด็นเรื่องการช่วยเหลือตนเองของประเทศผู้รับ (Rix, 1993, pp. 15-16; Sawamura, 2004, p. 29)

ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 90 เศรษฐกิจโลกก็มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเหตุการณ์ความไม่สงบในตะวันออกกลางปะทุขึ้นเมื่ออิรักบุกเข้าไปในคูเวต ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นมอบเงินช่วยเหลือเพื่อบรรเทาเหตุการณ์ แต่การให้เฉพาะเงินช่วยเหลือนั้นถูกมองว่าเป็นการดำเนิน “นโยบายสมุดเช็ค” (Checkbook Diplomacy) ที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์

¹⁸ นอกจากนี้ จะเห็นได้จากมูลค่าการส่งออกของประเทศในอาเซียนที่ญี่ปุ่นย้ายฐานการผลิตเข้ามาหลัง Plaza Accord ว่ามูลค่าการส่งออกของอาเซียนหลัง ค.ศ. 1986 ไปยังญี่ปุ่นนั้นมีมูลค่ากว่า 2.1 พันล้านเหรียญสหรัฐ คิดเป็นกว่าร้อยละ 13.7 ของสัดส่วนการส่งออกของอาเซียน และเพิ่มขึ้นเป็น 6.65 ล้านเหรียญสหรัฐ หรือคิดเป็นร้อยละ 27 ใน ค.ศ. 1989 ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามูลค่าและสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปี ดังนั้น Stubbs (1991) จึงตั้งข้อสังเกตว่าอาเซียนเองไม่เพียงแต่พึ่งพิงแต่ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ยังพึ่งพิงเศรษฐกิจและตลาดของญี่ปุ่นที่จะรับเอาสินค้าที่ผลิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลับไปญี่ปุ่น (Stubbs, 1991, pp. 660-661)

ว่าให้แต่เงินแต่ไม่ให้ความช่วยเหลือด้านการเมืองหรือยุทธศาสตร์ (Funabashi, 1991; Purrington, 1992) ในปัจจุบัน รัฐบาลญี่ปุ่นให้คำนิยามการพัฒนาเน้นไปที่การให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมมากขึ้น นอกจากนี้ รัฐบาลญี่ปุ่นมองว่าการพัฒนาอุตสาหกรรม (industrialization) จะช่วยทำให้เกิดการพัฒนาในสังคมได้ (Söderberg, 2012, p. 6) โดยต้องเป็นการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ที่มีหน้าที่สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน (Hatakeyama, 2008, p. 347; Rix, 1993, pp. 15-16; Watanabe, 2006, p. 18) ในกรณีของ ODA ที่ให้กับประเทศต่างๆ ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ODA ของญี่ปุ่นนั้นตั้งอยู่บนแนวคิดการเน้นคุณค่า (Value-oriented Diplomacy) ที่รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามผลักดันการให้ความช่วยเหลือที่มุ่งสนับสนุนประชาธิปไตย เสรีภาพ สิทธิมนุษยชน หลักนิติธรรม (rule of law) และระบบเศรษฐกิจแบบตลาด¹⁹ (Yoshimatsu, 2017a, 2017b)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ปรัชญาที่อยู่บนฐานการให้ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นนั้นอาจมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยไปตามกาลเวลา เช่นปัจจุบันที่ปรัชญาการให้ความช่วยเหลือผ่าน ODA ของญี่ปุ่นเน้นไปในแนวทางที่เปิดกว้างมากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังเน้นเรื่องการให้ความสำคัญกับสันติภาพและเสถียรภาพของสังคมระหว่างประเทศ รัฐบาลญี่ปุ่นคาดหวังว่า ODA จะเป็นเครื่องมือในการช่วยให้ญี่ปุ่นเป็นผู้นำด้านประเด็นต่างๆ ระดับโลก การสนับสนุนสันติภาพ การสร้างเสถียรภาพ และความมั่นคงระหว่างประเทศ เพื่อให้เกิดการพัฒนาและความเข้มแข็งของพันธมิตรระหว่างประเทศ

5. การเชื่อมโยงระหว่างเอเชียใต้กับตะวันออกเฉียงใต้

นอกเหนือไปจากเป้าหมายทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเองที่จะได้รับจากการให้การสนับสนุนการเชื่อมโยงภูมิภาคเข้าไว้ด้วยกันแล้ว ยังมีประเด็นเรื่องการเมืองเช่นเดียวกัน โดยเป้าหมายทางการเมืองนั้นมีสองประการคือ การพยายามผลักดันเองให้เป็นผู้นำระดับภูมิภาคของญี่ปุ่น และการพยายามแสดงบทบาทนำเพื่อคานอำนาจกับอิทธิพลของจีนที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

ความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะความสัมพันธ์จาก “ความสัมพันธ์ทวิภูมิภาค” (Bi-regional Relations) มาสู่ปรากฏการณ์ที่บทความนี้เรียกว่า “การเชื่อมโยงภูมิภาคาคาภิวัตน์” (Linked Regionalization) กล่าวคือ ในช่วงแรกของการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับ

¹⁹ รายละเอียดการให้ ODA ของญี่ปุ่นต่ออนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ดู MOFA (2014), Hoa and Limskul (2017), Makishima and Yokoyama (2008)

อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงนั้นมีลักษณะของการดำเนินความสัมพันธ์ที่เน้นอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงกับญี่ปุ่น ความสัมพันธ์นี้เน้นความเชื่อมโยงระหว่างสองภูมิภาคเพื่อให้เกิดการพัฒนา ร่วมกัน ต่อมาเมื่อความร่วมมือระหว่างอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงกับประเทศมหาอำนาจอื่นๆ เช่น จีน เกาหลีใต้ สหรัฐฯ อินเดีย เริ่มก่อตัวมากขึ้น ยุทธศาสตร์ที่ญี่ปุ่นมีต่ออนุภูมิภาค ลุ่มแม่น้ำโขงก็เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่มีการขยายพื้นที่ของความร่วมมือให้อนุภูมิภาค ลุ่มแม่น้ำโขงเชื่อมโยงไปยังเอเชียใต้ ผ่านการสร้างถนนและเครือข่ายการผลิตระหว่าง ประเทศ (International Production Networks: IPNs)

บทความนี้แบ่งคำสองคำออกจากกัน คือ (1) “ความสัมพันธ์ทวิภูมิภาค” คือ ปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างสองภูมิภาคที่มีปฏิสัมพันธ์กันในมิติเศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคง หรือสังคมและวัฒนธรรม ทางใดทางหนึ่ง ซึ่งก่อรูปขึ้นบนพื้นฐานของ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับรัฐบาล และ (2) “การเชื่อมโยงภูมิภาคาคาภิวัตน์” คือ ปรากฏการณ์ของเครื่องมือและเป้าหมายของการประสานความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาค ในแง่ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมืองและความมั่นคง หรือสังคมและวัฒนธรรม บทความนี้ เสนอวิธีคิดนี้ขึ้นเพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นพื้นที่ ของการเชื่อมโยงไปยังภูมิภาคอื่นๆ โดยในกรณีนี้คือเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง เอเชียกลาง และแอฟริกา การเชื่อมโยงนี้แตกต่างไปจากคุณลักษณะที่ภูมิภาคนิยมไปมีคู่เจรจา (Dialogue Partners) โดยปกติ เพราะในกรณีของการมีคู่เจรจาย่างเช่นความสัมพันธ์ ระหว่างอาเซียน-จีน อาเซียน-ญี่ปุ่น หรืออาเซียน-อินเดียนั้น เป็นการประสานความร่วมมือ ในระดับกรอบความร่วมมือของรัฐบาลและองค์การระหว่างประเทศ แต่ “การเชื่อมโยง ภูมิภาคาคาภิวัตน์” นั้นเป็นคำที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่กระบวนการภูมิภาคาคาภิวัตน์ของ ภูมิภาคเริ่มเชื่อมโยงเข้าหากันมากกว่าการที่กระบวนการภูมิภาคาคาภิวัตน์จะเกิดขึ้น แยกส่วนกัน หรืออาจกล่าวได้อีกแง่ว่า กระบวนการเชื่อมโยงภูมิภาคาคาภิวัตน์จึงเป็นการ เลื่อนกลางขอบของภูมิภาคาคาภิวัตน์และขอบของภูมิภาคาคาภิวัตน์ที่เคยมีกรอบ มีขอบอยู่ ตามอาณาบริเวณของเส้นเขตแดนของรัฐสมัยใหม่ ให้เลื่อนรางกลายเป็นการพร้อมที่จะ ไปเชื่อมกับภูมิภาคใกล้เคียงมากขึ้น²⁰

บทความนี้เสนอว่ากระบวนการการเชื่อมโยงภูมิภาคาคาภิวัตน์เกิดขึ้นได้ด้วยบทบาท ของญี่ปุ่นในฐานะที่เป็นผู้นำของภูมิภาค ดังที่เราได้เห็นมาในหัวข้อเรื่องกรอบความคิด

²⁰ วิธีกรคิดนี้ไม่ใช่วิธีการคิดแบบ “Open Regionalism” ที่เน้นไปเรื่องการเปิดหรือขยายกรอบ ความร่วมมือของภูมิภาคให้เปิดรับหรือไปรวมกับภูมิภาคอื่นๆ เนื่องจาก Open Regionalism เป็นกรอบคิดที่เน้นเรื่องการทำการค้าระหว่างประเทศ

ที่บทความนี้ประยุกต์ใช้งานของ Dent (2008) ในการวิเคราะห์ คุณลักษณะของผู้นำภูมิภาคคือการที่รัฐผู้นำจะมีความสามารถในการระบุและจัดสรรผลประโยชน์ของภูมิภาค แก้ไขปัญหา และเป็นผู้นำของกระบวนการภูมิภาควิวัตน์ บทบาทเหล่านี้เห็นได้ชัดจากการที่รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามแสดงตนเป็นผู้นำของภูมิภาคในหลายมิติ และด้วยวิธีการที่หลากหลาย ในมิติเศรษฐกิจ รัฐบาลญี่ปุ่นเข้ามาให้ความช่วยเหลือในระดับทวิภาคีแก่ประเทศต่างๆ ผ่าน ODA

ในมิติของการเมืองและความมั่นคง การให้ความช่วยเหลืออนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงโดยญี่ปุ่นนั้นมีเป้าหมายทางด้านการเมือง เพราะอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับประเทศมหาอำนาจอื่นๆ อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นจีน เกาหลีใต้ สหรัฐฯ อินเดีย หรือประเทศต่างๆ ในกรอบความร่วมมือแบบพหุภาคี ซึ่งประกอบไปด้วย

- (1) คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC)
- (2) กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง หรือกรอบความร่วมมือหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ (Greater Mekong Subregion Economic Cooperation: GMS)
- (3) ความร่วมมือลุ่มแม่น้ำโขง-คงคา (Mekong-Ganga Cooperation: MGC)
- (4) ความร่วมมือญี่ปุ่นกับประเทศลุ่มน้ำโขง (Japan-Mekong Cooperation: JMC)
- (5) ข้อริเริ่มลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong Initiative: LMI)
- (6) ความร่วมมือลุ่มน้ำโขงกับสาธารณรัฐเกาหลี (Mekong-ROK Cooperation: MROKC)
- (7) กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC)

ตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่า อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมีความสำคัญในระบบเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ และในแง่ภูมิรัฐศาสตร์ทางการเมืองและเศรษฐกิจที่สำคัญ โดยจะเห็นได้จากจำนวนของกรอบความร่วมมือที่มีกับประเทศมหาอำนาจต่างๆ ที่พยายามเข้ามาแสวงหาโอกาสในการสร้างความร่วมมือ อีกทั้งมิติของความร่วมมือนั้นมีทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างรอบด้าน อีกทั้ง เราจะเห็นได้ว่ากรอบความร่วมมือเหล่านี้อาจแบ่งออกเป็นสองมิติใหญ่คือ 1) มิติที่เน้นเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะ เช่น MRC ซึ่งมีประเทศสมาชิกที่มาจากทวีปยุโรปจำนวนมาก 2) มิติอื่นๆ จะเน้นการพัฒนาในด้านอื่นๆ เช่น การพัฒนาระบบการเชื่อมโยง (Connectivity) เศรษฐกิจ หรือวัฒนธรรม และมีประเทศสมาชิกในอนุภูมิภาคและประเทศผู้ให้การสนับสนุนการเริ่มกรอบความร่วมมืออื่นๆ

ตารางที่ 1: กรอบความร่วมมือในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงกับประเทศมหาอำนาจ

	เน้นสิ่งแวดล้อม	เน้นเศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคง						
	MRC	GMS	MGC	JMC	LMI	MROK	LMC	
ปีที่ก่อตั้ง	1957	1992	2000	2009	2009	2010	2014	
ประเทศสมาชิก	ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม	ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม เมียนมา จีน	ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม เมียนมา	ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม เมียนมา	ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม เมียนมา	ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม เมียนมา	ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม เมียนมา	
ประเทศคู่เจรจา	ออสเตรเลีย เบลเยียม สหภาพยุโรป ฝรั่งเศส เยอรมนี ญี่ปุ่น ลักเซมเบิร์ก เนเธอร์แลนด์ สวีเดน สวิสเซอร์แลนด์ สหรัฐฯ ธนาคารโลก		อินเดีย	ญี่ปุ่น	สหรัฐฯ	เกาหลี	จีน	
ประเด็นและสาขาของความร่วมมือ								
มิติเศรษฐกิจ	การพัฒนา สาธารณูปโภค และ กฎระเบียบ	การขนส่งทาง แม่น้ำ	การขนส่ง, การขนส่ง กับการ เอื้ออำนวย ความ สะดวกทาง การค้า	การขนส่ง	การเชื่อมโยง, การพัฒนา สาธารณูปโภค ที่มีคุณภาพ	การ เชื่อมโยง	การเชื่อมโยง	สาธารณูปโภค
	เทคโนโลยีและ ICT ²¹		ICT	การ ติดต่อสื่อสาร				ICT
	HRD	พัฒนานคน	สุขภาพ, ทรัพยากร มนุษย์	การศึกษา	HRD, PPP, สุขภาพและ การแพทย์	สุขภาพ, การศึกษา		HRD
	เศรษฐกิจและ การผลิต				การเพิ่มการ ผลิต		การเพิ่ม ความสามารถ ในการผลิต, ความร่วมมือ	การเติบโตที่ เป็นมิตรกับ สิ่งแวดล้อม

²¹ ICT = Information and Communication Technology, HRD = การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development), PPP = การลงทุนร่วมระหว่างภาครัฐกับเอกชน (Public-Private Partnership)

	เน้นสิ่งแวดล้อม	เน้นเศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคง					
	MRC	GMS	MGC	JMC	LMI	MROK	LMC
						ทางเศรษฐกิจ ด้านการผ่าน แดน, การลด ความยากจน	(green growth)
พลังงาน	พลังงานน้ำ	พลังงาน			ความมั่นคง ทาง พลังงาน		
การเกษตร	การเกษตร, ชลประทาน	การเกษตร			การเกษตร, ความมั่นคง ทางอาหาร	การเกษตร	การเกษตร
ประมง	การประมง						
สิ่งแวดล้อม	การวางแผนลุ่ม น้ำ, การ เปลี่ยนแปลง ของสภาพ ภูมิอากาศ, สิ่งแวดล้อม, สุขภาพ, น้ำท่วม และความแห้ง แล้ง, การพัฒนา อย่างยั่งยืน	สิ่งแวดล้อม		เทคโนโลยี ด้าน สิ่งแวดล้อม	สิ่งแวดล้อม และน้ำ	ทรัพยากรน้ำ	การพัฒนา ทรัพยากรน้ำ
วัฒนธรรม			วัฒนธรรม	การ แลกเปลี่ยนคน			
การพัฒนาหลากหลายมิติ		การ ท่องเที่ยว การพัฒนา เมือง		Free and Open Indo- Pacific Strategy, ADB			การพัฒนา ชนบท

ที่มา: รวบรวมโดยผู้เขียนจากเว็บไซต์อย่างเป็นทางการของกรอบความร่วมมือต่างๆ (ข้อมูลเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2561)

นอกจากนี้ หากพิจารณาในประเด็นเรื่องสมาชิกของกรอบความร่วมมือ จีนและเมียนมาอาจไม่ได้อยู่ในทุกกรอบความร่วมมือของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่มีอยู่ปัจจุบัน เช่น MRC ในขณะที่กรอบอื่นๆ ก็จะไม่มีการเป็นสมาชิก ในแง่นี้สะท้อนให้เห็นว่าการนิยามคำว่า “อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” โดยประเทศมหาอำนาจอื่นๆ นั้นมักจะไม่ได้รวมจีน ทั้งนี้

เนื่องจากประเด็นเรื่องการเมืองระหว่างประเทศที่กรอบความร่วมมือที่สร้างกับประเทศอื่นๆ นั้นไม่ต้องการนำเงินเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของความร่วมมือ ซึ่งเป็นผลมาจากการเมืองระหว่างประเทศที่มหาอำนาจมีความขัดแย้งกัน

ตารางที่ 1 ยังแสดงให้เห็นว่าทุกรอบความร่วมมือมีประเด็นเรื่องการสร้างและพัฒนาระบบสาธารณูปโภค การสร้างความเชื่อมโยงของระบบการขนส่งระหว่างประเทศไว้ ในแง่นี้เราอาจวิเคราะห์ที่เบื้องต้นได้ว่า แม้ว่าประเทศมหาอำนาจต่างๆ จะมีเป้าหมายกลไกในการดำเนินความสัมพันธ์กับอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงที่แตกต่างกัน แต่ประเด็นสำคัญที่ประเทศเหล่านี้ต้องการพัฒนาก็คือการเชื่อมโยงผ่านการขนส่งและสาธารณูปโภคพื้นฐาน

ในขณะที่คุณลักษณะบางอย่างของแต่ละกรอบความร่วมมืออาจเน้นแตกต่างกันไป เช่น ในกรณีของจีนนั้นเน้นประสานความร่วมมือที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ ในขณะที่ Piyarat Soikham (2017) เสนอว่า ในกรณีของอินเดียซึ่งประเทศที่มีความใกล้ชิดกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็นระยะเวลายาวนานด้านวัฒนธรรม การรับเอาความคิดเรื่องศาสนา ความเชื่อ ประเพณีจากอินเดียตั้งแต่โบราณเข้ามาผนวกในวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้ความสัมพันธ์ทางการทูตที่อินเดียใช้ในปัจจุบันเน้นเรื่องวัฒนธรรมเด่นชัดมากกว่าประเทศอื่นๆ (Soikham, 2017) โดยจะเห็นได้จากตัวอย่างผลของการประชุม MGC Ministerial Meeting ครั้งที่ 9 เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 2018 ที่นอกเหนือไปจากการเน้นย้ำความสัมพันธ์ระหว่างสองภูมิภาคด้านการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค การเชื่อมโยงแล้ว ที่ประชุมยังให้ความสำคัญกับการจัดตั้งหอจดหมายเหตุด้านโบราณคดีที่มีชื่อว่า “Common Archival Resource Centre” (CARC) ที่มหาวิทยาลัยนาลันทา (Nalanda University) ที่จัดเก็บข้อมูลทางโบราณคดี มรดกโลก ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ประวัติศาสตร์การค้า ประชากร และศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสำคัญของความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมที่จะเป็นส่วนหนึ่งของการช่วยสร้างและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสองภูมิภาคให้ใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น (MEA, 2018) นอกจากนี้ บุคลากรของอาเซียนจำนวนมากยังได้รับเชิญให้ไปร่วมกิจกรรมทางศาสนา²² เช่นการประชุม The Fifth International Buddhist Conclave ที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 2-5 ตุลาคม ค.ศ. 2016 ในฐานะของแขกคนสำคัญ (Guest of Honor) (MEA, 2017) โดย

²² บุคลากรของอาเซียนกว่า 70 คนได้รับการเสนอชื่อให้เข้าร่วมกิจกรรม ไม่ว่าจะป็นรองรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวของไทย บุคคลที่มีชื่อเสียงด้านพระพุทธศาสนาของประเทศสมาชิกอาเซียน บุคคลสำคัญทางด้านสื่อมวลชน และผู้ที่มีบทบาทนำด้านความคิดในสังคม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวของอินเดียมองว่าอาเซียนเป็นตลาดที่สำคัญของอินเดียที่มีสถานที่ตั้งอยู่ไม่ไกล ทำให้อาเซียนมีความสำคัญ ดังนั้น กระทรวงการท่องเที่ยวของอินเดียจึงเลือกที่จะเชิญอาเซียนมาเป็นแขกคนสำคัญในงาน (UNI, 2016) ประเด็นนี้สะท้อนให้เราเห็นบทบาทของการที่รัฐบาลอินเดียใช้เครื่องมือทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางสำคัญในการประสานความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับอนุภาคลุ่มน้ำโขงที่มีวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกับอินเดีย

ในขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์กับเกาหลีใต้ที่พัฒนาขึ้นกับกรอบ MROKC นั้นแต่เพียงเรื่องสิ่งแวดล้อมและด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ กรอบ MROKC ก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 2011 ต่อมาได้พัฒนาเป็นกองทุน “Mekong-ROK Cooperation Fund” (MKCF) ใน ค.ศ. 2013 โดยคาดหวังให้ MKCF อยู่ภายใต้การสนับสนุนด้านเงินทุนของรัฐบาลเกาหลีใต้และจากสถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง (Mekong Institute: MI) มีสำนักงานตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น นอกจากนี้ ยังมีการประชุม “Mekong-ROK Business Forum” ที่จัดควบคู่ไปด้วยเพื่อประสานความร่วมมือและทิศทางการลงทุนและการทำธุรกิจ²³ ในกรณีของเกาหลีนั้นอาจกล่าวได้ว่า กรอบความร่วมมือไม่ได้มีความเป็นทางการเชิงสถาบันเท่ากับที่รัฐบาลประเทศอื่นๆ ได้จัดตั้งขึ้น หากแต่เป็นเพียงความช่วยเหลือทางงบประมาณที่ให้เพื่อพัฒนาและสร้างความร่วมมือระหว่างสองภูมิภาค จากข้อมูลสถิติของรัฐบาลเกาหลี ประเทศเกาหลีมีมูลค่าการนำเข้าจากอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงเพิ่มขึ้นจาก 7.6 พันล้านเหรียญสหรัฐ ใน ค.ศ. 2010 เป็น 22 พันล้านเหรียญสหรัฐ ใน ค.ศ. 2017 ในขณะที่มูลค่าการส่งออกจากเกาหลีไปยังอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมีมูลค่าเพิ่มจาก 17 พันล้านเหรียญสหรัฐ เป็น 56 พันล้านเหรียญสหรัฐ ในช่วงปีเดียวกัน และมูลค่าการลงทุนของเกาหลีในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมีมากกว่า 2.9 พันล้านเหรียญสหรัฐ (Lee, 2018) และประเด็นที่การประชุมเน้นย้ำมากก็คือการพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium-Sized Enterprises: SMEs) ของทั้งสองภูมิภาคให้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่เป็นตลาดที่มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น โดยใช้เทคโนโลยีที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (GMS Business Networks, 2017; Lee, 2018) Lee Hyuk เลขาธิการของศูนย์อาเซียน-เกาหลี (ASEAN-Korea Center) และ

²³ ROK Business Forum เริ่มก่อตั้งในการประชุม The Second Bilateral Foreign Ministerial Meeting ใน ค.ศ. 2012 เพื่อที่จะหาความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชนผ่านการลงทุนของภาคเอกชนและการแลกเปลี่ยนระหว่างสองฝ่าย โดยจัดการประชุมครั้งที่ 1 ค.ศ. 2013 ครั้งที่ 2 ค.ศ. 2015 ครั้งที่ 3 ค.ศ. 2015 ครั้งที่ 4 ค.ศ. 2016 และครั้งที่ 5 ค.ศ. 2017

เคยดำรงตำแหน่งเป็นทูตประจำเวียดนามและฟิลิปปินส์ได้กล่าวว่าสาธารณูปโภคเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่จะช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสองภูมิภาคได้ เพราะประเทศหลายประเทศในอาเซียนยังขาดความเชี่ยวชาญที่เพียงพอ ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาของความเชื่อมโยง (Lee, 2018) ดังนั้น จึงยังเป็นโอกาสที่ดีที่เกาหลีจะเข้ามาช่วยเหลือด้านการพัฒนาการเชื่อมโยงของสาธารณูปโภคเช่นเดียวกัน

ในกรณีของ LMC ของจีน Chen Ziaochen²⁴ เสนอว่าที่อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงยังจำเป็นต้องมี LMC มาเพิ่มอีกหลังจาก GMS เพราะว่า GMS มีกลไกของการบริหารงานที่แบ่งออกเป็นเก้าด้านซึ่งครอบคลุมมิติความช่วยเหลือระหว่างกันเองในภูมิภาคได้ค่อนข้างครบถ้วนแล้ว แต่ในกรณีของ LMC นั้นแตกต่างออกไป เพราะ LMC มีการผนวกกลุ่มธุรกิจเข้ามาร่วมในการทำงานมากกว่า ซึ่งทำให้มีมาตรฐานสูงกว่า และมีความรวดเร็วในการตัดสินใจมากกว่า เพราะมีการประชุมและมีกลไกอื่นๆ ที่ไม่สลับซับซ้อนเท่า GMS ที่อยู่ภายใต้ ADB และมีเวทีการประชุมจำนวนมาก นอกจากนี้ LMC ยังมีคณะทำงาน (Working Group) ที่คล่องตัว (Flexible) มากกว่า GMS ที่มีสำนักเลขาธิการ (Secretariat) อย่างเป็นทางการแล้ว อย่างไรก็ตาม อนุภูมิภาคนี้ยังต้องการทั้ง GMS และ LMC อย่างไรก็ตาม ทั้งสองกรอบความร่วมมือก็ยังมีประโยชน์ในฐานะที่เป็นช่องทางของการประสานความร่วมมือระดับภูมิภาคได้²⁵ ข้อสังเกตของ Chen สะท้อนประเด็นที่ว่า แม้ว่า LMC จะยังเป็นกรอบที่ยังไม่เป็นโครงสร้างทางการที่ชัดเจน แต่แง่ดีของความไม่ชัดเจนและสลับซับซ้อนของโครงสร้างการทำงานนี้ก็คือการลดขั้นตอนการทำงาน มีความรวดเร็วในการตัดสินใจ ทำให้ตัดสินใจได้ง่ายกว่า ทำให้กรอบ LMC เป็นอีกหนึ่งกลไกที่น่าจะเป็นประโยชน์กับการพัฒนาความเจริญของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงได้อีกมาก

นอกจากนั้น ไม่เพียงแต่นโยบายต่างประเทศที่ญี่ปุ่นเน้นย้ำเรื่องความพยายามในการส่งเสริมการส่งออกประเด็นการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานเท่านั้น กลไกภาครัฐของญี่ปุ่นภายใต้การนำของ Shinzo Abe เองก็มีการสนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐบาลญี่ปุ่น ทั้ง MOFA METI กระทรวงที่ดิน สาธารณูปโภค คมนาคม และท่องเที่ยว

²⁴ ผู้อำนวยการ International Studies ของ Cheongyang Institute for Financial Studies, Renmin University of China

²⁵ จับประเด็นจากงานสัมมนา “Belt & Road Initiative: Lancang-Mekong Cooperation: New Era and New Start” ซึ่งจัดโดยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และสถานกงสุลใหญ่แห่งสาธารณรัฐประชาชนจีนประจำจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2561 ณ โรงแรม The Empress จังหวัดเชียงใหม่

(Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism: MLIT) ได้ตั้งคณะทำงานที่มีหน้าที่คิด ดำเนินนโยบาย และประสานงานที่เกี่ยวข้อง เช่น รัฐบาลญี่ปุ่นเองจัดตั้ง “The Ministerial Meeting on the Deployment of Integrated Infrastructure System” ในเดือนกันยายน ค.ศ. 2010 เพื่อถกเถียงโอกาสและยุทธศาสตร์การสนับสนุนการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคในประเทศต่างๆ ขณะที่ MOFA จัดตั้ง “The Promotion Headquarters on Deployment of Integrated Infrastructure System” ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 2010 และ MLIT แต่งตั้ง “Director General for International Affairs” และหน่วยงานอีกสองหน่วยภายใต้สำนักนโยบาย (Policy Bureau) เพื่อบูรณาการการสนับสนุนการส่งออกการไปพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในประเทศต่างๆ (Yoshimatsu, 2017b, p. 10) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การริเริ่มโครงการต่างๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนั้นไม่เพียงแต่เป็นการหวังผลเพื่อเป้าหมายด้านการพัฒนา แต่ยังเป็นเป้าหมายทางการเมืองและความมั่นคงของญี่ปุ่นที่เข้ามาเพื่อแสดงบทบาทนำในฐานะของประเทศมหาอำนาจที่มีความสามารถในการช่วยประสานผลประโยชน์ระดับภูมิภาค ด้วยการให้ความช่วยเหลือทางการเงินและความรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อภูมิภาค ในขณะที่มิติด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้นอาจเห็นได้ว่า การที่ญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และความเจริญรุ่งเรืองมากกว่า ทำให้ต้นทุนการมีทรัพยากรที่จะสนับสนุนกิจกรรมที่ส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์ การสร้างความรับรู้ หรือการผลิตองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนกระบวนการภูมิภาคากิวัตน์จึงมีมากกว่าประเทศอื่น (นฤตม์ เจริญศรี, 2561)

ความพยายามของญี่ปุ่นในการสนับสนุนการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค และการเชื่อมโยงภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง เอเชียกลาง และแอฟริกา นั้นสามารถเห็นได้จาก “ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก” (Free and Open Indo-Pacific Strategy)²⁶ ที่รัฐบาลญี่ปุ่นภายใต้การนำของ Shinzo Abe ริเริ่มใน ค.ศ. 2007 ตอนที่ญี่ปุ่นริเริ่ม “Quadrilateral Security Dialogue” ที่ประกอบไปด้วยออสเตรเลีย อินเดีย ญี่ปุ่น และสหรัฐฯ (Asian Nikkei Review, 2018b) ความคิดเรื่องยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกได้รับการตอบรับจากรัฐบาลสหรัฐฯ เป็นอย่างดี การเริ่มใช้แผนยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกนั้นเริ่มต้นมาจากเป้าหมายของรัฐบาลญี่ปุ่นที่จะสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเอเชีย

²⁶ ญี่ปุ่นเรียกยุทธศาสตร์นี้ว่า “อินโด-แปซิฟิก” (Indo-Pacific Strategy) อินเดียเรียกว่า “Security and Growth for All in the Region” (SAGAR) ในขณะที่รัสเซียเสนอให้เรียกว่า “Indo-Asian Pacific” เพื่อให้แน่ใจว่ารัสเซียจะไม่ถูกกีดกันออกไปจากยุทธศาสตร์นี้ของภูมิภาค

กับแอฟริกาผ่านภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง และการเชื่อมภูมิภาคเอเชียเข้ากับแอฟริกา และเพื่อสนับสนุนเสถียรภาพและความเจริญรุ่งเรืองให้กับภูมิภาค (International Cooperation Bureau, 2017, p. 4) รัฐบาลญี่ปุ่นวางแผนที่จะสนับสนุนการเติบโตนี้ด้วยการประสานความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกา อินเดีย²⁷ ออสเตรเลีย อาเซียน ยุโรป และประเทศในแถบตะวันออกกลาง (Mission of Japan to ASEAN, n.d., p. 3) โดยในกรณีของแอฟริกานั้น รัฐบาลญี่ปุ่นตั้งเป้าหมายที่จะสนับสนุนการสร้างชาติ (Nation Building) ผ่านการพัฒนา การเมือง และการอภิบาล (Governance) และในขณะเดียวกันก็จะยังพยายามเคารพสิทธิ์ของการดูแลปกครองตนเองของประเทศผู้รับความช่วยเหลือ ส่วนในกรณีของเอเซียนั้น รัฐบาลญี่ปุ่นจะพยายามขยายการพัฒนาระบบสาธารณสุข ภูมิภาค การค้าและการลงทุน การสนับสนุนและเพิ่มบรรยากาศที่จะกระตุ้นการลงทุน และการเพิ่มการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (International Cooperation Bureau, 2017, p. 9) และเมื่อพิจารณานโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่นที่มีต่อการพัฒนาอาเซียนโดยละเอียดแล้ว เป้าหมายของรัฐบาลญี่ปุ่นคือการสนับสนุนการพัฒนาและเป็นพันธมิตรกันด้านสาธารณสุข ภูมิภาคที่มีคุณภาพที่จะเป็นรากฐานให้กับอุตสาหกรรม และการเพิ่มความเชื่อมโยงของระบบการขนส่ง การเพิ่มศักยภาพในการประสานนโยบายต่างๆ การลดความเหลื่อมล้ำ ผ่านการสนับสนุนการลดความยากจน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สุขภาพ และการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้หญิง การพัฒนาระบบด้านการจัดการภัยพิบัติ สิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศ และประเด็นด้านพลังงาน รวมไปถึงประเด็นต่างๆ ที่เป็นความท้าทายระดับภูมิภาค เช่น การจัดการการก่อการร้าย ความปลอดภัยของการเดินเรือทางทะเล การสนับสนุนหลักนิติธรรม และการดูแลเรื่องความมั่นคงของโลกไซเบอร์ (International Cooperation Bureau, 2017, p. 10)

ยุทธศาสตร์ส่วนย่อยของแผนยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกของญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงคือการสนับสนุนการพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งในแถบอนุภูมิภาค เราจะเห็นได้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นพยายามสนับสนุนระบบคมนาคมขนส่งสองโครงการที่สำคัญคือ ระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor:

²⁷ รัฐบาลอินเดียไม่ปรารถนาที่จะใช้คำว่า “Free and Open” แต่ต้องการให้เรียกยุทธศาสตร์นี้มีชื่อว่า “Indo-Pacific” เท่านั้น เพราะมองว่าคำว่า “Free and Open” นั้นมีปัญหาและอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดกับประเทศเพื่อนบ้านในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ เพราะคำว่า Free and Open นั้นเป็นคำที่มีคุณค่าทางการเมืองที่อาจจะถูกใช้โดยประเทศมหาอำนาจในการเข้ามามีบทบาทในประเด็นต่างๆ ในภูมิภาค เพราะคำนี้ได้แสดงนัยที่เปิดให้ประเทศนอกภูมิภาคเข้ามาได้ และจะเป็นการลดความสำคัญของอาเซียนลงไป (Chongkittavorn, 2018)

EWEC) และระเบียงเศรษฐกิจตอนใต้ (Southern Economic Corridor: SEC) รวมไปถึง การสนับสนุนการสร้างทางรถไฟในเมียนมา (เส้นทางเชื่อมระหว่างย่างกุ้งกับมณฑลเฉย) (Mission of Japan to ASEAN, n.d., p. 2) นอกเหนือจากนั้น ยุทธศาสตร์และความ คาดหวังที่ญี่ปุ่นมีต่ออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงก็คือการพยายามดึงให้อนุภูมิภาคมีความ เชื่อมโยงกับโลกภายนอกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกับอินเดีย สหรัฐฯ และออสเตรเลีย (Chhengpor, 2018)

แผนภาพที่ 1: การเชื่อมโยงระเบียงเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และเป้าหมาย ของการเชื่อมโยงไปยังภูมิภาคอื่นๆ



ที่มา: ADB (2018, p. 13)

การเชื่อมโยงไปยังเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง เอเชียกลาง และแอฟริกา นั้นไม่เพียงแต่จะส่งผลกระทบต่อกระบวนการภูมิภาคากิวัตน์ของอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขงเท่านั้น แต่เดิมกระบวนการภูมิภาคากิวัตน์เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในภูมิภาคหรืออนุภูมิภาคหนึ่งๆ แต่การเชื่อมโยงภูมิภาคากิวัตน์นี้จะทำให้ภูมิภาคนิยมที่อยู่ในภูมิภาคต่างๆ ต้องเชื่อมกัน ทั้งโครงสร้างพื้นฐานและกฎระเบียบระหว่างกันมากขึ้น เห็นได้จากในกรณีของเอเชียใต้ ที่กรอบภูมิภาคนิยมของเอเชียใต้ที่สำคัญมี ADB เป็นผู้สนับสนุน เช่น “ความร่วมมือทางเศรษฐกิจระดับอนุภูมิภาคเอเชียใต้” (South Asia Subregional Economic Cooperation: SASEC) และ “สมาคมความร่วมมือแห่งภูมิภาคเอเชียใต้” (South Asian Association Regional Cooperation: SAARC) เพราะรัฐบาลญี่ปุ่นมองเห็นความสำคัญของ SAARC ในฐานะที่จะเป็นกรอบที่ช่วยเหลือเรื่องความเชื่อมโยงของภูมิภาคได้ (MOFA, 2017a) ในแง่หนึ่งบทความนี้เสนอว่ากรอบความร่วมมือต่างๆ ที่ ADB สนับสนุนนั้นก็มีความหมายเพื่อที่จะเชื่อมโยงภูมิภาคนิยมของภูมิภาคต่างๆ ของเอเชียเข้าไว้ด้วยกัน ภายใต้การนำที่มีกรอบคิดเรื่องการพัฒนาเอเชียเป็นแกนนำ ในขณะที่กรณีของเอเชียกลางที่มี “ความร่วมมือทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคเอเชียกลาง” (Central Asia Regional Economic Cooperation: CAREC) เป็นกลไกสำคัญในการกระตุ้นกระบวนการบูรณาการทางเศรษฐกิจและการพัฒนาทางเศรษฐกิจระดับประเทศ

การเชื่อมอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขงไปยังเอเชียใต้นั้นมี ACMECS เป็นตัวกลางเชื่อมโยงในขณะเดียวกัน รัฐบาลญี่ปุ่นก็ส่ง “Mission of Japan to African Union” ไปเป็นหนึ่งในกลไกที่สำคัญในการประสานงานความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับแอฟริกาที่เน้นการสนับสนุนการสร้างชาติ การพัฒนาผ่านกลไก “The Tokyo International Conference on African Development” (TICAD) ที่ริเริ่มมาตั้งแต่ ค.ศ. 1993 เป็นแนวทางในการประสานความร่วมมือ (MOFA, 2017b) กลไกเหล่านี้ล้วนมีส่วนในการสนับสนุนการสร้างแนวทางการพัฒนาของภูมิภาคร่วมกันผ่านกลไกหรือองค์กรระหว่างประเทศที่ญี่ปุ่นให้การสนับสนุนเพื่อวางแผนกระบวนการภูมิภาคากิวัตน์ให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกัน

ควรกล่าวถึงข้อสังเกตอีกประการว่า ความพยายามของการเชื่อมโยงระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขงโดยจีนกับญี่ปุ่นนั้นมีความแตกต่างกันในเรื่องผลของการให้ความช่วยเหลือ รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามให้ความช่วยเหลือเพื่อพัฒนาการสร้างการเชื่อมโยงที่วิ่งเชื่อมระหว่างทิศตะวันออก-ตะวันตก ในขณะที่รัฐบาลจีนพยายาม

สนับสนุนการสร้างถนนที่เชื่อมระหว่างทิศเหนือ-ใต้มากกว่า²⁸ การเข้ามาผลักดันให้เกิดความเชื่อมโยงทางกายภาพและกฎระเบียบระหว่างลุ่มแม่น้ำโขงกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังเป็นอีกหนึ่งความพยายามของญี่ปุ่นที่จะใช้คานอำนาจกับจีนได้ (Dadabaev, 2018) บทบาทที่รัฐบาลจีนริเริ่มความเชื่อมโยงระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียง เอเซียกลาง เอเชียใต้ ยุโรป เข้าไว้ด้วยกันผ่านโครงการ “One-Belt, One-Road” (OBOR) หรือที่ในปัจจุบันเรียกว่า “Belt Road Initiative” (BRI) อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีการกล่าวว่ญี่ปุ่นพยายามสนับสนุนโครงการสร้างถนนและระบบสาธารณูปโภคต่างๆ เพื่อคานอำนาจกับบทบาทของจีนที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะเรื่อง BRI แต่หากเรามองในความเป็นจริงแล้วเราจะพบว่า บทบาทญี่ปุ่นที่มีต่อการสนับสนุนโครงการเหล่านี้มีมานานและชัดเจนตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองแล้ว ซึ่งถือว่าเข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์กับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงก่อนที่จีนจะเข้ามาใช้ยุทธศาสตร์ในลักษณะดังกล่าว (Murashkin, 2018) แต่สิ่งที่แตกต่างออกไปคือ ในกรณีของญี่ปุ่นที่เข้ามาในอนุภูมิภาคหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้นก็เพื่อเชื่อมโยงอนุภูมิภาคเท่านั้น แต่ในกรณีของจีนที่เข้ามาในช่วงที่ผ่านมาไม่นานนี้เป็น การพยายามเชื่อมทั้งภูมิภาคเอเชียเข้าไปกับตะวันออกกลาง แอฟริกา และยุโรป ซึ่งเป้าหมายการเชื่อมโยงที่ครอบคลุมลักษณะดังกล่าวของญี่ปุ่นเพิ่งปรากฏตามหลังโครงการ BRI ของจีน

Kentaro Sonoura ที่ปรึกษาพิเศษของ Shinzo Abe ได้เคยแสดงความคิดเห็นเอาไว้ต่อแผนยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกว่าจะช่วยพัฒนาให้ภูมิภาคเอเชียโดยเฉพาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงเจริญเติบโตก้าวหน้าทางเศรษฐกิจขึ้นไป Sonoura เน้นย้ำอีกว่ายุทธศาสตร์นี้ไม่ได้ต้องการที่จะมา “คานอำนาจ” ประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นพิเศษ ซึ่งในแง่นี้ก็คือนประเทศจีน เพราะยุทธศาสตร์นี้มีเป้าหมายในการทำให้อาเซียนยังเป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาของภูมิภาคที่สำคัญ ดังนั้น หากมีการเชื่อมระหว่าง New Tokyo Strategy และยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกเข้าไว้ด้วยกัน อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงก็จะได้รับประโยชน์อย่างมาก (Chheang, 2018)

เมื่อวิเคราะห์บทบาทของ ADB ที่ได้เริ่มให้งบประมาณสนับสนุนการเชื่อมโยงระเบียงเศรษฐกิจของอินเดียที่มีชื่อว่า “East Coast Economic Corridor” (ECEC) ซึ่งมี

²⁸ ข้อสังเกตของ Ryan Heartley ในการนำเสนอบทความเรื่อง “Japan and Mekong Sub-Region within an ASEAN in Times of Change: Shifts in the Regional and Sub-Regional Politico-Economic Power Dynamics of Southeast Asia” ในการประชุม The 6th JSA-ASEAN Conference 2018 ณ Le Méridien Hotel กรุงเทพมหานคร ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2561

ความยาวกว่า 2,500 กิโลเมตร ตลอดแนวชายฝั่งทิศตะวันตกของอินเดีย โดยจะเชื่อมพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติของอินเดีย มีการก่อสร้างท่าเรือขนาดใหญ่และท่าเรือน้ำลึก ADB คาดหวังว่าระเบียบเศรษฐกิจนี้จะช่วยทำให้อินเดียได้รับประโยชน์จากการกระตุ้นเศรษฐกิจและเป็นการผนวกเอานโยบายมองตะวันออก (Act East Policy) ของอินเดียเข้ามา โดยใช้มิติทางเศรษฐกิจมาเป็นตัวช่วยดึงให้เศรษฐกิจของอินเดียเข้าไปสู่ระบบเครือข่ายการผลิตระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้น (ADB, 2017) ในแง่ที่สะท้อนให้เห็นว่า ADB ต้องการให้ระเบียบเศรษฐกิจภายในอินเดียเชื่อมโยงทางกายภาพมายังอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

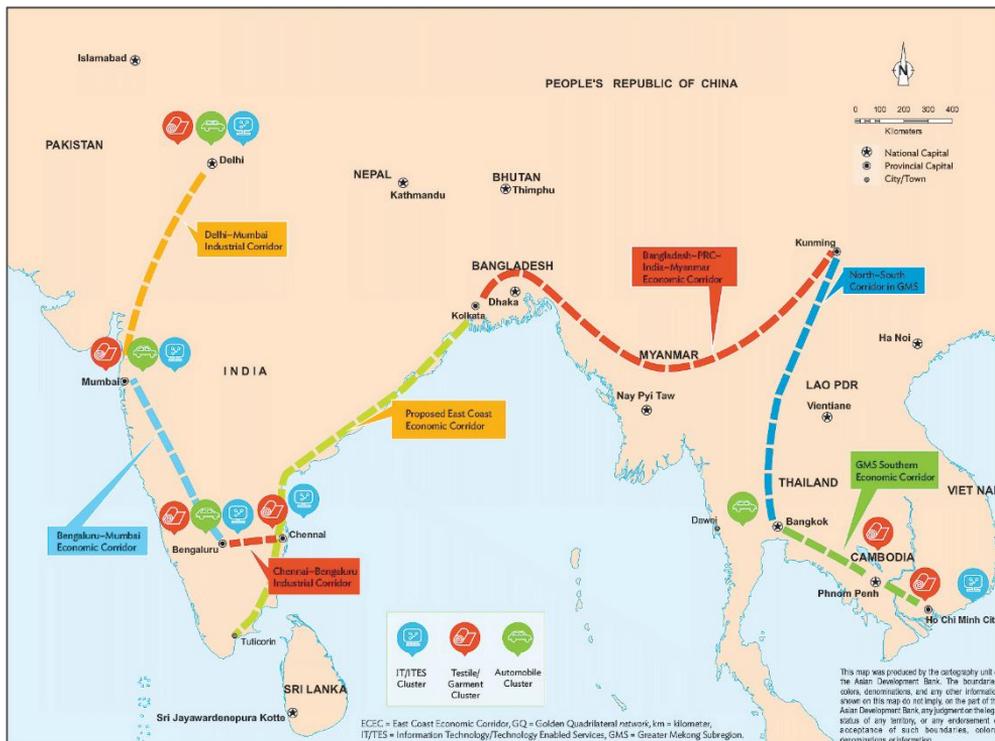
นอกจากนี้ ความเชื่อมโยงที่ญี่ปุ่นพยายามสร้างให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีกับเอเชียใต้ ยังเชื่อมโยงลากยาวไปถึงแอฟริกาผ่านการขนส่งทางทะเล ผ่านกรอบความร่วมมือที่ญี่ปุ่นมีกับกลุ่มประเทศในแถบแอฟริกาที่เรียกว่า “Asia-Africa Growth Corridor” (AAGC)²⁹ AAGC ถูกมองว่าเป็นความพยายามของญี่ปุ่นในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศในแถบแอฟริกาตะวันออกเพื่อคานอำนาจกับการดำเนินนโยบาย BRI ที่รัฐบาลจีนเริ่มใช้และสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับประเทศต่างๆ ในแอฟริกา (Panda, 2017, p. 1)

แรกเริ่มนั้น ความคิดที่จะเชื่อมโยงระหว่างอินเดียกับแอฟริกาเริ่มมาจากการประชุมระหว่างนายกรัฐมนตรี Narendra Modi ของอินเดียกับ Shinzo Abe ในการประชุมสุดยอดอินเดีย-ญี่ปุ่น (India-Japan Annual Summit) ใน ค.ศ. 2016 ซึ่งหนึ่งในผลที่สำคัญจากการประชุมคือการที่รัฐบาลอินเดียและญี่ปุ่นเล็งเห็นความสำคัญร่วมกันในการที่จะสร้างความร่วมมือกับรัฐบาลของประเทศต่างๆ ในแอฟริกา โดยมีเป้าหมายในการสนับสนุนการสร้างระเบียบเศรษฐกิจและเครือข่ายอุตสาหกรรมในเอเชียและแอฟริกา เข้าไว้ด้วยกัน จากข้อสรุปทำให้รัฐบาลของทั้งสองประเทศได้ให้สถาบันวิจัยจำนวน 3 สถาบัน ประกอบด้วย “The Research and Information System for Developing Countries” (RIS) ของประเทศอินเดีย “สถาบันวิจัยทางเศรษฐกิจเพื่ออาเซียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” (The Economic Research Institute for ASEAN and East Asia: ERIA) มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ประเทศอินโดนีเซีย และ “สถาบันพัฒนาเศรษฐกิจแห่งญี่ปุ่น – องค์การส่งเสริมการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น” (The Institute of Developing Economies – Japan External Trade Organization: IDE-JETRO) ในประเทศญี่ปุ่น ทำการศึกษาวิจัยความเป็นไปได้ในการเชื่อมโยงโครงสร้างนี้ ผลการศึกษาเสนอให้

²⁹ เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 2017 ในการประชุม The African Development Bank (AfDB) จัดขึ้น ณ คานธินคร (Gandhinagar) ประเทศอินเดีย

กรอบความร่วมมือระหว่างอินเดียและญี่ปุ่นที่จะมีกับแอฟริกาเน้นเรื่องการพัฒนา ระบบสาธารณูปโภคที่มีคุณภาพ (Quality Infrastructure) การสร้างความเชื่อมโยง เชิงสถาบันและด้านดิจิทัล การเพิ่มและเสริมสร้างความสามารถ และการสร้างความ เชื่อมโยงของผู้คน (African Development Bank Meeting, 2017)

แผนภาพที่ 2: ระเบียงเศรษฐกิจที่เชื่อมระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเอเชียใต้



ที่มา: Mitra, Hasan, Sharma, Jeong, Sharma, & Guha (2016, p. 21)

ทิศทางในอนาคตที่ญี่ปุ่นจะใช้กับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงนั้นคือการเน้นการพัฒนา ระบบการขนส่งทางบกและทางทะเลเอกชนที่เคยเป็นมา ภายใต้ “ยุทธศาสตร์กรุง โตเกียว ปี 2018 เพื่อความร่วมมือลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น” (Tokyo Strategy 2018 for Mekong-Japan Cooperation) ได้วางแผนเพื่อกำหนดแกนของความร่วมมือระหว่างสองภูมิภาค ขึ้นมาใหม่ โดยเน้นเรื่องการเชื่อมโยง ผู้คน และสิ่งแวดล้อม โดยรัฐบาลญี่ปุ่นจะเน้นการให้ การสนับสนุนการพัฒนาสาธารณูปโภคที่มีคุณภาพที่จะช่วยเพิ่มศักยภาพของสาธารณูปโภค ที่จับต้องได้ (Hard Infrastructure) กฎระเบียบต่างๆ (Soft Infrastructure) และการ

เชื่อมโยงอุตสาหกรรม (Industry Connectivity) นอกจากนี้ ยังมีความร่วมมือในมิติอื่นๆ อีก เช่น การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของผู้หญิง การพัฒนาการท่องเที่ยว การจัดการสิ่งแวดล้อม ภัยพิบัติทางธรรมชาติ เป็นต้น (The Mainichi, 2018) ยุทธศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงนั้นสอดคล้องกับความพยายามของญี่ปุ่นที่ต้องการให้ความช่วยเหลือต่อภูมิภาคอินโดแปซิฟิกมากขึ้น รัฐบาลญี่ปุ่นตั้งเป้าหมายจัดสรรงบประมาณ ODA ของญี่ปุ่นกว่าร้อยละ 70 ของงบประมาณทั้งหมดให้กับภูมิภาคอินโดแปซิฟิกเพื่อคานอำนาจกับ BRI ของรัฐบาลจีน³⁰ (Asian Nikkei Review, 2018a) ในขณะเดียวกัน Fumitaka Furuoka เสนอเพิ่มเติมว่า นอกเหนือไปจากปัจจัยด้านการคานอำนาจของจีนในโครงการ BRI แล้ว ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกยังตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพยายามที่จะสร้างสถาปัตยกรรมของภูมิภาค (Regional Architecture) ที่ต้องการให้อาเซียนเป็นจุดศูนย์กลางของความร่วมมือ (ASEAN Centrality) (Furuoka, 2018)

ภายใต้บริบทความพยายามของอาเซียนที่ต้องการให้อาเซียนเป็นจุดศูนย์กลางของความร่วมมือสามารถเห็นได้จากปลาย ค.ศ. 2018 ที่ Retno Mursudi รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอินโดนีเซียได้เสนอความคิด “ASEAN’s Indo-Pacific Outlook” ขึ้นมาในแบบฉบับของอาเซียนเอง³¹ ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า ในเหตุการณ์นี้อาเซียนเลือกจะ

³⁰ใน ค.ศ. 2016 อินโดนีเซียเป็นประเทศที่ได้รับ ODA จากญี่ปุ่นมากที่สุด คิดเป็นมูลค่า 1.8 พันล้านเหรียญสหรัฐ ตามด้วยเวียดนามและอิรักที่มีมูลค่า 1.6 และ 0.6 พันล้านเหรียญสหรัฐ ตามลำดับงบประมาณ ODA ของญี่ปุ่นกว่าร้อยละ 70 ในปีดังกล่าวถูกจัดสรรให้กับประเทศที่ตั้งอยู่ในแถบพื้นที่มหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก

³¹ Retno เชื่อว่าพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ภูมิศาสตร์ที่มีความสำคัญของโลก และกำลังเป็นพื้นที่ที่ประเทศมหาอำนาจกำลังเข้ามาแสดงบทบาทนำในมิติต่างๆ อาเซียนควรพยายามหาจุดยืนของตนเอง และคานอำนาจระหว่างประเทศมหาอำนาจต่างๆ ไว้ให้ได้ รัฐบาลอินโดนีเซียเริ่มชักชวนให้รัฐบาลของประเทศสมาชิกอาเซียนเข้ามาร่วมกันร่างกรอบความคิดเรื่องอินโด-แปซิฟิกในแบบอาเซียนปลาย ค.ศ. 2018 อินโดนีเซียเสนอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอาเซียนประชุมกันในเดือนมกราคม ค.ศ. 2019 ณ จ.เชียงใหม่ เพื่อถกเถียงถึงจุดยืนของอาเซียน โดยอินโดนีเซียได้เล่นบทบาทนำในการเสนอ “Indo-Pacific Outlook” ออกมาเป็น “Concept Paper” และเสนอให้กับประเทศต่างๆ เพื่อวางประเด็นเรื่องผลประโยชน์ร่วมของภูมิภาคเพื่อความยั่งยืนไม่ว่าจะเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกิจการทางทะเล การเชื่อมโยงระดับภูมิภาค และการพยายามให้อาเซียนสามารถพัฒนาให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) ขององค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) นอกจากนี้ “Indo-Pacific Outlook” ของอาเซียนมีคุณลักษณะสำคัญ คือ ไม่พยายามกีดกันบทบาทของจีนให้ออกไปจากภูมิภาค ซึ่งสิ่งนี้แตกต่างไปจากความพยายามของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกของสหรัฐฯ

“ดึง” ประเทศมหาอำนาจเหล่านั้นให้กลับมาสู่เวทีที่อาเซียนมีอำนาจหลักในการเล่น และเป็นพื้นที่ที่หลักการ “ASEAN Centrality” ถูกเน้นย้ำให้มีความสำคัญอยู่แล้ว³² กล่าวคือ แทนที่อาเซียนจะออกไปร่วมมือในเวทีที่ประเทศมหาอำนาจอื่นสร้าง อาเซียนกลับ “ดึง” ประเทศอื่นกลับเข้ามาใหม่ เพื่อให้กลไกที่มีอยู่แล้วยังสามารถดำเนินต่อไปได้โดยอาเซียนยังคงได้รับผลประโยชน์ที่ดีเหมือนเดิม³³ ซึ่งในแง่นี้ เป็นการทำให้ประเทศมหาอำนาจอย่าง ญี่ปุ่นและจีนจะต้องเล่นบทบาทที่มีความระมัดระวังมากยิ่งขึ้นในการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับ อนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง และอาเซียนโดยภาพรวม เพราะการออก Concept Paper และการพยายามเน้นจุดยืนของอาเซียนเป็นศูนย์กลางของกรอบความร่วมมือนี้สะท้อนให้ประเทศมหาอำนาจอื่นๆ เห็นว่าประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความระมัดระวังต่อประเด็นนี้

และญี่ปุ่น ที่กีดกันเงินออกไปจากภูมิภาค เพราะผู้เขียนวิเคราะห์ว่าท้ายที่สุดแล้วอาเซียนเองยังคงต้องการเข้ามาปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ใกล้ชิดของจีน เพราะรัฐบาลจีนเองนั้นได้ดำเนินยุทธศาสตร์หลักสำคัญคือ BRI ซึ่งพยายามเชื่อมโยงเอเชียไปยังภูมิภาคต่างๆ โครงการนี้ช่วยการพัฒนา ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน รวมไปถึงการก่อตั้งธนาคารเพื่อการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน แห่งเอเชีย (Asian Infrastructure Investment Bank: AIIB) ที่ให้เงินกู้กับการพัฒนา “Hard Infrastructure” ของประเทศต่างๆ ในเอเชีย ในแง่นี้ การที่อาเซียนไม่กีดกันเงินออกไปจากกรอบความร่วมมือก็เพื่อจะแสวงหาผลประโยชน์จากนโยบายของจีน เพราะในขณะเดียวกันยุทธศาสตร์ “Expanded Quality Infrastructure” ของญี่ปุ่นที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาสาธารณูปโภค ก็จะเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่อาเซียนจะได้รับประโยชน์จากการแข่งขันดังกล่าว

³² “Indo-Pacific Outlook” ยังเน้นการไม่พยายามให้สร้างกลไกหรือสถาบันในการสร้างความร่วมมือมากขึ้น เพราะหากมีมากขึ้น นั้นหมายถึงการประชุมที่จะต้องมีความถี่มากขึ้น ดังนั้น เพื่อที่จะไม่ทำให้งานยุ่งยากซับซ้อนและเป็นการเพิ่มงานขึ้นมา อาเซียนเลือกที่จะให้หันกลับมามองกรอบความร่วมมือที่มีอยู่แล้ว ซึ่งได้แก่ East Asian Summit ประกอบไปด้วยประเทศอาเซียนทั้งหมด จีน ญี่ปุ่น อินเดีย เกาหลีใต้ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ สหรัฐฯ และรัสเซีย ประเด็นนี้สะท้อนภาพการบริหารอำนาจของอาเซียนในฐานะองค์การระหว่างประเทศจากการเสนอความคิดเรื่อง ASEAN’s Indo-Pacific ก็คือ แทนที่อาเซียนจะต้องไปร่วมกับกรอบกลไกใหม่ๆ ที่ประเทศมหาอำนาจอื่นๆ พยายามคิดขึ้นมาใหม่เพื่อสร้างบทบาทนำและคานอำนาจกับประเทศอื่น

³³ ประเด็นเรื่องการเน้นผลประโยชน์ร่วมของ Indo-Pacific Outlook นั้นยังมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันไป เพราะแต่เดิมแล้วกรอบความร่วมมือต่างๆ ของประเทศมหาอำนาจมักเน้นการที่ประเทศต่างๆ จะพยายามเสนอ “คุณค่าร่วม” (Common Values) ของภูมิภาค เช่น หลักการประชาธิปไตย แต่ในขณะที่กรอบของอาเซียนนั้นจะมุ่งไปที่ผลประโยชน์มากกว่า หลักการคุณค่าร่วมนี้เองที่ทำให้เกิดประเด็น เพราะประเทศต่างๆ ในอาเซียนมีคุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างกัน หรืออาจกล่าวในอีกแง่ก็คือ รูปแบบการปกครองของประเทศในอาเซียนมีความแตกต่างกัน ประเด็นนี้ทำให้อาเซียนหันไปให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองมากกว่าคุณค่า

มาก ดังนั้น ญี่ปุ่นในฐานะของประเทศมหาอำนาจระดับภูมิภาคอาจจะเสนอและผลักดันประเด็น Outlook เพื่อให้ญี่ปุ่นได้แสดงท่าทีที่เห็นด้วยและเข้าข้างอาเซียน และพยายามผลักดันให้อาเซียนเสนอ Outlook ออกมา ในแง่ญี่ปุ่นก็จะได้แสดงบทบาทเป็นผู้นำของภูมิภาคที่สนับสนุนอาเซียน และให้ผลของ Outlook เป็นเครื่องมือในการประคองความสัมพันธ์และในคานอำนาจกับจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมด จากที่บทความนี้ประยุกต์ใช้กรอบเรื่องผู้นำของภูมิภาคของ Dent (2008) เราจะเห็นว่า รัฐบาลญี่ปุ่นได้เล่นบทบาทเป็นผู้จัดสรรสินค้าสาธารณะระดับภูมิภาค กล่าวคือ รัฐบาลญี่ปุ่นได้พยายามนำเสนอแนวคิดด้านการพัฒนาระบบการเชื่อมโยงระหว่างประเทศ ซึ่งพยายามเชื่อมอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงกับเอเชียใต้และแอฟริกา โดยการให้ ODA เพื่อสนับสนุนการเชื่อมโยงผ่าน JICA ทั้งระดับทวิภาคีและเวทีพหุภาคีที่มีกลไกระดับภูมิภาคหลายกลไก นอกจากนั้นการเชื่อมโยงที่ญี่ปุ่นพยายามสนับสนุนนั้นตั้งอยู่บนหลักคิดเรื่องการพยายามเชื่อมโยงเพื่อลดความยากจน การพัฒนาคุณภาพประชากร การเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงตลาด การบริการสาธารณสุขของภาครัฐต่างๆ ซึ่งเป็นประเด็นที่มนุษยชาติต่างเผชิญร่วมกัน ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของญี่ปุ่นนั้นเป็นการพยายามเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมระดับภูมิภาค

นอกจากนั้น กระบวนการเป็นผู้นำในการประสานความร่วมมือผ่านกลไกต่างๆ รวมไปถึงสถาบันวิจัยที่มีหน้าที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเด็นการบูรณาการทางเศรษฐกิจยังทำให้ญี่ปุ่นได้เล่นบทบาทเป็น “เจ้าแห่งปัญญาระดับภูมิภาค” (Regional Intellectual Hegemon: RIH) (นรุตม์ เจริญศรี, 2559) ในแง่นี้ ไม่เพียงแต่การเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจเท่านั้น แต่การสนับสนุนและผลักดันประเด็นทางความคิดด้านการพัฒนาผ่านงานวิจัยและสถาบันวิจัยต่างๆ ยังมีส่วนช่วยสร้างแนวทางการพัฒนาร่วมกันระหว่างประเทศให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และในประเด็นสุดท้ายก็คือความสามารถในการเป็นตัวแทนของผลประโยชน์ของภูมิภาคในสังคมนระหว่างประเทศ ในแง่นี้เราอาจจะเห็นบทบาทญี่ปุ่นในการเป็นผู้นำหรือตัวแทนในการสนับสนุนแนวทางการพัฒนาที่ไปนำเสนอความคิดตามเวทีการประชุมต่างๆ ทั่วโลก การเล่นบทบาทเป็นผู้นำนี้ทำให้ญี่ปุ่นได้แสดงบทบาทนำทางการเมืองในเวทีระหว่างประเทศซึ่งช่วยสนับสนุนบทบาทญี่ปุ่นให้โดดเด่นคานอำนาจและภาพลักษณ์ของรัฐบาลจีนในอนุภูมิภาคได้

แม้ว่าในความเป็นจริง ความพยายามของญี่ปุ่นในฐานะของผู้นำของภูมิภาคนั้นอาจปรากฏผ่านโครงการหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการเล่นบทบาทนำทางเศรษฐกิจ เช่น การเป็นผู้นำในการสร้างกลไกทางการเงินเพื่อรับมือกับวิกฤติเศรษฐกิจระดับภูมิภาค (Gilson et al., 2002) หรือเป็นผู้นำทางการเมืองและความมั่นคง (Yuzawa, 2007)

ในกรณีของการพัฒนาการเชื่อมโยงระบบสาธารณูปโภคที่เน้นการเชื่อมโยงระดับภูมิภาคนี้ ก็เป็นอีกตัวอย่างของเป้าหมายและความพยายามของรัฐบาลญี่ปุ่นในช่วงปัจจุบันที่เป็นผลผสมผสานระหว่างเป้าหมายทางเศรษฐกิจและการเมืองของญี่ปุ่น

6. สรุปและข้อเสนอแนะ

ในช่วงแรกที่ญี่ปุ่นเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับอนุภูมิภาคนั้นเป็นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาอนุภูมิภาคเพียงอย่างเดียว แต่ต่อมาเมื่อพลวัตทางเศรษฐกิจระดับโลกซึ่งประกอบไปด้วยการเปลี่ยนแปลงของกรอบความร่วมมือในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กลไกของภูมิภาคนิยมได้เร่งและสนับสนุนให้องค์การระหว่างประเทศหรือกรอบความร่วมมือระดับภูมิภาคต้องการการเชื่อมโยงไปยังกลไก พื้นที่ หรือกรอบความร่วมมืออื่น ทำให้ยุทธศาสตร์ที่ญี่ปุ่นใช้เพื่อพัฒนาอนุภูมิภาคเปลี่ยนแปลงไปสู่การพยายามเชื่อมโยงอนุภูมิภาคไปยังภูมิภาคอื่น สิ่งที่เราเห็นได้อย่างชัดเจนคือความสัมพันธ์ที่ญี่ปุ่นต้องการให้อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงเชื่อมโยงไปกับเอเชียใต้ โดยเป้าหมายไม่เพียงแต่เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่ยังมีประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ญี่ปุ่นมีกับอินเดียและสหรัฐฯ

นอกจากนี้ จากประเด็นเรื่องการพัฒนาโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ได้กล่าวมานั้น การศึกษาเรื่องเชื่อมโยงระดับภูมิภาคควรมีการศึกษาบทบาทของประเทศมหาอำนาจเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยที่สนับสนุนและเร่งให้เกิดสิ่งเหล่านี้ และไม่ควรยึดติดกับปัญหาเชิงเทคนิคของการก่อสร้าง การจัดการด้านชายแดน การคลังสินค้าชายแดน การหางบประมาณสนับสนุนการก่อสร้าง หรือกฎหมายระหว่างประเทศ แต่เราควรมองภาพที่ใหญ่กว่านั้นเพื่อให้เห็นการทำงานร่วมกันระหว่างตัวแสดงต่างๆ ในระบบที่ร่วมกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจ การเมืองและความมั่นคง การให้ความสำคัญกับบทบาทของประเทศมหาอำนาจอย่างญี่ปุ่นจะช่วยให้เราเข้าใจนโยบายต่างประเทศที่ประเทศมหาอำนาจมีต่ออนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง และการมองเห็นยุทธศาสตร์ที่ประเทศมหาอำนาจจะใช้ การเข้าใจนี้จะช่วยให้รัฐบาลไทยมองเห็นโอกาสในการเลือกประสานงานกับประเทศมหาอำนาจเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผลประโยชน์แห่งชาติของไทยเอง

การเชื่อมโยงที่จะเกิดขึ้นระหว่างอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงไปกับเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง เอเชียกลาง และแอฟริกา นั้นจะเป็นโอกาสที่ดีของไทยในการที่จะได้ใช้ประโยชน์จากการมีถนนเชื่อมเพื่อขนส่งสินค้า บริการ และผู้คน ผลที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นโอกาสต่อการดำเนินธุรกิจที่เน้นการส่งออก อีกทั้งผลอีกประการที่จะเกิดจากการเข้าไปใช้ประโยชน์

จากการผลักดันการเชื่อมโยงนี้ก็คือการที่รัฐบาลญี่ปุ่นและประเทศมหาอำนาจอื่นๆ จะริเริ่มโครงการส่งเสริมทางวัฒนธรรมและเยาวชนเพื่อเป็นส่วนประกอบอีกประการในการสร้างความสัมพันธ์อันดีทางรัฐสักระหว่างประเทศ ซึ่งไทยจะได้ประโยชน์จากการแลกเปลี่ยนเยาวชนและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ

และในขณะเดียวกัน สิ่งที่รัฐบาลและภาคเอกชนญี่ปุ่นจะได้จากการเชื่อมโยงนี้ไม่เพียงแต่ผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจ แต่ยังรวมไปถึงการแสดงบทบาทนำในระดับภูมิภาคเพื่อให้ญี่ปุ่นเป็นผู้นำของภูมิภาคได้ทั้งในแง่เศรษฐกิจ การเมืองและความมั่นคง รวมไปถึงบทบาทของการเป็นผู้นำด้านปัญญาในการผลิตความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ และการเชื่อมโยงระหว่างประเทศ ดังนั้น คำถามที่ยังรอให้ศึกษาต่อไปอาจเป็นทั้งเรื่องกลไกใดที่รัฐบาลไทยควรยึดเป็นหลักเพื่อใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์นี้ หรือรัฐบาลไทยจะวางยุทธศาสตร์ใดเพื่อเตรียมใช้ประโยชน์จากการส่งออกไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงกลาง เอเชียกลาง และแอฟริกา โดยการใช้ประโยชน์จาก ODA ของประเทศไทย ผ่านการทำงานเชิงรุกของกรมความร่วมมือระหว่างประเทศ (Thailand International Cooperation Agency: TICA) ของกระทรวงการต่างประเทศ รวมไปถึงการเตรียมความพร้อมเรื่องการวางกฎระเบียบเพื่อสนับสนุนการเชื่อมโยง และการศึกษาวิจัยเพื่อเตรียมรับมือกับผลอันอาจเกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างประเทศในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- นรุตม์ เจริญศรี. (2553). *บทบาทของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียในโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2559). ประชาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ERIA: บทบาทของญี่ปุ่นต่อคลังสมองกับการพัฒนาประชาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. *International Journal of East Asian Studies*, 20(1), 67-98.
- _____. (2561). *ภูมิภาคสาธารณูปโภคพัฒนาวิเทศคดี: บทบาทญี่ปุ่นกับการพัฒนาระบบการขนส่งระหว่างประเทศและผลต่อภูมิภาคนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

- ADB. (2017). *ADB, India Sign \$317 Million Assistance for First Phase of East Coast Economic Corridor*. Retrieved December 16, 2018, from www.adb.org/news/adb-india-sign-375-million-assistance-first-phase-east-coast-economic-corridor
- African Development Bank Meeting (2017). *Asia-Africa Growth Corridor: Partnership for Sustainable and Innovative Development: A Vision Document*. Retrieved February 23, 2018, from www.eria.org/Asia-Africa-Growth-Corridor-Documents.pdf
- Arase, D. (1994). Public-Private Sector Interest Coordination in Japan's ODA. *Pacific Affairs*, 67(2), 171-199.
- _____. (1995). *Buying Power: The Political Economy of Japan's Foreign Aid*. London: Lynne Rienner Publisher.
- Asia News Monitor. (2010). *Japan's Foreign Ministry Seeks ODA Charter Revision*.
- Asian Nikkei Review. (2018a). *Japan Shifts Focus of Its Development Assistance to Indo-Pacific*. Retrieved October 7, 2018, from <https://asia.nikkei.com/Politics/Japan-shifts-focus-of-its-development-assistance-to-Indo-Pacific>.
- _____. (2018b). *ASEAN Crafts Position on US 'Free and Open Indo-Pacific' Strategy*. Retrieved October 7, 2018, from <https://asia.nikkei.com/Politics/International-Relations/ASEAN-crafts-position-on-US-Free-and-Open-Indo-Pacific-strategy>.
- Blechinger, V., & Legewie, J. (2000). Action and Reaction, Direct and Indirect Leadership: Re-Evaluating Japan's Role in Asian Regional Cooperation. In Blechinger, V., & Legewie, J. (Eds.). *Facing Asia – Japan's Role in the Political Economic Dynamic of Regional Cooperation*. (pp. 297-324). München: Iudicium-Verl.

- Calder, K. (2000). Will Japan Play a Leadership Role in East Asian Regional Political and Economic Integration?. In Blechinger, V., & Legewie, J. (Eds.). *Facing Asia – Japan’s Role in the Political Economic Dynamic of Regional Cooperation*. (pp. 11-20). München: Iudicium-Verl.
- Cheow, E. T. C. (2003). Japan’s Twin Challenges: Dealing with an ASEAN at the Crossroads and East Asian Regionalism. *Asia-Pacific Review*, 10(1), 30-43.
- Chheang, V. (2017). *The Mekong Region: From a Divided to a Connected Region*. Phnom Penh: Konrad-Adenauer-Stiftung Cambodia.
- _____. (2018). *Mekong-Japan Cooperation in the Indo-Pacific Strategy*. Retrieved October 7, 2018, from www.khmertimeskh.com/50116006/mekong-japan-cooperation-in-the-indo-pacific-strategy/
- Chhengpor, A. (2018). *Japan Links Mekong and ASEAN to Indo-Pacific Strategy*. Retrieved October 7, 2018, from www.voacambodia.com/a/japan-links-mekong-and-asean-to-indo-pacific-strategy/4312857.html
- Chomsky, N. (2008). *The Essential Chomsky*. A. Arnove (Ed.). London: The Bodley Head.
- Chongkittavorn, K. (2018). *ASEAN is Key to Indo-Pacific: Modi*. Retrieved October 7, 2018, from www.mmmtimes.com/news/asean-key-indo-pacific-modi.html
- Dadabaev, T. (2018). “Silk Road” as Foreign Policy Discourse: The Construction of Chinese, Japanese and Korean Engagement Strategies in Central Asia. *Journal of Eurasian Studies*, 9(1), 30-41.
- Dauvergne, P. (2001). The Rise of an Environmental Superpower?: Evaluating Japanese Environmental Aid to Southeast Asia. In Maswood, S. J. (Ed.). *Japan and East Asian Regionalism*. (pp. 51-67). London: Routledge.

- Dent, C. M. (2008). What Region to Lead? Development in East Asian Regionalism and Questions of Regional Leadership. In Dent, C. M. (Ed.). *China, Japan and Regional Leadership in East Asia*, (pp. 1-36). Cheltenham: Edward Elgar.
- Ensign, M. (1992). *Doing Good or Doing Well: Japan's Foreign Aid Program*. New York: Columbia University Press.
- Flemes, D. & Nolte, D. (2010). Introduction. In Flemes, D. (Ed.). *Regional Leadership in the Global System: Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*. (pp. 1-14). Farnham: Ashgate.
- Fujisaki, T., Briscoe, F., Mazwell, J., Kishi, M., & Suzuki, T. (1996). Japan as Top Donor: The Challenge of Implementing Software Aid Policy. *Pacific Affairs*, 69(4), 519-539.
- Fukushima, A. (2000). ODA as a Japanese Foreign Policy Tool. In Inoguchi, T., & Jain, P. (Eds.). *Japanese Foreign Policy Today*. (pp. 152-174). New York: Palgrave.
- _____. (2011). Modern Japan and the Quest for Attractive Power. In Lee, S. J., & Melissen, J. (Eds.). *Public Diplomacy and Soft Power in East Asia*. (pp. 65-89). New York: Palgrave Macmillan.
- Funabashi, Y. (1991). Japan and the New World Order. *Foreign Affairs*, 70(5), 58-74.
- Furuoka, F. (2018). *Japan in Putting Quality Over Quantity in the Mekong*. Retrieved October 7, 2018, from www.eastasiaforum.org/2018/09/27/japan-is-putting-quality-over-quantity-in-the-mekong/
- García, I. J. M. (2016). Japanese Capital Internationalization and Its Regional Leadership in Southeast Asia. *Revista de Economía Mundial*, 42, 109-128.
- Gilson, J., Hughes, C., Dobson, H., & Hook, G. D. (2002). Japan and the East Asian Financial Crisis: Patterns, Motivations and Institutionalisation of Japanese Regional Economic Diplomacy. *European Journal of East Asian Studies*, 1(2), 177-197.

- GMS Business Networks. (2017). *Mekong-ROK Business Forum 2017*. Retrieved December, 25, 2018, from www.gmsbiznetworks.com/events/mekong-rok-business-forum-2017/
- Hatakeyama, K. (2008). Japan's Aid to Vietnam: Becoming an Intellectual Leader. *Japanese Studies*, 28(3), 345-364.
- Hatch, W. F. (2010). *Asia's Flying Geese: How Regionalization Shapes Japan*. Ithaca: Cornell University Press.
- Hatch, W., & Yamamura, K. (1996). *Asia in Japan's Embrace: Building a Regional Production Alliance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirata, K. (1998). New Challenges to Japan's Aid: An Analysis of Aid Policy-Making. *Pacific Affairs*, 71(3), 311-334.
- Hoa, T. V., & Limskul, K. (2017). Japan's ODA in Globally Integrated CLMV Economies: Aid Effectiveness and Political Economy. *Korea and the World Economy*, 18(3), 299-327.
- IMF. (2014). *World Economic Outlook, October 2014: Legacies, Clouds, Uncertainties*. Washington, DC: International Monetary Fund (IMF).
- Inada, J. (1989). Japan's Aid Diplomacy: Economic, Political or Strategic?. *Millennium: Journal of International Studies*, 18(3), 399-414.
- International Cooperation Bureau. (2017). *Priority Policy for Development Cooperation, FY 2017*. Retrieved October, 7, 2018, from <https://www.mofa.go.jp/files/000259285.pdf>
- Jain, P. (2005). *Japan's Subnational Governments in International Affairs*. Oxon: Routledge.
- _____. (2016). Japan's Foreign Aid: Institutional Change and Shifting Policy Directions. In Kato, H., Page, J., & Shimomura, Y. (Eds.). *Japan's Development Assistance: Foreign Aid and the Post-2015 Agenda*. (pp. 56-71). New York: Palgrave MacMillan.

- Jordann, E. (2003). The Concept of Middle Power in International Relations: Distinguishing between Emerging and Traditional Middle Powers. *Politikon*, 30(1), 165-181.
- Katada, S. N. (2002). Japan and Asian Monetary Regionalisation: Cultivating a New Regional Leadership after the Asian Financial Crisis. *Geopolitics*, 7(1), 82-112.
- Kato, H. (2016). Japan's ODA 1945-2014: Changes and Continuities in a Central Instrument in Japan's Foreign Policy. In Kato, H., & Shimomura, Y. (Eds.). *Japan's Development Assistance: Foreign Aid and the Post-2015 Agenda*. (pp. 1-18). New York: Palgrave Macmillan.
- Katzenstein, P. J., & Rouse, M. (1993). Japan as a Regional Power in Asia. In Frankel, J. A., & Kahler, M. (Eds.). *Regionalism and Rivalry: Japan and the United States in Pacific Asia*. (pp. 217-248). Chicago: Chicago University Press.
- Kawashima, Y. (2003). *Japanese Foreign Policy at the Crossroads: Challenges and Options for the Twenty-First Century*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Kim, Y. H. (2011). A Bureaucratic Politics Approach to Japan's Official Development Aid Policy: Ministerial Motives and Their Reflections on the Foreign Aid Expenditures, 1960s-2000. *Journal of International and Area Studies*, 18(1), 19-48.
- Kishida, F. (2014). *ODA Policy Speech by H.E. Mr. Fumio Kishida, Minister for Foreign Affairs of Japan, "An Evolving ODA: For the World's Future and Japan's Future"*. Retrieved July 6, 2017, from www.mofa.go.jp/ic/ap_m/page3e_000169.html
- Laatikainen, K. V. (2006). Pushing Soft Power: Middle Power Diplomacy at the UN. In Laatikainen, K. V., & Smith, K. E. (Eds.). *The European Union at the United Nations*. (pp. 70-91). London: Palgrave Macmillan.
- Lam, P. E. (Ed.). (2013). *Japan's Relations with Southeast Asia: The Fukuda Doctrine and Beyond*. Oxon: Routledge.

- Lee, J. (2018). *Mekong-Korea Cooperation Spearheads Sustainable Development*. Retrieved December, 25, 2018, from www.koreaherald.com/view.php?ud=20181224000254
- Lee, Y. K. (2012). Synthesis and Reformulation of Foreign Policy Change: Japan and East Asian Financial Regionalism. *Review of International Studies*, 38(4), 785-807.
- Lincoln, E. (1993). *Japan's New Global Role*. Washington DC: Brookings Institution.
- Makishima, M., & Yokoyama, M. (2008). *Japan's ODA to Mekong River Basin Countries*. Retrieved February 22, 2019, from www.ide.go.jp/library/English/Publish/Download/Brc/pdf/01_japansoda.pdf
- Maswood, S. J. (1994). Japan and East Asian Regionalism. *ASEAN Economic Bulletin*, 11(1), 70-78.
- _____. (2001a). Japanese Foreign Policy and Regionalism. In Maswood, S. J. (Ed.). *Japan and East Asian Regionalism*. (pp. 6-25). London: Routledge.
- _____. (2001b). Japanese Domestic Politics and Asian Regionalism. In Maswood, S. J. (Ed.). *Japan and East Asian Regionalism*. (pp. 26-50). London: Routledge.
- MEA. (2017). About Mekong-Ganga Cooperation (MGC). Retrieved December, 25, 2018, from <http://mea.gov.in/aseanindia/about-mgc.htm>
- _____. (2018). *Joint Ministerial Statement for the 9th Mekong-Ganga Cooperation Ministerial Meeting in Singapore*. Retrieved December, 25, 2018, from www.mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/30237/Joint_Ministerial_Statement_for_the_9th_Mekong_Ganga_Cooperation_Ministerial_Meeting_in_Singapore
- Mearsheimer, J. J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*. (Updated Edition). New York: Norton.
- Melissen, J. (2015). Introduction. In Melissen, J., & Sohn, Y. (Eds.). *Understanding Public Diplomacy in East Asia: Middle Powers in a Troubled Region*. (pp. 1-9). New York: Palgrave Macmillan.

- Mihut, M. I., & Daniel, D. L. (2012). First Oil Shock Impact on the Japanese Economy. *Procedia Economics and Finance*, 3, 1042-1048.
- Mission of Japan to ASEAN. (n.d.). *A New Foreign Policy Strategy: "Free and Open Indo-Pacific Strategy"*. Retrieved October 7, 2018, from www.asean.emb-japan.go.jp/files/000352880.pdf
- Mitra, S., Hasan, R., Sharma, M., Jeong H. Y., Sharma, M., & Guha, A. (2016). *Scaling New Heights: Vizag-Chennai Industrial Corridor India's First Coastal Corridor*. Manila: Asian Development Bank (ADB).
- MOFA. (1992). *Official Development Assistance (ODA)*. Retrieved July 4, 2017, from www.mofa.go.jp/policy/oda/summary/1999/ref1.html
- _____. (2009). *Tokyo Declaration of the First Meeting Between the Heads of the Governments of Japan and the Mekong Region Countries: Establishment of a New Partnership for the Common Flourishing Future*. Retrieved November 10, 2018, from www.mofa.go.jp/region/asia-paci/mekong/summit0911/declaration.html
- _____. (2014). *Evaluation of Japan's Assistance for the Mekong Region*. Retrieved February 22, 2019, from www.mofa.go.jp/policy/oda/evaluation/FY2014/pdfs/mekong.pdf
- _____. (2015). *New Tokyo Strategy 2015 for Mekong-Japan Cooperation (MJC2015)*. Retrieved February 22, 2019, from www.mofa.go.jp/s_sa/sea1/page1e_000044.html
- _____. (2017a). *Diplomatic Bluebook: Chapter 2: Japan's Foreign Policy that Takes a Panoramic Perspective of the World Map*. Retrieved January 6, 2019, from www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2017/html/chapter2/c020106.html
- _____. (2017b). *Diplomatic Bluebook: Chapter 2: Japan's Foreign Policy that Takes a Panoramic Perspective of the World Map*. Retrieved January 6, 2019, from www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2017/html/chapter2/c020702.html#sf08

- Moore, A. (2013). *Constructing East Asia Technology, Ideology, and Empire in Japan's Wartime Era, 1931-1945*. Stanford: Stanford University Press.
- Murashkin, N. (2018). Not-So-New Silk Roads: Japan's Foreign Policies on Asian Connectivity Infrastructure under the Radar. *Australian Journal of International Affairs*, 72(5), 455-472.
- Nolte, D. (2010). How to Compare Regional Power: Analytical Concepts and Research Topics. *Review of International Studies*, 36(4), 881-901.
- Nye, J. (2008). *The Power to Lead: Soft, Hard, and Smart*. Oxford: Oxford University Press.
- Ohtsu, M., & Imanari, T. (2001). *Inside Japanese Business: A Narrative History 1960-2000*. London: An East Gate Book.
- Østerud, O. (1992). Regional Great Powers. In Neumann, I. B. (Ed.). *Regional Great Powers in International Politics*. (pp. 1-15). Basingstoke: St. Martin's Press
- Panda, J. (2017). *The Asia-Africa Growth Corridor: An India-Japan Arch in the Making*. *Focus Asia*, No.21. Retrieved December 16, 2018, from <http://isdpeu/content/uploads/2017/08/2017-focus-asia-jagannath-panda.pdf>
- Park, J. (2012). Regional Leadership Dynamics and the Evolution of East Asian Regionalism. *Pacific Focus*, 27(2), 290-318.
- Potter, D. M., & Belle, D. V. (2004). New Media Coverage Influence on Japan's Foreign Aid Allocations. *Japanese Journal of Political Science*, 5(1), 113-135.
- Pressello, A. (2014). The Fukuda Doctrine and Japan's Role in Shaping Post-Vietnam War Southeast Asia. *Japanese Studies*, 34(1), 37-59.
- Purrrington, C. (1992). Tokyo's Policy Responses During the Gulf War and the Impact of the "Iraqi Shock" on Japan. *Pacific Affairs*, 65(2), 161-181.
- Rix, A. (1993). *Japan's Foreign Aid Challenge: Policy Reform and Aid Leadership*. London: Routledge.

- Sawamura, N. (2004). Japan's Philosophy of Self-Help Efforts in International Development Cooperation: Does It work in Africa?. *Journal of International Cooperation in Education*, 7(1), 27-40.
- Sayuri, S. (2007). Global Governance, Japan and the International Monetary Fund. In Hook, G. D., & Dobson, H. (Eds.). *Global Governance and Japan: The Institutional Architecture*. (pp. 143-163). Oxon: Routledge.
- Shiraishi, T., & Kojima, T. (Eds.). (2014). *ASEAN-Japan Relations*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Söderberg, M. (2012). Introduction: Time to Look at Japanese Aid in Practice. In Söderberg, M. (Ed.). *The Business of Japanese Foreign Aid: Five Case Studies from Asia*. (pp. 1-30). London: Routledge.
- Soikham, P. (2017). Interacting Cultural Diplomacy: A Study of Soft Power in India-Thailand Relations. In Ghosh, L. (Ed.). *India-Thailand Cultural Interactions: Glimpses from the Past to Present*. (pp. 181-204). Singapore: Springer.
- Son, K. Y. (2014). Middle Powers and the Rise of China: 'Identity Norms' of Dependency and Activism and the Outlook for Japan-South Korea Relations vis-à-vis the Great Powers. *Japan Journal of Political Science (1468-1099)*, 15(1), 91-112.
- St John, R. B. (2006). *Revolution, Reform and Regionalism in Southeast Asia: Cambodia, Laos and Vietnam*. Oxon: Routledge.
- Stubbs, R. (1991). *Reluctant Leader, Expectant Followers: Japan and Southeast Asia*. *International Journal*, 46(4), 649-667.
- Sudo, S. (1988). The Road to Becoming a Regional Leader: Japanese Attempts in Southeast Asia, 1975-1980. *Pacific Affairs*, 61(1), 27-50.
- _____. (2015). *Japan's ASEAN Policy: In Search of Proactive Multilateralism*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- The Mainichi. (2018). *Japan, Mekong Leaders to Adopt New Cooperation Strategy in Oct*. Retrieved October 6, 2018, from <https://mainichi.jp/english/articles/20180929/p2g/00m/0dm/012000c>

- The Straits Times. (2018). *Time for ASEAN to Drive the Indo-Pacific Process: Jakarta Post Writers*. Retrieved February 24, 2019, from www.straitstimes.com/asia/se-asia/time-for-asean-to-drive-the-indo-pacific-process-jakarta-post-writers
- Trinidad, D. D. (2007). Japan's ODA at the Crossroads: Disbursement Patterns of Japan's Development Assistance to Southeast Asia. *Asian Perspective*, 31(2), 95-125.
- UNI. (2016). *5th Int'l Buddhist Conclave in Sarnath, Bodhgaya from Oct-2-6*. Retrieved December, 25, 2018, from www.uniindia.com/5th-int-l-buddhist-conclave-in-sarnath-bodhgaya-from-oct-2-6/india/news/640486.html
- United States Embassy, Tokyo. Dispatch to the Department of State. (1952). Japan's Participation in the Point IV Program. July 24, 1952. National Archives 834.00-TA/7-2452.
- Wang, H., & French, E. (2013). Middle Range Powers in Global Governance. *Third World Quarterly*, 34(6), 985-999.
- Watanabe, T. (2006). How Should Japanese ODA be Viewed?: The Importance of Support for Self-Help Efforts. *Asia-Pacific Review*, 13(2), 17-26.
- Weatherbee, D. E. (1997). Cooperation and Conflict in the Mekong River Basin. *Studies in Conflict & Terrorism*, 20(2), 167-184.
- Williams, W. A., McCormick, T., Gardner, L., & LaFeber, W. (Eds.). (1985). *America in Vietnam: A Documentary History*. New York: Anchor Books.
- Yoshimatsu, H. (2017a). Japan's Export of Infrastructure System: Pursuing Twin Goals Through Developmental Means. *The Pacific Review*, 30(4), 494-512.
- Yoshimatsu, H. (2017b). Developmentalism and Economic Security in Japan's Export of Infrastructure Systems. RCAPS Working Paper Series.

- Yuzawa, T. (2007). *Japan's Security Policy and the ASEAN Regional Forum: The Search for Multilateral Security in the Asia-Pacific*. London: Routledge.
- Zen, F. (2018). Public-Private Partnership Development in Southeast Asia. *ADB Economic Working Paper Series, No. 553*. Manila: Asian Development Bank (ADB).
- Zhou, X. (1991). Japan's Official Development Assistance Program: Pressure to Expand. *Asian Survey, 31*(4), 341-350.

โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม:
ประเด็นปัญหา ตัวแสดง และสิ่งท้าทาย
Global Environmental Governance:
Issues, Actors, and Challenges¹

วุฒิกอร์น ชูวัฒนานุรักษ์²
Wuttikorn Chuwattananurak³

Received: April 29, 2018

Revised: August 28, 2018

Accepted: November 7, 2018

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม (Global Environmental Governance) ผ่านแนวคิดโลกาภิวัตน์ (Global Governance) โดยมุ่งถกเถียงว่า นอกจากรัฐแล้ว ตัวแสดงที่มีใช้รัฐอย่างองค์การระหว่างรัฐบาล องค์การพัฒนาเอกชน องค์การภาคประชาสังคม บริษัทข้ามชาติ บรรดานักวิทยาศาสตร์หรือผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนปัจเจกบุคคลก็ล้วนมีบทบาทสำคัญและมีความชอบธรรมหรือใช้สิทธิอำนาจที่ตนมีอยู่ ในการจัดการกับประเด็นปัญหาในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมกลับต้องเผชิญกับสิ่งท้าทายต่างๆ อย่างน้อยห้าประการ ไม่ว่าจะเป็นการวัดประเมินคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในแง่ทางเศรษฐกิจ การลดทอนลำดับความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อม การแสวงประโยชน์และการใช้ความพยายามแก้ไขและจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในทางที่ผิด บทบาทของรัฐในการชำระการตัดสินใจที่สำคัญบางประการในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนข้อจำกัดของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) ที่ถูกจัดวางในฐานะแกนกลางในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ โลกาภิวัตน์, สิ่งแวดล้อม, ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

¹ ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่าอย่างยิ่งนี้ หากเกิดข้อผิดพลาดประการใด ผู้เขียนขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว

² คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก 65000 อีเมล: wuttikornc@gmail.com

³ Faculty of Social Sciences, Naresuan University, Phitsanulok 65000. E-mail: wuttikornc@gmail.com

Abstract

This article examines global environmental governance through the concept of global governance. It seeks to argue that, apart from states, non-state actors such as intergovernmental organizations (IGOs), non-governmental organizations (NGOs), civil society organizations (CSOs), multinational corporations (MNCs), scientists and environmental experts, and individuals also play a vital role and have legitimacy or exercise their authority to manage issues in the global environmental governance. However, challenges faced by the global environmental governance are at least five-fold: the measurement of environmental values, particularly in economic terms; the de-prioritization of environmental problems; the exploitation and misuse of efforts to solve and manage environmental problems; the role of state in maintaining some vital decisions in the global environmental governance; and the limitations of the United Nations Environment Programme (UNEP) as a lynchpin of the global environmental governance.

Keywords Global Governance, Environment, International Relations Theory

1. บทนำ

โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม (Global Environmental Governance) เป็นแนวคิดหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองและจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกที่หลากหลาย ซับซ้อน และในบางกรณีได้ส่งผลกระทบต่อเป็นวงกว้าง แม้โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมจะประกอบไปด้วยคำนิยามที่แตกต่างหลากหลาย เช่น โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมที่หมายถึงผลรวมขององค์กร เครื่องมือเชิงนโยบาย กลไกด้านการเงิน กฎเกณฑ์ กระบวนการ ตลอดจนบรรทัดฐานที่ควบคุมกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องสิ่งแวดล้อมในระดับโลก (Najam, Papa, & Taiyap, 2006, p. 3) หรือหมายถึงกระบวนการที่มีหลายระดับและหลายตัวแสดง ตลอดจนทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงบริบทด้านนโยบายและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับรัฐ และระดับเหนือรัฐเข้าไว้ด้วยกัน เนื่องจากวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมในระดับโลกย่อมมีพื้นฐานมาจากระดับชุมชนหรือท้องถิ่น ขณะเดียวกัน ชุมชนหรือท้องถิ่นก็ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบ

ที่เกิดขึ้นในระดับโลกเช่นกัน (as cited in Auer, 2000, p. 163) หรือหมายถึง คุณลักษณะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมที่เพิ่มขึ้น (Increased Participation) จากตัวแสดงที่หลากหลาย ที่มีได้จำกัดอยู่เพียงรัฐ การแสดงบทบาทหรืออิทธิพลจากตัวแสดงที่มีใช้รัฐที่เพิ่มขึ้น (Increased Privatization) โดยเฉพาะจากภาคส่วนธุรกิจและเอกชนที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานต่างๆ ภายใต้รูปแบบความร่วมมือและความเป็นหุ้นส่วนที่หลากหลาย เช่น ระหว่างภาครัฐกับเอกชน (Public-Private) ระหว่างเอกชนกับเอกชน (Private-Private) และการแบ่งภาคส่วนที่เพิ่มขึ้น (Increased Segmentation) ทั้งในระดับแนวราบและแนวตั้ง โดยการตัดสินใจหรือการจัดการให้เกิดผลเป็นรูปธรรมนั้นต้องอาศัยกลไกทั้งในระดับเดียวกันและระดับที่แตกต่างกันตั้งแต่ระดับปัจเจกชน ชุมชน ท้องถิ่น ระดับประเทศ ระหว่างประเทศ ภูมิภาค และระดับโลก เพื่อจัดการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น (Biermann, 2006, pp. 243-247) หรือหมายถึงสภาวะที่เป็นจุดรวม (Intersection) ของโลกาภิวัตน์ที่เกี่ยวกับกิจการด้านสิ่งแวดล้อม โดยรวมและไม่จำกัดอยู่เพียงการอภิบาล (Governance) เกี่ยวกับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อโลกโดยรวม (Global Commons) ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่อยู่นอกเหนืออำนาจอธิปไตยของรัฐ เช่น ทะเลหลวง (High Seas) ใต้ท้องทะเล (Seabed) ชั้นบรรยากาศที่สูงขึ้นไป (Upper Atmosphere) ตั้งแต่ชั้นโทรโพสเฟียร์ (Troposphere) ขึ้นไปห้วงอวกาศ (Outer Space) และแอนตาร์กติกา (Antarctica) (Speth & Haas, 2006, pp. 3, 7) อย่างไรก็ตาม โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมในที่นี้หมายถึงผลรวมของกระบวนการ กฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน และกลไกการตัดสินใจหรือการนำไปปฏิบัติภายใต้การแสดงบทบาทและอิทธิพลจากตัวแสดงที่หลากหลายและมีได้จำกัดอยู่เพียงรัฐ ทั้งในระดับเดียวกันและระดับที่แตกต่างกันตั้งแต่ระดับปัจเจกชนไปจนถึงระดับโลก และทั้งในรูปแบบที่ร่วมมือกันหรือขัดแย้งกัน นอกจากนี้ ตัวแสดงที่หลากหลายดังกล่าวยังแปรเปลี่ยนไปตามประเด็นปัญหาที่แตกต่างกันไปทั้งที่เป็นประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นๆ โดยตรงหรือเป็นประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เช่น การค้า เศรษฐกิจ สุขภาพ การพัฒนา เป็นต้น ที่สำคัญ คุณลักษณะของประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจะต้องเป็นประเด็นปัญหาในระดับโลก อันรวมถึงปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อโลกโดยรวม (Global Commons)

แล้วปัญหาสิ่งแวดล้อมสำคัญอย่างไร? นอกเหนือจากประเด็นปัญหาและภัยคุกคามต่างๆ เช่น การก่อการร้ายระหว่างประเทศ การแพร่ระบาดของโรคและเชื้อโรคต่างๆ การอพยพพลัดถิ่นที่อยู่ การละเมิดสิทธิมนุษยชนแล้วนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมนับเป็นอีกประเด็นปัญหาหนึ่งที่ทำลายโลกในยุคหลังสงครามเย็นและในคริสต์ศตวรรษที่ 21 เป็นอย่างมาก กล่าวคือ จากการประเมินขององค์การอนามัยโลก (World Health

Organization: WHO) พบว่า ใน ค.ศ. 2012 มีผู้เสียชีวิตอันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมที่เสี่ยงหรือเป็นอันตรายมากถึง 12.6 ล้านคน หรือคิดเป็นหนึ่งในสี่ของอัตราการเสียชีวิตของโลกทั้งหมด (World Health Organization, 2016) นอกจากนี้ รายงานการประเมินฉบับที่ 5 (The 5th Assessment Report) ของคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (The Intergovernmental Panel on Climate Change: IPCC) ในปี 2013 ยังระบุว่า การปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ซึ่งเป็นหนึ่งในก๊าซเรือนกระจกสู่ชั้นบรรยากาศส่งผลให้อุณหภูมิเฉลี่ยของโลกในช่วงปี ค.ศ. 1880-2012 สูงขึ้น 0.85 องศาเซลเซียส อันเป็นเหตุให้น้ำทะเลอุ่นขึ้น น้ำแข็งขั้วโลกละลายและระดับน้ำทะเลเฉลี่ยของโลกในช่วงปี 1901-2010 สูงขึ้น 19 ซม. ที่สำคัญ หากอุณหภูมิของโลกยังคงสูงขึ้นและน้ำแข็งขั้วโลกละลายอย่างต่อเนื่อง เป็นที่คาดการณ์ว่าระดับน้ำทะเลเฉลี่ยของโลกจะสูงถึง 24-30 ซม. และ 40-63 ซม. ในปี ค.ศ. 2065 และ 2100 ตามลำดับ (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2013, pp. 5, 11, 23) อีกทั้งเราต้องสูญเสียงบประมาณด้านสวัสดิการของโลกในการรักษาพยาบาลและการเจ็บป่วยที่เกี่ยวข้องกับมลพิษทางอากาศเพียงอย่างเดียวเฉพาะในปี ค.ศ. 2013 มากถึง 5.11 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ (United Nations Environment Programme, 2017a, p. 8) ในขณะเดียวกัน ผลลัพธ์จากการประชุมฉันทามติโคเปนเฮเกนครั้งที่ 3 (Copenhagen Consensus III) ในปี ค.ศ. 2012 ยังระบุว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ครอบคลุมไปถึงปัญหาความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ภัยพิบัติทางธรรมชาติ (Natural Disasters) และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) ยังคงเป็นปัญหาที่ถูกจัดลำดับความสำคัญไว้ใน 10 อันดับต้นๆ ของโลก (Copenhagen Consensus Center, 2012) ด้วยเหตุนี้ การตอบสนอง รับมือ และจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกข้างต้น จึงสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการแสดงบทบาทของรัฐ เห็นได้จากหลักการมากกว่าครึ่งหนึ่งจากทั้งหมด 27 หลักการในปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio Declaration on Environment and Development) อันเป็นผลผลิตจากการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nations Conference on Environment and Development: UNCED) หรือการประชุมสุดยอดโลก (Earth Summit) ในปี ค.ศ. 1992 ที่เรียกร้องให้รัฐแสดงบทบาทสำคัญในการประสาน อำนวยความสะดวก และร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศเพื่อตอบสนองและจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น (United Nations General Assembly, 1992)

อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจที่ว่า รัฐคือผู้อภิบาลโลกหรือตัวแสดงสำคัญในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมที่สามารถกำหนดลักษณะความเป็นหุ้นส่วนหรือความร่วมมือ

แม้จะอยู่ภายใต้กรอบองค์การระหว่างประเทศอย่างสหประชาชาติ โดยยึดหลักอำนาจอธิปไตยนั้น (as cited in Elliott, 1998, pp. 116-117) อาจถูกต้องแต่ไม่ทั้งหมด เพราะการที่รัฐอยู่ภายใต้การนิยามที่ตีกรอบโดยเส้นเขตแดนนั้นทำให้รัฐไม่สามารถระบุหรือจัดการปัญหาในระดับโลกได้ดีพอแต่เพียงผู้เดียว (Delmas & Young, 2009, pp. 4-5) บทความนี้จึงมุ่งถกเถียงว่า ภายใต้แนวคิดโลกาภิวัตน์ (Global Governance) นอกจากรัฐแล้ว ตัวแสดงที่มีใช้รัฐอย่างองค์การระหว่างรัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรภาคประชาสังคม บรรษัทข้ามชาติ บรรดานักวิทยาศาสตร์หรือผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อม หรือแม้แต่ปัจเจกบุคคลก็ล้วนมีบทบาทสำคัญและมีความชอบธรรมหรือใช้สิทธิอำนาจที่ตนมีอยู่ในการจัดการกับประเด็นปัญหาในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมด้วยเช่นกัน ขณะเดียวกัน โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมยังต้องเผชิญกับสิ่งท้าทายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการประเมินคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในแง่ทางเศรษฐกิจ การลดทอนลำดับความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อม การแสวงประโยชน์และการใช้ความพยายามแก้ไขและจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในทางที่ผิด บทบาทของรัฐในการธำรงการตัดสินใจที่สำคัญบางประการในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนข้อจำกัดของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) ที่ถูกจัดวางในฐานะแกนกลางในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม

บทความชิ้นนี้มุ่งศึกษาโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมผ่านประเด็นปัญหาและตัวแสดง โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นห้าส่วน กล่าวคือ ส่วนแรกจะมุ่งสำรวจและนำเสนอการนิยาม ตลอดจนการจำแนกประเภทปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก ขณะที่ส่วนที่สองจะเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ประเด็นปัญหาในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนที่สามจะมุ่งศึกษาและวิเคราะห์ตัวแสดงในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม บทวิเคราะห์สิ่งท้าทายโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมจะปรากฏอยู่ในส่วนที่สี่ และส่วนสุดท้ายจะเป็นบทสรุป

2. การนิยามและการจำแนกประเภทปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก

แม้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจะมีใช้สิ่งใหม่สำหรับมนุษยชาติ หรือสำหรับการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Studies) และวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Science) (Penna & Rivers, 2013, p. 6) แต่ปัญหาสิ่งแวดล้อมกลับเป็นสิ่งใหม่สำหรับรัฐศาสตร์โดยกลายเป็นวาระสำคัญสำหรับการศึกษาทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนับตั้งแต่ปลายคริสต์ทศวรรษที่ 1960 (Hough, 2014, p. 3) และกลายเป็นสิ่งท้าทายใหม่ที่สำคัญของการเมืองโลกนับตั้งแต่คริสต์ทศวรรษที่ 1970 และ 1980 เป็นต้นมา (as cited in Sinclair, 2012, p. 18)

ปัญหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพ (เช่น พลังงานจากดวงอาทิตย์ อากาศ น้ำ ดิน) และทางชีวภาพ (เช่น พืช สัตว์ มนุษย์) อันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตต่างๆ (รวมทั้งตัวมนุษย์เอง) (Wali, Evrendilek, & Fennessy, 2010, p. 3) และภายใต้ระบบนิเวศเดียวกัน ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจึงส่งผลกระทบต่อทุกสรรพสิ่งที่อยู่บนโลกทั้งสิ้น เพียงแต่ในระดับใดและช้าหรือเร็วเท่านั้น อีกทั้งเส้นเขตแดนของรัฐก็ไม่สามารถสกัดกั้นหรือแม้แต่ตัดทานปัญหาดังกล่าวได้โดยง่าย ขณะที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก (Global Environmental Problems) ซึ่งคำว่า “ระดับโลก (Global)” ในที่นี้หมายถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ข้ามเส้นเขตแดนหรือส่งผลกระทบต่อโลกโดยรวม (Global Commons) เช่น บรรยากาศ มหาสมุทร และทรัพยากรโลกอื่นๆ ที่ไม่ขึ้นตรงต่ออำนาจอธิปไตยของรัฐหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งมวลล้วนเป็นปัญหาในระดับโลก เพราะแม้จะไม่ส่งผลกระทบต่อดินแดนของรัฐต่างๆ แต่ก็มีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นหรือส่งผลกระทบในหลายประเทศ แม้จะไม่ทุกประเทศในโลกนี้ก็ตาม (O’Neill, 2009, p. 29)

อย่างไรก็ตาม การนิยาม “ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก” กลับไม่สามารถกระทำได้หรือเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปได้โดยง่ายเท่าใดนัก กล่าวคือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอาจไม่ใช่ปัญหาในระดับโลกทั้งหมด ดังจะเห็นได้จากการนิยาม “ปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ (International Environmental Problems)” ของโดนัลด์ บี มิชเชลล์ (Donald B. Mitchell) ที่หมายถึง “ผลกระทบที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ ซึ่งผู้คนจำนวนหนึ่งที่มีนัยสำคัญมองว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปในเชิงลบ ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะที่ข้ามแดนหรือระหว่างประเทศโดยรวมก็ตาม” ซึ่งคำว่า “ข้ามแดน” หรือ “ระหว่างประเทศ” แสดงให้เห็นถึงนัยยะที่ว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมจะกลายเป็นปัญหาระหว่างประเทศได้ก็ต่อเมื่อปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ส่งผลกระทบสร้างความวิตกกังวล หรือได้รับความสนใจในหมู่ผู้คนที่ไม่จำกัดอยู่ภายในเส้นพรมแดนของรัฐใดรัฐหนึ่งเท่านั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมใดที่เกิดขึ้นภายในรัฐนั้นหรือไม่ได้รับความสนใจหรือสร้างความวิตกกังวลให้แก่ผู้คนในรัฐอื่นอาจถือว่าเป็นเพียงปัญหาสิ่งแวดล้อมภายในประเทศ (Domestic Environmental Problems) (Mitchell, 2010, pp. 21-25)

แล้ว “ปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ” แตกต่างจาก “ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก” อย่างไร? ความแตกต่างระหว่าง “ปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ” กับ “ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก” อยู่ตรงที่ “ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก” จะมองปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ข้ามข้อพิจารณาในเรื่องเขตแดนของรัฐหรือประเทศ อีกทั้งมองว่ารัฐมิใช่ตัวแสดงเดียวที่แสดงบทบาทนำในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น หากรวมถึง

ตัวแสดงอื่นๆ ในการเมืองโลก นอกจากนั้น คำว่า “ระดับโลก (Global)” ยังมีได้หมายถึง การมอง “ปัญหาสิ่งแวดล้อม” ในฐานะที่เป็นปัญหาซึ่งส่งผลกระทบต่อโลกโดยรวม (Global Commons) และผู้คนที่ทั้งหมดในโลกในระดับที่มากขึ้นแตกต่างกันไปภายใต้ การมองระบบโลกเป็นระบบนิเวศระบบเดียว (Single Ecosystem) เท่านั้น หากยังมอง “ปัญหาสิ่งแวดล้อม” ในฐานะที่เป็นผลกระทบ (Impacts) หรือผลสืบเนื่องทางสังคม (Social Consequences) ที่ก้าวข้ามผ่านข้อพิจารณาเรื่องห้วงเวลาและพื้นที่ (as cited in Matthew, Barnett, McDonald, & O’Brien, 2010, p. 4; Speth & Haas, 2006, p. 3; O’Neill, 2009, p. 29; Gemmill & Bamidele-Izu, 2002; Trevors, 2010)

ส่วน “ปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ” มักจะผูกโยงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นกับข้อพิจารณาการแบ่งเส้นเขตแดนของรัฐหรือการแสดงบทบาทนำของรัฐทั้งทางตรง และทางอ้อมผ่านความร่วมมือหรือกระบวนการที่ริเริ่มโดยรัฐ เช่น องค์การระหว่างรัฐบาล (Intergovernmental Organizations: IGOs) เป็นสำคัญ ปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่าง ประเทศในแง่นี้จึงเป็นไปได้ตั้งแต่ระหว่างรัฐสองรัฐ หลายรัฐ ระดับอนุภูมิภาค ระดับภูมิภาค หรือแม้แต่มาระดับโลกที่เน้นการแสดงบทบาทสำคัญของรัฐในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นปัญหาที่ได้รับความสนใจหรือสร้างความวิตกกังวลให้แก่ผู้คนในรัฐอื่นๆ หรือเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อโลกโดยรวม (Global Commons) (DeGarmo, 2005, pp. 1-6; Bodansky, 2010, pp. 37-39; Haas, 1990, p. 347) ดังนั้น การมองว่าปัญหา ใดเป็น “ปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ” หรือ “ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก” จึงมิได้ขึ้นอยู่กับข้อพิจารณาหรือการตีความตัว “ปัญหาสิ่งแวดล้อม” เพียงอย่างเดียว เท่านั้น แต่ยังรวมถึงข้อพิจารณาหรือการตีความที่เกี่ยวข้องกับเส้นเขตแดนของรัฐ หรือประเทศ การมีส่วนร่วมหรือการแสดงบทบาทของตัวแสดงทั้งที่เป็นรัฐและมีใช้รัฐ ตลอดจนผลกระทบหรือผลสืบเนื่องทางสังคมที่เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่นกรณีปัญหาฝนกรด (Acid Rain) ซึ่งสามารถเป็นได้ทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศและในระดับโลก กล่าวคือ ปัญหาฝนกรดในยุโรปในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1980 อันเกิดจากปัญหามลพิษ ทางฝั่งตะวันออกของยุโรปจนส่งผลกระทบต่อความสูญเสียของป่าไม้ในสแกนดิเนเวีย และพื้นที่อื่นๆ ทางตะวันตกเฉียงเหนือของยุโรป (Murray, 2006, p. 324) ซึ่งแต่เดิม อาจถูกมองว่าเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศในยุโรป แต่เนื่องด้วยปัญหาดังกล่าว ได้ขยายเป็นวงกว้างที่ไม่จำกัดเฉพาะทวีปยุโรป หากรวมถึงในสหรัฐอเมริกา แคนาดา จีน ญี่ปุ่น อินเดีย เกาหลีใต้ และไทย ตลอดจนส่งผลกระทบและสร้างความเสียหาย อย่างกว้างขวางต่อผู้คน ป่าไม้ ระบบนิเวศทางน้ำ อากาศ พืชผลทางการเกษตร (Speth & Haas, 2006, p. 21) และจำเป็นต้องอาศัยการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นจากตัวแสดง

ที่หลากหลายที่มีไข่มุมเพียงรัฐ ปัญหาฝนกรดในภายหลังจึงถูกมองว่าเป็นหนึ่งในปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก หากจะกล่าวโดยสรุปก็คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อหรือผลสืบเนื่องทางสังคมต่อโลกโดยรวมในระดับที่กว้างกว่าภายใต้การมองระบบโลกเป็นระบบนิเวศเดียวที่ก้าวข้ามผ่านข้อพิจารณาเรื่องเส้นเขตแดนของรัฐหรือประเทศ อีกทั้งมองว่าการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของตัวแสดงที่หลากหลายที่มีได้จำกัดอยู่เพียงรัฐเท่านั้น

นอกจากคำนิยามแล้ว การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจำแนกประเภทปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกน่าจะช่วยให้เราเห็นภาพและเข้าใจปรากฏการณ์ของ “ปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับโลก” ได้ดีขึ้น กล่าวคือ จากรายงานแนวโน้มสิ่งแวดล้อมโลก ฉบับที่ 5 (The 5th Global Environment Outlook) หรือจีโอ-5 (GEO-5) ของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Environment Programme: UNEP) ได้จำแนกข้อมูลและแนวโน้มสิ่งแวดล้อมออกเป็น 5 หมวดหมู่ที่สำคัญ ได้แก่ (1) บรรยากาศ (เช่น สถานะภูมิอากาศ การลดลงของชั้นโอโซน มลพิษทางอากาศทั้งที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่หรือข้ามแดน) (2) พื้นดิน (เช่น ดิน ป่าไม้ การแปรสภาพเป็นทะเลทราย การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากพื้นดิน) (3) น้ำ (เช่น ภายในแผ่นดินใหญ่ ชายฝั่งทะเลและทางทะเล) (4) ความหลากหลายทางชีวภาพ และ (5) สารเคมีและของเสีย (United Nations Environment Programme, 2012) ขณะที่เจมส์ กุสสตาฟ สเปนธ (James Gustave Speth) และปีเตอร์ เอ็ม ฮาส (Peter M. Haas) ระบุปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกไว้ 10 ประการภายใต้แนวโน้มที่สำคัญ 2 ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรก การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เพิ่มมากขึ้นอันนำไปสู่ความขาดแคลนทรัพยากร ได้แก่ ความสูญเสียทรัพยากรทางทะเล (Marine Losses) การแปรสภาพเป็นทะเลทราย (Desertification) การตัดไม้ทำลายป่า (Deforestation) การลดลงของระบบน้ำสะอาด (Freshwater System Decline) และความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity Loss) ส่วนลักษณะที่สองคือการก่อกมลพิษอันนำไปสู่ (1) ภาวะความเป็นพิษและภัยคุกคามต่อสุขภาพและสาธารณสุข ได้แก่ สารมลพิษที่ตกค้างยาวนาน (Persistent Toxic Chemicals) (2) ภาวะความเปลี่ยนแปลงของชั้นบรรยากาศ ได้แก่ การลดลงของโอโซน (Ozone Depletion) และการเปลี่ยนแปลงสถานะภูมิอากาศ (Climate Change) รวมทั้ง (3) ภาวะการเสียดุลทางเคมีในระบบนิเวศ ได้แก่ ฝนกรด (Acid Rain) และภาวะล้นเกินของก๊าซไนโตรเจน (Nitrogen Excess) จากการใช้ปุ๋ยไนโตรเจนและการเผาไหม้ของเชื้อเพลิงฟอสซิล (Speth & Haas, 2006, pp. 17-43)

ส่วนเคท โอนิลล์ (Kate O'Neill) วางกรอบปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) ประเด็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อโลกโดยรวม (Global Commons) เช่น บรรยากาศ สภาวะภูมิอากาศ มหาสมุทร และแอนตาร์กติกา (2) ปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามแดน ที่รวมถึงมลพิษทางอากาศ (เช่น ฝนกรด) มลพิษในแม่น้ำ ของเสียอันตราย (Hazardous Wastes) หรือสัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์ และ (3) ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่แบบสะสม (Local-Cumulative) เช่น การตัดไม้ทำลายป่า ความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพที่แม้จะถูกมองว่าเป็นปัญหาที่อยู่ภายใต้เขตแดนของรัฐ แต่กลับกลายเป็นปัญหาที่สะสมและส่งผลกระทบต่อโลกโดยรวมในที่สุด (O'Neill, 2009, pp. 31-33) เช่นเดียวกับวอร์ริค เมอร์รีย์ (Warwick Murray) ที่แบ่งประเภทปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกที่คล้ายคลึงกับ O'Neill โดยมองปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับโลกเป็นเสมือนปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมทั้งในแง่ความเสื่อมโทรมเชิงระบบในระดับโลก (Global Systemic Degradation) ซึ่งหมายถึงประเด็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อโลกโดยรวม (Global Commons) ตามการแบ่งประเภทของปัญหาประเภทแรกของ O'Neill และความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมในระดับโลกแบบสะสม (Cumulative Global Environmental Degradation) ที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่นแต่กลับส่งผลกระทบเป็นทวีคูณในระดับโลก เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การแปรสภาพเป็นทะเลทราย มลพิษทางน้ำและทางอากาศ น้ำท่วม ความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การกร่อนของดิน (Soil Erosion) ตามการแบ่งประเภทของปัญหาประเภทที่สามของ O'Neill (Murray, 2006, pp. 319, 324)

นอกจากคำนิยามจะทำให้เราเห็นถึงผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อมจากกิจกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ว่ามีขอบเขตในระดับใดบ้างที่สามารถมองได้ว่าเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกแล้ว การจำแนกประเภทปัญหาสิ่งแวดล้อมยังทำให้เราเห็นถึงคุณลักษณะของปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับปัจจัยทางกายภาพ การแสวงประโยชน์จนนำไปสู่ความเสื่อมโทรมหรือความขาดแคลนทรัพยากร ตลอดจนการก่อกมลพิษที่นำไปสู่ผลกระทบในวงกว้างและเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งในระดับพื้นที่แบบสะสม ข้ามแดน และระดับโลก โดยสามารถสรุปปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกที่สำคัญๆ ออกได้เป็นสามประเภท ได้แก่ (1) ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อโลกโดยรวม เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศโลก และการลดลงของโอโซนในชั้นบรรยากาศ (2) ปัญหาความสูญเสียทางธรรมชาติและทรัพยากรที่ส่งผลกระทบในวงกว้าง เช่น ความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ (ซึ่งรวมปัญหาสัตว์ป่าและพืชที่ใกล้สูญพันธุ์) การตัดไม้ทำลายป่า การแปรสภาพเป็นทะเลทราย การลดลงของระบบน้ำสะอาด

การล่าวาฬ (Whaling) และ (3) ปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อในวงกว้าง เช่น สารมลพิษที่ตกค้างยาวนาน โดยเฉพาะสารมลพิษอินทรีย์ที่ตกค้างยาวนาน (Persistent Organic Pollutants: POPs) ของเสียอันตราย ฝนกรด

จะเห็นได้ว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการจัดการแก้ไขเกินกว่าข้อพิจารณาเรื่องเขตแดนของรัฐ (Murray, 2006, p. 324) หรือเกินกำลังกว่าที่รัฐใดเพียงรัฐเดียวจะแก้ไขและจัดการกับปัญหาได้โดยลำพัง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกต้องการการแก้ไขปัญหในระดับโลก (Elliott, 1998, p. 3; Sinclair, 2012, p. 5)

3. ประเด็นปัญหาในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม

ในขณะที่ทุกปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่จำเป็นต้องเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก ทุกปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกก็ไม่จำเป็นต้องกลายเป็นประเด็นวาระ (Agenda) ในระดับโลกเช่นกัน การกลายเป็นประเด็นวาระในระดับโลกนั้นจำเป็นต้องได้รับความสนใจจากรัฐ ตัวแสดงอื่นที่มีใช้รัฐ หรือสาธารณชนในจำนวนที่มากพอที่จะสร้างความตระหนักและความจำเป็นที่จะต้องจัดการหรือแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ต้องมีนัยสำคัญทางการเมือง (Politically Significant) (Mitchell, 2010, pp. 81-82) ในขณะเดียวกัน แม้ว่าความรุนแรงด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Severity) จะเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งแต่ก็มีใช้ปัจจัยหลักหรือปัจจัยเดียวที่สร้างความสนใจ ความตระหนัก และความจำเป็นดังกล่าวให้เกิดขึ้นได้ นอกจากการได้รับความสนใจแล้ว ช่วงเวลาที่เหมาะสมก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นๆ กลายเป็นประเด็นวาระในระดับโลกด้วยเช่นกันดังในกรณีการตระหนักถึงความเสื่อมโทรมของพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetlands) ของบรรดารัฐต่างๆ ในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1960 จนนำไปสู่การลงนามในอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ (The Convention on Wetlands) หรืออนุสัญญาแรมซาร์ (Ramsar Convention) ในปี ค.ศ. 1971 แต่ผู้คนจำนวนมากในเวลานั้นกลับไม่สนใจ ซ้ำยังมองว่าพื้นที่ชุ่มน้ำเหล่านั้นเป็นพื้นที่เปล่าประโยชน์ (Wastelands) หรือกรณีภาวะการขาดแคลนน้ำสะอาดหรือมลพิษทางอากาศภายในอาคาร (Indoor Air Pollution) ที่แม้จะคร่าชีวิตหลายล้านคนในแต่ละปีแต่กลับได้รับความสนใจน้อยกว่าปัญหาการลดลงของโอโซนในชั้นบรรยากาศซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้คนในจำนวนที่น้อยกว่า รุนแรงน้อยกว่า และยังห่างไกลจากปัจจุบันมากกว่า (Wilkening, 2004) ยิ่งไปกว่านั้น แม้แต่ตัวประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมเองก็เพิ่งได้รับความสนใจให้เป็นประเด็นวาระในระดับโลกในช่วงไม่กี่ทศวรรษ

ที่ผ่านมาเอง ดังจะเห็นได้จากการประชุมชีวมณฑล (Biosphere Conference) โดยองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) ในปี ค.ศ. 1968 ที่นำไปสู่การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (United Nations Conference on the Human Environment: UNCHE) ในปี ค.ศ. 1972 ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน รวมทั้งการจัดตั้งโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) ในปี ค.ศ. 1974 (Bridgewater & Bridgewater, 2005, p. 198; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1993; Eccleston & March, 2011, p. 7)

การประชุม UNCHE ถือเป็นการประชุมระดับโลกที่หยิบยกประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นวาระสำคัญขึ้นเป็นครั้งแรก โดยได้รับรองปฏิญญาการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment) หรือปฏิญญาสต็อกโฮล์ม (Stockholm Declaration) ที่ระบุประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม และประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับสิ่งแวดล้อมภายใต้ข้อเสนอแนะ 109 ข้อ และหลักการ 26 ข้อ เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า (หลักการที่ 2 และ 4) การระงับการปล่อยสารพิษที่เป็นอันตรายต่อระบบนิเวศ (หลักการที่ 6) การป้องกันมลพิษทางทะเล (หลักการที่ 7) รวมทั้งข้อมติ (Resolutions) ต่างๆ โดยเฉพาะการประณามการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะต่อชั้นบรรยากาศ (United Nations, 1973) ทั้งยังเป็นจุดเริ่มต้นของการระบุนโยบายสิ่งแวดล้อมในฐานะประเด็นวาระสำคัญที่ปรากฏอยู่ในข้อตกลงต่างๆ ทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาคในเวลาต่อมา ไม่ว่าจะเป็นอนุสัญญาว่าด้วยการป้องกันภาวะมลพิษทางทะเลเนื่องจากการทิ้งวัสดุเหลือใช้และวัสดุอย่างอื่น (Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matters) หรืออนุสัญญาลอนดอน (London Dumping Convention) ค.ศ. 1972 อนุสัญญาระหว่างประเทศเพื่อการป้องกันภาวะมลพิษที่เกิดจากเรือ (International Convention for the Prevention of Pollution from Ships: MARPOL) ค.ศ. 1973 อนุสัญญาคาร์ตาเฮนาเพื่อการป้องกันและการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางทะเลในภูมิภาคแคริบเบียน (Cartagena Convention for the Protection and Development of the Marine Environment of the Wider Caribbean Region) ค.ศ. 1983 ตลอดจนอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) หรือไซเตส (CITES) ค.ศ. 1973 จะเห็นได้ว่า ประเด็นวาระด้านสิ่งแวดล้อม

ในช่วงแรกจะให้ความสำคัญกับปัญหาภาวะมลพิษทางทะเล รวมทั้งการคุ้มครองและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างพืชและสัตว์ป่า

ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้รับการยกระดับให้กลายเป็นวาระสำคัญในระดับโลกอย่างชัดเจนนับตั้งแต่กลางคริสต์ทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา (Adede, 1995, p. 37) โดยเฉพาะภายหลังการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UNCED) ในปี 1992 ที่รับรองปฏิญญาไรโอ (Rio Declaration) และแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ที่เรียกร้องให้รัฐและภาคส่วนต่างๆ ทุกระดับอนุรักษ์ทรัพยากรและจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อในวงกว้าง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศ การลดลงของโอโซนในชั้นบรรยากาศ การแปรสภาพเป็นทะเลทราย การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การปกป้องมหาสมุทรและทะเลทุกประเภท การปกป้องคุณภาพและอุปทานของแหล่งน้ำสะอาด การจัดการสารมลพิษ ของเสียอันตราย และกากกัมมันตรังสี (United Nations, 1993) ผลผลิตที่เป็นรูปธรรมจากการประชุมดังกล่าวมีอย่างน้อยสามประการ ได้แก่ ประการแรก กรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศ (United Nations Framework Convention on Climate Change: UNFCCC) ค.ศ. 1992 ซึ่งเป็นกรอบความร่วมมือหลักในการจัดการปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศอันนำไปสู่การบรรลุพิธีสารเกียวโต (Kyoto Protocol) ค.ศ. 1997 ข้อตกลงแคนคูน (Cancun Agreement) ค.ศ. 2010 และข้อตกลงปารีส (Paris Agreement) ค.ศ. 2015 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิเฉลี่ยของโลกให้ต่ำกว่า 2 องศาเซลเซียสภายในศตวรรษนี้ ประการที่สอง อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity: CBD) ค.ศ. 1992 ที่มุ่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม ซึ่งต่อมาได้นำไปสู่การบรรลุพิธีสารที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีสารคาร์ตาเฮนาว่าด้วยความปลอดภัยทางชีวภาพ (Cartagena Biosafety Protocol) ค.ศ. 2000 ที่มุ่งส่งเสริมความปลอดภัยทางชีวภาพโดยกำหนดกฎเกณฑ์และกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตที่ได้จากเทคนิคการดัดแปรพันธุกรรม (Genetically Modified Organisms: GMOs) (O'Neill, 2009, p. 75) หรือพิธีสารนาโกยาว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมและการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม (Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from Their Utilization) ค.ศ. 2010 (Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 2011) และ

ประการสุดท้าย คือ อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย (United Nations Convention to Combat Desertification: UNCCD) ค.ศ. 1994

ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกยังเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาอื่นๆ (Issue Linkages) ด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นประเด็นปัญหาเกี่ยวกับมหาสมุทรอาร์กติกที่สัมพันธ์กับสภาวะโลกร้อนและการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศ (Young, 2010) ความอยู่รอดของวาฬทั้งจากการล่าและสภาวะโลกร้อน (Reiser, 2009) การประมง การค้า และทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้าหรือความตกลงทริปส์ในเรื่องสิทธิบัตร (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights [TRIPS] Agreement) ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (Stokke & Coffey, 2006; Lanchbery, 2006; Clapp, 2006; Carr, 2008) ซึ่งบ่อยครั้งนำไปสู่ข้อพิพาททางการค้าดังเช่นในกรณีที่สหรัฐฯ ห้ามนำเข้าปลาทูน่าและผลิตภัณฑ์จากปลาทูน่าจากเม็กซิโก เนื่องจากกระบวนการจับปลาทูน่าของเม็กซิโกมิได้ป้องกันอันตรายต่อปลาโลมาที่อาจติดอวนแหขึ้นมา รวมทั้งไม่ติดฉลาก “โลมาปลอดภัย (Dolphin Safe)” บนผลิตภัณฑ์ หรือกรณีที่สหรัฐฯ ห้ามนำเข้ากุ้งและผลิตภัณฑ์จากกุ้งจากมาเลเซีย โดยให้เหตุผลว่ากระบวนการจับกุ้งของมาเลเซียเป็นอันตรายหรือมิได้คุ้มครองเต่าทะเล (World Trade Organization, 2017, pp. 30, 156-157) ประเด็นภาวะประชากรมากเกินไป (Overpopulation) ซึ่งเกินกว่าขีดความสามารถของทรัพยากรโลกที่มีอยู่และส่งผลให้เกิดความขาดแคลนและความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Hough, 2014, pp. 37-45) ประเด็นด้านสุขภาพและสุขอนามัยของผู้คนที่อาจรวมไปถึงความเสี่ยงต่อการสูญสิ้นทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในกรณีชนเผ่ายาโนนามิ (The Yanomami) ซึ่งดำรงชีวิตโดดเดี่ยวจากโลกภายนอกบริเวณป่าอะเมซอนทางตอนใต้ของเวเนซุเอลาและตอนเหนือของบราซิลและได้รับผลกระทบจากการลักลอบขุดแร่ทองคำ เช่น การได้รับสารปรอทที่มาจากปลาในแม่น้ำ (Seitz & Hite, 2012, p. 199) ประเด็นภัยพิบัติที่เกี่ยวข้องกับสภาวะโลกร้อนและการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศ (Hannigan, 2012, pp. 78-96) หรือแม้แต่ประเด็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนดังกรณีเคน ซาโร-วิว่า (Ken Saro-Wiwa) ผู้นำขบวนการเพื่อความอยู่รอดของชาวโอโกนี (Movement for the Survival of the Ogoni People: MOSOP) ในไนจีเรียซึ่งถูกประหารชีวิตพร้อมนักเคลื่อนไหวขบวนการ MOSOP อีกแปดคนในปี 1995 จากการประท้วงต่อต้านการบุกรุกแสวงประโยชน์จากทรัพยากรในดินแดนของชาวโอโกนี

โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำมันของกลุ่มบริษัทเชลล์ (Shell) และรัฐบาลเผด็จการทหารไนจีเรีย ในเวลานั้น (Mendes, 2014, pp. 183-184)

ประเด็นด้านการพัฒนา (Development) เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและปรากฏอยู่ในเนื้อหาของปฏิญญาและข้อตกลงต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม นับตั้งแต่ปฏิญญาสต็อกโฮล์ม (Stockholm Declaration) ค.ศ. 1972 (United Nations, 1973) และปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในรายงาน *Our Common Future* หรือรายงานบรันด์ท์แลนด์ (Brundtland Report) ในปี 1987 ของคณะกรรมการธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development: WCED) ที่กล่าวถึงความเกี่ยวพันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยมุ่งส่งเสริมการปกป้องสิ่งแวดล้อม การเติบโตทางเศรษฐกิจ และความเป็นธรรมในสังคม (World Commission on Environment and Development, 1987)

ความเกี่ยวพันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืนยังคงเป็นประเด็นวาระสำคัญที่ได้รับสานต่อเรื่อยมานับตั้งแต่การประชุม UNCED ในปี ค.ศ. 1992 โดยเฉพาะในแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ยิ่งกว่านั้น ประเด็นการพัฒนาที่ยั่งยืนดูคล้ายจะเป็นสิ่งเดียวกันกับประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมดังจะเห็นได้จากประเด็นวาระที่ปรากฏอยู่ในการประชุมสุดยอดโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development) (หรือการประชุมสุดยอดโลก ครั้งที่ 2 [Earth Summit II] หรือการประชุมริโอ+10 [Rio+10]) และปฏิญญาโจฮันเนสเบิร์กว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (Johannesburg Declaration on Sustainable Development) ในปี 2002 (United Nations, 2002) รวมทั้งการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (United Nations Conference on Sustainable Development) หรือการประชุมสุดยอดโลก 2012 (Earth Summit 2012) หรือการประชุมริโอ+20 (Rio+20) (United Nations, 2012) ได้บรรจุความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ของสหประชาชาติ (United Nations Environment Programme, 2013) โดยเป้าหมายมากกว่าครึ่งหนึ่งของเป้าหมายทั้งหมดเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การขจัดความยากจน (เป้าหมายที่ 1) การขจัดความหิวโหย (เป้าหมายที่ 2) การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (เป้าหมายที่ 3) การจัดการน้ำและสุขาภิบาล (เป้าหมายที่ 6) พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ (เป้าหมายที่ 7) การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์อย่างยั่งยืน (เป้าหมายที่ 11) การบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน (เป้าหมายที่ 12) การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (เป้าหมายที่ 13) การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล

(เป้าหมายที่ 14) และการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก (เป้าหมายที่ 15) (United Nations Environment Programme, 2016)

อย่างไรก็ตาม แม้ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกนั้นเกือบทั้งหมดจะกลายเป็นประเด็นวาระที่ปรากฏอยู่ในกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศโดยมีบรรดารัฐต่างๆ และองค์การระหว่างรัฐบาลอย่างสหประชาชาติเป็นผู้ขับเคลื่อนสำคัญ แต่นั่นก็ได้หมายความว่า ทุกกรอบความร่วมมือดังกล่าวจะประสบผลสำเร็จหรือมีประสิทธิผลในการจัดการหรือแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกที่เกิดขึ้นทุกครั้งที่ไป (Young, 1999; 2003) เพราะเมื่อปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกจำเป็นต้องจัดการหรือแก้ไขในระดับโลก อีกทั้งตัวแสดงในการเมืองโลกก็ได้มีเพียงรัฐและสหประชาชาติเท่านั้น ดังนั้น บทบาทและการมีส่วนร่วมของตัวแสดงอื่นๆ ในการจัดการหรือแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกจึงสำคัญและไม่อาจมองข้ามด้วยเช่นกัน

4. ตัวแสดงในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม

มิติหนึ่งของการทำความเข้าใจโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม ก็คือ การศึกษาและทำความเข้าใจตัวแสดงที่มีบทบาทหรือมีอิทธิพลต่อการจัดการหรือแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก หรือที่แนวคิดโลกาภิวัตน์เรียกว่า “ผู้อภิบาลโลก (Global Governors)” ทั้งนี้ ผู้อภิบาลโลกมิได้หมายความว่า จะเป็นใครก็ได้ หากแต่ต้องเป็นผู้ที่มีสิทธิอำนาจ (Authority)⁴ ในการจุดประเด็นและกำหนดประเด็นวาระ จัดตั้งหรือปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือแบบแผน รวมทั้งตัดสินใจชี้ขาดหรือประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนอกจากรัฐแล้วผู้อภิบาลโลกยังครอบคลุมไปถึงตัวแสดงที่มีใช้รัฐตั้งแต่องค์การระหว่างรัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรภาคประชาสังคม บริษัทข้ามชาติ ผู้เชี่ยวชาญในวิชาชีพหรือแขนงวิชาต่างๆ ไปจนถึงบริษัทห้างร้าน หรือแม้แต่ปัจเจกบุคคล อันก่อให้เกิด

⁴ สิทธิอำนาจในที่นี้ หมายถึง ความสามารถที่จะทำให้ผู้อื่นยอมรับอำนาจหรืออิทธิพลทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยก็ตาม โดยมีคุณลักษณะสำคัญอยู่ 5 ประเภท คือ (1) เชิงสถาบัน (Institution-based) ที่มาจากตำแหน่งหน้าที่ภายในโครงสร้างสถาบันที่ได้รับการจัดตั้ง (2) เชิงผู้แทน (Delegation-based) ที่ได้รับมอบสิทธิอำนาจหรือเป็นผู้แทนที่ได้รับแต่งตั้งผู้ครองสิทธิอำนาจในโครงสร้างหรือสถาบันที่ได้รับการจัดตั้ง (3) เชิงผู้เชี่ยวชาญ (Expertise-based) ที่มาจากความรู้หรือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (4) เชิงหลักการ (Principle-based) ที่มาจากหลักการหรือคุณค่าทางจริยธรรม เช่น สันติภาพ เสรีภาพ ความมั่นคง ศักดิ์ศรีของมนุษย์ และ (5) เชิงขีดความสามารถ (Capacity-based) ในแง่ที่สามารถปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรมหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ โปรดดูใน Avant, Finnemore, and Sell (2010, pp. 9-15)

สภาวะการแพร่กระจายของตัวแสดง (Proliferation of Actors) ในการเมืองโลก (Sell, 2014, p. 76) ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งในแนวดิ่ง (Vertical) ในรูปของผู้อภิบาล (Governors) และผู้ที่อยู่ภายใต้การอภิบาล (The Governed) หรือผู้ที่กำหนดกฎเกณฑ์ (Rule Makers) และผู้ที่รับกฎเกณฑ์ไปปฏิบัติ (Rule Takers) โดยตัวแสดงตัวเดียวกันอาจดำรงบทบาททั้งสองประเภทในเวลาเดียวกันก็ได้ รวมทั้งแนวนราบ (Horizontal) ในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างผู้อภิบาลด้วยกัน (Relations Among Governors) ในประเด็นปัญหาหนึ่งๆ โดยไม่มีผู้อภิบาลใดที่สามารถผูกขาดสิทธิอำนาจได้อย่างเด็ดขาดสมบูรณ์ (Avant et al., 2010, pp. 10-13, 17)

นอกจากรัฐจะเป็นตัวแสดงในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งมีบทบาททั้งการจัดการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในรัฐของตนแล้ว รัฐยังมีบทบาทที่เป็นทั้งผู้อภิบาลและผู้ที่อยู่ภายใต้การอภิบาลในเวทีและกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศตั้งแต่การกำหนดประเด็นปัญหา การเจรจา การตัดสินใจ การลงนามและให้สัตยาบัน ตลอดจนการปฏิบัติตามพันธกรณีในอนุสัญญาและข้อตกลงระหว่างประเทศต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มประเทศในสแกนดิเนเวียและบางประเทศในสหภาพยุโรปซึ่งมีท่าทีแข็งขันและมีบทบาทนำในการเจรจาหรือโน้มน้าวให้รัฐอื่นๆ ร่วมเจรจาข้อตกลงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนดำเนินมาตรการที่สูงและเกินกว่าเกณฑ์มาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อมที่กำหนดไว้ (as cited in O'Neill, 2009, p. 50) ดังจะเห็นได้จากบทบาทของรัฐบาลสวีเดนที่เรียกร้องให้มีการประชุม UNCHE ซึ่งเป็นการประชุมด้านสิ่งแวดล้อมในระดับโลกเป็นครั้งแรกที่กรุงสต็อกโฮล์มในปี ค.ศ. 1972 หรือบทบาทของนอร์เวย์และสหภาพยุโรป โดยเฉพาะเยอรมนีซึ่งแสดงบทบาทนำในการจัดการปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศโลกในกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศ (UNFCCC) (Eckersley, 2016) ขณะที่องค์การระหว่างรัฐบาล (IGOs) ทั้งในระดับภูมิภาคอย่างสหภาพยุโรปหรือในระดับโลกอย่างสหประชาชาติ ก็เป็นตัวแสดงสำคัญในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมเช่นกัน โดยเฉพาะบทบาทของสหประชาชาติและหน่วยงานในสังกัดที่รับผิดชอบเกี่ยวกับประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมโดยตรงอย่างโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) ที่ถูกจัดวางให้เป็นแกนกลางในการจัดการและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับโลกร่วมกับตัวแสดงอื่นๆ ในการเมืองโลก แต่กระนั้น UNEP ก็ได้เป็นองค์การระหว่างรัฐบาลเพียงตัวแสดงเดียวที่มีสิทธิอำนาจและมีบทบาทในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับโลกทั้งหมด ดังจะเห็นได้จากโครงการมนุษย์กับชีวมณฑล (Man and the Biosphere [MAB] Programme) ซึ่งองค์การยูเนสโก (UNESCO) แสดงบทบาทนำในฐานะแกนกลางประสานความร่วมมือกับตัวแสดงและเครือข่ายต่างๆ ทั่วโลก (United Nations Educational, Scientific

and Cultural Organization, 2016) กรณีธนาคารโลกที่มีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลืองบประมาณและเงินทุนแก่ประเทศกำลังพัฒนาเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก เช่น การก่อสร้างแหล่งพลังงานหมุนเวียน ระบบเตือนภัยล่วงหน้าเกี่ยวกับภัยพิบัติต่างๆ โดยเฉพาะพายุและน้ำท่วม รวมไปถึงระบบเกษตรกรรมที่ประหยัดน้ำและอนุรักษ์ดิน (Harvey, 2016) หรือกรณีสหภาพยุโรปและกลุ่มประเทศในแอฟริกา (African Group) ที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนประเด็นการเข้าถึงและการแบ่งปันประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมในกระบวนการนาโกยาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพให้สามารถดำเนินต่อไปได้ (Oberthür & Rosendal, 2014, pp. 235-236)

องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศ (International NGOs: INGOs) เป็นอีกตัวแสดงหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมที่ครองสิทธิ์อำนาจเชิงหลักการและเชิงผู้เชี่ยวชาญโดยนำประเด็นสิ่งแวดล้อมมาเป็นอุดมการณ์หลักในการเคลื่อนไหวในรูปของการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดประเด็นวาระและกระบวนการเชิงนโยบาย ตลอดจนประเมินและติดตามการปฏิบัติให้เป็นไปตามพันธกรณีหรือข้อตกลงระหว่างประเทศ โดยเฉพาะบทบาทและการทำงานร่วมกับสหประชาชาตินับตั้งแต่การประชุม UNCHE ในปี ค.ศ. 1972 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้จากสถาบันทรัพยากรโลก (World Resources Institute: WRI) และสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for Conservation of Nature: IUCN) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการให้ข้อมูลประกอบการจัดทำรายงานแนวโน้มสิ่งแวดล้อมโลก (Global Environment Outlook) (Gemmill & Bamidele-Izu, 2002) นอกจากนี้ ในกรณีของ IUCN ยังแสดงบทบาทสำคัญในการเฝ้าระวังเพื่อปกป้องและอนุรักษ์สายพันธุ์พืชและสัตว์โดยได้จัดทำฐานข้อมูลในรูปของบัญชีชนิดพันธุ์ที่ถูคุกคาม (IUCN Red List of Threatened Species) อีกทั้งยังอยู่เบื้องหลังอนุสัญญาระหว่างประเทศที่สำคัญ เช่น อนุสัญญาแรมซาร์ว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ ค.ศ. 1971 อนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์หรืออนุสัญญาไซเตส (CITES) ค.ศ. 1973 หรืออนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) ค.ศ. 1992 ที่สำคัญ IUCN ยังเป็นองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมเพียงองค์กรเดียวที่ได้รับสถานภาพผู้สังเกตการณ์อย่างเป็นทางการ (Official Observer Status) ของสหประชาชาติ (International Union for Conservation of Nature, n.d.)

องค์กรพัฒนาเอกชนยังมีบทบาทและมีอิทธิพลในการกำหนดกฎหรือเกณฑ์มาตรฐานระหว่างประเทศด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะกรณีองค์การระหว่างประเทศว่าด้วย

การมาตรฐาน (International Organization for Standardization: ISO) ที่ได้กำหนด อนุกรมมาตรฐาน ISO 14000 และ ISO 26000 โดยนำกฎเกณฑ์ด้านสิ่งแวดล้อมและความรับผิดชอบต่อสังคมเข้ามาส่วนหนึ่งของการดำเนินธุรกิจบนพื้นฐานการเข้าร่วมที่เป็นไปโดยความสมัครใจ จนมีการตั้งข้อสังเกตว่า การกำหนดอนุกรมมาตรฐาน ISO 14000 ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมมากกว่าข้อตกลงด้านสิ่งแวดล้อมใดๆ ที่อยู่ภายใต้กรอบสหประชาชาติในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1990 หรือการกำหนดอนุกรมมาตรฐาน ISO 26000 ที่มีอิทธิพลและประสิทธิผลสำเร็จมากกว่าข้อตกลงโลกแห่งสหประชาชาติ (UN Global Impact) เสียอีก (Murphy & Yates, 2010, p. 201)

เรายังสามารถเห็นบทบาทของบริษัทข้ามชาติหรือบริษัทเอกชนในการจัดการกับประเด็นสิ่งแวดล้อมที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัวแสดงอื่นๆ เช่น กรณีบริษัทวอลมาร์ท (Walmart) ที่ให้ความสำคัญกับสินค้าที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมจนนำไปสู่การออกกฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อมและมีอิทธิพลต่อบรรดาผู้ตัดไม้บนเกาะกาลิมันตันมากกว่าการบังคับใช้กฎหมายด้านป่าไม้ของรัฐบาลอินโดนีเซียเสียอีก (Dauvergne & Lister, 2010) หรือในกรณีบริษัทนาทูรา บราซิล (Natura Brasil) บริษัทชั้นนำด้านน้ำหอม เครื่องสำอาง และสุขภาพของบราซิลที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและความหลากหลายทางชีวภาพจนได้รับรางวัลต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะรางวัล Champion of the Earth ในปี ค.ศ. 2015 (2015 Champion of the Earth) ประเภทวิสัยทัศน์เชิงการประกอบการ (Entrepreneurial Vision) ซึ่งเป็นรางวัลเกียรติยศสูงสุดด้านสิ่งแวดล้อมของสหประชาชาติที่มอบให้แก่องค์กรจากภาคส่วนของรัฐ เอกชน และประชาสังคมที่สร้างผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม (Buainain, de Sousa, and Duarte, 2015, pp. 158-164; United Nations Environment Programme, 2015) หรือกรณีการเข้าร่วมข้อตกลงโลกแห่งสหประชาชาติ (UN Global Impact) ขององค์กรภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ซึ่งในช่วงแรกมีบริษัทเพียง 44 แห่ง จนกระทั่งปัจจุบันมีบริษัทเอกชนมากกว่า 8,000 แห่ง และองค์กรภาคประชาสังคมนับ 4,200 แห่งจาก 165 ประเทศทั่วโลก (Brown, Clark, & Buono, 2018)

ส่วนบรรดานักวิทยาศาสตร์และผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อม หรือที่ปีเตอร์ เอ็ม ฮาส (Peter M. Haas) เรียกว่า “ชุมชนผู้เชี่ยวชาญ (Epistemic Community)” (Haas, 1990, p. 349) ซึ่งนอกจากจะมีบทบาทและมีส่วนร่วมอยู่ในคณะกรรมการต่างๆ ที่จัดตั้งโดยองค์การระหว่างรัฐบาล โดยเฉพาะในเรื่ององค์ความรู้และความเชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม อย่างในคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศ (IPCC) ในการประเมินสภาวะภูมิอากาศตามหลักวิทยาศาสตร์แล้ว ยังมีบทบาท

ในองค์กรพัฒนาเอกชนอย่างสภาวิทยาศาสตร์ระหว่างประเทศ (International Council for Science: ICSU)⁵ ที่ประกอบไปด้วยสมาชิกภาพทั้งจากหน่วยงานวิทยาศาสตร์แห่งชาติใน 142 ประเทศ และสหภาพวิทยาศาสตร์ระหว่างประเทศ (International Scientific Unions) กว่า 30 แห่งทั่วโลก โดยมีภารกิจหลักในปกป้องเสรีภาพและความรับผิดชอบของบรรดานักวิทยาศาสตร์ อีกทั้งยังมีบทบาทในการพัฒนาข้อตกลงระหว่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อม เช่น เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน การลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ (International Council for Science, n.d.) หรือกรณีศึกษาระหว่างประเทศเพื่อการสำรวจทะเล (International Council for the Exploration of the Sea: ICES) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ประกอบไปด้วยนักวิทยาศาสตร์กว่า 5,000 คน จากสถาบันทางทะเล 690 แห่งใน 20 ประเทศทั่วโลกเพื่อให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำการเจรจาโคเวตต้าการประมง รวมทั้งเสนอแนะทางเลือกเชิงนโยบายเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรทางทะเลที่ยั่งยืน (International Council for the Exploration of the Sea, n.d.)

ปัจเจกบุคคลที่ครองสิทธิอำนาจในด้านต่างๆ โดยเฉพาะสิทธิอำนาจเชิงหลักการหรือเชิงผู้เชี่ยวชาญ รวมทั้งสิทธิอำนาจที่แม็กซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เรียกว่า “สิทธิอำนาจเชิงบารมี (Charismatic Authority)” (Weber, 1922/1978, pp. 1111-1114) ก็สามารถดำรงบทบาทในฐานะผู้อภิบาลในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน ดังกรณีบทบาทของจอร์จ เอฟ เคนแนน (George F. Kennan) นักประวัติศาสตร์และนักการทูตชาวอเมริกันที่เสนอให้มีการจัดตั้งสำนักงานด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ (International Environmental Agency) เพื่อจัดการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น (Kennan, 1970) ซึ่งต่อมาได้นำไปสู่การจัดตั้งโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) ขึ้นในปี ค.ศ. 1974 หรือบทบาทของหวัง เหวินเปียว (Wang Wenbiao 王文彪) ผู้ก่อตั้งและประธานกลุ่มบริษัทอีลี (Elion Group 亿利集团) บริษัทด้านพลังงานสะอาดที่ใหญ่ที่สุดของจีนที่ต่อสู้กับการแปรสภาพเป็นทะเลทรายมาโดยตลอด โดยเฉพาะทะเลทรายกูบูฉี (Kubuqi Desert 库布其沙漠) ในมองโกเลียใน (Inner Mongolia) ซึ่งมีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับเจ็ดของจีนและเป็นถิ่นฐานบ้านเกิดของตนจนได้รับรางวัล Champion of the Earth ในปี ค.ศ. 2017 (2017 Champion of the Earth) ประเภทความสำเร็จ

⁵ เดิมใช้ชื่อว่า สภาสหภาพวิทยาศาสตร์ระหว่างประเทศ (International Council of Scientific Unions: ICSU) ต่อมาในปี 1998 ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “สภาวิทยาศาสตร์ระหว่างประเทศ (International Council for Science)” แต่ยังคงใช้ชื่อย่อองค์กรดั้งเดิม คือ ICSU

สูงสุด (Lifetime Achievement) ซึ่งเป็นรางวัลเกียรติยศสูงสุดด้านสิ่งแวดล้อมของสหประชาชาติอีกด้วย (United Nations Environment Programme, 2017b)

นอกจากการแพร่กระจายของตัวแสดงในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม เรายังจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้อภิบาล (Relations Among Governors) ในแนวราบทั้งที่อยู่ในประเภทเดียวกันและประเภทผสมผสานกัน ตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ทั้งสองประเภทได้อย่างชัดเจน คือ กรณีกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก (Global Environment Facility: GEF) ที่มุ่งจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศ สภาวะโลกร้อน ปัญหามลพิษ ที่ประกอบด้วยตัวแสดงหรือผู้อภิบาลที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นรัฐ (ทั้งรัฐผู้ให้และรัฐผู้รับความช่วยเหลือ) กว่า 183 ประเทศ องค์กรภาคประชาสังคมผ่านเครือข่ายกองทุนสิ่งแวดล้อม-องค์กรภาคประชาสังคม (GEF-CSO Network) ที่มีสมาชิกเครือข่ายมากกว่า 500 แห่งทุกภูมิภาคทั่วโลก ตลอดจนภาคส่วนเอกชนผ่านความเป็นหุ้นส่วนภาครัฐ-เอกชน (Public-Private Partnerships: PPPs) อย่างสมาคมทองแดงนานาชาติ (International Copper Association: ICA) หรือกลุ่มบริษัท จอห์นสัน คอนโทรลส์ (Johnson Controls) โดยมีองค์การระหว่างรัฐบาลอย่างโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme: UNDP) และธนาคารโลก เป็นหน่วยงานที่นำนโยบายไปปฏิบัติ (Global Environment Facility Secretariat, 2016)

จะเห็นได้ว่า ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกที่ซับซ้อนและหลากหลายส่งผลให้การแพร่กระจายของตัวแสดงหรือผู้อภิบาลในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมขยายเป็นวงกว้างตามไปด้วย นอกจากนั้น ตัวแสดงหรือผู้อภิบาลยังมีปฏิสัมพันธ์กันทั้งในแนวตั้งซึ่งตัวแสดงหนึ่งสามารถเป็นได้ทั้งผู้อภิบาลและผู้ที่อยู่ภายใต้การอภิบาล และในแนวราบที่อาจเป็นตัวแสดงหรือผู้อภิบาลในประเภทเดียวกันหรือผสมผสานกันโดยไม่มีตัวแสดงหรือผู้อภิบาลใดสามารถผูกขาดสิทธิอำนาจและความชอบธรรมในการจัดประเด็นวาระ ตัดสินใจนำนโยบายไปปฏิบัติ หรือประเมินผลได้อย่างเด็ดขาดสมบูรณ์

5. สิ่งท้าทายต่อโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม: บทวิเคราะห์

แม้แนวคิดโลกาภิวัตน์จะเป็นแนวคิดหนึ่งที่พยายามเติมเต็มแนวคิดกระแสหลักในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อทำความเข้าใจการเมืองโลกในยุคหลังสงครามเย็นที่เต็มไปด้วยพลวัตและความซับซ้อนของประเด็นปัญหาและตัวแสดงดังจะเห็นได้จากในกรณีโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม แต่ด้วยข้อจำกัดบางประการของแนวคิดโลกาภิวัตน์

ที่ยังไม่อาจก้าวข้ามกระบวนทัศน์ที่เน้นรัฐเป็นศูนย์กลางไปได้ (Weiss & Wilkinson, 2016, p. 229) ประกอบกับความซับซ้อนของประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมและความเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องจึงส่งผลให้โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมต้องเผชิญกับสิ่งท้าทายที่สำคัญอย่างน้อยห้าประการ ดังนี้

ประการแรก การวัดประเมินคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในแง่ทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ การที่สิ่งแวดล้อมที่สะอาดและปราศจากมลพิษมิได้ถูกมองว่าเป็นสินค้าในทางเศรษฐกิจ (Economic Commodity) จึงทำให้เงื่อนไขหรือต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อมมิได้ถูกนำมาพิจารณาในการวัดและประเมินผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ เพราะเงื่อนไขหรือต้นทุนทางด้านสิ่งแวดล้อมไม่สามารถวางขายได้ในตลาดจึงทำให้เราไม่สามารถประเมินค่าของมันได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม เงื่อนไขหรือต้นทุนทางด้านสิ่งแวดล้อมอาจมีราคาเป็นศูนย์ (Zero Price) (Thurow, 2001, pp. 105-106; Seitz & Hite, 2012, p. 201) โดยไม่ได้นำมาคำนวณหรือหักลบกับผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจที่ได้รับ โดยเฉพาะต้นทุนค่าใช้จ่ายในเรื่องสุขภาพและสาธารณสุขดังที่ได้กล่าวไปในบทนำแล้วว่า เฉพาะในปี ค.ศ. 2013 ปีเดียวและเฉพาะประเด็นปัญหามลพิษทางอากาศเพียงอย่างเดียว เราต้องสูญเสียงบประมาณด้านสวัสดิการของโลกมากถึง 5.11 ล้านล้านเหรียญสหรัฐฯ การรวมต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายด้านสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสินค้าและบริการที่ก่อมลพิษหรือผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมหรือที่เรียกว่า ค่าปล่อยมลพิษ (Effluent Charge) จึงเป็นข้อเสนอหนึ่งเพื่อให้เงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อมได้รับการตีราคาหรือมีค่าในเชิงรูปธรรม (Thurow, 2001, p. 110) อย่างไรก็ตาม แม้ในด้านหนึ่ง แนวทางการจัดเก็บค่าปล่อยมลพิษจะผลักดันให้บรรดาบริษัทอุตสาหกรรมต่างๆ ต้องดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับภาษีด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม (Russell, 1979; Hussen, 2013, p. 86) แต่อีกด้านหนึ่ง แนวทางเกี่ยวกับการจัดการค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อมยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ โดยเฉพาะในทางปฏิบัติ ทั้งแนวทางจัดเก็บค่าปล่อยมลพิษในประเด็นเรื่องการวัดประเมินความเสียหายจากการก่อมลพิษและผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการลดมลพิษระดับมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ยอมรับได้ การเลือกใช้ระบบค่าปล่อยมลพิษ หรือ อัตราการจัดเก็บค่าปล่อยมลพิษที่เหมาะสม ตลอดจนแนวทางที่เป็นทางเลือกอย่างการกำหนดมาตรฐานและอัตราภาษี (Standards and Taxes) ในประเด็นเรื่องเพดานการกำหนดมาตรฐานและอัตราภาษีที่เหมาะสม (Ferrar & Horst, 1974, pp. 664-666; Lo & Chen, 1997; Pandey, 2005, pp. 47, 49-50; Hojat & Rahim, 2012)

ประการที่สอง การลดทอนลำดับความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ แม้ว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมจะเป็นประเด็นสำคัญในระดับโลก แต่ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมก็เป็นเพียงประเด็นวาระหนึ่งของโลกท่ามกลางประเด็นวาระอื่นๆ มากมาย เป้าหมายในการปกป้องและจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงอาจมิใช่ปลายทางสำคัญสำหรับทุกตัวแสดงในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมเสมอไป ดังจะเห็นได้จากวิวาทะ “งานหรือสิ่งแวดล้อม” (Jobs-Versus-Environment Debate) ของบรรดารัฐต่างๆ ที่ส่วนหนึ่งมองว่าการยกระดับมาตรฐานสากลที่สูงขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องสิ่งแวดล้อมจะส่งผลให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นและความสามารถในการแข่งขันลดลง (Vaughan, 1994, p. 597) กรณีออสเตรเลียที่มองพิธีสารเกียวโตเป็นเสมือนภัยคุกคามต่อการเติบโตและโอกาสทางเศรษฐกิจของประเทศตนจนส่งผลให้ออสเตรเลียลังเลการให้สัตยาบันในพิธีสารดังกล่าวจนกระทั่งปี ค.ศ. 2007 ทั้งๆ ที่ออสเตรเลียต้องเผชิญกับความเสี่ยงและความเสียหายจากสภาวะอากาศและอุณหภูมิที่ร้อนขึ้น (as cited in Bridgewater & Bridgewater, 2005, p. 198; Crowley, 2007) รวมทั้งกรณีความแตกต่างทางความคิดและอุดมการณ์ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนสายปฏิรูป (Reformist) กับสายมูลวิวัติ (Radical) ในข้อตกลงโลกแห่งสหประชาชาติ (UN Global Compact) กล่าวคือ ในขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชนสายปฏิรูปอย่างกองทุนสัตว์ป่าโลก (WWF) สถาบันทรัพยากรโลก (WRI) และองค์กรพันธมิตรแห่งป่าสายฝน (Rainforest Alliance) ให้การรับรองข้อตกลงโลกดังกล่าว แต่องค์กรพัฒนาเอกชนสายมูลวิวัติอย่างกลุ่มกรีนพีซ (Greenpeace) องค์กรมิตรโลก (Friends of the Earth) และองค์กรรณรงค์ป่าไม้เขตร้อนโลก (World Rainforest Movement: WRM) กลับปฏิเสธที่จะรับรองข้อตกลงโลกดังกล่าวเพียงเพราะไม่เต็มใจที่จะทำงานร่วมกับภาคส่วนธุรกิจ (Willetts, 2011, p. 19)

ประการที่สาม การแสวงประโยชน์และการใช้ความพยายามแก้ไขและจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในทางที่ผิด ดังจะเห็นได้จากกรณีการลักลอบการนำเข้าสารคลอโรฟลูออโรคาร์บอน (Chlorofluorocarbons: CFCs) ของบริษัทเคมีขนาดเล็กของประเทศที่พัฒนาแล้วในแคนาดา ออสเตรเลีย สหภาพยุโรปและสหรัฐฯ ที่ต้องการสาร CFCs ในราคาที่ถูกลง โดยเฉพาะสหรัฐฯ ที่มีปริมาณการลักลอบการนำเข้าสาร CFCs มากกว่า 10,000-20,000 เมตริกตันต่อปีในช่วงปี ค.ศ. 1994-1995 โดยลักลอบนำเข้ามาจากประเทศกำลังพัฒนาที่ยังมีสิทธิ์ในการผลิตสาร CFCs ตามมาตรา 5 ในพิธีสารมอนทรีออลว่าด้วยสารที่ทำลายชั้นบรรยากาศโอโซน (Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer) ค.ศ. 1987 (Clapp, 1997) หรือกรณีรัฐบาลเคนยาในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1980 ที่อ้างข้อผูกพันที่มีต่อข้อตกลงระหว่างประเทศในการปกป้อง

สัตว์ป่าด้วยการปราบปรามชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะสมาชิกชุมชนท้องถิ่นส่วนหนึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่ต่อต้านรัฐบาลในขณะนั้น (as cited in O'Neill, 2009, p. 109)

ประการที่สี่ บทบาทของรัฐในการจัดการตัดสินใจที่สำคัญบางประการในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะบทบาทรัฐในการลงนามหรือให้สัตยาบันเพื่อเป็นภาคีในข้อตกลงและกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศต่างๆ ส่วนตัวแสดงอื่นที่มีใช้รัฐกลับมีสถานะเพียงผู้เข้าร่วมประชุมหรือมากที่สุดก็คือผู้สังเกตการณ์ดังในกรณีของสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) นอกจากนั้น แม้ว่าตัวแสดงอื่นที่มีใช้รัฐ โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนนักวิทยาศาสตร์และผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมจะครองสิทธิอำนาจและความชอบธรรมในเรื่องของข้อมูลและความรู้ความเชี่ยวชาญ แต่ก็ทำได้เพียงจุดประเด็นวาระ ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับท่าทีหรือทางเลือกเชิงนโยบาย ตรวจสอบ ประเมินผล หรือมากที่สุดก็เพียงกดดันเท่านั้น โดยมีได้ครองอำนาจการตัดสินใจในขั้นสุดท้ายเฉกเช่นรัฐ (Tallberg, Sommerer, Squatrito, & Jönsson, 2013, p. 255) ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ การถอนตัวออกจากพิธีสารเกียวโตของสหรัฐฯ ในปี ค.ศ. 2001 ที่แม้จะมีการเคลื่อนไหวจากบรรดานักสิ่งแวดล้อมทั้งในสหรัฐฯ และในต่างประเทศ เช่น การประท้วงจากฝูงชนในคราวที่ประธานาธิบดีจอร์จดับเบิลยู บุช (George W. Bush) เยือนทวีปยุโรปในปี 2002 แต่ไม่สามารถยับยั้งการถอนตัวหรือกดดันให้รัฐบาลสหรัฐฯ หันมาพิจารณาบทวนใหม่ได้ หรือกรณีรัสเซียที่ให้สัตยาบันพิธีสารเกียวโตภายใต้การตัดสินใจของประธานาธิบดีวลาดิมีร์ ปูติน (Vladimir Putin) แต่เพียงผู้เดียว (Harrison & Sundstrom, 2010, pp. 67-103, 276) อย่างไรก็ตาม แม้รัฐจะสามารถจัดการบทบาทที่สำคัญบางประการไว้ได้ แต่รัฐก็ประสบกับข้อจำกัดบางประการเกี่ยวกับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมเช่นกัน เช่น การบังคับใช้กฎหมายและการดำเนินมาตรการระงับไว้ก่อน (Precautionary Measures) เกี่ยวกับการปกป้องสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา ดังจะเห็นได้จากข้อจำกัดในการบังคับใช้หลักการที่กำหนดให้ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluter Pays Principle: PPP) ของประเทศกำลังพัฒนาที่นอกจากจะไม่สามารถบังคับให้บริษัทข้ามชาติหรือบริษัทเอกชนจ่ายค่าความเสียหายหรือค่าชดเชยให้แก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการก่อมลพิษได้อย่างสมบูรณ์แล้ว รัฐอาจต้องแบกรับภาระในการจ่ายค่าชดเชยให้แก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบแทนอีกด้วย (Luppi, Parisi, & Rajagopalan, 2012, p. 137)

ประการสุดท้าย ข้อจำกัดของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) ในฐานะที่ถูกจัดวางให้เป็นแกนกลางในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ UNEP ต้องเผชิญกับสิ่งท้าทายทั้งที่มาจากภายนอกและภายในองค์กรเอง ในส่วนของสิ่งท้าทายจาก

ภายนอกนั้น เนื่องจากการจัดการและแก้ไขปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อมในระดับโลกจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายตัวแสดงหรือผู้ถือสิทธิ์ แต่ทว่าในความเป็นจริง แต่ละตัวแสดงหรือผู้ถือสิทธิ์กลับมีขีดความสามารถหรือความพร้อมที่ไม่เท่ากัน เช่น บรรดาประเทศกำลังพัฒนาที่ยังขาดทรัพยากรด้านงบประมาณในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่หน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมทั้งในแง่เชิงสถาบัน การตรวจสอบ การประเมินผล หรือการนำนโยบายไปปฏิบัติ ตลอดจนยังขาดความรู้ความเชี่ยวชาญที่เข้มแข็งเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบในการกำหนดและตัดสินใจในเชิงนโยบาย นอกจากนี้ UNEP ยังเผชิญกับข้อจำกัดภายในของตนที่ยังขาดซึ่งทรัพยากรด้านงบประมาณและกำลังคน ตลอดจนสิทธิอำนาจที่เพียงพอในการกำกับดูแลข้อตกลงและกรอบความร่วมมือต่างๆ ให้ประสบผลสำเร็จและเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะข้อจำกัดในการประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ทั้งจากภายในหน่วยงาน/องค์การของสหประชาชาติ ตลอดจนหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมของแต่ละประเทศอีกด้วย กลไกการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมของสหประชาชาติยังซ้ำซ้อนและหลายครั้งยังเป็นการลดทอนความสำคัญหรือมองข้ามบทบาทของ UNEP ไป เช่น การจัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก (GEF) หรือคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (Commission on Sustainable Development: CSD) (Chen, 2011, pp. 304-305, 308; Newell, 2011, p. 231) และด้วยข้อจำกัดเหล่านี้เองจึงทำให้เกิดข้อเสนอการปฏิรูป UNEP ต่างๆ มากมาย ซึ่งรวมไปถึงการยกระดับ UNEP ขึ้นเป็นทบวงการชำนัญพิเศษ (Specialized Agencies) ของสหประชาชาติที่เรียกว่า “องค์การสิ่งแวดล้อมโลก (World Environment Organization: WEO)” (Biermann, 2006, pp. 250-254; Chen, 2011, pp. 310-317) เฉกเช่นทบวงการชำนัญพิเศษอื่น เช่น ธนาคารโลก องค์การอนามัยโลก (WHO) อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอเกี่ยวกับการยกระดับ UNEP ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในหมู่รัฐสมาชิก นักวิชาการ องค์กรภาคประชาสังคม หรือแม้แต่หน่วยงานภายในสหประชาชาติด้วยตัวเอง โดยเฉพาะหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ไม่ต้องการให้ประเด็นการปกป้องสิ่งแวดล้อมมากระทบต่องบประมาณที่ตนจะได้รับจัดสรรหรือมาบดบังประเด็นที่อยู่ภายใต้อำណัติของตน (Desai, 2012, pp. 2-4)

6. บทสรุป

ภายใต้บริบทการเมืองโลกในยุคหลังสงครามเย็นที่เต็มไปด้วยปรากฏการณ์และประเด็นปัญหาที่ซับซ้อน รวมทั้งเกี่ยวพันกับประเด็นปัญหาอื่นๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้นั้น แนวคิดโลกาภิวัตน์จึงเป็นอีกแนวคิดหนึ่งทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่พยายาม

อธิบายและทำความเข้าใจปรากฏการณ์และประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนและหลากหลายเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการให้ความสำคัญกับตัวแสดงอื่นที่มีใช้รัฐ การมองประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน ส่งผลกระทบหรือมีอิทธิพลต่อกันและกันในระดับต่างๆ ทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ ตลอดจนการเน้นย้ำในเรื่องสิทธิอำนาจและความชอบธรรมในการกำหนดหรือขับเคลื่อนประเด็นปัญหาต่างๆ ให้เป็นประเด็นวาระที่มีได้ผูกขาดโดยรัฐหรือตัวแสดงใดตัวแสดงหนึ่งแต่เพียงผู้เดียว

จากการศึกษาโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่า แม้ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมจะส่งผลกระทบต่อมวลมนุษยชาติและทุกสิ่งมีชีวิตบนโลก แต่การนิยามและการแบ่งประเภท “ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก” กลับไม่สามารถกระทำได้ง่าย การมองว่าประเด็นใดเป็น “ปัญหา” นั้นจึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับการประเมิน การรับรู้ และการให้คุณค่าในเชิงอัตวิสัย ประกอบกับกระบวนทัศน์ภายใต้ระบบแบบเวสต์ฟาเลีย (Westphalian System) ยิ่งทำให้การระบุวาระประเด็นใดเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกนั้นจำเป็นต้องนำเรื่องอำนาจอธิปไตยและเส้นเขตแดนของรัฐมาเป็นข้อพิจารณาหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกจึงสัมพันธ์กับผลกระทบความวิตกกังวลหรือการได้รับความสนใจในลักษณะข้ามแดนหรือเป็นวงกว้าง เช่น การเปลี่ยนแปลงสถานะภูมิอากาศ การลดลงของโอโซนในชั้นบรรยากาศ การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

แม้จะเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก แต่ก็มีใช้ทุกปัญหาดังกล่าวจะกลายเป็นประเด็นวาระ (Agenda) ในระดับโลก การกลายเป็นประเด็นวาระนั้นจำเป็นต้องได้รับความสนใจจากตัวแสดงหรือผู้อภิบาลที่หลากหลาย รวมทั้งจากสาธารณชนโดยทั่วไป ที่มากพอที่จะสร้างความตระหนักหรือเล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องจัดการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ขณะเดียวกัน ความรุนแรงด้านสิ่งแวดล้อมไม่จำเป็นที่จะต้องได้รับความสนใจจนกลายเป็นประเด็นวาระในระดับโลกเสมอไป ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลกที่เป็นประเด็นวาระในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมในช่วงแรกนั้นจะให้ความสำคัญไปที่การจัดการแก้ไขปัญหามลพิษทางทะเล รวมทั้งการคุ้มครองและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ในขณะที่ประเด็นวาระด้านสิ่งแวดล้อมนับตั้งแต่กลางคริสต์ทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมาจะให้ความสำคัญกับปัญหาสภาวะโลกร้อน การเปลี่ยนแปลงสถานะภูมิอากาศ การแปรสภาพเป็นทะเลทราย การลดลงของโอโซนในชั้นบรรยากาศ และของเสียอันตราย นอกจากนี้ ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมยังเกี่ยวข้องกับประเด็นอื่นๆ ด้วย เช่น การค้า ทรัพย์สินทางปัญญา สุขภาพและสุขอนามัยของผู้คน การสูญเสียทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ภัยพิบัติ สิทธิมนุษยชน

ความซับซ้อนของประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมส่งผลให้ตัวแสดงหรือผู้อภิบาลในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างหลากหลายด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นรัฐ องค์กรระหว่างรัฐบาลในระดับโลกอย่างสหประชาชาติหรือระดับภูมิภาคอย่างสหภาพยุโรป องค์กรพัฒนาเอกชน บรรษัทข้ามชาติ บรรดานักวิทยาศาสตร์และผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนปัจเจกบุคคล นอกจากการแพร่กระจายของตัวแสดงในโลกาภิวัตน์แล้ว เรายังเห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงหรือผู้อภิบาลในแนวราบทั้งที่อยู่ในประเภทเดียวกันหรือผสมผสานกันดังเช่นกรณีของกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก (GEF) อย่างไรก็ตาม โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมต้องเผชิญกับสิ่งท้าทายด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการประเมินคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในแง่ทางเศรษฐกิจ การลดทอนลำดับความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อม การแสวงประโยชน์และการใช้ความพยายามแก้ไขและจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในทางที่ผิด บทบาทของรัฐในการธำรงการตัดสินใจที่สำคัญบางประการในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนข้อจำกัดของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) ในฐานะที่ถูกจัดวางให้เป็นแกนกลางในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม

นับตั้งแต่การสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1945-2015 ซึ่งเป็นระยะของการก้าวทะยานครั้งยิ่งใหญ่ (Great Acceleration) ของยุคแอนโทรโปซีน (Anthropocene) อันเป็นยุคใหม่ของมนุษย์ที่ทุกการเปลี่ยนแปลงจากการกระทำของมนุษย์ล้วนส่งผลกระทบต่อระบบโลก (Earth System) นั้น มนุษย์ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับระบบนิเวศของโลกอย่างรวดเร็วและใหญ่หลวงมากกว่ายุคใดๆ ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ไม่ว่าจะความหลากหลายทางชีวภาพทางบกและทางทะเล ที่สูญสิ้นไปอย่างรวดเร็ว ความเข้มข้นของก๊าซเรือนกระจกที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญโลกที่อุ่นขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมทั้งก๊าซไนโตรเจนจากการใช้ปุ๋ยไนโตรเจนและการเผาไหม้ของเชื้อเพลิงฟอสซิลที่อยู่ในภาวะล้นเกิน ดังนั้น การก้าวสู่ยุคแอนโทรโปซีน (Anthropocene) ในระยะที่สาม (นับตั้งแต่ ค.ศ. 2015 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน) (Steffen, Crutzen, & McNeill, 2007, pp. 616-620) จึงสามารถเป็นไปได้ทั้งสิ่งท้าทายหากเรายังไม่ตระหนักการกระทำของตนที่มีต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม และโอกาสที่ทำให้เราต้องหันมาใส่ใจการกระทำของเราและช่วยกันหาทางออกเพื่อมิให้เราต้องเผชิญกับภาวะการณ์ที่ไม่น่าอภิรมย์ เพราะเมื่อครั้งที่เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมใดๆ ขึ้นมา มนุษย์และทุกสิ่งมีชีวิตบนโลกใบนี้ย่อมได้รับผลกระทบด้วยกันทั้งหมด ขณะเดียวกัน การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมอาจมิได้จำกัดอยู่เพียงข้อพิจารณาที่ว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นจะเป็นปัญหาในระดับใด หรือใครจะเป็นตัวแสดงหรือผู้อภิบาลในโลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น หากยังรวมถึงข้อพิจารณาที่เราจะต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับ

ชั่วชีวิตของคนรุ่นหลังด้วย (Yokota, 1999) นั่นเพราะ “เรามีโลกใบนี้เพียงใบเดียวและทุนทางธรรมชาติของโลกนั้นมีจำกัด (We have only one planet and its natural capital is limited.)” (World Wildlife Fund, 2016, p. 106)

เอกสารอ้างอิง

- Adede, A. O. (1995). The Treaty System from Stockholm (1972) to Rio de Janeiro (1992). *Pace Environmental Law Review*, 13(1), 33-48.
- Auer, M. R. (2000). Who Participates in Global Environmental Governance? Partial Answers from International Relations Theory. *Policy Sciences*, 33(2), 155-180.
- Avant, D. D., Finnemore, M., & Sell, S. K. (2010). Who governs the globe? In Avant, D. D., Finnemore, M., & Sell, S. K. (Eds.). *Who Governs the Globe?* (pp. 1-31). Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Biermann, F. (2006). Global Governance and the Environment. In Betsill, M. M., Hochstetler, K., & Stevis, D. (Eds.). *Palgrave Advances in International Environmental Politics* (pp. 237-261). New York: Palgrave Macmillan.
- Bodansky, D. (2010). *The Art and Craft of International Environmental Law*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bridgewater, P., & Bridgewater, C. (2005). International Environmental Governance: The Story So Far. In Paavola, J., & Lowe, I. (Eds.). *Environmental Values in a Globalising World: Nature, Justice and Governance* (pp. 197-211). London: Routledge.
- Brown, J. A., Clark, C., & Buono, A. F. (2018). The United Nations Global Compact: Engaging Implicit and Explicit CSR for Global Governance. *Journal of Business Ethics*, 147(4), 721-734.
- Buainain, A. M., de Sousa, M. R., & Duarte, V. (2015). Corporate Social Responsibility and Sustainable Development in Brazil. In Vajpeyi, D. K., & Oberoi, R. (Eds.). *Corporate Social Responsibility and Sustainable Development in Emerging Economies* (pp. 145-178). Lanham, MD: Lexington Books.

- Carr, J. (2008). Agreements that Divide: TRIPS vs. CBD and Proposals for Mandatory Disclosure of Source and Origin of Genetic Resources in Patent Applications. *Journal of Transnational Law & Policy*, 18(1), 131-154.
- Chen, C. (2011). UNEP Institutional Reform with Its Impact on Developing Countries. In Kumar, A., & Messner, D. (Eds.). *Power Shifts and Global Governance: Challenges from South and North* (pp. 301-320). London: Anthem Press.
- Clapp, J. (1997). The Illegal CFC trade: An Unexpected Wrinkles in the Ozone Protection Regime. *International Environmental Affairs*, 9(4), 259-273.
- _____. (2006). International Political Economy and the Environment. In Betsill, M. M., Hochstetler, K., & Stevis, D. (Eds.). *Palgrave Advances in International Environmental Politics* (pp. 142-171). New York: Palgrave Macmillan.
- Copenhagen Consensus Center. (2012). Third Copenhagen Consensus Outcome Document – Expert Panel Findings. Retrieved March 30, 2018, from www.copenhagenconsensus.com/publication/third-copenhagen-consensus-outcome-document
- Crowley, K. (2007). Is Australia faking it? The Kyoto Protocol and the greenhouse policy challenge. *Global Environmental Politics*, 7(4), 118-139.
- Dauvergne, P., & Lister, J. (2010). The Power of Big Box Retail in Global Environmental Governance: Bringing Commodity Chains Back into IR. *Millennium: Journal of International Studies*, 39(1), 145-160.
- DeGarmo, D. K. (2005). *International Environmental Treaties and State Behavior: Factors Influencing Cooperation*. New York: Routledge.
- Delmas, M. A., & Young, O. R. (Eds.). (2009). *Governance for the Environment: New perspectives*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Desai, B. H. (2012). The Quest for a United Nations Specialized Agency for the Environment. *The Round Table*, 101(2), 1-13.

- Eccleston, C. H., & March, F. (2011). *Global Environmental Policy: Concepts, Principles, and Practice*. Boca Raton, FL: CRC Press.
- Eckersley, R. (2016). National Identities, International Roles, and the Legitimation of Climate Leadership: Germany and Norway compared. *Environmental Politics*, 25(1), 180-201.
- Elliott, L. (1998). *The Global Politics of the Environment*. Basingstoke: Macmillan.
- Ferrar, T. A., & Horst, R. L. (1974). Effluent Charges - A Price on Pollution. *Atmospheric Environment*, 8(6), 657-667.
- Gemmill, B., & Bamidele-Izu, A. (2002). The Role of NGOs and Civil Society in Global Environmental Governance. In Esty, D. C., & Ivanova, M. H. (Eds.). *Global Environmental Governance: Options & Opportunities* (pp. 77-100). New Haven, CT: Yale School of Forestry & Environmental Studies.
- Global Environment Facility Secretariat. (2016). *25 years of GEF*. Retrieved April 22, 2018, from <https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/31357FinalWeb.pdf>
- Haas, P. M. (1990). Obtaining International Environmental Protection through Epistemic Consensus. *Millennium: Journal of International Studies*, 19(3), 347-363.
- Hannigan, J. (2012). *Disasters without borders: The International Politics of Natural Disasters*. Cambridge, United Kingdom: Polity.
- Harrison, K., & Sundstrom, L. M. (Eds.). (2010). *Global Commons, Domestic Decisions: The Comparative Politics of Climate Change*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Harvey, F. (2016, April 7). *World Bank to Spend 28% of Investments on Climate Change Projects*. *The Guardian*. Retrieved April 20, 2018, from www.theguardian.com/environment/2016/apr/07/world-bank-investments-climate-change-environment
- Hojat, A. H. M., & Rahim, K. A. (2012). Effluent Charge Reform for Controlling Water Pollution in the Malaysian Crude Palm Oil Industry. *Environment and Development Economics*, 17, 781-794.

- Hough, P. (2014). *Environmental Security: An Introduction*. London: Routledge.
- Hussen, A. (2013). *Principles of Environmental Economics and Sustainability: An Integrated Economic and Ecological Approach*. London: Routledge.
- Intergovernmental Panel on Climate Change. (2013). *Climate change 2013: The Physical Science basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. New York, NY: Cambridge University Press. Retrieved April 28, 2018, from www.climatechange2013.org/images/report/WG1AR5_ALL_FINAL.pdf
- International Council for Science. (n.d.). A Brief History. Retrieved April 22, 2018, from www.icsu.org/about-us/a-brief-history
- International Council for the Exploration of the Sea. (n.d.). Who We Are. Retrieved April 22, 2018, from www.ices.dk/explore-us/who-we-are/Pages/Who-we-are.aspx
- International Union for Conservation of Nature. (n.d.). IUCN – A Brief History. Retrieved April 20, 2018, from www.iucn.org/about/iucn-brief-history
- Kennan, G. F. (1970). To Prevent a World Wasteland: A Proposal. *Foreign Affairs*, 48(3), 401-413.
- Lanchbery, J. (2006). The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES): Responding to Calls for Action from other Nature Conservation Regimes. In Oberthür, S., & Gehring, T. (Eds.). *Institutional Interaction in Global Environmental Governance: Synergy and Conflict Among International and EU Policies* (pp. 157-179). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Lo, S.-L., & Chen, L.-R. (1997). Analysis of Effluent Charge for Wastewater Treatment Plants in Industrial Aistricts. *Water Science and Technology*, 35(8), 1-8.
- Luppi, B., Parisi, F., & Rajagopalan, S. (2012). The Rise and Fall of the Polluter-Pays Principle in Developing Countries. *International Review of Law and Economics*, 32(1), 135-144.

- Matthew, R. A., Barnett, J., McDonald, B., & O'Brien, K. L. (Eds.). (2010). *Global Environmental Change and Human Security*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Mendes, E. P. (2014). *Global Governance, Human Rights and International Law: Combating the tragic flaw*. London: Routledge.
- Mitchell, R. B. (2010). *International Politics and the Environment*. London: SAGE Publications.
- Murphy, C. N., & Yates, J. (2010). ISO and the Success of Regulation through Voluntary Consensus. In Ougaard, M., & Leander, A. (Eds.). *Business and Global Governance* (pp. 200-217). London: Routledge.
- Murray, W. E. (2006). *Geographies of Globalization*. London: Routledge.
- Najam, A., Papa, M., & Taiyap, N. (2006). *Global Environmental Governance: A Reform Agenda*. Canada: International Institute for Sustainable Development. Retrieved June 13, 2018, from www.iisd.org/sites/default/files/publications/geg.pdf
- Newell, P. (2011). Civil Society and Accountability in the Global Governance of Climate Change. In Scholte, J. A. (Ed.). *Building Global Democracy: Civil Society and Accountable Global Governance* (pp. 225-244). New York: Cambridge University Press.
- O'Neill, K. (2009). *The Environment and International Relations*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Oberthür, S., & Rosendal, G. K. (Eds.). (2014). *Global Governance of Genetic Resources: Access and Benefit Sharing after the Nagoya Protocol*. London: Routledge.
- Pandey, R. (2005). Estimating Sectoral and Geographical Industrial Pollution Inventories in India: Implications for Using Effluent Charge Versus Regulation. *The Journal of Development Studies*, 41(1), 33-61.
- Penna, A. N., & Rivers, J. S. (2013). *Natural Disasters in a Global Environment*. West Sussex. United Kingdom: Wiley-Blackwell.
- Reiser, A. (2009). Whales, Whaling, and the Warming Oceans. *Boston College Environmental Affairs Law Review*, 36, 401-429.

- Russell, C. S. (1979). What Can We Get from Effluent Charges?. *Policy Analysis*, 5, 155-180.
- Secretariat of the Convention on Biological Diversity. (2011). *Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from Their Utilization to the Convention on Biological Diversity: Text and Annex*. Montreal, Canada: Secretariat of the Convention on Biological Diversity, United Nations Environment Programme. Retrieved April 18, 2018, from www.cbd.int/abs/doc/protocol/nagoya-protocol-en.pdf
- Seitz, J. L., & Hite, K. A. (2012). *Global Issues: An Introduction*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Sell, S. K. (2014). Who Governs the Globe?. In Weiss T. G., & Wilkinson R. (Eds.). *International Organization and Global Governance* (pp.73-85). London: Routledge.
- Sinclair, T. J. (2012). *Global governance*. Cambridge, United Kingdom: Polity.
- Speth, J. G., & Haas, P. M. (2006). *Global Environmental Governance*. Washington, DC: Island Press.
- Steffen, W., Crutzen, P. J., & McNeill, J. R. (2007). The Anthropocene: Are Human Now Overwhelming the Great Forces of Nature?. *Ambio*, 36(8), 614-621.
- Stokke, O. S., & Coffey, C. (2006). Institutional Interplay and Responsible Fisheries: Combating Subsidies, Developing Precaution. In Oberthür, S., & Gehring, T. (Eds.). *Institutional Interaction in Global Environmental Governance: Synergy and Conflict Among International and EU Policies* (pp. 127-155). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Tallberg, J., Sommerer, T., Squatrito, T., & Jönsson, C. (2013). *The Opening Up of International Organizations: Transnational Access in Global Governance*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Thurow, L. C. (2001). *The Zero-Sum Society: Distribution and the Possibilities for Economic change*. New York: Basic Books.

- Trevors, J. T. (2010). What is a Global Environmental Pollution Problem?. *Water, Air, & Soil Pollution*, 210(1-4), 1-2.
- United Nations. (1973). *Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5-16 June 1972*. New York: United Nations. Retrieved April 18, 2018, from www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf
- _____. (1993). *Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992 - Volume I: Resolutions adopted by the Conference*. New York: United Nations. Retrieved April 18, 2018, from <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/Agenda%2021.pdf>
- _____. (2002). *Report of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, South Africa, 26 August – 4 September 2002*. New York: United Nations. Retrieved April 19, 2018, from www.un-documents.net/aconf199-20.pdf
- _____. (2012). *Report of the United Nations Conference on Sustainable Development, Rio de Janeiro, Brazil, 20-22 June 2012*. New York: United Nations. Retrieved April 19, 2018, from www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/CONF.216/16&Lang=E
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (1993). *The Biosphere Conference: 25 years later*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Retrieved April 18, 2018, from <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001471/147152eo.pdf>
- _____. (2016). *Man and the Biosphere Programme 2016-2017*. Retrieved April 20, 2018, from www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/SC/images/MAB_leaflet_2016_2017_en.pdf
- United Nations Environment Programme. (2012). *Global Environment Outlook (GEO) 5: Environment for the Future We Want*. Nairobi: United Nations Environment Programme. Retrieved April 9, 2018, from http://web.unep.org/geo/sites/unep.org/geo/files/documents/geo5_report_full_en_0.pdf

- _____. (2013). *An Integrated Approach to Goal-setting for Sustainable Development*. Retrieved April 17, 2018, from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2226UNEP%20Post%202015%20Disc%20Paper%201%20Summary%20for%20decision%20makers%20Sept2013.pdf>
- _____. (2015, September 24). *Natura Brasil, 2015 Champion of the Earth*. Retrieved April 22, 2018, from www.youtube.com/watch?v=xdlctBWLlyM
- _____. (2016). *UNEP 2015 Annual Report*. Retrieved April 20, 2018, from https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7544/-UNEP_2015_Annual_Report-2016UNEP-AnnualReport-2015-EN.pdf.pdf?sequence=8&isAllowed=y
- _____. (2017a). *Towards a Pollution-free Planet*. Report of the Executive Director of the United Nations Environment Programme at the United Nations Environment Assembly of the United Nations Environment Programme, Third Session, Nairobi, 4-6 December 2017. Retrieved April 17, 2018, from https://papersmart.unon.org/resolution/uploads/25_19october.pdf
- _____. (2017b, December 5). *Wang Wenbiao, Champion of the Earth 2017*. Retrieved April 22, 2018, from <https://youtu.be/AA45ZwsS7sc>
- United Nations General Assembly. (1992, August 12). Report of the United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992) – Annex I: Rio Declaration on Environment and Development. Retrieved April 18, 2018, from www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm
- Vaughan, S. (1994). Trade and Environment: Some North-South Considerations. *Cornell International Law Journal*, 27(3), 591-606. Retrieved April 20, 2018, from <https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1347&context=cilj>

- Wali, M., Evrendilek, F., & Fennessy, M. S. (2010). *The Environment: Science, Issues, and Solutions*. Boca Raton, FL: CRC Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Weiss, T. G., & Wilkinson, R. (2016). Global Governance, Beyond IR?. In Booth, K., & Erskine, T. (Eds.). *International relations theory today* (pp. 217-230). Cambridge, United Kingdom: Polity.
- Wilkening, K. E. (2004). *Acid Rain Science and Politics in Japan: A History of Knowledge and Action Toward Sustainability*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Willetts, P. (2011). *Non-Governmental Organizations in World Politics: The Construction of Global Governance*. London: Routledge.
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.
- World Health Organization. (2016, March 15). An Estimated 12.6 Million Deaths Each Year are Attributable to Unhealthy Environments. Retrieved April 17, 2018, from www.who.int/mediacentre/news/releases/2016/deaths-attributable-to-unhealthy-environments/en/
- World Trade Organization. (2017). *WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries 1995-2016*. Geneva: World Trade Organization. Retrieved April 19, 2018, from www.wto.org/english/res_e/booksp_e/dispu_settl_1995_2017_e.pdf
- World Wildlife Fund. (2016). *Living Planet Report 2016: Risk and Resilience in a New Era*. Gland, Switzerland: World Wildlife Fund International. Retrieved April 23, 2018, from http://awsassets.panda.org/downloads/lpr_living_planet_report_2016.pdf
- Yokota, Y. (1999). International Justice and the Global Environment. *Journal of International Affairs*, 52, 583-598.
- Young, O. R. (1999). Hitting the mark: Why are Some International Environmental Agreements More Successful than Others?. *Environment*, 41(8), 20-29.

_____. (2003). Environmental Governance: The Role of Institutions in Causing and Confronting Environmental Problems. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 3, 377-393.

_____. (2010). Arctic Governance - Pathways to the Future. *Arctic Review on Law and Politics*, 1(2), 164-185.

The Energy Mix and the Impact of China's Renewable Energy Development in Tibet: The Loss of Human Security

การผสมผสานพลังงานและผลกระทบต่อการพัฒนาพลังงาน
หมุนเวียนในทิเบตของจีน: ความสูญเสียต่อความมั่นคงของมนุษย์

Suppawit Kaewkhunok¹

ศุภวิชญ์ แก้วคุณอก²

Received: April 25, 2018

Revised: September 18, 2018

Accepted: October 3, 2018

Abstract

China's energy situation has changed dramatically, especially after the 1990s, when the economy was growing fast that led to the increasing consumption of huge amounts of electricity. This situation led to the development of renewable energy in various areas throughout the country in the 2000s, including the Tibet Autonomous Region, which is well-equipped with water resources and has tremendous potential for generating electricity from solar energy. The growth of renewable energy investments in the Tibetan area, both hydropower and solar, has led to an attempt to analyse the role of renewable energy in the overall energy mix and its impact through the energy security and human security frameworks. The study focuses on analysing the variable energy mix after the 21st Century. In this regard, the study concentrates on how much the potential of renewable energy is to increase the energy mix. At the same time, this study explores the effects and benefits of renewable energy development at the local level, based on the case of Tibet Autonomous Region, through qualitative research based on primary and secondary data. The

¹ School of International Studies, Jawaharlal Nehru University. E-mail: suppawit.kaew@gmail.com

² คณะการระหว่างประเทศศึกษา มหาวิทยาลัยชาวหะรุลาล เนห์รู อีเมล: suppawit.kaew@gmail.com

main argument of this article is the expansion of renewable energy development in Tibet which expected to serve the local people cannot fulfil those goals because this project also creates human security problems that have not happened in any case of renewable energy development.

Keywords Energy Mix, Human Security, Renewable Energy, China, Tibet

บทคัดย่อ

สถานการณ์ทางด้านพลังงานของประเทศไทยมีความเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะหลังทศวรรษที่ 1990 ซึ่งมีการใช้พลังงานไฟฟ้ามากยิ่งขึ้น อันเกิดจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจภายหลังการเปิดประเทศ ลักษณะนี้ส่งผลให้รัฐบาลจีนต้องมุ่งพัฒนาความหลากหลายของพลังงานมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะพลังงานหมุนเวียนในหลากหลายพื้นที่ของประเทศรวมถึงเขตปกครองตนเองทิเบตด้วย พื้นที่ดังกล่าวมีความหลากหลายทางด้านทรัพยากรและมีศักยภาพในการต่อยอดการพัฒนาไฟฟ้า พลังงานน้ำและพลังงานแสงอาทิตย์ การเติบโตของการลงทุนด้านพลังงานทดแทนในพื้นที่ทิเบตทั้งพลังงานน้ำและพลังงานแสงอาทิตย์ได้นำไปสู่ความพยายามในการวิเคราะห์บทบาทของพลังงานหมุนเวียนในส่วนการผสมผสานพลังงานโดยรวมและผลกระทบในกรอบความมั่นคงด้านพลังงานและความมั่นคงของมนุษย์ สำหรับการศึกษานี้วิเคราะห์ตัวแปรในส่วนของ การผสมผสานพลังงานในยุคศตวรรษที่ 21 และมุ่งตอบคำถามสำคัญว่า การพัฒนาพลังงานหมุนเวียนมีศักยภาพเพียงไรในการเพิ่มสัดส่วนการผสมผสานพลังงานในเวลาเดียวกัน การศึกษานี้สำรวจผลและประโยชน์ของการพัฒนาพลังงานทดแทนในระดับท้องถิ่นโดยอิงกับกรณีของเขตปกครองตนเองทิเบตผ่านการวิจัยเชิงคุณภาพโดยอาศัยข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ข้อโต้แย้งหลักของบทความนี้คือ การขยายตัวของการพัฒนาพลังงานหมุนเวียนในประเทศจีนเพื่อให้บรรลุถึงความมั่นคงด้านพลังงานที่คาดว่าจะเป็ประโยชน์ต่อคนในท้องถิ่น แต่ผลการศึกษากลับพบว่าแนวคิดดังกล่าวไม่เป็นความจริง เพราะมันยังสร้างปัญหาความมั่นคงของมนุษย์ได้อีกด้วย

คำสำคัญ การผสมผสานพลังงาน, ความมั่นคงของมนุษย์, พลังงานหมุนเวียน, จีน, ทิเบต

1. Introduction

Chinese society is one of the most complex and diverse societies in the world, such as culture, population, politics, and economy. Understanding the state of China requires a broader picture of Chinese history because the formation of modern states in this country began to materialize during the colonial period. Before the late Qing Dynasty, China was a conservative state with no clear border (Mitter, 2008, pp. 10-11). There was no permanent boundary, and the change of political power such as the military, the economy, and the government was in accordance with the emperorship of each emperor (Fenby, 2008, pp. 3-4). Before the communist party era, the small states under the Chinese empire can be enjoyed their power, as in the case of Tibet and Xinjiang. Both states, at some point, were independent and fought against the Chinese empire (Palace, 2005, pp. 2-4). The Chinese governance during the early days of the ancient state was mutable, constantly changing, and there was no clear demarcation of authority. The pattern of change was increasingly changing as the expansion of colonialism in Asia, the collapse of Shogun system in Japan, and the rise of a conservative state into the modern state of Siam (Hsu, 2000, p. 261). These political changes in the region have resulted in the government seeking more adaptation to counter the changing world to maintain a greater influence over the regions within the Chinese empire.

However, the Qing government failed in reforming the country, this problem brought about revolution and change of government into the Republic in 1911, which is a major turning point in Chinese history (Mitter, 2008, p. 2). That revolution brought about an endless conflict that lasted nearly forty years, which reflected the final victory of the people through the Communist Party of China led by Mao Zedong. The Communist Party of China established the People's Republic of China (PRC) in 1949, which is one of the most historic moments in China's history and politics (Fenby, 2008, pp. 353-356). Mao's communist rule brought revolution and reform on several issues, including land reforms to distribute land access, reform of state-controlled production

patterns, Cultural Revolution, etc. However, the Mao's doctrine was unsuccessful, resulting in Mao's work not being completed until his death in 1976. Mao's death brought China's political turmoil again, but the situation eventually ended when Deng Xiaoping rose to power in 1977 (Hsu, 2000, pp. 849-852). The new economic policy was to open the country, which was the new way of development in China, under the Communist regime. Obviously, the economic and political reforms at that time led to large-scale exploitation of resources in response to the development and external investment, particularly in the industrial sector (Cannon & Jenkins, 1990, pp. 12-16).

The growth of the industrial sector has led to a greater use of natural resources and exploitation of the environment such as the coal, the petroleum, and the mineral since the implementation of new investment strategy. In the case of China, fossil fuels such as oil, natural gas, and coal were the main raw materials for generating the electricity before the 1990s. Therefore, the rapid economic growth in China led to the huge consumption of electricity specifically the major cities along the eastern coast. As a result, the natural resources and environment are severely affected, until some resources are inadequate for domestic growth or insufficient for the needs especially the energy resources (Howard, 1990, pp. 179-181). The lack of raw material to generate the electricity resulted in the import of large amounts of fossil fuel from abroad to reduce the gap. From 1990 to 2010, China stopped generating electricity from oil as the consumption rose from 114.4 Mt to 458.1 Mt, but the Chinese government can only produce 204.7 Mt (Leung, Li, & Low, 2011, pp. 490-492). This phenomenon has a huge impact on the energy security in China. Therefore, the Chinese government has decided to invest in the renewable energy sector to reduce its dependence on foreign energy since the end of the 20th century (Howard, 1990, p. 187). In this regard, investment in renewable energy sector, which is used to generate electricity to meet the economic growth, will continue to focus on water, solar and wind energy.

One of the key areas where the Chinese government invests heavily in renewable energy development is the Tibet Autonomous Region (TAR),

which has richness in water resource and solar radiation (Yuan, Zuo, & Ma, 2011, p. 1032). Over the years, the large dam was constructed to generate electricity in TAR. In addition, the Chinese government has spent a large sum of money on solar farms too. This led Tibet to be the largest producer of solar power in China. Therefore, Tibet becomes a key area of Chinese Renewable energy sector benefiting from clean energy and generates the electricity nearly 9 MW (Wang & Qiu, 2009, pp. 2181-2182). Currently, TAR has more than 400 solar farms and 20 hydropower stations (Walker, 2016). This renewable energy investment in TAR has led to this study, which focuses on the Impact of renewable energy sector toward Chinese energy security. The study aims to analyse the role of renewable energy in strengthening the energy mix while analysing the benefits and impacts of the people through the energy security and human security frameworks. The researcher has hypothesized that although the development of renewable energy in Tibet will help strengthen the energy mix in China, this energy transition will not directly impact the local people. In contrast, this situation only benefits the Han people in terms of employment and energy security. In this regard, the study based on the qualitative research through the analysis of primary and secondary resources. For primary data, it is based on the study of government-issued documents, legislation, and government policies aimed at developing renewable energy in the area. Secondary information is based on the quest for writings or studies related to renewable energy in TAR such as textbook, journals, articles, news, etc. In the last section, the researcher used both data to synthesize and analyse to seek answers about the impacts and benefits of investing in the renewable energy sector in Tibet.

2. The Energy Security: The Human Security and Renewable Energy Development

Since the Cold War ended in the early the 1990s, international security issues within the framework of the Neorealism have expanded. Non-traditional security becomes the new threat, especially the environmental and energy

issues. The heavy resource exploitation to serve the economic growth led to the inefficiency development. To sustain the economic expansion, energy resources specifically electricity is one of the key factors to support the economic competition (Naughton, 2007, pp. 9-10). Therefore, many countries concentrated on their energy security. The Energy Security theory emerges from the new dimension to discuss the non-traditional security. However, this theory has not been a unified definition. Therefore, this concept has much meaning based on the status of the states such as producer, consumer, or transit state (Luft, Korin, & Gupta, 2011, pp. 43-44). On the other words, energy importers need supply and price stability, while energy exporters need stability in demand and high prices. Moreover, the population growth, the economic growth, the large subsidies of electricity and the price of fuel transportation have impacted on the energy vulnerability. This is also the new challenge for the energy security in the exporting and importing countries. Today, there are two types of energy use which affect the energy security. Firstly, it is electricity that is generated from various sources. The second sector is transportation (Milstein & Cherp, 2007, pp. 238-239). For this study, it is focused on the electricity sector.

There are several ways to sustain energy resources within the country. Firstly, the states can diversify energy resources to generate electricity by moving from fossil fuel to renewable resources. There have several ways to sustain energy resources within the country. First of all, the states can be diversification of energy resources to generate the electricity by moving from fossil fuel to renewable resources. Secondly, the states should reduce the risk from energy supply through increasing independence on imported energy supplies. Thirdly, enhancing efficiency and conservation measures is also another way to support energy security (Luft et al., 2011, pp. 45-46). However, the distribution of energy resources has become a key policy choice for many countries to build domestic energy security, because it has a cheap cost and reduces dependence on foreign energy. This situation can be explained through the concept of the energy mix that reflects a usage condition, size, and energy source availability. At present, many countries are increasingly

aware of the risks of fossil fuel dependence. Renewable energy resources, which have been developed new technologies for use, have become a new choice for a diversification of energy sources (Tyler & Herremans, 2018, pp. 183-184). Consequently, increasing the proportion of energy mix through renewable energy development has become an energy policy of many countries, which is expected to foster energy security and sustainable development (Stirling, 2014, pp. 86-87).

While the theory of energy security is directly related to the issue of international relations and economy, it is also directly related to human security. The improvement of energy technology is a necessary condition for human security as they can independently access the energy sources. Today, around 2.7 billion people are unable to use modern energy in terms of heating, cooking and working. Moreover, more than 1.94 million people who live in developing states die each year from respiratory failure as an outcome of exposure to pollution from fossil fuels (Karlsson-Vinkhuyzen & Jollands, 2013, pp. 509-510). In addition, energy security also links quality of life and effective health systems that promote human security (S. Rajaratnam School of International Studies, 2014). Overall, many studies have shown that increased energy security has a significant impact on human security and a reduced risk of death. It also has an important role to play in halting poverty. Equal economic distribution and environmental sustainability are important components of human life (James, 2014, pp. 73-74). In this regard, renewable energy is the most interesting source in the investment and technology development sectors, because it can generate electricity at a low cost and can operate at a rural level that can support the accessibility of the poor people. Moreover, it also reduces the CO₂ emission from the electricity generation (Sovacool & Drupady, 2012, pp. 37-39).

At present, renewable energy is an important energy resource that has been developed in an innovative way. Many countries start promoting renewable energy investment in generating more electricity because it can be promoting energy security, increasing energy mix, and reducing dependence on

foreign energy. In essence, it contributes to promoting access to electricity in rural areas, thereby reducing inequalities in development and ineffective public health (Brugger, 2016, pp. 81-82). However, the development of renewable energy to promote energy security contributes greatly to environmental problems. The expansion of investment in hydropower plants has brought about the problem of changing ecosystems (Yang & Chen, 2014, p. 2724). In the same way, the development of solar power also has a significant impact on the environment, such as land use, habitat, water resources, and the hazards of solar cell production (Tsoutsos, Frantzeskaki, & Gekas, 2005, pp. 290-292). It is interesting that the study on the effects of renewable energy is mainly concerned with the environment, but lack of human impact studies.

3. The Renewable Energy Development and the Energy Mix: Tibet Autonomous Region

Since the 1990s, the Chinese government has begun investing large amounts in the generation of electricity from renewable sources, particularly in dam projects, where many of the investment regions are a southwest region such as Tibet and Yunnan. Meanwhile, investment in wind and solar have grown significantly in Xinjiang, Tibet, and Inner Mongolia (Naughton, 2007, pp. 341-343). However, renewable energy projects started to take place in the late 2000s. The substantial expansion of renewable energy at that time was consistent with the enactment of the Renewable Energy Law of China 2006, which is an important framework that the government is using to set goals for increasing the mix in the energy sector (Hezri & Hofmeister, 2012, pp. 55-60). In fact, Chinese potential for electricity from renewable energy was only 615,005 GWh in 2008, after the heavy investment, it rose to 1,425,180 GWh in 2015 (Guizot, 2007, p. 118).

To implement renewable energy development policy, Tibet Autonomous Region (TAR) is a land that has played a very important role in this development because the Yellow River, the Yangtze River and the Mekong River have risen in this region. All the rivers listed above are vital to the economy, transportation,

agriculture, and industry. Moreover, it also has a potential to produce electricity (Schaik, 2011, pp. 160-161). In addition to the richness of its water resources, the solar radiation in TAR is also remarkable, which is expected to be the best in the world (Li, Ma, Lian, Wang, & Liang, 2011, p. 3144). These factors led TAR to be the main investment area of hydropower plants and solar farm since the beginning of the 21st century (Caballero-Anthony, Koh, & Jamil, 2012, pp. 8-9). In 2004, the Chinese government invested huge amounts of money to develop solar power in the Tibetan area (Yue, 2010, pp. 49-52). This development directly impacted on the access to electricity in TAR because this region was abandoned in the Deng era. Therefore, TAR was underdeveloped and was the poorest region in China from the 1950s to 1990s (Cannon, 1990, p. 33).

In 2014, the renewable energy capacity in TAR accounted to 3.24 billion kWh, accounting for 89.94 percent of total electricity generation. Hydropower can generate electricity around 2.90 billion kWh or 80.64 percent of total electricity generation. Therefore, the fossil fuel to generate electricity accounted for only 10.06 percent. In addition, the successful renewable energy development to increase energy mix in TAR was better than the average level of 11.30 percent (Shan et al., 2017, pp. 858-860). Moreover, Tibet became the cleanest province in China as they can generate 97 percent of electricity from clean energy sources in 2016 (The Economist, 2018). In the same way, the 400 photovoltaic power stations in Tibet had a total capacity of nearly 9 MW in 2008, but the capacity increased to 330 MW in 2016. This is a rapid increase in the development of solar energy in Tibet (Wang, Li, & Cheng, 2012, pp. 86-87). Therefore, the expansion of renewable energy investment in Tibet has played an important role in increasing the energy mix and reducing the import of energy from abroad. Tibetan success in reliance on renewable energy has become a key model for the Chinese government to reduce the use of electricity from fossil fuels and to increase the energy mix from renewable sources (Shan et al., 2017, pp. 861-862).

In 2017, Tibet's GDP rose to 131.06 billion-yuan, while the GDP in 2000 was just 12 billion-yuan (Liangyu, 2018). Tourism is the most beneficial sector for increasing access to electricity through the renewable energy development

in the area (Barnett, 2015). By 2006, Tibet had over 2.5 million visitors, of whom 0.15 million were foreigners. After ten years, the tourists rose to 25 million in 2017 (Pengying, 2018). According to the International Energy Agency, increasing energy mix in China contributes greatly to reducing dependence on fossil fuels, particularly coal. Coal-fired power generation will decline by 15 percent in 2040 (International Energy Agency, 2017). Today, China invests and develops in the solar industry, accounting for half of all energy investment in the country, and it accounts for 40 percent of global investment. Certainly, the main area of the Chinese government's solar investments is the Tibetan region (Middlehurst, 2017). TAR is playing a huge role in increasing energy mix, leading to overall domestic energy security.

In 2000, China generated 17.87 percent of its electricity from renewable energy, with production increasing to 27.23 percent by 2015 (International Energy Agency, 2003). In addition, renewable energy such as water and solar energy, which has invested heavily in Tibet after the 21st century, has seen an interesting growth. In 2000, the proportion of electricity produced by water and solar accounted for only 1.65 percent of total electricity production, but the figure rose to 20.06 percent in 2015 (International Energy Agency, 2018). This figure clearly confirms the importance of Tibet in contributing to the energy mix in China. This factor contributes to maintaining overall energy security and economic growth in China.

4. Chinese Energy Security and The Human Security issues in TAR

Although the development of renewable energy in TAR generates many economic benefits and increases the energy mix for China, this phenomenon has created enormous problems for environmental issues (Mathews & Tan, 2015, pp. 49-51). Moreover, the benefits of such economic growth make little sense to the people in the area. The investment of hydropower plants and the solar farm projects did not create additional jobs for the Tibetans (Jue, 2011, pp. 169-170). After the operation of Qinghai-Tibet

railroad in 2006, a Chinese government planned to employ Han Chinese to work on the government project in the TAR including the dam construction and solar farm (Rivers, 2016). Tibetans became the second-ranking worker in the renewable energy development project. This situation led to more Han Chinese emigration to the region and can be traced back to the Han numbers in TAR which increased to 8 percent of this regional demography in 2011. (Asia News, 2015). In addition, the provincial bureaucracy is preserved by the Han people rather than the Tibetans. The Han proportion in the TAR's government is 66 percent of the total (Bianchi, 2006, pp. 64-66).

Moreover, the major problem is the rapid development of renewable energy in the Tibetan area, especially the hydropower plants along the major rivers, has risen the environmental problem in the area as well as problems of development and inequality in the area because more than 40 percent of Tibetans are mainly engaged in agriculture, where water and forest resources are important for cultivation (Zhang, Xu, & Cai, 2017, pp. 2-3). Interestingly, all renewable energy development projects are run by the government and are large development projects. Although there is a greater expansion of access to electricity, renewable electricity generation remains a monopoly of the government (Kahrl, Williams, & Jianhua, 2011). Therefore, the concept of renewable energy development to promote access to electricity through decentralization of electricity management is not happening in China. At the same time, renewable energies also focus on large-scale investments through government corporations, rather than encouraging people to participate, such as a solar rooftop (Walker, 2016). This reflects that Chinese renewable energy development in Tibet aims to address economic development, particularly the services and industrial sectors, rather than the improvement of the quality of life in the region. Economic data in Tibet also reflect that the industrial and tourism sectors were dominated by the Han Chinese more than 60 percent in Lhasa (Wong, 2010).

Economically, Tibetans are not directly or indirectly benefiting from the renewable energy development to strengthen energy security in China.

T Tibetans also face human security risks. Firstly, the Tibetans are mainly engaged in agriculture, where water and forest resources are important for cultivation and are also important factors in determining the climate and ecosystem (Fischer, 2011, pp. 1-3). The implementation of a large dam project to generate electricity has led to several deforestation and river flow changes, which have had a significant impact on the agricultural sector. Hydropower projects in TAR have resulted in large areas experiencing permanent water problems that trap water, lead to expulsion, and change in the way of life from agriculture to fisheries (Smil, 2010, pp. 9-13). These issues are similar to the expansion of the solar farm in Tibet, which has led to significant agricultural land loss to the Tibetans (Yuan et al., pp. 1031-1033). The employment figures for Tibetan agriculture declined from 76 percent in 1999 to 56 percent in 2008. The decline was mainly due to the loss of agricultural land for the construction of renewable energy projects (Fischer, 2011, p. 5).

This agricultural change phenomena, which are a major economic sector of Tibet, has led to other of human security problem. Those are personal security and community security. We can see that the vast renewable energy development in TAR had resulted in 2 million displaced Tibetans from 2006 to 2013 (The Telegraph, 2013). This has resulted in the insecurity of Tibetans in both economic and cultural activities. Moreover, the large number of Han emigrants has led to the promotion of marriage between the Han and Tibetans of the Chinese government (Wan & Xu, 2014). This is a very risky situation for the Tibetan people to lose their identity. The expansion of economic activity and radical demographic change from the Chinese government's policies has become a great human tragedy. The result of Chinese exploitation, especially the use of renewable energy resources, has become a threat to the culture and traditions of Tibetans. In 2013, the Tibetan population became a marginalized citizen of development in the education, social, religious and employment arenas of their own country (Tibet Nature Environmental Conservation Network, 2014a).

Finally, Chinese environmentally friendly renewable energy development results in unrelenting natural and environmental problems, as many investment areas generate massive deforestation since the 1990s (Winkler, 1996, p. 300). At the same time, the development of the dam without analysing the environmental impact of the Chinese government in Tibet's key watershed area also resulted in the changing hydrological systems within the area. The dramatic changes in natural resources from the development of these renewable energy sources have directly affected Tibetan health and food security (Kernan, 2013, pp. 8-9). Following the development of dams and solar farms in Tibetan agricultural areas, geographic data indicates that more than 272 million hectares of Tibetan land changed to be a desert, which accounted for more than 17.03 percent of the total TAR (Tibet Nature Environmental Conservation Network, 2014b). This situation creates more problems for food security in the area because Tibet has a limited area of cultivation as it located on a plateau. Therefore, the reduction of agricultural areas further reinforces the problem of access to food (Nie, Bi, & Zhang, 2010, pp. 305-306). Although the expansion of access to electricity has contributed to the development of modern health systems in Tibet, many studies have shown that Tibetans prefer traditional medicine (Wang et al., 2015, pp. 4-5). Thus, the destruction of many forest resources to develop renewable energy in Tibet has contributed to the loss of many natural and indigenous herbs that harm the Tibetan health security in the rural area (Zhang, Chen, Li, & Yao, 2002, p. 143).

5. Conclusion

Overall, the Chinese government has been extremely successful in expanding its investment in renewable energy to diversify energy sources from its dependence on fossil fuels. The expansion of investment since 2000 resulted in a significant change in the Chinese energy mix. Renewable energy can generate electricity more than 27 percent of total electricity production in 2015, from just 17 percent in 2000. These reflect the successful Chinese

large investments in renewable energy to reduce dependence on foreign energy. Tibet has become an important area where the Chinese government has invested heavily in renewable energy to promote energy security and promote economic development in the ground after being neglected for a long time. Because of this investment, Tibetan economy has grown 10 times since 2000. At the same time, more than 4 in 5 of the electricity used in Tibet comes from renewable energy. This significant change in Chinese large-scale renewable energy investment in Tibet has become a major focus on the potential of the Communist government to develop an outer mainland region or Han majority area. However, the economic growth and the rapid increase of renewable energy development to support Chinese energy security from TAR do not reflect the improved quality of Tibetan life. The benefits of both economic growth and access to electricity have fallen into the hands of Han Chinese who immigrated to Tibet after the Chinese government's investment. They monopolies service sector in Lhasa and becomes the main labour to work in the Chinese renewable energy projects.

On the other hand, the increase in energy mix from the renewable energy development in Tibet has created the problem of human security in the area. The expansion of hydropower and solar farms has resulted in the destruction of many agricultural areas. This is linked to the problem of economic and food security. Moreover, the destruction of many forests for the construction of dams and the expansion of the solar farm area have also contributed to the problems of public health and the environment. Thus, the renewable energy development in Tibet contrasts the debate and study on the benefits of renewable energy to enhance human security. The Tibetan case reflects that the increase in energy mix from renewable energy may not respond to improve the quality of life of local people as mentioned in several studies. We can call this phenomenon a paradoxical renewable energy development to promote energy security. It is a renewable energy development that serves the national interests while creating problems at the local level.

References

- Asia News. (2015, January 27). *Beijing Sends a New Flood of Han Migrants to Lhasa: Tibetans Risk Disappearing*. Retrieved July 3, 2018, from www.asianews.it/news-en/Beijing-sends-a-new-flood-of-Han-migrants-to-Lhasa:-Tibetans-risk-disappearing-33294.html
- Barnett, R. (2015). *The Tibetans: Struggle to Survive*. Retrieved May 6, 2018, from https://info-buddhism.com/the_tibetans_robert_barnett.html
- Bianchi, R. (2006). Tourism and the Globalisation of Fear: Analysing the Politics of Risk and (in) Security in Global Travel. *Tourism and Hospitality Research*, 7(1), 64-74.
- Brugger, E. C. (2016). Reflections on the Moral Foundations of a Right to Energy. In L. Guruswamy (Ed.). *International Energy and Poverty: The emerging contours* (pp. 68-83). Oxon: Routledge.
- Caballero-Anthony, M., Koh, S. L., & Jamil, S. (2012). Rethinking Energy Security: A Non-Traditional View of Human Security. In Caballero-Anthony, M., Chang, Y., & Putra, N. A. (Eds.). *Rethinking Energy Security: A Non-Traditional View of Human Security* (pp. 1-20). London: Springer Science+Business Media.
- Cannon, T. (1990). Regions: Spatial Inequality and Regional Policy. In Cannon, T., & Jenkins, A. (Eds.). *The Geography of Contemporary China: The Impact of Deng Xiaoping's Decade* (pp. 28-60). New York: Routledge.
- Cannon, T., & Jenkins, A. (1990). Introduction: A Basic Guide to Developments from 1949 to 1989. In Cannon, T., & Jenkins, A. (Eds.). *The Geography of Contemporary China: The Impact of Deng Xiaoping's Decade* (pp. 1-27). London: Routledge.
- Fenby, J. (2008). *Modern China: The Fall and Rise of a Great Power, 1850 to the Present*. New York: Ecco.

- Fischer, A. (2011). *The Great Transformations of Tibet and Xinjiang: A Comparative Analysis of Rapid Labour Transitions in Times of Rapid Growth in Two Contested Minority Regions of China. Challenging the Harmonious Society: Tibetans and Uyghurs in Socialist China*. Copenhagen. Retrieved July 04, 2018, from https://repub.eur.nl/pub/33024/Metis_174813.pdf
- Guizot, A. (2007). *Chinese Energy Markets Trading and Risk Management of Commodities and Renewables*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hezri, A. A., & Hofmeister, W. (2012). *Towards a Green Economy In Search of Sustainable Energy Policies for the Future*. Singapore: Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Howard, M. (1990). Industry, Energy and Transport: Problems and Policies. In Cannon, T. & Jenkins, A. (Eds.). *The Geography of Contemporary China: The impact of Deng Xiaoping's Decade* (pp. 168-202). London: Routledge.
- Hsu, I. C. (2000). *The Rise of Modern China*. Oxford: Oxford University Press.
- International Energy Agency. (2003). *China, People's Republic of: Electricity and Heat for 2000*. Retrieved July 03, 2018, from www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?country=CHINA&product=electricityandheat&year=2000
- _____. (2017). *World Energy Outlook 2017*. Retrieved July 03, 2018, from www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO_2017_Executive_Summary_English_version.pdf
- _____. (2018). *China, People's Republic of: Electricity and Heat for 2015*. Retrieved July 03, 2018, from www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?country=CHINA&product=electricityandheat&year=2015
- James, P. (2014). Human Security as a Military Security Leftover, or as Part of the Human Condition? In Bacon, P., & Hobson, C. (Eds.). *Human Security and Japan's Triple Disaster* (pp. 72-88). London: Routledge.
- Jue, D. (2011). Development For Tibetans, But By Whom?. *Consilience: The Journal of Sustainable*, 5(1), 168-175.

- Kahrl, F., Williams, J., & Jianhua, D. (2011, July 7). *Four Things You Should Know about China's Electricity System*. Retrieved July 03, 2018, from www.wilsoncenter.org/publication/four-things-you-should-know-about-chinas-electricity-system
- Karlsson-Vinkhuyzen, S. I., & Jollands, N. (2013). Human Security and Energy Security: A Sustainable Energy System as a Public Good. In Dyer, H., & Trombetta, M. J. (Eds.). *International Handbook of Energy Security* (pp. 507-525). Cheltenham: Edward Elgar.
- Kernan, M. (2013). The Displacement of Tibetan Nomads, International Law and the Loss of Global Indigenous Culture. *Global Policy Journal*. Retrieved July 05, 2018, from www.globalpolicyjournal.com/articles/international-law-and-human-rights/displacement-tibetan-nomads-international-law-and-loss-g
- Leung, G. C., Li, R., & Low, M. (2011). Transitions in China's Oil Economy, 1990-2010. *Eurasian Geography and Economics*, 52(4), 483-500.
- Li, H., Ma, W., Lian, Y., Wang, X., & Liang, Z. (2011). Global Solar Radiation Estimation with Sunshine Duration in Tibet, China. *Renewable Energy*, 36(11), 3141-3145.
- Liangyu. (2018, January 24). *Tibet Reports Double-digit Growth in 2017*. Retrieved July 3, 2018, from www.xinhuanet.com/english/2018-01/24/c_136921250.htm
- Luft, G., Korin, A., & Gupta, E. (2011). Energy Security and Climate Change: A tenuous link. In Sovacool, B. K. (Ed.). *The Routledge Handbook of Energy Security* (pp. 43-55). Oxon: Routledge.
- Mathews, J. A., & Tan, H. (2015). *China's Renewable Energy Revolution*. New York: Palgrave Macmillan.
- Middlehurst, C. (2017, November 16). *China and India Leading Global Energy Transition, Says IEA*. Retrieved July 08, 2018, from www.chinadialogue.net/blog/10223-China-and-India-leading-global-energy-transition-says-IEA/en

- Milstein, D., & Cherp, A. (2007). Energy Security and the Environment in Eastern Europe: The Case Study of Ukraine. In Stec, S., & Baraj, B. (Eds.). *Energy and Environmental Challenges to Security* (pp. 237-250). Dordrecht: Springer.
- Mitter, R. (2008). *Modern China A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Naughton, B. (2007). *The Chinese Economy Transitions and Growth*. Massachusetts: The MIT Press.
- Nie, F., Bi, J., & Zhang, X. (2010). Study on China's Food Security Status. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*, 1, 301-310.
- Palace, W. (2005). *The British Empire and Tibet, 1900-1922*. Oxon: RoutledgeCurzon.
- Pengying. (2018, January 25). *Tibet Receives 25 mln Tourists in 2017*. Retrieved July 3, 2018, from www.xinhuanet.com/english/2018-01/25/c_136924583.htm
- Rivers, M. (2016, December 30). *Tibet: Tensions on the Roof of the World*. Retrieved July 3, 2018, from edition.cnn.com/2016/12/29/asia/china-tibet/index.html
- S. Rajaratnam School of International Studies. (2014, October). *Energy Security in the 21st Century: A Human Security Perspective*. Retrieved July 02, 2018, from www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2014/10/NL141031_NTS_Bulletin_Oct2014.pdf
- Schaik, S. V. (2011). *Tibet a History*. London: Yale University Press.
- Shan, Y., Zheng, H., Guan, D., Li, C., Mi, Z., Meng, J., & et al. (2017). Energy Consumption and CO2 Emissions in Tibet and Its Cities in 2014. *Earth's Future*, 5(8), 854-864.
- Smil, V. (2010). *Energy Myths and Realities: Bringing Science to the Energy Policy Debate*. Washington: The AEI Press.
- Sovacool, B. K., & Drupady, I. M. (2012). *Energy Access, Poverty, and Development: The Governance of Small-Scale Renewable Energy in Developing Asia*. Surrey: shgate Publishing Limited.

- Stirling, A. (2014, March). Transforming Power: Social Science and the Politics of Energy Choices. *Energy Research & Social Science*, 1, 83-95.
- The Economist. (2018, March 5). *Regional China: Energy Structure*. Retrieved July 03, 2018, from <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=216481205&Country=China&topic=Economy>
- The Telegraph. (2013, June 27). *Seven Years in Tibet: 2 Million 'Displaced' by Chinese Relocation Policy*. Retrieved July 03, 2018, from www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/tibet/10146867/Seven-years-in-Tibet-2-million-displaced-by-Chinese-relocation-policy.html
- Tibet Nature Environmental Conservation Network. (2014a). *Chinese Agrarian Change and Agriculture in Today's Tibet*. Retrieved July 04, 2018, from www.tibetnature.net/en/chinese-agrarian-change-agriculture-todays-tibet/
- _____. (2014b). *The Impact of China's Search for Wealth on Tibet's Environment and Its People*. Retrieved July 04, 2018, from www.tibetnature.net/en/impact-chinas-search-wealth-tibets-environment-people/
- Tsoutsos, T., Frantzeskaki, N., & Gekas, V. (2005). Environmental Impacts from the Solar Energy Technologies. *Energy Policy*, 33(3), 289–296.
- Tyler, M.-E., & Herremans, I. M. (2018). Sustainable Energy Mix in Fragile Environments: A Transdisciplinary Framework for Action. In Tyler, M.-E. (Ed.). *Sustainable Energy Mix in Fragile Environments Frameworks and Perspectives* (pp. 183-194). Cham: Springer International Publishing AG.
- Walker, B. (2016, March 21). *China Plans More Dams and Mega Infrastructure in Tibet*. Retrieved July 02, 2018, from www.thethirdpole.net/en/2016/03/21/china-plans-more-hydro-projects-and-mega-infrastructure-in-tibet/
- Wan, W., & Xu, Y. (2014, August 16). *China Promotes Mixed Marriages in Tibet as Way to Achieve 'Unity'*. Retrieved July 03, 2018, from www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/china-promotes-mixed-marriages-in-tibet-as-way-to-achieve-unity/2014/08/16/94409ca6-238e-11e4-86ca-6f03cbd15c1a_story.html?utm_term=.c2adebe6bb81

- Wang, L., Li, H., & Cheng, S. (2012). A Study of the Ecological Effects of Solar Energy Development in Tibet. *Mountain Research and Development*, 32(1), 83-91.
- Wang, Q., & Qiu, H.-N. (2009). Situation and Outlook of Solar Energy Utilization in Tibet, China. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13(8), 2181-2186.
- Wang, W., Shi, L., Yin, A., Mao, Z., Maitland E., Nicholas S., & Liu, X. (2015). Primary care quality between Traditional Tibetan Medicine and Western Medicine Hospitals: a pilot assessment in Tibet. *International Journal Equity Health*, 14(45), 1-6.
- Winkler, D. (1996). Forests, Forest Economy and Deforestation in the Tibetan Prefectures of West Sichuan. *The Commonwealth Forestry Review*, 75(4), 296-301.
- Wong, E. (2010, July 24). *China's Money and Migrants Pour into Tibet*. Retrieved July 03, 2018, from www.nytimes.com/2010/07/25/world/asia/25tibet.html
- Yang, S., & Chen, B. (2014). Environmental Impact of Manwan Hydropower Plant on River Ecosystem Service. *Energy Procedia*, 61, 2721-2724.
- Yuan, X., Zuo, J., & Ma, C. (2011). Social Acceptance of Solar Energy Technologies in China-End users' perspective. *Energy Policy*, 39(3), 1031-1036.
- Yue, G. (2010). Fragments of Shangri-La "Eco-Tibet" and Its Global Circuits. In Roos, B., & Hunt, A. (Eds.). *Postcolonial Green: Environmental Politics and World Narratives* (pp. 49-63). Virginia: University of Virginia Press.
- Zhang, B., Chen, X.-D., Li, B.-L., & Yao, Y.-H. (2002). Biodiversity and conservation in the Tibetan Plateau. *Journal of Geographical Sciences*, 12(2), 135-143.
- Zhang, J., Xu, L., & Cai, Y. (2017). Water-Carbon Nexus of Hydropower: The Case of a Large Hydropower Plant in Tibet, China. *Ecological Indicators*, 92, 107-112. doi: 10.1016/j.ecolind.2017.06.019

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่¹

ทภิพร สุพร²

Thapiporn Suporn³

Received: January 17, 2018

Revised: March 1, 2018

Accepted: March 27, 2018



ในช่วงปลายปีที่ผ่านมา สังคมไทยเริ่มคุ้นเคยกับศัพท์แสวงทางเทคโนโลยีใหม่ๆ อาทิ บิตคอยน์ (Bitcoin) อินเทอร์เน็ตของสรรพสิ่ง (Internet of Things) เมืองอัจฉริยะ (Smart City) และเทคโนโลยีที่สร้างความพลิกผัน (Disruptive Technology) ที่มีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตของคนเมืองอย่างที่ไม่เคยปรากฏให้เห็นมาก่อน ตัวอย่างที่น่าสนใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกผัน ถอนรากถอนโคน และทำลายรูปแบบในการทำธุรกิจและการใช้ชีวิตแบบเดิมๆ คือ การปรากฏตัวของแอปพลิเคชันอย่างอูเบอร์ (Uber) และแกร็บ (Grab) ที่กลายเป็นทางเลือกใหม่ในเมืองใหญ่ที่ยังขาดระบบขนส่ง

สาธารณะที่มีประสิทธิภาพและครอบคลุมมากพอ แอปพลิเคชันเหล่านี้ทำหน้าที่เป็น “แพลตฟอร์ม” ที่ช่วยให้ความต้องการของผู้โดยสารและคนขับรถสามารถบรรจบพบกันได้โดยง่าย ช่วยอำนวยความสะดวกให้ทั้งสองฝ่ายมีปฏิสัมพันธ์ บ่มเพาะความไว้วางใจระหว่างกัน จนถึงระดับที่สามารถแบ่งปันสินทรัพย์ส่วนตัวอย่างรถยนต์ให้คนที่เราไม่เคยรู้จักมักคุ้นมาก่อนสามารถร่วมทางไปกับเราได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความสำเร็จของแพลตฟอร์มใหม่ทาง

¹ Schwab, Klaus (2561). การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่. (ศรวิโรจ เมฆไพบุลย์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อมรินทร์ฮาวทู.

² คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200
อีเมล: thapiporn.s@cmu.ac.th

³ Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200. E-mail: thapiporn.s@cmu.ac.th

เทคโนโลยีนี้คือ “การจับคู่อุปสงค์และอุปทานด้วยวิธีการที่เข้าถึงได้ง่าย” นั่นเอง กระนั้นก็ดี ใช่ว่าทุกคนจะยอมรับและเล็งเห็นประโยชน์นวัตกรรมพลิกผันเสียเสมอไป การอุบัติขึ้นของแพลตฟอร์มใหม่นี้ย่อมส่งผลกระทบต่อผู้ให้บริการรายเก่าอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังปรากฏให้เห็นจากข้อพิพาทระหว่างระหว่างผู้ให้บริการรับจ้างสาธารณสุขในท้องถิ่น หรือคนขับรถแท็กซี่ ที่ตระหนักว่าการเข้ามาของแกร็บและอูเบอร์ต่างเป็นภัยคุกคามต่ออนาคตและการประกอบอาชีพแบบเดิมของพวกเขาๆ อย่างแท้จริง และแม้ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะช่วยจุดประกายและทำให้คนในสังคมไทยตื่นตัวต่อพลังของเทคโนโลยีแบบพลิกผันได้อย่างน่าสนใจ แต่ปัญหาดังกล่าวก็เป็นเพียงเศษเสี้ยวหนึ่งของปรากฏการณ์ที่มีชื่อเรียกขานว่า “การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่”

หนังสือการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ตีพิมพ์ครั้งแรกในช่วงต้นปี 2016 ก่อนที่จะได้รับการถ่ายทอดสู่โลกหนังสือภาษาไทยในต้นปี 2018 หนังสือเล่มเล็กๆ ที่กล่าวถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงอันยิ่งใหญ่เล่มนี้ เขียนโดยเคลาส์ ชวาบ (Klaus Schwab) ผู้ก่อตั้งและประธานบริหารของสภาเศรษฐกิจโลก (World Economic Forum) ซึ่งเป็นเวทีของการพบปะกันระหว่างบรรดาผู้นำและบุคคลสำคัญที่มาร่วมประชุมกันทุกๆ ปีที่เมืองดาวอส ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เพื่อหารือเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจการเมืองโลก ชวาบเป็นทั้งนักเศรษฐศาสตร์ และวิศวกร ที่เล็งเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันของโลกในศตวรรษที่ 21 อันเนื่องมาจากการอุบัติขึ้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ ซึ่งก่อให้เกิดทั้งการเปลี่ยนแปลง โอกาส ความท้าทาย และความเสี่ยง มากกว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งใดๆ ในอดีตที่ผ่านมา

ในทัศนะของชวาบ การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งแรกเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1760 ถึงทศวรรษที่ 1840 โดยในช่วงเวลาดังกล่าว การสร้างทางรถไฟและการประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการผลิตด้วยเครื่องจักร ในขณะที่การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สองเริ่มต้นขึ้นในสมัยปลายศตวรรษที่ 19 เรื่อยมาจนถึงต้นศตวรรษที่ 20 การคิดค้นกระแสไฟฟ้าและการผลิตแบบสายพานเอื้ออำนวยให้เกิดการผลิตจำนวนมาก (Mass Production) ส่วนการการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สามเริ่มต้นในทศวรรษที่ 1960 การปฏิวัติอุตสาหกรรมในครั้งนี้เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในชื่อการปฏิวัติดิจิทัล หรือการปฏิวัติคอมพิวเตอร์ นั่นเอง ชวาบชี้ว่า ณ ขณะนี้โลกกำลังอยู่ในช่วงเริ่มต้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ โดยเป็นผลมาจากการปฏิวัติดิจิทัล แต่ทว่ามีความสลับซับซ้อนและบูรณาการระหว่างองค์ความรู้ในหลากหลายแขนง มากกว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระบบอินเทอร์เน็ตที่แพร่หลายและเคลื่อนที่ได้ ตัวเซ็นเซอร์ที่เล็ก ทรงพลัง และราคาถูกลง ตลอดจนความสำคัญที่เพิ่มขึ้นของปัญญาประดิษฐ์ และ

จักรกลอัจฉริยะ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่นี้จะส่งผลให้เทคโนโลยีดิจิทัลสามารถสำแดงพลังที่มีอยู่ออกมาได้อย่างเต็มประสิทธิภาพนั่นเอง

שובยังเสนอต่อไปว่า การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ยังมีความโดดเด่นและแตกต่างกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ผ่านมาทั้งในแง่ของความเร็ว ความกว้างและความลึก และผลกระทบต่อระบบ ในประเด็นที่ว่าด้วยความเร็ว การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งนี้สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการที่รวดเร็วแบบทวีคูณ มากกว่าการเปลี่ยนแปลงแบบราบเรียบเป็นเส้นตรง สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่า โลกในปัจจุบันมีการเชื่อมโยงและทับซ้อนกันอย่างลึกซึ้ง ยิ่งไปกว่านั้น เทคโนโลยีใหม่ๆ เหล่านี้ยังช่วยก่อให้เกิดการสร้างและพัฒนาเทคโนโลยีที่ใหม่และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นกว่าเดิมอีกด้วย

สำหรับประเด็นที่ว่าด้วยความกว้างและความลึก ชวบเสนอว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่นั้นสะท้อนการบูรณาการและการสอดประสานกันของความรู้ข้ามสาขาวิชา เช่น วิศวกรรมศาสตร์และชีววิทยา ซึ่งก่อให้เกิดสิ่งประดิษฐ์และนวัตกรรมอันล้ำสมัยที่มีได้ถูกจำกัดอยู่แต่ในจินตนาการหรือนิยายวิทยาศาสตร์อีกต่อไป การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลกระทบต่อตรงต่อการปรับเปลี่ยนทางกระบวนการทัศนคติครั้งสำคัญต่อเศรษฐกิจ ธุรกิจ สังคม และปัจเจกบุคคล “โดยไม่ใช่แค่เปลี่ยน ‘อะไร’ และ ‘อย่างไร’ ของการทำสิ่งต่างๆ แต่ยังเปลี่ยนว่าเราเป็น ‘ใคร’ ด้วย”

ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบต่อระบบนั้น อาจพิจารณาได้ว่าแม้การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่จะนำมาซึ่งประโยชน์แต่การเปลี่ยนแปลงในระดับรากฐานครั้งนี้ก็สร้างความท้าทายและปัญหาเรื่องความไม่เท่าเทียมอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ โดยเป็นที่ชัดเจนว่าผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้คือ ผู้บริโภคที่จะได้รับประโยชน์จากการซื้อสินค้าและบริการในราคาที่ถูกลง หรือแทบที่จะไม่มีค่าใช้จ่าย ในขณะที่ฟากผู้ผลิตกลับต้องประสบปัญหาต่างๆ อาทิ การลดลงอย่างมีนัยสำคัญของแรงงาน การเผชิญหน้ากับการแข่งขันในระดับสูงจากผู้ผลิตที่มีเทคโนโลยีและนวัตกรรมสูงกว่าตน

นอกเหนือจากการกล่าวถึง “เมกะเทรนด์” จุดเปลี่ยน และผลกระทบมากมายมหาศาลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ ชวบยังตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการปรับตัวของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้มีอำนาจ เอาไว้อย่างเฉียบแหลมว่า “สิ่งที่ผมกังวลก็คือ บรรดาผู้มีอำนาจตัดสินใจมักยึดติดอยู่กับวิถีคิดแบบเดิมๆ ที่มีลักษณะเป็นเส้นตรงและ (ไม่พลิกแพลง) มากเกินไป หรือไม่ก็มัวแต่หมกมุ่นกับปัญหาที่เร่งด่วนเฉพาะหน้าจนไม่ได้คิดอย่างมีกลยุทธ์ถึงพลังแห่งการพลิกผันและนวัตกรรมที่กำลังก่อร่างสร้างรูปอนาคตของเราอยู่” ยิ่งไปกว่านั้น ชวบยังเน้นย้ำว่า “สิ่งที่ยังคงใช้ได้ในปัจจุบันคือ บทเรียนที่ได้จากการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่หนึ่ง นั่นคือขอบเขตที่สังคมเปิดใจรับนวัตกรรมทางเทคโนโลยีคือตัวบ่งชี้

ความก้าวหน้าที่สำคัญ รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐต่างๆ รวมถึงภาคเอกชนต้องทำหน้าที่ในส่วนของตน แต่การที่ประชาชนเห็นประโยชน์ในระยะยาวก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน”

หากประยุกต์เอาข้อเตือนใจทั้งสองประการของชาวบมาพินิจวิเคราะห์ความพร้อมของสังคมไทย โจทย์ที่น่าสนใจคือ ณ ขณะนี้นอกเหนือไปจากการชูนโยบาย “ไทยแลนด์ 4.0” หรือ “ภูมิทัศน์ดิจิทัลของไทย” (Thailand Digital Landscape) ในระยะเวลา 20 ปี รัฐบาลและผู้กำหนดนโยบายของไทยนั้นมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของนวัตกรรมใหม่ๆ ในโลกใบนี้มากน้อยเพียงใด ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น ประเทศไทยจะมีมาตรการใดในการสร้างความตื่นตัวให้คนไทยตระหนักถึงโอกาสและความท้าทายอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ ซึ่งไม่ได้มีแต่ผู้ที่ได้ประโยชน์แต่เพียงอย่างเดียว การจัดการกับกระแสความไม่พอใจและการเหยียดผู้เสียประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสิ่งที่ผู้กำหนดนโยบายไทยไม่อาจเพิกเฉย หรือพิจารณาข้ามในฐานะความท้าทายที่ยังอยู่ในอนาคตอันห่างไกลได้อีกต่อไป

ท้ายที่สุดแล้ว คงเป็นการกล่าวเกินเลยจากความเป็นจริงมากจนเกินไปหากจะเสนอว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็น “คัมภีร์” ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการผสมผสาน การปฏิสัมพันธ์ และความสลับซับซ้อนของโลกในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ กระนั้นก็ดี หนังสือของชาวบก็มีข้อเสนอและประเด็นที่ควรค่าแก่การนำไปขบคิดต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการนิยามตัวตนและตำแหน่งแห่งที่ของรัฐ สังคม และปัจเจกบุคคล ในโลกยุคสมัยแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ ทั้งนี้ หากเราปฏิเสธที่จะก้าวไปพร้อมกับกระแสโลก เราคงไม่ต่างอะไรไปจากตู้รถไฟที่ถูกทิ้งเอาไว้ข้างหลัง ในขณะที่โลกกำลังพุ่งทะยานไปข้างหน้า

แนวทางการจัดทำต้นฉบับบทความ เพื่อส่งขอรับการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน และฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม มีระบบการพิจารณากลับกรองบทความโดยผู้ประเมินซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 คน โดยใช้ระบบ Double-blind peer review

1. ประเภทของบทความ และขอบเขตเนื้อหาของบทความที่รับตีพิมพ์

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ เปิดรับบทความทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษประเภทต่างๆ ดังนี้

- 1) บทความวิจัย
- 2) บทความวิชาการ
- 3) บทความปริทัศน์ (Reviewed articles)
- 4) บทวิจารณ์หนังสือ (Book review)

ซึ่งมีเนื้อหาทางด้านรัฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง การระหว่างประเทศ รัฐประศาสนศาสตร์ และสาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. คุณลักษณะของบทความที่รับตีพิมพ์

- 1) บทความที่มีความยาวประมาณ 15-20 หน้า กระดาษ A4 ไม่รวมรูปภาพและตาราง และสำหรับบทความประเภท บทความปริทัศน์ หรือบทวิจารณ์หนังสือ ควรมีความยาวประมาณ 5-10 หน้า กระดาษ A4 (โดยมีระยะขอบของกระดาษ (Margins) ดังนี้ ขอบบนและขอบซ้าย 1.25 นิ้ว ขอบล่างและขอบขวา 1 นิ้ว และระยะห่างระหว่างบรรทัดเท่ากับ 1 (single space))
- 2) จะต้องเป็นบทความที่เขียนขึ้นมาใหม่ (Original article) ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน (Redundant publication) หากเป็นบทความที่เคยนำเสนอในที่ประชุมวิชาการ หรืองานสัมมนาวิชาการที่ใดที่หนึ่งมาก่อน หรือเป็นบทความที่เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ หรือการแปลงานจากภาษาอื่น จะต้องมีการอ้างอิงโดยระบุไว้ในเชิงอรรถ และบทความนั้นจะต้องมีการปรับแก้ให้เป็นไปตามมาตรฐานทางวิชาการ

- 3) ผู้เขียนบทความจะต้องไม่ส่งบทความเพื่อขอรับการพิจารณาตีพิมพ์มากกว่าหนึ่งวารสารในเวลาเดียวกัน (Simultaneous submission)
- 4) จะต้องไม่เป็นบทความที่ละเมิด หรือคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism) รวมถึงการคัดลอกผลงานตนเองโดยมิชอบ (self-plagiarism)
- 5) จะต้องเป็นบทความที่มีการจัดรูปแบบ และจัดเตรียมข้อมูลครบถ้วนตามรายละเอียดที่กำหนดในเอกสารฉบับนี้

3. การส่งบทความเพื่อขอรับการพิจารณาตีพิมพ์

ขอให้ผู้เขียนนำส่งเอกสาร / ข้อมูล ดังรายการด้านล่าง

- 1) แบบฟอร์มนำส่งบทความ ซึ่งผู้เขียนรับรองว่าบทความที่นำส่งมานั้นเป็นผลงานของผู้เขียนเอง ไม่เคยตีพิมพ์ที่ไหนมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างเสนอให้วารสารอื่นพิจารณา จำนวน 1 ฉบับ (ดาวน์โหลดแบบฟอร์มได้ที่ <https://www.tci-thaijo.org/index.php/polscicmujournal/index>)

2) ไฟล์ดิจิทัลของ

- (1) บทความต้นฉบับที่มีการจัดรูปแบบตามรายละเอียดที่วารสารกำหนดนามสกุล .pdf
- (2) บทความต้นฉบับที่มีการจัดรูปแบบตามรายละเอียดที่วารสารกำหนดนามสกุล .doc หรือ .docx และ
- (3) รูปภาพที่ใช้ประกอบในบทความ นามสกุล .jpg, .jpeg หรือ RAW หรือ TIFF ความละเอียด 300 Pixel / High Resolution ขนาดไฟล์ไม่ต่ำกว่า 500KB

มายังกองบรรณาธิการโดยผ่านทางระบบ TCI-ThaiJO วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ เว็บไซต์ <https://www.tci-thaijo.org/index.php/polscicmujournal>

การส่งบทความเพื่อขอรับการพิจารณาตีพิมพ์บทความกับทางวารสาร ไม่มีค่าธรรมเนียมการตีพิมพ์บทความ (page charge)

ติดต่อสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่

กองบรรณาธิการวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่อยู่ 239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200 โทรศัพท์ 0-5394-2995 โทรสาร 0-5394-2988 อีเมล: polscicmujournal@gmail.com

4. การจัดเตรียมต้นฉบับบทความ

4.1 รูปแบบของตัวอักษร

ขอให้ผู้เขียนใช้ตัวอักษรที่มีขนาด ชนิด และการจัดรูปแบบ ดังนี้

รายการ	ภาษาไทย (TH Sarabun PSK)			English (TH Sarabun PSK)		
	ขนาด	ชนิด	การจัดเรียง	Size	Type	Alignment
ชื่อเรื่อง / Title	20	หนา	ตรงกลาง	20	Bold	Center
ชื่อผู้เขียน / Author (s)	16	หนา	ชิดขวา	16	Bold	Right Alignment
สังกัดผู้แต่ง / Affiliation (s) (แสดงในรูปแบบ footnote)	14	ธรรมดา	ชิดซ้าย	14	Regular	Justify
หัวข้อบทคัดย่อ / Abstract Title	16	หนา	ตรงกลาง	16	Bold	Center
เนื้อหาบทคัดย่อ / Abstract	16	ธรรมดา	กระจายแบบไทย	16	Regular	Justify
คำสำคัญ / Keywords	16	หนา	ชิดซ้าย	16	Bold	Left Alignment
หัวข้อเรื่อง / Heading	16	หนา	ชิดซ้าย	16	Bold	Left Alignment
หัวข้อย่อย / Sub headings	16	หนา+เอิน	ชิดซ้าย	16	Bold+Italic	Left Alignment
เนื้อหา / Content	16	ธรรมดา	กระจายแบบไทย	16	Regular	Justify
ชื่อตารางและชื่อรูปภาพ / Table or Figure title	16	หนา	ชิดซ้าย	16	Bold	Left Alignment
หัวตาราง / Heading row	14	หนา	กลาง	14	Bold	Left Alignment
ข้อความในตาราง หรือภาพ / text in the table or figure	14	ธรรมดา	ชิดซ้ายหรือขวา	14	Regular	Left or Right Alignment
เชิงอรรถ / footnote	14	ธรรมดา	กระจายแบบไทย	14	Regular	Justify
หัวข้อเอกสารอ้างอิง / References Title	16	หนา	กลาง	14	Bold	Left Alignment
เอกสารอ้างอิง / References	16	ธรรมดา	กระจายแบบไทย	16	Regular	Justify

4.2 องค์ประกอบของบทความ

รายการ	คำอธิบาย
ชื่อเรื่อง / Title	ระบุชื่อเรื่องทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ชื่อเรื่องไม่ควรยาวเกินไป และครอบคลุมสาระของบทความ และมีความสอดคล้องกันระหว่างภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
ชื่อผู้เขียน / Author (s)	<ul style="list-style-type: none"> ■ ระบุชื่อผู้แต่งทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ■ ไม่ควรระบุตำแหน่งทางวิชาการ ยศ ตำแหน่งทางทหาร คำนำหน้าชื่อ รวมทั้งสถานภาพ (อาทิ นักศึกษาปริญญาเอก, อาจารย์ที่ปรึกษา, คณบดี) ทั้งที่ด้านหน้าและท้ายชื่อผู้แต่ง
สังกัดผู้แต่ง / Affiliation (s)	<ul style="list-style-type: none"> ■ ระบุชื่อหน่วยงานที่ผู้แต่งสังกัด ในเชิงอรรถ โดยเรียงจากหน่วยงานระดับต้นไปจนถึงหน่วยงานหลัก แล้วจึงระบุจังหวัด รหัสไปรษณีย์ ประเทศ และอีเมล (ขอให้ระบุอีเมลอย่างน้อยสำหรับผู้แต่งหลัก (Corresponding author)) ■ หากหน่วยงานที่ผู้แต่งสังกัดเป็นภาษาไทย ให้ระบุรายละเอียดหน่วยงานที่ผู้แต่งสังกัดเป็นภาษาอังกฤษ ในบรรทัดถัดจากชื่อหน่วยงานที่สังกัดภาษาไทย
บทคัดย่อ / Abstract	จัดทำบทคัดย่อทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ที่มีความสอดคล้องกัน และแต่ละส่วนควรมีความยาวไม่เกิน 10 บรรทัด
คำสำคัญ / Keywords	ระบุคำสำคัญจำนวนไม่เกิน 5 คำ โดยคำสำคัญแต่ละคำ ให้แสดงทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษซึ่งมีความหมายตรงกัน
เนื้อหา / Content	<ul style="list-style-type: none"> ■ ควรประกอบด้วยส่วนของความนำ เนื้อหา และบทสรุป ■ การใช้คำศัพท์เฉพาะทางวิชาการ <ol style="list-style-type: none"> (1) กรณีคำภาษาอังกฤษที่มีการใช้ทับศัพท์ภาษาไทยอย่างแพร่หลาย ให้เขียนเป็นภาษาไทยตามที่มีการบัญญัติศัพท์ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน โดยไม่ต้องแสดงคำศัพท์ภาษาอังกฤษประกอบ อาทิ อินเทอร์เน็ต อิเล็กทรอนิกส์ (2) กรณีคำภาษาอังกฤษที่ยังไม่มีการใช้แพร่หลาย ให้เขียนคำแปลภาษาไทยหรือคำทับศัพท์ โดยแสดงคำศัพท์ภาษาอังกฤษ และอักษรย่อ (ถ้ามี) ประกอบในวงเล็บ ทั้งนี้ การเขียนคำศัพท์ภาษาอังกฤษในวงเล็บ ให้ใช้ตัวพิมพ์เล็กทั้งหมด ยกเว้นคำที่มีอักษรย่อหรือคำเฉพาะ จึงจะขึ้นต้นคำด้วยตัวพิมพ์ใหญ่ และควรเขียนคำภาษาอังกฤษกำกับครั้งแรกเพียงครั้งเดียว ครั้งต่อไป ไม่จำเป็นต้องเขียนภาษาอังกฤษกำกับอีก เช่น องค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) (3) กรณีคำทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่มีการใช้อักษรย่อ ให้ระบุคำเต็มและอักษรย่อในครั้งแรกที่มีการกล่าวถึง และครั้งต่อไปให้ใช้อักษรย่อเพียงอย่างเดียวได้ อาทิ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ครั้งต่อไปใช้ อปท., องค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) ครั้งต่อไปใช้ UN

รายการ	คำอธิบาย
	<ul style="list-style-type: none"> ■ การแสดงตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ <ol style="list-style-type: none"> (1) ให้แสดงชื่อตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ <u>ด้านบน</u>ตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ และใส่หมายเลขกำกับตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ โดยเรียงตามลำดับการนำเสนอในเรื่อง (2) หากเป็นตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพที่อ้างอิงมาจากแหล่งข้อมูลอื่น ให้อ้างอิงที่มาโดยแสดงที่มาไว้ใต้ตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ (ใช้รูปแบบการอ้างอิงแบบนามปี) และดำเนินการให้เป็นไปตามข้อกำหนดเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ (3) หากมีหมายเหตุประกอบตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ ให้ใส่หมายเหตุไว้บรรทัดใต้ที่มา ■ เชิงอรรถ (footnote) ในเนื้อหา ใช้สำหรับการอธิบายขยายความจากในเนื้อหาเท่านั้น ไม่ใช้สำหรับการอ้างอิงเอกสารในเรื่อง (การอ้างอิงเอกสารในเรื่องใช้รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหา (In-text citation))
การอ้างอิงเอกสารในเนื้อหา / In-text citation	ใช้รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหา (In-text citation) แบบนามปี (Name-and-year system) ในระบบ American Psychological Association 6 th edition (APA6) (ดูรายละเอียดในหัวข้อ การอ้างอิงในเนื้อหาและการลงรายการเอกสารอ้างอิง)
เอกสารอ้างอิง / References	<ul style="list-style-type: none"> ■ ให้แสดงรายการเอกสารอ้างอิงตอนท้ายของบทความ โดยใช้รูปแบบเอกสารอ้างอิงในระบบ APA โดยผู้เขียนต้องตรวจสอบข้อมูลการอ้างอิงให้ครบถ้วนสมบูรณ์ รวมทั้งรายการเอกสารอ้างอิงจะต้องครอบคลุมรายการที่มีการอ้างอิงในเนื้อหา ■ ให้แสดงรายการเอกสารอ้างอิงโดยเรียงลำดับตามตัวอักษร และให้เรียงรายการเอกสารอ้างอิงที่เป็นสิ่งพิมพ์ภาษาไทยก่อน แล้วจึงตามด้วยรายการเอกสารอ้างอิงที่เป็นสิ่งพิมพ์ภาษาต่างประเทศ

4.3 การอ้างอิงในเนื้อหา และการลงรายการบรรณานุกรม

4.3.1 การอ้างอิงในเนื้อหาแบบนามปี ในระบบ APA

(1) การอ้างอิงในเนื้อหาแบบนามปี ในระบบ APA สามารถทำได้ ดังนี้

- อ้างอิงโดยชื่อผู้แต่งอยู่ในเนื้อความ เช่น เก่ง เขียนดี (2559, น. 1) ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ..., Smith (2016) defines public policy as...,
- อ้างอิงโดยลงรายการชื่อผู้แต่ง, ปี, เลขหน้าในเครื่องหมายวงเล็บ เช่น (เก่ง เขียนดี, 2559, น. 1), (Smith, 2016, p. 1)

- (2) กรณีผู้แต่ง 1 คน ผู้แต่งที่เป็นชาวไทยให้ใส่ทั้งชื่อ และนามสกุล หากผู้แต่งเป็นชาวต่างประเทศ ให้ใส่เฉพาะนามสกุล อาทิ (แก่ง เขียนดี, 2559, น. 1), (Smith, 2016, p. 1)
- (3) กรณีผู้แต่ง 2 คน ให้ลงรายการด้วยชื่อผู้แต่งทั้งสองคนทุกครั้งที่อ้าง โดยผู้แต่งชาวไทย ให้คั่นระหว่างชื่อด้วยคำว่า “และ” เช่น (แก่ง เขียนดี และชยัน อดทน, 2559) และผู้แต่งชาวต่างประเทศ ให้คั่นระหว่างชื่อด้วย “and” เช่น Smith and Adam (2016) แต่ถ้าชื่อผู้แต่งอยู่ในวงเล็บ ใส่เครื่องหมาย “&” แทนคำว่า “and” เช่น (Smith & Adam, 2016)
- (4) กรณีผู้แต่ง 3-6 คน ครั้งแรกให้ลงรายการด้วยชื่อผู้แต่งทุกคน โดยคั่นระหว่างชื่อด้วยเครื่องหมาย “,” และครั้งต่อไปให้ลงเฉพาะชื่อคนแรก และตามด้วยคำว่า “และคณะ” สำหรับผู้แต่งภาษาไทย และ “et al.” สำหรับผู้แต่งชาวต่างชาติ เช่น ครั้งแรก (แก่ง เขียนดี, ชยัน อดทน, และมานะ พยายาม, 2559, น. 1) ครั้งถัดไป (แก่ง เขียนดี และคณะ, 2559, น. 3), ครั้งแรก (Smith, Adam, & Potter, 2016, p. 101) ครั้งถัดไป (Smith et al., 2016, p. 102)
- (5) กรณีผู้แต่ง 7 คนขึ้นไป ให้ลงรายการด้วยชื่อผู้แต่ง คนที่ 1 และตามด้วยคำว่า “และคณะ” สำหรับผู้แต่งภาษาไทย และ “et al.” สำหรับผู้แต่งชาวต่างชาติ เช่น (แก่ง เขียนดี และคณะ, 2559, น. 1) , (Smith et al., 2016, p. 101)
- (6) สิ่งพิมพ์คนละครายการ พิมพ์คนละปี แต่มีผู้แต่งคนเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกัน และผู้เขียนต้องการอ้างถึงพร้อมๆ กัน ให้ลงรายการด้วยชื่อผู้แต่ง ตามด้วยปีที่พิมพ์ โดยเรียงลำดับปีที่พิมพ์จากเก่าไปใหม่ และคั่นระหว่างปีด้วยเครื่องหมาย “,” เช่น (แก่ง เขียนดี, 2555, 2559), (Smith, 2014, 2016)
- (7) สิ่งพิมพ์คนละครายการ พิมพ์ปีเดียวกัน แต่มีผู้แต่งคนเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกัน และผู้เขียนต้องการอ้างถึงพร้อมๆ กัน ให้ลงรายการด้วยชื่อผู้แต่ง ตามด้วยปีที่พิมพ์ โดยลงอักษร ก, ข, ค กำกับหลังปีที่พิมพ์สำหรับผู้แต่งคนไทย และ a, b, c สำหรับผู้แต่งชาวต่างประเทศ และคั่นระหว่างปีด้วยเครื่องหมาย “,” เช่น (แก่ง เขียนดี, 2555ก, 2555ข), (Smith, 2014a, 2014b)
- (8) การอ้างถึงสิ่งพิมพ์หลายรายการ ผู้แต่งต่างกัน พร้อมกัน ให้คั่นแต่ละรายการด้วยเครื่องหมาย “;” เรียงลำดับตามตัวอักษรชื่อ (หรือนามสกุล) ผู้แต่ง เช่น (แก่ง เขียนดี, 2559; มานะ พยายาม, 2558), (Adam, 2014; Smith & Potter, 2016)

- (9) กรณีผู้แต่งที่เป็นหน่วยงานหรือสถาบัน ให้ลงรายการครั้งแรกด้วยชื่อเต็มของหน่วยงาน/สถาบัน และตามด้วยชื่อย่อในวงเล็บ “[...]” และการอ้างครั้งต่อไปใช้แต่ชื่อย่อ ยกเว้น การอ้างชื่อมหาวิทยาลัยให้ใส่ชื่อเต็มทุกครั้ง เช่น ครั้งแรก (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ [สสส.], 2558) ครั้งถัดไป (สสส., 2558)
- (10) กรณีที่เป็นเอกสารไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ให้แสดงรายการโดยระบุชื่อสิ่งพิมพ์นั้นแทนชื่อผู้แต่ง โดย หากเป็นสิ่งพิมพ์ประเภทบทความ ให้ใส่ชื่อบทความ ในเครื่องหมายอัฒภาค เช่น (“นโยบายสาธารณะ”, 2559) หากเป็นสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือให้ใส่ชื่อหนังสือโดยใช้ตัวเอน เช่น (*มาตรฐานการเผยแพร่ผลงานวิจัยและผลงานทางวิชาการ*, 2555)
- (11) กรณีการอ้างถึงสิ่งพิมพ์ที่ปรากฏในเอกสารอื่น ให้ลงรายการโดยภาษาไทยใช้คำว่า “อ้างถึงใน” และภาษาต่างประเทศใช้ “as cited in” เช่น (เก่ง เชียงดี, 2555 อ้างถึงใน มานะ พยายาม, 2559), (Smith, 2015 as cited in Adam, 2016) ในกรณีนี้ให้ผู้เขียนแสดงรายการเอกสารอ้างอิงท้ายบทความเฉพาะรายการที่ตนเองอ่านมาโดยตรง เช่น จากตัวอย่างรายการเอกสารอ้างอิงท้ายบทความจะมีเฉพาะรายการของ “มานะ พยายาม, 2559” เท่านั้น ไม่ต้องแสดงรายการของ “เก่ง เชียงดี, 2555”
- (12) การอ้างถึงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การติดต่อทางโทรศัพท์ หรือทางช่องทางอิเล็กทรอนิกส์ เช่น อีเมล เว็บบอร์ด ให้ใส่ตำแหน่งงานหรือสถานะของผู้ให้ข้อมูลหรือกลุ่มผู้ให้ข้อมูลตามที่นำเสนอไว้ในการศึกษาวิจัย เช่น ประชาชน/ข้าราชการตามด้วยคำว่า “การสื่อสารส่วนบุคคล” สำหรับชาวไทย และ “personal communication” สำหรับชาวต่างประเทศ เช่น (ผู้บริหารคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 กันยายน 2559), (1st student, personal communication, September 20, 2016) ทั้งนี้ หากผู้เขียนต้องการอ้างอิงชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลโดยเปิดเผยชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้เขียนจะต้องได้รับการอนุญาตจากผู้ให้สัมภาษณ์เป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น
- (13) ในกรณีที่บทความเป็นภาษาอังกฤษ และได้ทำการอ้างอิงโดยใช้เอกสารที่เป็นของคนไทย ในส่วนของเอกสารอ้างอิงจะต้องแปลเป็นภาษาอังกฤษทุกรายการ โดยชื่อเรื่องจะต้องทำเป็น Thai Romanization (การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมัน) และระบุชื่อเรื่องภาษาอังกฤษในวงเล็บเหลี่ยม [...]

หมายเหตุ: สำหรับการเขียน Thai Romanization แนะนำให้ใช้โปรแกรมแปลงสำสึนที่พัฒนาโดย NECTEC เว็บไซต์ <http://164.115.23.167/plangsarn/index.php> เช่น Kaewthep, K. (2006). *Thritsadi læ næoṯhāng kānsuksā sūsānmuānchon* [Theory and approach of mass communication. Bangkok: Brand Age.

4.3.2 การลงรายการบรรณานุกรม ในระบบ APA

- รายการเอกสารที่ปรากฏใน เอกสารอ้างอิง (Reference) ทำยบทความ จะต้องเป็นรายการเอกสารที่มีการอ้างถึงในเนื้อหาบทความ (Citation in text) เท่านั้น
- การลงรายการบรรณานุกรมสำหรับสิ่งพิมพ์แต่ละประเภท มีรายละเอียดดังนี้

ประเภทสิ่งพิมพ์	รูปแบบการลงรายการบรรณานุกรม
หนังสือ / ตำรา	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ ชื่อเรื่อง./ สถานที่พิมพ์:/ ชื่อสำนักพิมพ์.
หนังสือรวมบทความ	ชื่อผู้แต่ง (บก.)./ (ปีที่พิมพ์)./ ชื่อเรื่อง./ สถานที่พิมพ์:/ ชื่อสำนักพิมพ์. Author(s) (Ed. ถ้ามีหลายคนใช้ Eds)./(year of publication)./ <i>Book title</i> ./ Place:/ Publisher.
บทความในหนังสือรวมบทความ	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ ชื่อบทความ./ ใน/ ชื่อบรรณาธิการ./ (บก.)./ ชื่อหนังสือ./ (น./ เลขหน้า-เลขหน้า)./ สถานที่พิมพ์:/ ชื่อสำนักพิมพ์. Author(s)./(year of publication)./ Article title./ In/ Editor/(Ed. ถ้ามีหลายคนใช้ Eds)./ <i>Book title</i> ./(p. ถ้ามีหลายหน้าใช้ pp./ page number-page number)./ Place:/ Publisher.
บทความในวารสาร	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ ชื่อบทความ./ ชื่อวารสาร./ ปีที่/ (ฉบับที่)./ เลขหน้าที่ปรากฏบทความ-เลขหน้า. Author(s)./(year of publication)./ Article title./ <i>Journal</i> , / Vol/(No), / page number-page number.
รายงานการวิจัย	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ ชื่อเรื่อง./ (รายงานการวิจัย)./ สถานที่พิมพ์:/ ชื่อสำนักพิมพ์. Author(s)./(year of publication)./ <i>title</i> ./(Research report)./ Place:/ Publisher.
เอกสารการประชุมทางวิชาการ	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ ชื่อบทความ./ ใน/ ชื่อการประชุมหรือการสัมมนา./ (น./ เลขหน้า-เลขหน้า)./ สถานที่พิมพ์:/ ชื่อสำนักพิมพ์. Author(s)./(year of publication)./ Article title./ In/ Title of Conference./(pp./ page number-page number)./ Place:/ Publisher.
ผลงานนำเสนอในงานประชุมวิชาการ	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่นำเสนอ./ เดือนที่นำเสนอ)./ ชื่อผลงาน./ การนำเสนอในชื่อการประชุมหรือการสัมมนา./ สถานที่จัดการประชุม. Author(s)./(year of publication, /month)/ <i>title</i> ./ In/ Title of Conference./ Place.

ประเภทสิ่งพิมพ์	รูปแบบการลงรายการบรรณานุกรม
หนังสือแปล	ชื่อผู้แต่งหนังสือต้นฉบับที่แปลเป็นภาษาไทยแล้ว./ (ปีที่พิมพ์หนังสือแปล)/ ชื่อหนังสือที่แปลแล้ว/ (ชื่อหนังสือต้นฉบับ)/ (ชื่อผู้แปล, ผู้แปล)/ สถานที่พิมพ์หนังสือแปล:/ สำนักพิมพ์./ (ต้นฉบับพิมพ์/ปี/ค.ศ. หรือ พ.ศ. ที่พิมพ์ต้นฉบับ)
วิทยานิพนธ์ และ ปริญญาบัตร	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)/ ชื่อวิทยานิพนธ์หรือปริญญาบัตร./ (วิทยานิพนธ์ชื่อปริญญา),/ ชื่อสถาบันการศึกษา. Author./ (year of published)/ <i>Doctoral dissertation or Master's thesis Title</i> ./ (Doctoral dissertation or Master's thesis),/ Institute.
บทความจาก หนังสือพิมพ์	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์, /วัน/เดือน)./ ชื่อบทความ./ ชื่อหนังสือพิมพ์, น./ เลขหน้า. Author./ (year of published, /mm/dd)./ Article title./ Newspaper Title, p./ page number.
เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ หรือเอกสารจาก ฐานข้อมูล	ชื่อผู้แต่ง./ (ปี)/ ชื่อเอกสาร./ สืบค้นเมื่อ/ วันที่/ เดือน/ ปี, / จาก/ URL (แบบย่อ*) หรือชื่อฐานข้อมูล. Author./ (year of published)/ Title./ Retrieved/mm/dd,/ year,/ from/ URL or name of database.

- การระบุชื่อผู้แต่ง มีรายละเอียดดังนี้
 - (1) ผู้แต่งชาวไทย และผู้แต่งชาวต่างประเทศ ลงรายการด้วยนามสกุล และตามด้วยชื่อแรกและชื่อกลางซึ่งใช้อักษรย่อ
 - (2) ผู้แต่ง 2 คน ให้ลงชื่อผู้แต่งทุกคน โดยใช้คำว่า “และ” (สำหรับคนไทย) และ “&” (สำหรับชาวต่างประเทศ) คั่นระหว่างชื่อ
 - (3) ผู้แต่ง 3-6 คน ในครั้งแรกให้ลงชื่อผู้แต่งทุกคน คั่นระหว่างชื่อด้วยเครื่องหมาย “,” และคั่นก่อนชื่อคนสุดท้ายด้วย “, และ” ในภาษาไทย และ “, &” ในภาษาอังกฤษ ในการอ้างอิงซ้ำครั้งต่อไป ลงเฉพาะชื่อผู้แต่งคนแรก ตามด้วยคำว่า “, และคณะ” สำหรับงานเขียนภาษาไทย หรือ “, et al.” สำหรับงานเขียนภาษาต่างประเทศ
 - (4) ผู้แต่ง 7 คนขึ้นไป ให้ลงชื่อผู้แต่งคนแรก ถึงคนที่ 6 และตามด้วย “, และคณะ” หรือ “, et al.”
 - (5) สิ่งพิมพ์ที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ให้ใส่ชื่อสิ่งพิมพ์ (หนังสือ หรือวารสาร) ด้วยตัวเอนแทน และตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น ชื่อหนังสือ./ (ปีที่พิมพ์)/ สถานที่พิมพ์:/ สำนักพิมพ์.

- คำย่อสำหรับการลงรายการเอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย		ภาษาอังกฤษ	
อักษรย่อ	ย่อมาจาก	อักษรย่อ	ย่อมาจาก
ม.ป.ป.	ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์	n.d.	no date
ม.ป.ท.	ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์	N.P.	no place
ม.ป.พ.	ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์	n.p.	No publisher

- สิ่งพิมพ์ที่อยู่ระหว่างรอพิมพ์ ให้ใช้ข้อความ “(อยู่ระหว่างรอพิมพ์)” สำหรับภาษาไทย และ “(in press)” สำหรับภาษาอังกฤษ
 - (1) การอ้างอิงในเนื้อหา (In-text citation)

จากการทบทวนงานวิจัย (ชื่อผู้แต่ง, อยู่ระหว่างรอพิมพ์) พบว่า.....

จากการทบทวนงานวิจัย (Author, forthcoming) พบว่า.....
 - (2) การอ้างอิงในรายการเอกสารอ้างอิง (References)

ชื่อผู้แต่ง. (อยู่ระหว่างรอพิมพ์). ชื่อบทความ. ชื่อวารสาร.

Author. (forthcoming). Article title. *Journal*.

เอกสารอ้างอิง

- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2556). คู่มือการพิมพ์วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- American Psychological Association. (2010). Publication Manual of the American Psychological Association, Sixth Edition. Retrieve October 11, 2018, from <https://www.apastyle.org/manual/index>
- The University of Sydney. Referencing and Citation Styles: APA 6th, Retrieve October 11, 2018, from <https://libguides.library.usyd.edu.au/c.php?g=508212&p=3476096>



กองบรรณาธิการวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
239 ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์ +66-5394-2995 โทรสาร +66-5394-2988
อีเมล polscicmujournal@gmail.com

Editorial Board
Political Science and Public Administration Journal
Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University
239 Huay Kaew Rd., Muang, Chiang Mai 50200
Tel. +66-5394-2995 Fax. +66-5394-2988
E-mail polscicmujournal@gmail.com

